

manus l.c. F3-6.

Nellegat sine permissione

NICOLAI MACHIAVELLI

FLORENTINI DISPV-
TATIONVM,

De

R E P V B L I C A,

*quas Discursus nuncu-
pauit,*

LIBRI III.

QVOMODO IN REBVSPVB.
AD ANTIQVORVM ROMANO-
rum imitationem actiones omnes bene
maléve instituantur.

EX ITALICO LATINI
facti.

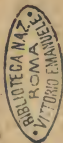
AD

GENEROSVM ET MAGNI-
FICVM D. IOANNEM OS-
molski, de Prauiedniki, Po-
lonum.

MOMPELGARTI.

Per IACOBVM FOILLETVM,
Typographum Mompelgartensem,

CIO. IO. XCI.

NICHOLAS
NICHOLAS
NICHOLAS
NICHOLAS

RECEIVED
NICHOLAS

RECEIVED
NICHOLAS
NICHOLAS
NICHOLAS

RECEIVED
NICHOLAS
NICHOLAS
NICHOLAS

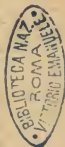
RECEIVED
NICHOLAS
NICHOLAS
NICHOLAS

GENEROSO ET
MAGNIFICO DOMINO

IOANNI OSMOLSKIO, DE

Prauidniki, Polono Inter-
pres. S. P. D.

RE C T E' veréque in
scholis dicere solemus,
Osmolski Magnifice,
Contrariorum esse ean-
dem scientiam. Nam
percurrendo singillatim quascunq, con-
trariorum differentias, semper depre-
hendemus omnes ac singulas cadere
sub eandem cognitionem: nec contra
hoc pronuntiatum, Enstasin dari posse.
Sic utique Liberalitatis & Auaritiae,
Iustitiae & Iniustitiae, Sapientiae, Stul-

P R Æ F A T I O.

titia, Virtutis denique omnis atque Vi-
tij naturam, una moralis philosophia
cognoscit. Et per naturalem intelli-
mus, quid Motus aut Quies: Quod
simplex compositumq; corpus sit: Quid
generatio, corruptio: Auctio, diminu-
tio: ceteraq; hisce similia comprehendi-
mus. Medica quoque ars, una ea-
demq; existens, de sanitate simul &
morbo differit: Salubri, Insalubri: Tem-
perie & Intemperie: Remedio & Ve-
neno. Nec scientiam tantum utrius-
que contrarij, unam eandemq; existe-
re, per omnes disciplinas disquirendo
cognoscemus. Verum etiam sensum
(qui omnis scientiae fundamentum est)
vnum numero existentem, tamen sen-
tire utrunque contrariorum. Nam eo-
dem sensu Tactus, Calidum & Frigi-
dum: Durum & Molle tangimus: &
lingua

P R Æ F A T I O.

lingua eâdem dulce & amarum: iucundum iniucundumq; gustamus: & album nigrumq; eodem oculo cernimus. Quæ res cum ita se habeat: credo non debuisse tantis calumniis obnoxios esse eos, qui de Republica scribunt & non modò in scriptis suis, quid & quomodo quippiam benè, piè, amicè, prudenter sapienterq; fiat: sed etiam contrariorum consiliorum rationes ostendunt: docentq; etiam modum malè, impiè, hostiliter, imprudenter, stultèque agendi. Quo doctrinæ genere censeo Nicolaum Machiauellum in hisce libris de Repub. Veteres omnes superâsse: & ex horum lectione, longè maiorem rerum cognitionem comparari posse, quàm si vel Diuini Platonis libros de Republ. vel summi ipsius Aristotelis, aut alterius cuiusquam Politica legeris.

P R Æ F A T I O.

Cognoscere autem hinc licebit non bonorum tantum, sed etiam prauorum & callidorum consiliorum rationes. Et ut summatim dicam, Bona, Mala: Pia, Impia: Callida, Simplicia: sapienter stulteque facta, omnis generis plurima. Quae ego ita esse legenda & obseruanda omnia censeo: sicuti in Logicis, non tantum bonas certasque argumentandi rationes discimus & docemus: sed etiam sophisticas. Et in medicina non tantum remediorum, sed venenorum quoque naturam indagamus. Non equidem ut ijs utamur, sed ut ijs resistamus, & aduersus ea commodè pugnemus: cum alioquin, si harum rerum ignari simus, facile labi ac decipi queamus. Sub tuo autem clarissimo & plane generoso nomine, volui hunc librum à nobis de nouo castigatum, prodi-

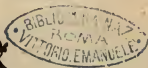
P R Æ F A T I O.

*prodire in lucem : non quod existimem
te hisce præceptis indigere : qui ipso re-
rum usu hæc omnia cognosces. Sed ut
per eum, qui cum summa nobilitate,
maximam quoq̃ tam diuinarum quam
humanarum rerum cognitionem scien-
tiamq̃ coniunxit : Studiosis Materia
suppeditaretur, hanc tantam re-
rum Varietatem cogno-
scendi. Vale.*

T. T.

- I. N. S.

THE CITY OF LONDON
 AND THE PARISHES
 OF ST. MARTIN IN THE VINE
 AND ST. MARTIN IN THE FIELDS
 FROM THE FOUNDATION
 OF EACH PARISH TO THE
 PRESENT TIME

By JOHN GAY, ESQ.
 Author of the FARMER'S RAGS,
 &c.

LONDON,
 Printed by J. DODD, in Pall-mall.

1741.

T. F.

2. 11. 2.

F. 1.

NICOLAI
MACHIAVELLI
DISPUTATIONVM
DE REPUBLICA ROMA-
norum, ex prima decade
T. Liuij.

L I B E R I.

Ad Zanobium Bondemontium & Cos-
mum Rucelaium.

P R O O E M I V M.

Æ P E ego mecum, non *Antiquis*
sine admiratione confi- *tatis ob-*
deraui, quantum anti- *seruatio*
quitati in quibusdam tri- *qualis des-*
buatur: cùm, vt cætera *beat esse.*
exempla omittatur, vni-
ca vetustissimæ alicuius
statuæ particula, magno precio persæpè

comparata sit, vt & domui ornamēto, & sculptoribus exemplo esset ad imitandum, qui eam deinde ad viuū exprimere omnibus modis conati sunt. Econtrā autem admirationi potius esse, quā exemplo ad imitandum, Virtutes, & quæ ex virtutibus profectæ sunt, Actiones illas vetustas, atque res præclarè olim gestas cū à Regnis & Rebus publicis, tūm Regibus, Ducibus, Ciuibus, Legislatores & aliis: quarum omnium vix vmbra aliqua superest. Atque id quidem eò accuratius est à viro sapiente expendendum, quò magis alioquin cernimus in discordiis ciuilibus, cæterisque infortunijs, quibus obnoxij sumus, ad ea remedia nos confugere, quæ à veteribus, per leges instituta & excogitata fuerunt. Neque enim aliud est Ius Ciuile, quā sententiæ quædam à veteribus Iuriscōsultis pronuntiatæ: quæ in certum redactæ ordinem, dijudicandi rationem nostris Iurisperitis ostendunt. Sicuti neque Medica ars aliud est, quā antiquorum experimentorum collectio, ex qua medici nostri medendi modum desumunt. Sed neque in Reipub. administratione, illius membris conseruandis, Regnis gubernandis, re militari instituenda, bello gerendo, iure subditis dicundo, aut imperio augendo, quisquam

Prin-

Princeps, Rex, Respub. aut Imperator se ad veterum exemplorum normam mores & imitationem componit. Quod proinde mihi persuadeo, non tam ob eam causam euenire, quod tantopere in peius ruerint humanæ res: aut quod otium & ambitio, in prouintiis & Christianorū vrbibus permultis, tam altas radices egerint: quàm ob id, quod historiarum vsu legitimo destituamur, nec eos fructus ex illarum lectione percipiamus, quos illæ natura suâ aliàs producere queunt. Atque hoc ipsum est, quod permultos cernimus, in ijs legendis, voluptatē quandam ex illa rerum varietate percipere: sed de illarum rerum imitatione, ne cogitare quidem, ac si non difficilis & laboriosa tantummodo esset: sed etiam talis, quam omninò assequi nemo posset: eodem planè modo, ac si cælum ipsum, elementa, totaque humana natura, ab ea quæ olim erat, plurimum degenerasset. Itaque ego vt homines ab hoc errore liberarem, operæprætium me factorum existimaui, si in omnes T. Liuij libros, qui ad nostram memoriam peruenerunt, cogitationes meas scriptis comprehenderem, eaquæ explicarem, quæ de rerum antiquitūs gestarum imitatione, & cum nostris comparatione sentirem: cum vt me-

*Historiæ
obseruans
de ratio.*

*Scopus
harum dis
putationum.*

lius historiæ ipsæ intelligerentur: tum vt lectores earum, dignum suis laboribus fructum reportarent: Et quamuis difficile sit istud onus, tamen eorum auxilio, qui humeris meis imposuerunt, illud eò vsque deportabo, vt qui mihi successerint, ad finem vsque sine magno labore perducere hoc opus queant.

Qualia sint Urbium in vniuersū omnium principia, & Roma ipsius cuiusmodi origo extiterit.

CAPVT I,

SI quis ex historiarum lectione, secum animo reputet, cuiusmodi Romanæ vrbis initium fuisse perhibeatur, & quibus moderatoribus à principio statim instituta ea Respub. & legibus instructa esse censeatur: ei mirum videri non debet, quod ipsius virtus, potentiaque tot seculis perdurarit, & ad tantam imperij magnitudinem demùm peruenerit. Sed de eius principio differenti, obseruandum est, vrbes, oppida, & quæ eiusmodi sunt, omnia aut ab ijs hominibus extrui, qui illic nati sint, aut qui peregrini eò peruenerint. Indigenæ profectò ad urbem condendam permouentur, cùm intelligunt, se hinc inde in
exiguas

*Diuersi
urbium
condito-
res.*

exiguas partes dispeffos, tutos effe non poffe, cū nequeant fingillatim externam vim propulfare: nec fieri poffit etiam, vt in huiusmodi cafibus atque periculis conuenire ftatim queant: adeoque periclitari fe agnofcunt, ne quando hofti prædæ futuri fint: ob eamque caufam, inftinctu præfertim cuiuspiam, qui inter ipfos prudentior effe videatur, cōueniunt in vnum aliquem locum, quem & ad victum comparandum commodiorem, & ad defenfionem maxime opportunum arbitrantur. Huiusmodi fuit Athenienfis, ac Venetæ vrbis condendæ occasio: nam priorem, duce & fuafore Thefeo, condiderunt indigenæ eius loci, poftquam prius variè difperfi fuiſſent. Venetias autem extruxere itidem munien- di fui caufa, infularum earum incolæ, quæ in Adriatici maris finu continentur. Romano enim Imperio declinante, eas infu- las multi occupauerant, vt à Barbarorum, qui fubinde Italiam inuadebant, tyrannide tuti forent: atque ijdem deinde fuccellu temporis abſque vlllo principe, vrbis fun- damenta iecerunt: & fponte ſua itidem in ipsis initiis, ſe ijs legibus munierunt, quibus conſeruari poſſe ſperarent. Nec defuit eorum induſtriæ fortuna: ſiquidem ex loci oportunitate, ad quem Barbaris, qui Ita-

Athenienſis & Venetæ vrbis initia.

Adriatici maris incolæ.

liam affligebant, ob nauium inopiam aditus minimè patebat, otium & tranquillitatem naſti, ex paruis initijs, ad magnam imperij magnitudinem, ſicuti hoc tempore videre eſt, peruenerunt.

*Aduenæ
vrbes conſe-
dentes du-
plices.*

Aduenas autem, à quibus Vrbes fundantur, aut liberos eſſe oportet aut aliorum imperio ſubditos. Poſterioris generis ſunt Coloniae, quæ utique à Potente aliqua Republica, aut principe, certis locis collocantur, cum ut parti nuper imperij propugnacula eſſe queant, tum ut reliquarum vrbiũ, ex quibus mittuntur, nimia ciuium multitudo leuetur: cuiuſmodi ciuitates Populus Romanus permultas, in ſinibus imperij vndiquaque conſtruxit. Eiuſdem generis ſunt etiam vrbes, quæ à potentibus Monarchis perſæpe extruuntur: conſeruandę potius glorię, laudiſquę eorum memorięquę, quàm ponendę certę ſedis cauſa: In quem finem Alexandriam Ægypti, ab Alexandro Magno cõditam fuiſſe conſtat. Sed huiuſmodi vrbes profeſſò, quia liberum ortum non habent, ſed à prima origine ſeruitute premuntur, raro ad magnum faſtigium euehuntur, aut Imperij magnitudinem aliquam ſibi cõparare poſſunt. Quod proinde etiam Florentiæ accidit: hæc enim ſiue à Syllæ militibus condita, ſiue à Feſulanorum

*Initia vr-
bium aut
libera, aut
ſeruitute
preſſa.*

lanorum Montium incolis extructa (qui firma illa pace & diuturna tranquillitate, quæ Octauiano regnante orta est, confisi: in planiciem iuxta Arnū fluuium descenderunt) sub imperij Romani iugo statim certè fuit: nec altius caput extollere potuit, quàm ei videretur, cuius imperio parere cogebatur. Libera autem, & nullo seruitutis iugo oppressa videri debet, illarum Vr^{Que vrbes} bium origo, quas ij condunt, qui morbis, ^{sint libere} fame, aut bellis pulsī, patrium solum deserere, & nouas sedes quærere coguntur: siue ^{à princis} id soli, & per se, siue duce aliquo faciant. ^{pio.} Qui enim hoc modo patria pelluntur, ij aut vrbes occupant, iam ante conditas ab alijs, easque inhabitant, sicuti Mosi cum suis accidit: aut nouas ipsi condunt. Veluti Ænea duce Troiani fecerunt. Atque in hisce maximè, cum illius qui condit virtus, tūm fortuna eius, quæ conditur, vrbis conspicitur: quæ proinde eò maiora censentur ambo, quò ab insigniori magisque memorabili causa, primam originem obtinere videbuntur. Et virtus ipsa quidem illius qui urbem condit, ex delectu loci maximè opportuni, & prima legum institutione innotescit. Qua in re, cū non semper etiam liberum sit, deligere quod lubeat, sed vrgeat quandoque vnum quiddam ipsa ne-

*Locus
aptus ad
urbem cō-
suetudinem.*

cessitas, in eaque virtus præcipuè spectetur: operæpretium fuerit cōsiderare, num ad urbem extruendam locus fertilis semper sterili sit preferendus? Etenim si locus sterili sit, necessitate quadam coacti ciues, ab otio abstinebunt, & honestis exercitiis atque artibus occupati, minus ansam præbere poterunt discordiis ciuilibus: quod Raugiæ & aliis quibusdā accidisse scimus, quæ in huiusmodi locis sitæ sunt. Et esset profectò huiusmodi minus fertilium locorum delectus prudentior, si modo homines suis rebus contenti, & ab imperandi cupiditate liberi forent. Sed quia, ob id, quod in hominibus regnandi desiderium inest, tuti esse nequimus, nisi potentia muniti: vitanda est maximè loci sterilitas, & fertilissimus ager in urbibus construendis deligendus: ut in eo ciuibz numero auctis alimenta suppetant: potentiaq; auctæ huiusmodi nouæ vrbes, omnem externam

*Otium &
insolentia
in urbibus
præcauen-
da.*

vim propulsare, atque etiam opprimere queant. Pericula autem, quæ ex fertilitate locorum atque delitiis oriri possunt, legibus præcaueri queunt, quibus otium prohibeatur & perpetua quedam honestorum exercitiarum necessitas imperetur. Sic enim à sapientibus viris factum esse legimus, qui etsi amœnissima loca & delitiis plena incolue-

incoluerint, legibus tamen quæ otium prohibentes, laborandi necessitatem im-
 ponerent, præstantissimos viros produ-
 xerunt, & ad militiam aptiores, quàm in
 agrestibus sterilibusq; locis nasci soleant.
 Eiusmodi fuit Ægyptiorum regnum, quod
 solo fœlicissimo situm, huiusmodi statutis
 fortissimos viros produxit: quorum si ex-
 taret memoria, maiorem laudem mereri
 potuisset, quàm sit vel Alexandri Magni
 recens adhuc gloria. Soldani Ægyptij au-
 tem Imperium vniuersamq; eorum, quos
 Mamaluchos nuncupabant, reipub. guber-
 nationem, si quis secum animo reputet: &
 quibus exercitiis ad rem militare se se præ-
 pararent, antequam à Selimo magno Tur-
 carum Imperatore delerentur, expenderit:
 is veluti in speculo contemplari facile po-
 terit, quantum sibi, eæ gentes timuerint ab
 ocio, quod regionis eius fertilitas parere
 potuisset. Quamobrem satius esse cense-
 mus, in condenda ciuitate fertilius solum
 deligere: sed legibus interea ciues esse coër-
 cendos ab ocio existimamus. Alexandro
 magno, cum urbem condere in laudis po-
 tentiæq; suæ memoriam statuisset: Dino-
 crates Architectus suadebat, vt eam supra
 montem Athon extrueret: illic enim non
 tantum natura loci munitissimâ eam fore:

*Alexandri
 M. sens
 tentia de
 loco deli-
 gendo ad
 urbem cõs-
 dendam.*

sed ob altitudinem montis etiam ita conformari posse, vt humanam figuram consequeretur: atque id vt nouum & rarum, ita dignum quiddam eius gloria esse futurum. Sed cum ex eo deinde Alexander quæsiuisset, vnde & quo modo eius vrbs ciues victum cōparare oporteret? Respondit, se ea de re antea non cogitasse: quam ob rem subridens Alexander, relicto monte, Alexandriam condidit, eo loco, vbi ciues ob regionis fertilitatem, Nili & maris commoditatem libenter commodeq; habitarent. Hisce ita constitutis, siam Romanæ vrbs originem expendamus: deprehendemus eam liberam, nulloque penitus seruitutis iugo pressam fuisse. Atque hæc eadem, si Æneam primum cōditorem habuisse censeatur, à peregrinis: sin Romulum primum autorem putetur habuisse, ab Indigenis eius loci condita fuit. Cernere simul etiam est, quo pacto statim ab initio Romuli, Numæ Pompilij, & aliorum qui deinceps sequuti sunt, legibus, ita munita fuerit aduersus ea vitia, quæ loci commoditas pârere potuisset: vt eam tot pulcherrimis virtutibus exornatam neque soli fertilitas, neque commoditas maris, nec creberrimæ victoriæ, neque ipsa denique Imperij magnitudo, multis seculis corrumpere

Romæ prima origo.

perere potuerint. Cæterum quæ ab hac Re-
pub. gesta esse Tito Liuius commemoran-
tur, quia aut publico, aut priuatorum con-
silio: eademque omnia rursus aut intra
aut extra mœnia, patrata esse constat: ab
ijs nostrarum disputationū initium sume-
mus, quæ publico consilio in vrbe ipsa ge-
sta fuerunt: & præcipua quæque ex ijs de-
ligentes, ita de illis differemus in hoc pri-
mo libro, vt quæ ex illis dependere vide-
buntur, simul omnia percurramus.

*Romanarum res
rum diuisio.*

*Quot sint Reipub. Species: & sub qua Ro-
mana comprehenderetur.*

CAPVT II.

HISCE ita constitutis, disputatio-
nem de ijs vrbibus omitemus, quæ
originem habuerunt seruituti ob-
noxiam: & de ijs differemus, quæ à primis
initiis liberæ fuerunt, & sese pro suo arbi-
trio gubernarunt, siue respub. eæ fuerint,
siue Imperij ratione etiam habuerint. Cæ-
terum sicuti diuersæ causæ esse solent, qui-
bus Vrbium fundamenta ponuntur: ita
quoque diuersæ ipsis rationes legum & in-
stitutorum existerè cōsueuerunt. Quibus-
dam enim statim ab initio, aut non multò
post, leges simul omnes ab vno quopiam

*Diuersæ
rationes
legum in
Rebuspub.*

conditę fuerunt: cuiusmodi eę erant, quas
 Lycurgus Spartanis dedit. Aliquibus au-
 tem non nisi casu, & per interuallum leges
 contigerunt: prout ea, quę diuersis tem-
 poribus accidebant, his aut illis legibus oc-
 casionę darent: quod Romę accidit. Lon-
 gę autem felicior est ea Respub. cui statim
 ab initio prudentissimus vir aliquis cōtin-
 git, à quo ita legibus instituatur, vt non sit
 opus, eam deinceps aliis nouis legibus
 emendare: sic enim Spartanos cernimus,
 quod rempub. statim à principio legibus
 sufficienter munitā habuissent, supra octin-
 gentos annos pacificę & absque vllō infi-
 gni aut periculoso motu vixisse. Et infeli-
 cior econtrā censenda ea fuerit, cui nō sta-
 tim contingit tam sapiens quispiam mode-
 rator, à quo benę instituatur: sed necessum
 habet subinde nouas leges & instituta ex-
 cogitare, vt melius institui queat: tantoq;
 etiam miserior vna quęque semper est,
 quantò primis suis institutis, magis à recta
 via aberrauerit. Et quę primis institutis
 omninò corrupta fuerit, ea nunquam in ta-
 les casus incidet, propter quos, nouis legi-
 bus perfectē institui queat: Etenim quę
 respub. ab initio, etsi non perfectē, medio-
 criter tamen institutę sunt, ex ijs quę sub-
 indē occurrūt, emendari & perfici queunt;

sed

sed ita ut in his mutationibus, ne ipsæ quidem periculo careant. Tanta nimirum esse solet populi importunitas, ut nunquam unanimi consensu novas leges & instituta admittat, si non id planè necessarium cognouerit. Et quia huiusmodi nouarum legum aperta necessitas, nunquam sine periculo apparet: facile euenire potest, ut corruat planè respub. in his mutationibus, priusquam legibus perfectè instituatur. Cui rei argumento esse potest Florentinæ reipub. status, qui in Aretino motu undecima vice emendatus fuit, & in Pratenfi duodecima corruptus. Deinceps autem, de Romanæ reipub. statu disputaturus, & rationem explicaturus, qua tam benè illa institui potuerit: hoc monendum censeo primum, quibusdam, qui ex professo hac de re scripserunt, tres solum Reipub. species videri: Monarchiam, Aristocratiam & Democratiam: quarum una aliqua, quæ optimè placeat, quæat institui ciuitas. Sed qui prudentiores hisce censentur, sex Rerumpub. formas constituunt, ex quibus tamen tres pessimæ sint, reliquæ sua natura bonæ quidem, sed ita affectæ, ut in malas facile queant degenerare. Bonas reipub. formas aiunt eas esse, quæ iam ante commemoratæ fuerunt: malas autem tres alias, in quas

Quot formæ Rerumpub.

*Varietatis
atque Dis-
uersitatis
Rerumpu-
blicarum
origo &
successus.*

hæ, propter affinitatem quandam, facile degenerant, Tyrannidem, Oligarchiam, & Populilicentiam. Atque hinc fieri, vt si quis Rempub. vna aliqua ex iam commemoratis bonis Reipub. formis instituerit: non fore tamen diuturnam: quod hîc nihil possit ob stare, quò minus paulatim in contrariam degeneret: propter similitudinem nimirum, quæ hîc est, inter bonam & malam reipub. speciem. Et huiusmodi quidem Imperiorum & Rerumpublicarum varietas, casu propè in hominum societate originem habuit. Nam cùm ab initio mundi, homines priuùm pauci essent, dispersi hinc indè haud dubiè vixerunt. Postea autem numero aucti, conuenerunt: & vt se melius defendere possent, de cuiusque robore & fortitudine periculum fecerunt, vt illum tanquam ducem sequerentur, quem fortissimum esse constaret. Ex quo instituto simul etiam orta est Honesti Inhonestique distinctio: quod omnes odio habeant eum, qui eos læderet, à quibus beneficium accepisset: & misereretur eorum, qui iniuriam paterentur. Itaque Ingratos odio habentes, & simul metuentes ne idem sibi contingeret, ad leges ferendas, & sanciendas mouebantur, quibus huiusmodi iniuriæ punirentur. Sicque paulatim ipsius Iustitiæ

stitiæ ratio vniuersa patefacta est: vt deinceps in eligendo principe, non tam corporis robur, quàm animi Virtutem, Iustitiaræ præsertim, atque prudentiam considerarent. Sed postquã successu temporis deinde cœptum esset homines ad principatum iure hæreditario, non libera electione promoueri: denegare simul etiam cœperunt hæredes à maiorum moribus: & derelictis Virtutis actionibus, satis esse existimârunt, si reliquos homines opibus delitiisque superarent. Quò factum est, vt in multorum odium simul etiam inciderent. Odium timor sequebatur, quieò vsque progressus, vt maioris mali metu vindictam quoque pareret, aduersus eos, qui timebantur: occasione dedit, vt ex principib. Tyranni fierent. Atque hinc iam initium habuit ruina illorum. Nam cum optimi quique & potentissimi, huiusmodi principum tyrannidem ferre non possent, & indignarentur quod vitam vsque adeò turpiter transfigerent: coniurare cœperunt aduersus illos, & populi multitudine adiuti, tyrannos expulere. Populus igitur ipse tyrannidis iugo liberatus, libenter ijs optimatibus parebat, quorum authoritate libertatem fuisset cōsequutus: quoniam non ipse, sed ij primùm fuissent ausi, aduersus tyrannidem consilia

tractare. Quæ cùm ita essent, optimates, quibus formidolosa fuerat vnius potentia, propter recentem tyrannidis memoriam, ex suo ordine magistratum deligebant. Atque is principiò Rempub. benè gubernabat, legibus recenter latis parebat, & publicam vtilitatem priuato præferebat commodo. Sed qui ex hoc Optimatum magistratu nati, paulò pòst Reipublicæ præficiantur, ignari fortunæ varietatis, minimeque rerum vsu atq; experientia pollentes, superbire & ipsi solebant: contemptaque ea, quæ inter ciues esse debet, equalitate & proportionē: ambitioni, auaritiæ & luxuriæ sese dedebant. Atque hac ratione à maiorum virtute degenerantes, efficiebant, vt Respublica ex Optimatum administratione, paulatim in Paucorum potentiam incideret. Quibus pro sua libidine omnia administrantibus, facilè rursus idem accidebat, quod superiori Tyranno contigisset. Nam cùm eos ob vitam luxui deditam, & res malè administratas, necesse esset in odium Populi incidere: & odium iniuriæ comitari soleant: infidias, tumultus & seditiones euitare nequiuērūt: quibus tandem populi multitudine, ipsi quoque occasione aliqua expulsi, Democratix occasionem darent. Etenim populus Oligarchia expul-

la,

sa, & memor iniuriarum, quas accepisset, cum à paucis hisce præpotentibus, tum antè ab vnius Tyranni libidine, ipse sibi imperium retinere, nec quicquam Paucorum præpotentium, aut etiam principis Vnius arbitrio subijcere volebat. Democratia ergo instituta, in principio, perinde vt in reliquis Reipublicæ formis, res benè & pacatè administrabantur: quandiu illi scilicet viuerent, quorum opera hæc libertas fuisset comparata. Sed defunctis hisce, statim in eorum posteris nimia licentia tranquillitatem corrumpibat: quod nemo quemquam metueret, neque priuatum, neque munus aliquod à Repub. gerentem, sed quisque suo modo viueret: ex qua re seditiones subinde oriri, & alios ab alijs iniurijs sæpissimè affici oportebat. In quibus constituti calamitatibus, necessitate quadam tandem compellebantur rursus, aut certè ad vitandum hoc malum ab excellenti aliquo & sapiente Viro mouebantur, vt vnum aliquem principem eligerent eiq; omnes parerent. Et ad Monarchiam quidem hac ratione reuersi, iisdem, atq; prius ostendimus, causis & occasionibus, temporis successu, denuò ad alias atque alias Reipublicæ formas delabuntur, donec ad eandem Populi licentiam reuertantur. Hic

*Rerum
pub. mu-
tationes
periculo-
se.*

est circuitus, quo Rerumpub. formę com-
mutatur: sed nō faciliē accidit tamen, vt, in
talib. mutationibus, ille multoties absolua-
tur, & salua vrbe, sæpè redeant eadem illæ
Reipub. formæ, quę prius fuerant. Persæpe
enim in his mutationib. perturbata Respu-
blica, & cōsilio Viribusque destituta, ab alia
aliqua vicina, quæ melius instituta sit, op-
primitur: Quę res profectò si non obstaret,
fieri posset, vt forma reipub. vnius vrbis, se-
cundū eum quem ostendimus circuitum,
infinito temporis spacio conuerteretur &
cōmutaretur. Quæ cū ita sint, necessum
est, omnes eas formas Rerumpubl. malas
pronuntiare, quas iam cōmemorauimus,
cū ob breuitatem temporis, quo durare
possunt tres illæ salutes, tum ob malorū
multitudinem, quā secum afferunt tres de-
teriores aliæ. Quam rem cū legislatores
viri sapientes secum animo perpenderent:
omnes has formas Reipub. singillatim reie-
cerunt: & aliam quandam delegerunt, quæ
ex Monarchia, Aristocratia & Democratia
cōposita quodammodo esset, & omnium
trium temperie quadam constans, mutuo
Vnius ad alteram respectu firmior foret at-
que durabilior. Inter cæteros autem legis-
latores, maximam laudem ex huiusmodi
Reipub. Institutione, consequutus est Ly-
curgus:

*Optima
Reipub.
forma.*

curgus, apud Spartanos: apud quos ita le-
 ges instituit vt Regibus sua dignitas, Opti-
 matibus sua potentia, & Populo legitima
 libertas conseruaretur: atque ita Rempu-
 blicam ordinauit, vt ad octingentos annos
 sine vllis motibus felicissimè durarit. Con-
 trarium accidit Soloni apud Athenienses:
 nam cùm eius leges ad Populi libertatem
 solam spectarent, & meram Democratiam
 instituerent: minimè diuturnam Reipub.
 formam cōstituit, ita quidem vt antequam
 ipse è viuis decederet, Pisistrati tyrannidem
 viderit. Et quamuis quadragesimo an. post,
 eius hæredes expulsi fuerint: & Athenien-
 ses recuperata libertate, priorem Demo-
 cratiam, secundum Solonis leges, restituis-
 sent: non eam tamen cōseruare supra cen-
 tesimum annum potuerunt. Nam etiam si
 Solonis legibus, non paucas alias adiecif-
 sent pernecessarias, quibus & præpoten-
 tium ciuium insolentia, & plebeiorum li-
 centia refrenaretur: quia tamen Democra-
 tiam cum Aristocratia & Monarchia non
 miscuerunt: longè breuiori tempore dura-
 uit eorum Respublica, quam Lacedæmo- *Romane*
 niorum. Sed ad urbem Romam veniamus: *Reipub.*
 cui etsi Lycurgus aliquis non contigerit, à *forma.*
 quo potuerit statim in principio semel ita
 accuratè institui, vt diutissimè libera con-
 serua-

seruaretur: tamen id ipsum ei postea paulatim casu quodam contigisse videtur: propter multas seditiones inter Senatum & plebem ortas. Quibus factum est, ut id quod vna vice obtinere non potuit, temporis successu, & ex nouis legibus, quibus subinde noui motus occasionem dabant, consequeretur. Sed neque prima illa Romanę reipublicę institutio, tantum à recta via aberrabat: ut perfici non posset, quod Romulus cæteri que Reges permultas præclaras leges tulissent, quibus etiam viuendi ratio libera conseruabatur. Quia tamen illi regnum formare constituerant, non Rempublicam liberam: idcirco posteaquam ea vrbs libertatem fuisset consequuta, multa illi deerant eorum, quæ ad libertatem tuendam requiruntur: de quib. à prioribus Regibus nihil statutum fuerat. Præterea cum Reges ij, propter causas à Liuiio commemoratas, regno pellerentur: & in eorum locum statim bini Consules crearentur: Regium quidem nomen, sed non regia potestas Roma fuit expulsa. Itaque cum jam illic bini Consules cum Senatu, rerum potirentur, composita erat forma Reipublicę ex Monarchia & Aristocratia: Vnum hoc deerat adhuc, ut hæ cum Democratia commixtæ temperarentur. Atque hinc factum est, ut Nobilitas

litas successu temporis insolentior & nimis arrogans reddita, plebem aduersus sese concitauerit: quibus in motibus, ne imperium totum amitterent Optimates & Consules, Populo quoque coacti fuerunt suas in Republica partes concedere: ita tamen ut ijs nihilominus cōueniens honoris & potentiae gradus conseruaretur. Hinc ergo orta ratio tribunos plebis creandi, firmiorem Rempublicam reddidit, & ex omnibus tribus politicae formis ritè compositam. Fortunatique certè fuerunt, quod in ijs mutationibus neque Regiam potentiam planè sustulerint, ut eam Optimatibus conferrent: nec postea Optimatib. omnem ademerint auctoritatem, ut eam populo traderent: sed concessa singulis tanta potentia, dignitate, & libertate, quantam iusta proportio requirere videbatur, Rempublicam formarint perfectam, ex omnibus tribus politicae formis constantem.

Qui motus Romae in causa fuerint, ut Tribuni plebis crearentur: utq. Respublicae forma eo ipso perfectior reddita sit.

CAPVT III.

QVI de moribus hominum, ipsaque Ratio legū Vita ciuili differuerunt, ex varijs ferendarū.

exemplis, quibus historię omnes propè refertæ sunt, demonstrarunt, eum, qui Rempub. legibus informare & instituere rectè velit: tales illas sancire oportere, ac si homines in Vniuersum omnes natura prauis sint, & ad facinora quæque perpetranda, oblata quacumque occasione, procliuēs.

*Malitia
naturalis
ter homi-
nib. inest.*

Etenim si quæ vitia in Republica aliquandiu non appareant: id fieri censendum est, non tam hominum bonitate, quàm ob id, quod ijs nulla manifesta aut commoda occasio data fuerit: Temporis successu tamen, vt omnis generis occasiones offeruntur, ita omnis generis mala perpetrari videntur. Huic rei documento Roma est, in qua, pulsus Tarquinij maxima videbatur esse Senatus & Populi concordia, ipsique nobiles, absque vlllo fastu, mites & populares esse putabantur: quoniam enim nulla libera occasio erat, plebem grauius tractandi: quandiu Tarquinij superessent: eam fauore & officijs prosequerantur, ne fortè ab ipsis acerbius tractata, ad Tarquinos denuò deficeret. Sed postquam interiissent deinde Tarquinij, nec vllum ab ipsis periculum nobilitati amplius impendere videretur: cæpit illa statim aduersus plebem sæuire, & venenum, quod prius pectore conditum habuisset, euomere. Atque id satis mani-

manifestum Argumentum est, eius quod paulo ante diximus, Homines non se rectè gerere, nisi necessitate cogantur: quoniam si liberum ijs sit vti licentia, statim omnia iura perturbant: quò fit vt rectè dici soleat, paupertate & fame industrios homines, legibus autè bonos effici: Quod si qui sponte sua rectè agant, ijs lege opus non est: sed vbi desinunt sponte officium facere, hìc lege opus est, vt cogantur. Itaque sublati Tarquiniis, qui, metu sui, patricos in officio continebant: necessum fuit excogitare aliquid, quod idem, atque illorum metus, præstare posset: atque hinc ratio inuenta est, creandi Tribunos plebis: qui post motus illos & seditiones inter plebem & senatum ortas, ad conseruandam populi libertatem, tantis priuilegijs & dignitate creabantur, vt esse possent veluti Arbitri quidam inter senatum & plebem, & nobilitatis petulantiam refrenare.

*Discordias, quæ inter plebem & Senatum
Romæ fuerunt, occasionem dedisse, vt ea
Respublica libera simul & potens
efficeretur.*

CAPVT III.

SED neque silentio prætereundi nobis sunt tumultus illi atque turbæ, quæ

post expulsos Tarquinius, Romæ diuersis de causis extiterunt, antequam Tribuni plebis legerentur. Quod hoc loco improbanda mihi videatur quorundam sententia, qui Romam aiunt tumultuosam urbem fuisse & nequaquam rectè institutam: vsq; adeò nimirum, vt nisi tanta fortunæ prosperitas ijs contigisset in re militari: quacunque alia Repub. inferior fuisset futura. Ego equidem negare non ausim, quin Pop. Rom. Fortunæ prosperitas & Rei militaris virtus Imperium peperint: sed id rursus cōtendo, peritiam rei militaris, non nisi ex bona disciplina oriri: & vbi hæc duo iam sint, vix fieri posse, vt ea non etiam sequatur Fortunæ prosperitas. Quod autem tumultus illos, qui inter plebem & Senatum extitere, attinet: eos qui accusant, id mihi videntur damnare & vituperare, ex quo prima occasio & ratio, conseruandæ Pop. Romano libertatis emerfit: magisq; insolentes turbas illas spectare, quam effectus illarum salutes intueri. In omni Republica, diuersum semper est Plebis & Optimatum ingenium, diuersaque studia: & quæ leges ad conseruandam libertatem conduntur, eæ originem habent, ex eorum discordia: sicuti monstrant exempla Romanorum. Sed neque post Tarquiniorum
interi-

Pop. Rom.

interitum ad tempora vsque Gracchorum, annis plusquam trecentis, tanti fuere motus illi Romæ, vt sæpe vel exilia vel cædes pepererint. Quoniam toto illo temporis spacio, vix octo aut decem ciues in exilium missi fuerunt, cæsi paucissimi, & pauciores pecunia mulctati. Nō debemus autem æstimare, eam Rempublicam malè institutam fuisse, ex qua tot præclara virtutum specimina edebantur: quia hæc, non nisi ex bona disciplina originem possunt habere: disciplina bonis legibus nititur: atque hæc denique, ex ijs motibus semper ortæ sunt, quos à multis ineptè vituperari docuimus: siquidem nec cædes, nec exilia, nec vllum Reipub. detrimentū pariebant, sed leges & statuta conseruandæ publicæ libertati salutaria. Quod si quis autem, hanc non fuisse veram rationem constituendæ Reipub. contendat, nec legitima media leges bonas impetrandi: quoniam periculosum est & propè horrendum, cernere, in eadem ciuitate, populum cum Senatu, & Senatum cum populo rixantem: concurrere plebem: tabernas per urbem claudi: populum vniuersum denique Roma cedere: huic ego respondeo, singulis vrbibus suos quosdam modos contigisse, quibus ambitionem potentiorum & insolentiam

optimatum restinguere potuerint. Quod
 eo tempore potissimum apparuit, quo in
 rebus arduis, populi opera opus fuit. Ro-
 mani igitur suum etiam modum habue-
 runt, noua statuta & leges necessarias à Se-
 natu impetrandi: vt vel concurrerent vn-
 diquaque, vel, quando milite opus erat,
 nomen imperatori dare nollent, aut ali-
 quid aliud simile conarentur. Quibus in
 tumultibus, si Senatus populum sibi recō-
 ciliare vellet, necessum habebat, ei aliqua
 ratione gratificari & satisfacere. Nec sunt
 vsque adeo periculosi liberi populi motus:
 quoniam tunc demum excitantur, cum
 oppressi fuerint homines, aut opprimi vi-
 debuntur. Et si frustra id metuerint, facile
 remedium tumultui adhibetur, per viros
 bonos & prudentes, qui in publica cōcio-
 ne demonstrent, falsam esse amittendæ li-
 bertatis suspiciōē, propter quam tumult-
 tuentur. Nam etsi populus ignorantia la-
 bore, tamen capax est veri, si id per ali-
 quem probatæ fidei virum, ei aperiatur.
 Itaque minimè vituperanda est Rom. Rei-
 pub. institutio, sed cogitandum potius, tot
 res ab illa præclarè gestas, non nisi ex bonis
 causis originem habuisse. Ex Tribunorum
 electione autem, summam laudem merue-
 runt, quod ea res non modo cum Demo-
 cratia,

cratia, optimatum & Consulum potentiam temperârit: sed ad conservandam toti Reipub. libertatem, plurimum conduxerit: sicuti in sequentibus ostendemus:

Verum Libertatis custodia optimatibus, an populo tutius committatur: & utrum item maiorem causam tumultuandi habeant i, qui conservare ris iam ante partas capiunt, aut qui novas acquirere volunt.

CAPUT V.

QVI Rempub. prudenter constituerunt, id inter cætera maxime curandum sibi existimarunt, ut libertatis fundamentum quoddam ab initio ponerent: quod quidem eam tanto melius diutiusque cõservare solet, quanto firmitus fuerit. Quoniam verò ex optimatibus atq; Plebeis hominibus cõstare solent Respub. quæsitum est non immerito, utrum his an verò illis hominibus tutius hoc libertatis fundamentum custodiendum committatur. Et apud Lacedæmonios quidem olim, nostra verò ætate etiam apud Venetos cernimus, id patricijs esse demandatum: Romanos autem scimus econtra, plebem cu-

Fundamentum libertatis apud Venetos, Romanos, & Spartanos.

stodiendæ libertati præfecisse : Itaq; nobis
 quærendum erit hic, vtri prudentius fece-
 rint ? Quod si Argumenta igitur expendamus,
 quibus moti vtrinque, tales libertatis
 custodes deligēdos censuerint: nō deerunt
 in vtramque partem rationes. Sed euentus
 ipsos si intueamur. Magnates ad hoc magis
 idoneos esse æstimabimus, quoniam diu-
 tius durauit libertas in Venetorum & La-
 cedæmoniorum, quàm in Romanorum
 Republica. At Romanorum quoque con-
 silium interim, hisce argumentis probare
 possumus : quoniam vna quæque res, ei
 quam tutissimè custodienda tradatur, qui
 eam sibi vsurpare minimè cogitet. Cerni-
 mus autem, in Plebeis hominibus, hanc
 vnam inesse cupiditatem, ne seruitute op-
 primantur : imperium sibi vsurpare nō co-
 gitant : quia id fieri non posse facilè intelli-
 gunt. In præpotentibus magnum est do-
 minandi desiderium, maiorque spes impe-
 rij consequendi, quàm in Plebe. Ex quo se-
 quitur, tutius Plebem quàm Magnates cu-
 stodiendæ libertati præfici posse, quæ neq;
 eam opprimere cogitat: neque si cogitaret,
 illam inuadere posset : cùm Magnatib. e-
 contrà magna insit cupiditas dominandi,
 neque exigua consequendi Imperij spes.
 Qui verò Spartanorum & Venetorum in-
 stitutum

stitutum laudant, eos asserunt, qui custodiam libertatis nobilioribus demandant, duabus de causis rectius agere. Nam & illorum dominandi cupiditati, aliqua ratione satisfaciunt: ut cum intelligant se in Reipublicæ administratione Plebem hac ratione superare: tali prærogatiua acquiescant. Et Plebis inconstantia eam adimunt potentiam, qua multas Reipublicæ perturbationes excitare potest, cum alias, tum etiã tales, quibus Optimates ad magnum aliquod facinus tandẽ impellere posset. Quorum rerum exempla, abundẽ nobis Roma suppeditauit, in qua vrbe, cùm Tribuni plebis ad eam potentiam euecti fuissent, non satis esse duxerunt, si vnus Consul Plebeius esset, sed ambos voluerunt: atque hinc paulatim ad Censuram, Præturam, & alios dignitatis gradus aspirarunt: tandemque eò dementiæ peruenerunt, ut si quos patricijs infensos esse, aut aptos ad illos infestandos, cognoscerent, eos ad cælum vsq; eueherent: quæ res & Marij potentiam peperit, & Reipub. ruinam. Hæc cum ita se habeant, dubium profectò videri potest ei, qui rem in vtramq; partem diligenter expendiderit, vtri potius libertatis custodiæ sint præficiendi? præsertim si nondum cõstet, An qui res suas ac partam iam antea

dignitatem conseruare, aut qui ad ea, quæ nondum habent, consequenda, aspirant, magis Reipub. noxij sint? Mihi sanè consideranti rem omnem, ita pronuntiandum videtur: vt in hac libertatis custodia, diuersa ratio sit ijs obseruanda: qui Imperium comparare, quàm ijs qui præsentierum statu contenti ad maiores opes & dignitates non aspirant. Nam priores illi Romanos debent imitari: posteriores hi Venetorum & Spartanorum consilium, hac in re, sequi debent: veluti id proximo capite à nobis ostendetur. Ad eam autem quæstionem, qua disputatur, num ij perniciosi sint tranquillitati Reipub. magis, qui acquirere quippiam desiderant, an verò qui res partas cupiunt conseruare? Conferet nobis M. Menenij exemplum. Qui ex Plebeis ipse Dictator creatus, cum Marco Follio magistro Equitum, itidem Plebeio, ad inuestigandam cõiurationem, quæ Capuæ aduersus Rempub. facta fuerat, missus: simulque mandatum à plebe accepit, vt in eos animaduerneret, qui Romæ largitionibus & ambitione ad Consulatum cæterosque honorum gradus aspirarent: in Patriciorum inuidiam incidit. Nam cum ij existimarent, hoc mandatum imperiumque Dictatori, aduersus sese traditum à plebe fuisse:

An qui acquirere, aut qui parta volunt tueri maiores motus in Reipub. excitent.

fuisse: conqueri cœperunt, nō Nobiles eos
 esse, qui per ambitionem ad honores aspi-
 rarent: sed plebeios, quos, quod neq; ma-
 iorum splendori, neque propriæ virtuti
 confidere possent, oporteret largitione &
 malis artibus eò eniti. Atq; has calumnias
 cū in Dictatorem præcipuè conijcerent,
 tantum vtiq; effecerunt, vt Dictator
 Concione aduocata, conqueretur de ca-
 lumnijs patriciorum, deposita que Dictatu-
 ra, se populi Iudicio submitteret. In cuius
 causæ tractatione, eiusdem huius quæstio-
 nis mentio facta est, ipse tamen fuit absolu-
 tus. Cum autem & eius qui pârere, & qui
 parta tueri cupit, desiderium, permagnos
 motus in Repub. excitare queat: maior ta-
 men est vis eorum qui iam possident: nam
 amittendi metus eosdem impetus in ijs
 excitat, atque in alijs acquirendi studium.
 Nec videtur cuiquam, quod satis tutò res
 suas possideat, nisi easdem simul augere
 queat. Quibus accedit quod propter po-
 tentiam maiorem vim habent Rempub.
 turbandi: & largitionibus suis, in te-
 nuioribus excitant varias cupi-
 ditates, variosque animi
 motus.

*quæ admodum peregit Julius Cæsar tempore
 quæ imperium remonitum adeptus est*

*Vtrum Romæ potuerit talis Reipub. forma
institui, qua discordia illa & inimi-
citia inter patres & plebem,
tollerentur.*

CAPVT VI.

QUid perpetuæ illæ Senatus, popu-
liq̃ue contentiones Romæ effice-
rent, iam differuimus: Sed quia illæ
ad Gracchorum tempora vsque perdura-
runt, & tandem amittendæ libertatis cau-
sæ extiterunt: meritò quærere quis possit,
nùm Roma ad tantum fastigium euehi po-
tuerit, alia aliqua forma Reipublicæ, qua
huiusmodi Senatus populiq̃ue dimicatio-
nes euitari licuisset? Cui quæstioni satisfac-
ciemus, si inspexerimus formam Reipu-
blicæ earum urbium, quibus & lōgo tem-
pore frui libertate contigit, & huiusmodi
contentionibus tamen atque dissidijs ab-
stinere: simulq̃ue considerauerimus, nùm
Romæ quoque talis forma reipub. intro-
duci potuerit. Exemplorum loco esse no-
bis poterunt, ex Antiquis urbibus Sparta:
Et recentiorib, Venetiæ: quarū ante quo-
que fecimus mentionem. Ac Sparta qui-
dem à Rege & Senatu exiguo gubernaba-
tur. Venetijs, qui Reipub. præsunt, à cæte-
ris ciuibz senatoris vocabulo non distin-
guntur:

guntur: sed quotquot in vniuersum ciui-
bus licet ad Reipub. gubernacula aspirare:
ij vno nomine omnes appellantur Nobiles *Nobilium*
Veneti. Cui appellationi occasionem de- *Venetos*
dit casus potius quàm prudentia legislato- *rum oris*
rum. Nam cùm ad eos scopulos, in quibus go.
ea vrbs nunc sita est, permulti cōuenissent,
ob causas à nobis prius commemoratas:
ijq; successu temporis, eò vsq; aucti essent,
vt absque legibus pacificè viuere non pos-
sent: formam Reipub. instituere coacti
sunt. Qua de re cùm sæpè conuenirent, ac
de Repub. consultarent: tempus obseruá-
runt quando eò vsq; aucti esse viderentur,
vt ad libertatem conseruandam, & replen-
dam ciuitatem sufficerent: ac tunc sancita
lege, omnib. reliquis, qui porrò ad eos ha-
bitandi causa peruenirēt, aditum ad Rem-
pub. capescendam præcluserunt. Itaque
cum temporis successu deinde permulti
alij eò peruenissent, quibus non licebat ad
Rempub. aspirare, Vt antiquis illis ciuib.
autoritas aliqua conciliaretur, eos omnes
Nobiles Venetos nūcuparunt: cæteros
qui posterius accessissent, populi nomine
insignierunt. Atque hæc ciuium distinctio
& constitui, & conseruari sine tumultu po-
tuit. Nam cùm primùm præcluderetur adi-
tus ad Rempub. ijs, qui porrò essent eò ven-

turi: nemini eorum qui tunc illic agebant, fiebat aliqua iniuria, cum ex æquo omnes ad Reipub. gubernationem admitterentur: Qui postmodum eò commigrârunt, cum talem reipub. formâ iam institutam, confirmatamque inuenirent, nec causam nec occasionem tumultuandi habebant. Nam causa illis deerat, quod iure conqueri non possent, sibi, qui nondum illic fuissent, in tali Reip. cōstitutione aliquid ademptû esse: & quoniâ ab ijs, qui præerant Reipub. gubernationi, in officio cōtinebantur, nec vsurpabatur illorum opera in rebus, quib. aliqua autoritas ipsis posset cōciliari, omni tumultuandi occasione destituebâtur. Atque id quidem ijs tantò minus contingere poterat, quod non essent numero superiores antiquis ijs, qui Rempub. poterant administrare, & Nobiles vocabantur, sed aut æquales, aut inferiores: ob has igitur causas Veneti, talem Reipub. formam constit-
 tuere, eamque sine tumultibus diutissimè conseruare potuerunt. Spartani vt prius monuimus, à Rege paucis Consiliarijs stipato gubernabâtur: & pacem diutissimam habuerunt, primò, quod exiguus esset eorû numerus, simulque prohibuissent, ne quisquâ peregrinus in ciuium numerû cooptaretur: deinde à Lycurgo leges cû singulari quadam

*Spartano:
rē respub.*

quadam Veneratione acceperant, ex quarū præscripto viuētes, omnem tumultuandi occasionē euitabant. Nam cum perpauca officia Lycurgus cōstituisset, quibus qui præficerentur, cēteros gradu dignitatis antecederent : æqualem verò frugalitatem omnib. præscripsisset: ambitionem è plebe sustulit : nam perpauci erant qui munerib. publicis præficiebantur, iidemq; procul à reliquorum hominum consortio viuebāt, neque plebem iniurijs lacescebant, Reges item in medio Consiliariorum suorum cōstituti, nullam tuendi sui rationem meliorem habebant, quàm si plebem ab omni iniuria defenderent : nam sic fiebat vt neq; imperantes vllō modo metuerent, neque ipsi imperare cuperent : atque hac ratione omnis æmulatio inter nobilitatem & plebem euitabatur, vt longo tempore pace, ac tranquillitate frui potuerint. Itaque binæ potissimum fuerunt, longæ Spartanorum tranquillitatis causæ : exiguus ciuium numerus, qui à paucis regi potuerit : & quod peregrinos non cooptarent in urbem, quibus vel aliquid in forma Reipub. immutari, vel ciuitas tantōpere augeri potuisset, vt à paucis illis regi nequiuerit. Quæ cū ita se habeant, cernimus non potuisse Romanorum legislatores aliter instituere

*Causa tu-
multuum
plebis &
populi Ro-
mae.*

talem Reipub. formam, quæ dissidijs ac tu-
multibus careret, quàm si aut Venetos, aut
Spartanos imitarétur: & vel sicuti illi, ope-
ra plebis in bellis non vterentur: vel sicuti
Spartani peregrinos nullos in urbem reci-
perent. Cùm autem neutros imitati sint,
occasionem dedere populo, vt & quantita-
te, & viribus augeretur: quæ proinde cau-
sa fuit, vt persæpè tumultuaretur. Quo lo-
co cernere est, populum Rom. nō potuisse
magis quietum tranquillumque effici, nisi
simul etiam fieret imbecillior: qua ratione
deinde præcludebatur ei aditus peruenien-
di ad id fastigium, ad quod peruenit. Itaque
sicuti Romæ accidebat, vt sublatis tumul-
tum occasionibus, simul etiam tolleretur
ratio augendi imperij: ita in cæteris rebus
humanis, si quis rem diligenter perpende-
re volet, comperiet semper euenire, vt
sublato vno aliquo absurdo, aliud deinde
consequatur. Nam si gentem aliquam in-
stituas præclarè in disciplina militari, vt eius
opera ad acquirendum imperium cōmo-
dè vti queas: vix eam postea ex animi tui
sententia gubernare, ac domare poteris.
Sin verò, vt ex animi sententia ei imperare
queas, non patiaris illam viribus, ac mili-
tari disciplina augeri: facilè amittes, si quid
per eam acquisiueris imperij: & eris prædæ
cuique

cuique hostium, qui te adorietur. In omni ergo deliberatione, quæ de rebus politicis instituitur, considerandum, vnde maiora aut minora absurda consequi possint: idq; cōsiliū pro optimo deligendum, ex quo pauciora mala cōsequi queant. Neq; enim tale inuenies, quod omni malo careat. Potuissent igitur Romani Lacedæmoniorum exemplum imitari, & ita Rempub. à principio instituere, vt Regem eligerent, eiq; paucos aliquot consiliarios adderent: sed cū ad eam Imperij magnitudinem niterentur, non poterant impedire populi incrementum: itaque neque Rex ille exiguo consiliariorum numero stipatus, ob solam concordiam ciuium electus, illis multum prodesse potuisset. Si quis igitur de nouo, Reipubl. formam instituere velit, ei perpendendum est, nūm illam ita instituere cupiat, vt augere vires, & imperium acquirere possit, sicuti Roma: an vt sua sorte cōtenta, suisq; limitibus se tranquillè & pacificè contineat. Nam si cupias, vt crescat, & imperium acquirat, Romanorum exemplum imitari oportet, & tumultus ciuium quàm fieri potest modestissimè ferre, cum absque magno numero benè oratorum ciuium, & in re militari præclarè institutorum Respub. neque crescere, neque si cre-

uerit, conseruari poterit. Quod si eam pacificam, & paruam efficere velis, Venetorum, & Spartanorum exempla sequi oportebit: sed eadem hæ respub. cum imbecillæ sint, non nisi magno cum periculo imperium acquirunt: itaq; si diutina pace eas frui velis, in id maximè incumbendum est, vt prohibeas, ne ditionem multam acquirant, quam periculosum enim sit imperiũ Reipub. quæ populum habeat imbellem, apparuit cùm in Venetis, tùm Lacedæmonijs: quorũ hisce, cùm vniuersa Græcia pareret: statim deficientibus Thebis, authore Pelopida, reliquæ ciuitates idem exemplũ sequutæ sunt, vt vno quasi momento vniuersa eorũ Respub. interierit. Veneti quoque cum magnam Italiæ partem acquisiuisent, idque pecunijs & astu magis quàm bellica virtute: periculum facturi de suis viribus, vno prælio omnia amiserũt. Ideo credo Reipublicæ quam plurimùm prodesse posse, ad longissimam pacem conseruandam, si primùm instituaturs ad normam Reipub. Spartanorum, aut Venetorũ: deinde vrbs ipsa, loco natura admodum munito, quique difficillimè expugnari queat, condita sit: denique si non habeat tantas vires, quæ vicinis sint formidabiles. Nam duplici de causa solent homines Reipub. cuipiam

cuipiam bellum mouere: vt vel ipsi eam occupent, aut ne sub illius imperium ipsi redigantur: Quod si igitur eo quo diximus modo instituta fuerit aliqua vrbs, vtriq; causæ belli repugnabit: quoniâ ob difficultatem eius expugnandæ, nemo facile illam adoriatur: & cùm intra suos limites sese contineat, ita vt experientia constet, eam imperandi cupiditate non teneri: nemini formidolosa esse poterit, nec erit quisquam, qui ei bellum moueat, ob metum, ne ab ipsa occupetur. Hęc omnia autem tali Reipub. longè fœlicius contingent, si legibus quoque in ea caueatur, ne imperare cupiant. Quo modo equidem, si quæ vrbs institueretur & adhibita diligentia conseruaretur: eam verè fœlicem fore crederem, quæ vera tranquillitate frueretur. Verùm enimuerò cum res humanæ omnes sint in perpetuo motu, nec quicquam sit in ijs firmum atq; durabile: necesse est, eas omnes aut incrementum, aut decrementum accipere: multa que persæpè, ipsa necessitate urgente facere cogimur, quæ ratio omit-tenda esse suadebat. Quo fit vt etli talem Reipub. formam constitueris, quæ imperium nō ambiendo, tranquillitate fruatur: possit tamen occasio quædam occupandi alicuius imperij ei contingere, quam negli-

gere nequeat: atque hoc ipso eidem euenire, vt tranquillitatis suæ fundamenta labefactet, & interitū acceleret. Quin etiam si eidem Reipub. contingeret tanta cœli clementia frui, vt nunquam bellum haberet: potest illi nihilominus euenire, vt ex otio ciues effœminati, aut etiam discordes euadant, quæ binæ causæ & coniunctę & singulæ seorsim, sufficientes sunt ad illius ruinam promouendam. Hæc cùm ita se habeant, & difficillimum sit huiusmodi Rerumpub. constitutionem ad amussim mediam conseruare, quæ omni & inuidia, & ambitione careat: danda opera vtique fuerit in constituenda Repub. vt id quod honestius est, semper præferamus: quam obrem eò spectare oportet, vt si per occasionem cōtingat aliquod imperium adipisci, id quoq; Respub. cōseruare queat. Quam obrem vt eò redeamus vnde sumus digressi, melius institui posse Rempub. sentio ad exemplum Romanorum, quàm vel Venetorum, vel Spartanorum: quod vix possit medius quidam modus inter extrema inueniri, aut conseruari: Tumultus quoque illos Populi aduersus Senatum, ferre oportet tanquam absurdum aliquod, sed tale, quod in Populo qui ad tantum imperij fastigium sit emersurus, euitari nequeat. Hęc
de præ-

de præfenti quæftione dixiffe fufficiat. Deinceps de Tribunitiæ potestatis neceffitate, pro conferuanda libertate Reipub. & vtilitate accusationum, quæ coram Tribuno instituebantur, differemus.

Quam neceffum fit, ad conferuandam Reipub. libertatem, vt liberè poffis ciuem aliquem accusare.

CAPVT VII.

IS, qui custodiendæ Reipub. libertati præficiuntur, nihil equè curæ esse debet, quàm vt potestatem habeant ciues, qui contra libertatem aliquid deliquerint, liberè accusandi coram populo, magistratu, aut alia aliqua concione. Id enim Reipub. duabus de causis plurimum prodest. Nam primùm non facilè quis contra libertatem aliquid tentabit, metu ne accusetur: & si tentauerit quippiam, poterit sine magno motu facilè reprimi. Deinde eadem hac ratione instituitur modus extinguendi odia & suspiciones, quæ in vrbibus sensim contra ciues quosdam accenduntur: quorum restringendorum, si non extet ratio aliqua legitima: ad media quædam absurda confugiunt homines, ex quibus persæpè Rerumpub. ruina consequitur. Quamobrem

existimare oportet, multum interesse ad conseruandam Rempub. vt ratio quædam legibus cōstituatur, qua odia illa restringui, ac satiari queant. Id permultis exemplis demonstrare possem: & præsertim Coriolani, de quo scribit Liuius. Cum patricijs aliquando non admodum benè cum plebe conueniret, quoniam ex Tribunorum creatione videbatur nimium aucta esse eius potentia: magnam Annonæ caritatem Romæ ortam esse. Senatū itaque frumentum è Sicilia aduehi Romam curasse: Sed Coriolanus, occasionem adesse ratus, populi nimiam licentiam castigandi, suavit patribus, ne frumentum ei distribuerent. Quod cū Populus intellexisset, magno-
perè indignatus, Coriolanum Senatu egredientem per seditionem oppressisset, nisi ei Tribuni plebis subito ad dicendam causam diem dixissent: Quo casu manifestè apparuit, quantum intersit Reipub. vt ratio extet, qua Populi iracundia aduersus aliquem concepta, secundum leges extinguatur. Quæ si non extet: confugitur ad inordinata quædam media, quorum euentus multò peiores sunt. Cū enim modo, legibus præscripto, ciuis punitur, non impendet magnum Reipub. periculum, quamuis illi iniuria fiat: cū exequutio non fiat, neque
seditio-

seditiosè per priuatos, neque exterorum
 hominum auxilio, ex quibus libertatis
 amittendæ periculum maximè solet im-
 pendere: sed auctoritate publica, & secun-
 dum leges. Quid enim, ne à Coriolani *Coriolani*
 exemplo discedamus, si is per seditionem à *nis.*
 populo fuisset interfectus, Romæ accidis-
 set? videlicet multæ priuatorū offensiones,
 metus vindictæ, coniurationes, atque hinc
 deniq; Reipub. ruina: quæ omnia interue-
 niente publ. auctoritate, euitari potuerunt.
 Hisce omnib. cōsentiunt, quæ nostra ætate
 fieri cernimus: quantas enim mutationes
 Florentiæ pepererunt Francisci Valerij fa- *Francisci*
 ctiones? quæ caueri omnes potuissent, si le *Valerij*
 gitima quædam ratio in Repub. extitisset, *scd*
 qua populus potuisset restringere odium, *ditio.*
 quod aduersus illum cōceperat. Erat enim
 is veluti princeps ciuitatis, itaque in mul-
 torum odium inciderat, qui eum ambitio-
 sum esse æstimabant, quod magnanimita-
 te, & audacia suâ, ciuilem viuendi rationē
 excedere velle videretur. Itaque cū non
 extaret in Repub. alia eum coërcendi ratio,
 quam factione, quæ illi contraria esset, cœ-
 pit ipse sibi clientes, atque fautores conci-
 liare, quib. defendi posse sperabat. Aduer-
 sa verò illius factio idem tentare coacta est:
 vt tandem ad arma ventum sit: quibus

*Petrus
Soderi-
nus.*

accidit, vt Valerij potentia (quæ solo ipsius damno, si legitima ratio eius efficiendi extitisset, reprimi potuisset) non nisi multorum nobilium ac præstantiss. ciuium inter-
necione opprimi potuerit. Hoc idem comprobauit Florentiæ etiam exemplum Petri Soderini, cuius causa tota ab eo pende-
bat, quod non esset in Rēpub. vsitata ac legibus constituta ratio quædam, præpotentium ciuium ambitionem accusandi. Nec sufficit, vt coram octo iudicibus præpotentem aliquem accusare possis: quod vbi pauci iudices sunt, facile à paucis corrumpi & in suam sententiam pertrahi queant. Quod si igitur talis ratio accusandi Florentiæ tunc extitisset: ciues Soderinum turpiter viu-
entem accusassent, nec opus habuissent Hispanorum exercitum aduocare. Quod si idem Soderinus rectè vixisset, non accusare illum ausi fuissent, quod metuendum foret, ne vicissim ipsi quoq; accusarentur: atque ita euitari potuisset illa æmulatio, quæ tot malorum causa extitit. Quò fit vt quando cernimus à factione aliqua, in vr-
bem aduocari externum auxilium: id pronuntiare possimus, fieri propterea, quòd ea Reipublicæ forma malè instituta sit, nec habeat legitimam rationem sedandi huius-
modi ignes, qui in illa accéduntur. Quibus
omni-

omnibus rebus remedium adhibetur, si ratio instituat^r accusandi coram multis iudicibus, magnæ autoritatis atque potentia^e. Hisce rebus ergo prospexerant Romani tam benè, ut tot patrum plebisque diffusionibus, neque plebs, neque Senatus, neque alius quisquam externum auxilium desiderarit, cum domi haberet remedium hisce malis præparatum. Superiorib. exemplis possumus & illud ex Liuvio addere, qui narrat, cum in Clusia, quæ tunc erat nobiliss. Tusciæ ciuitas, à Lacumone quodam Arnutis soror fuisset vitia^ta: nec is, propter illius potentiam, posset iniuriam vindicare, ad Gallos confugit, qui tunc eam Italiæ partem tenebant, quæ hodie Longobardia nuncupatur, eosque impulit, ut secum Clusiam profiscerentur, ad iniuriam vindicandam: quod certè nunquam fecisset, si domi per leges ciuitas id facere potuisset.

*Lacumo
& Arnus.*

Verum enimvero, sicuti iusta accusandi ratio in Repub. salutare est liberta-

tis remedium: ita calumniæ

ocasio perniti^osa est:

sicuti proximo ca-

pite differe-

mus.

*Vt iusta accusandi ratio Reipub. salutaris
est: ita pernicioſæ ſunt calumniandi
occaſiones.*

CAPVT VIII.

QUAMVIS Furij Camilli virtus, poſt liberatam à Gallorum obſidione urbem, apud ciues Romanos ita innotuiſſet, vt cæterorum nemo eſſet, qui illi honorem quouis loco deferendum eſſe non exiſtimaret: Manlius Capitolinus tamē, hunc honorē illi atq; gloriam magnopere inuidebat, putabatque ſe conſeruato Capitolio æquē benè, atq; Camillus, de Reipub. meritum, neq; etiam virtute bellica illo eſſe inferiore. Ea inuidia cōmotus ergo, cū apud patres illum in inuidiā vocare non poſſet, ad plebem ſeſe conuertit, & apud eam de Camillo, cæterisq; patribus varia cōqueri cœpit: inter cætera autem aſſerebat, Aurū, quod ciuitas cōtribuiſſet, vt à Gallis ſeſe redimeret, Gallis rursus ademptum, apud primores patrum conſeruari, quod quidem ſi recuperaretur, ſufficere ad liberandam ære alieno plebem. Hiſce verbis fides à multitudine populi habebatur, augebaturque Manlij exiſtimatio, vt ad illum iam concursus fierent, libereq; per urbem tumultuari inciperet. Quibus rebus
cum

cum Patres vehementer commoti essent, ac suspicarentur ne quid inde grauius oriretur, creato Dictatori mandant, vt cognita ea causa, Manlij impetum cohæreret. Dictator viatore ad Manliū misso, illi diem dicit: comparuit ille ad tribunal, ingēti plebis agmine comitatus: Cumq; iam conuenissent, Senatusq; Dictatorem, Plebs Manlium, vt ducem suū in Comitio intueretur: Dictator silentio facto, ex Manlio quæsiuit apud quem ex Patrib. thesaurus ille custodiretur? Senatū enim æquè, atq; Plebem id cognoscere velle. Ad id verò cū Manlius nil certi responderet, sed subterfugia quærendo, assereret, non esse opus, vt ea quæ ipse sciret, publicè aperiret: à Dictatore in vincula duci iussus est. Quo loco satis cernere licet, quàm pernitiolæ sint, cū in liberis, tū alijs Rebusp. calumniæ ad quas euitandas, tollendasq; nullo labori parcere oportet. Euitantur autem calumniæ commodissimè, si liberum sit vnumquemque accusare: nam vt libera accusandi ratio Reipub. prodest: ita nocent calumniæ. Differunt accusationes à calumnijs, quod calumniari possit vnusquisq; quemcunque, & vbicunque volet: neque ad id probandum, quod impingit aduersario, probatione vlla aut testibus vtitur. Accusare autem

*Calumniæ
vt differant ab
Accusatione.*

legitimè non potest vnusquisque: quòd in accusatiõib. opus sit probatione, testibus, cæterarumq; rerum circumstantijs, quibus pateat id, quòd accusator impingit. Præterea non solent institui legitimæ accusatiões nisi coram magistratib. aut concione totius populi. Calumniæ nullum certum locum habent: quòd vel in foro, vel hinc indè per plateas, atque constrinas de hominibus spargantur: ac plerumque locum habent in Rebuspub. malè institutis, & in quibus non ordinata quædam accusandi ratio extat. Quòd sit, vt qui Rempub. rectè instituere velit, in id præ cæteris incumbere debeat, quòd liberum tutumque sit legitimè ciuem quemcumque accusare: atque id vbi legibus constitutum fuerit: ferri non debent calumniæ vllò modo, sed puniri seuerè: quòd cum liceret eumque calumniatur, legitimè & sine suspitione accusare: id non faciat calumniator, sed clandestinas calumnias spargat. Quòd si hisce rebus non rectè in Repub. prospectum sit, multa mala patrantur: quoniam locus calumnijs datur, quæ ciues non castigant, sed commouent, atque perturbant, ita vt quæ de ipsis sparguntur non meruant, sed calumniatores odio prosequantur. Hisce de rebus præclara statuta habuère Romani: Florentini nequa-

*Accusatio
nũ & Calu
mniarũ
ratio Ro
mæ melius
quam Flo
rentiæ ins
tituta.*

nequaquam, quò factum est, vt sicuti Romanis illa rectè instituta multum profuere, ita à Florentinis neglecta plurimum nocuerunt. Nam historias horum intuenti, apparet facile, quantis calumnijs obnoxij semper fuerint, quicumque è Florentinis ciuibus aliquid magni pro Repub. gesserunt. De hoc enim spargebant, quod pecuniam publicam in suos vsus conuertisset: de illo asseriebant, quod corruptus munerib. hostem non vicisset: & de alio, quod ob ambitionem hoc aut illud perpetrasset: atque ex hisce vnde quaque clandestina odia nascebantur: ex odio factiones: atque ex hisce seditiones atque tumultus quibus pessundabatur Respub. Quæ omnia euitari potuissent, si Florentiæ statuta quædam atq; leges extitissent, per quas legitimè accusare reos, & calumnias vitare licuisset. Nam qui accusati fuissent rei, siue damnati, siue absoluti essent, Rempublicam non euertissent: neq; etiam tutum fuisset tot instituire accusationes, quot calumniæ de varijs ciuibus sparsæ fuerunt: cum Accusationes argumentis egeant, calumniæ clanculum spargantur: Quibus accedit hoc etiâ, quod in eadem Republica per calumnias multi indigni ad summam potentiam euecti fuerunt: ad quâ cum aspirarent, fautores suos

habuerunt, qui in populi multitudine eos calumniabantur, qui ipsis resisterent. Harum rerum multa exempla adducere possemus: sed tamen vnum tantum proponam. Cum Florentinorū exercitus, Ioanne Guicciardino duce, Lucam obsedisset: accidit vel ob rem malè & imprudenter administratam, vel ob aduersam fortunam, vt eam occupare nequiverit. Sed quacunque de causa id acciderit, de Guicciardino sparsa fama fuit, quod à Lucensibus corruptus, urbem expugnare lubens noluisse. Quæ calumnia ab eius aduersarijs aucta, atque approbata: Guicciardinum furijs propemodū exagitauit. Nam etsi seipsum in vincula tradere vellet, vt se purgaret à crimine, quod impingebatur: tamen eam suspicionem de se amouere non potuit: tantum ob id, quod Florentiæ non esset ratio quædam legitima, audiendarum defensionum, accusationum, & puniendi calumnias. Itaque orta odia & indignationes inter eius familiares (qui erant omnium ciuium potētissimi) & eos qui calumnias, rerum nouarum cupidi, spargebant, eò usque processerunt, vt cū ob hanc rem, tū alia quædam, sequuta sit Reipub. ruina. Manlius igitur Romæ, cū hæc, quæ iam narrauimus, de patribus spargebat, non erat

erat accusator, sed calumniator: eoque exemplo præclare docuerunt Romani, quæ ratione calumniatores punire oporteat. videlicet ut illos cogamus ex calumniatoribus accusatores fieri, & si quidem publice probare queant, id verum esse, quod clanculum impingebant: vel præmio aliquo, vel certe nullo damno afficere: si probare nequeant: sicuti Manlium punire.

*Quàm multum intersit, in instituenda Re-
pub. planè noua, ut omnis potentia ab
vno solo dependeat?*

CAPVT IX.

V Idebitur cuippiam me de Romano-
rum rebus, totaque Reipub. institu-
tione plura hîc disputasse, quàm oportet: cum de ipsius vrbis cōditore & legis-
latore, itemq; de legib. ad religionis cultû,
ac disciplinâ militarem pertinētibus, prius
differere decuisset: Non differemus igitur
amplius lectorem: sed hanc rem iam aggredi-
mur. Quo loco primùm occurrit consi-
derandum, quod multis videtur mali fuisse
exempli, Romulum primum vrbis condi-
torē, statim ab initio Remum fratrem in-
teremisse: & paulò post in T. Tati Sabini,
quæ regni fociū elegerat, cædem cōsensisse.

Potuisse enim posteros id factum imitari, & cum ad principatum aspirarent, simili ratione aduersarios suos aut æmulos interficere. Quod quidem etsi probabiliter dicatur, necesse tamen est considerare scopum, qui Romulo in hac fratris cæde propositus fuerit. Atque hîc primùm pro certo statuere oportet, nullam Rempublicam ac nullum etiam regnum, siue à primis initijs rectè institui: siue iam ante malè formatum & institutum, nouis plane legibus rectè emendari posse: nisi huius rei potentia ab vno solo dependeat: ex cuius animi sententia omnes ordines ac leges nouæ promulgentur. Quicumq; igitur prudens est, idemque ita Rempub. instituere cupit, vt publicæ vtilitati potius, quàm sibi profit, & patrię toti potius, quam suis posteris: in id incumbere debet, vt solus potentiam habeat nouas illas leges & ferendi & rogandi. Neque quisquam prudens, quempiam facile accusare debet, qui vt solus Rempub. aliquam rectè instituere possit, insolens aliquod factum patrauerit: aut si maximè factum ipsum damnet, ex ipso scopo tamen & fine qui inde consequitur, idem ipsum excuset. Nam bonus euentus, vt qui ex cæde Remi sequutus est, factum semper excusat: neque is qui benefaciendi, sed is qui male-

malefaciendi causa vim infert, reprehensione dignus est. Sed interim permultum interest, ut ille idem qui sibi hanc potentiam usurpat, vir bonus sit, neque illam posteris suis hæreditariam faciat. Nam cum homines ad malum magis quam ad bonum natura proclives sint, facile accidere poterit, ut quam potentiam quis sibi boni publici causa usurpauit, eandem eius posterius ad malos usus conuertant. Præterea, etsi Rempublicam vnicus rectè instituere possit: custodia eorum tamen, quæ ab vno homine benè rectèque instituta non sunt, non vni sed pluribus committenda est: quod plures simul, id quod optimum est in Reipublicæ institutione, ob diuersas sententias apprehendere certè nequeant: sed ijde si iam optimas leges sancitas, omniaque rectè instituta esse intellexerint: nō patientur facile de ijs quicquam aboleri. Ad Romulum verò ut redeamus: dicimus eum, quod fratrem interemerit, & in Tatij cædē consenserit, excusari posse: eo quod id non ambitione, sed boni publici causa fecisse videatur: neque enim aliàs subito Senatū creasset, cuius cōsilio in rebus agendis vteretur. Nam si rem diligenter consideres, comperies Romulum eam tantum potestatem sibi soli serualle, ut patres conuoca-

ret, & si iidem communi consilio, bellum alicui faciendum suassissent: ipse esset exercitus imperator. Neque cum successu temporis, eiectionis Tarquinijs, ciuitas libertatem consequuta fuisset, abolita fuit ea potentia, quam sibi Romulus conseruauerat, cum in locum Regis, bini Consules fuissent creati: ex quo apparet, Romulum ab initio in instituenda Reip. forma, magis Remp. liberã cõstituere voluisse, quam ad Monarchiam, aut Tyrãnidem aspirasse. Possemus hoc loco etiam adducere exempla multorũ aliorum, Mosis scilicet, Lycurgi, & Solonis, qui omnes boni publici causa, solis vsurparunt sibi potentiam ferendarum legum, & constituendæ Reip: Quæ notiora sunt, quàm vt de ijs disputare sit opus. Vnum hoc silentio non est prætereundum, quod Agides Spartanorũ Rex, considerans quantũ suis ciuib. de antiqua virtute decessisset, ob id, quod à Lycurgi legibus recessissent: decreuit Rempub. emendare, & in Pristinum statum reuocare: sed cùm id moliretur, ab Ephoris interemptus est, tanquã si id, tyrannidis occupandæ causa, facere conaretur. Cleomenes, qui illi in regnũ successit, Agidis cõsilio, scriptisque institutus, idem tentauit. Sed cum interim facile intelligeret, se non posse patriam suam tanto bono afficere,

cere, nisi deriuata ad se vniuersa potentia: quòd vel paucorum ambitio obstabat, quo minus publicum hoc bonum promoueri posset: idcirco arrepta occasione, cùm Ephoris, tùm cæteris omnib. quos sibi impedimento fore timebat, in vnum locum conuocatis, ipse Lycurgi leges reuocauit, & populo propositas de nouo confirmauit. Quæ res vt Spartanorum vires, virtutemque restaurare, & ipsi perinde, vt alteri Lycurgo gloriam conciliare facile potuisset, nisi Macedonum potentia nimis aucta, & cæterarum Græciæ ciuitatum vires tanto pere debilitatæ fuissent. Nam cùm nō longo post tempore à Macedonibus inuaderetur, & adhuc infirmior esset, quàm vt ipsis resistere posset, nec suppetere aliunde auxilia, superatus est, antequam ex legum Lycurgi illa iusto consilio suscepta renouatione, dignum labore fructum percepisset. Quæ cùm ita se habeant, concludo, quod in præclarè instituenda aliqua Reipub. forma, necesse sit potentiam ferendarum legum, penes vnicum hominem existere, & Romuli facinus in fratris, socijque cæde patratum, cum eò spectarit, excusari, non damnari planè debere.

*Vt laude digni sunt, quicunque aut Regni
aut Reipub. alicuius iusta fundamenta
ponunt: ita vicissim vituperan-
dos esse omnes, quicunque
instituunt Tyran-
nidem.*

CAPVT X.

*Qui homi-
nes laude
aut vitu-
perio dis-
gni.*

INTER viros excellentes illustresque summa laude digni sunt, qui Religionis cultum rectè constituerunt. Secundum locum tenent, quicunque Reipub. aut Regni alicuius fundamenta posuerunt. Tertium exercituum duces, qui sua virtute vel suum ipsorum, vel Patriæ imperium auxerunt. Quartum locum obtinent viri literati omnis generis, secundum studiorum diuersitatem, singuli sua laude celebrâdi. Denique ex infinita reliquorum hominû multitudine, quibuscunque artis quam exercent præstantia, aut longus vsus aliquam nominis celebritatem comparauit. Excellentibus hisce atque Illustribus viris ex aduerso respondent obscuri, aut etiam infames: inter quos summopere vituperandi sunt Religionis contemptores, & corruptores: deinde qui Regna atque Respub. destruxerunt: deniq; qui virtuti, literarum studijs,

studijs, cæteris ingenuis artib. quæ humano generi vtilis honestæque sunt, inimici fuerunt, in quorû numero sunt impij, seditiosi, ignorantes, inertes, delides, otiosi & inutiles. Et quamuis ita natura cõparatum sit, vt ex vniuerso hominum genere, nullus sit, siue stultus, siue sapiens: siue bonus siue malus, qui ex iam propositis binis excellentium atq; obscurorum hominum differentijs, nõ laudet excellentes, & obscuros vituperet: nihilominus tamen plerique, nescio qua falsa boni specie, aut inani gloria decepti, relicto excellentium virorum ordine, ad eos descendunt qui vituperio digni sunt: cumq; in instituenda Repub. ijs, magno cum honore ac gloria, vel regnum, vel liberam aliquam Reipub. formam instituere liceret: Tyrannidem efformant: nec animaduertūt interim, quantam gloriam, honorem, tranquillitatem, atque quietem amittētes, in pericula, vituperia, infamiamque incurrant. Nec dubiū est, quin omnes homines, quicunq; vel priuatam vitam degunt, aut quos fortuna principes fecit, siquidem historiæ rerum antiquarū cognitionem haberent: non malint priuati quidā in sua Repub. Scipiones esse, quàm Cæsares, aut Principes: Agesilai, Timoleontes ac Diones haberi potius, quàm vel Nabi-

des, vel Phalares aut Dionysij: cum cernere sit illos summa cum laude celebrari, hos verò summoperè vituperari. Præterea constat etiam Timoleonem, & cæteros illi similes, in sua quemq; Rep. non minus potuisse, quã vel Phalaris vel Dionysius, sed interim tamè quietè, & sine omni metu vitâ traduxisse. Neq; verò est vt quisquã, nominis celebritate deceptus, Caij Cæsaris fœlicitatè admiretur, ob id quod eius laudes à multis scriptorib. decantare audit. Id enim propter ipsius potentiam factum est, sub qua etiã qui vixere scriptores non ausi fuerunt, quæ de illo sentiebant, verbis exprimere. Quod si viris ingenuis tutum fuisset, illa omnia de ipso scribere, quæ sentiebant, procul dubio de illo perinde vt de Catilina scripsissent, quò Cēsar tantò adhuc deterior fuit, quantò peior existimandus est, qui facinus patrauit, eo qui id patrare desiderauit. Quod vt ita se habere intelligas, considera quantis laudibus Brutum Cæsaris hostem extollant: nam cum Cæsarem ob potentiam vituperare nō liceret, ausi sunt tamen eius hostem laudare. Postquam verò Romanorum res in vnus Imperatoris potentiam redactæ fuerunt: si consideraueris quanta cum laude imperauerint principes boni, qui seipso legibus submiserunt, & ex
 earum

earum præscripto vixerunt: comperies Titum, Neruam, Traianū, Adrianum, Antoninum, & Marcū charos omnib. fuisse, neq; ad sui custodiā opus habuisse vel legionib. multis, vel prætorianis militib. quod ipso- rum boni mores, & populi Senatusq; beneuolentia ipsos defenderet, atq; custodiret. Econtra verò Caligulam, Neronē, Vitellium, cæterosq; sceleratos Imperatores, opus habuisse geminis exercitibus, partim ad Orientem, partim ad Occidentem instructis, quibus ne defendi quidem potuerunt ab aduersarijs, quos malis moribus, & scelerata viuendi ratione sibi comparaauerant. Quæ quidem si rectè considerentur, omni principi documento esse possunt, vsque aded, vt ex illorum rebus gestis, totaque vita: rationem consequendę veræ gloriæ atque laudis intueri, & vituperij truculentiaęque vitandæ modum habere facile possent. Quid enim magis memorabile esse potest, quàm quod ex xxvi. Imperatoribus, qui Caium Cæsarem ad Maximum vsque sequuti sunt xvi. truculenta morte interempti, soli autem decem, secundum communem naturę legem ex hac vita migrarunt? Quod si qui etiam ex bonis, cruenta morte interierunt, vti Galbæ & Pertinaci accidit, id factum est propter

malitiam prædecessorum, qui milites prauis morib. corruerant: & si quibusdā malis ac sceleratis, contigit secundum naturæ legem ex hac vita migrare, veluti Seuerο: id rursus vel fortunæ prosperitati, vel alicui qualicunq; tandem virtuti debuerunt. Ex eadem hac Romanorū imperatorum antiqua historia, cognoscere licet, quæ ratio sit Monarchiæ bonæ constituendæ: cum videamus omnes Imperatores, quicunq; hereditario iure successerunt in imperiū: sceleratos homines fuisse, vno Tito excepto: qui verò eligebantur, viri boni erant, sicut cernere est in ijs quinque, qui Neruam ad Marcum vsq; sequuti sunt. Rursusque postquam ad hæredes imperium rediisset, cœpit in peius ruere. Rectè igitur feceris in instituendo principe, si tempora contuleris, quæ inter Neruam & Marcum fuere, cum ijs quæ & ante fuerunt, & postea sequuta sunt: ei que optionem dederis, malit ne his, aut illis temporibus regnare. Videbit enim, quo tempore boni Imperatores regnarunt, eos inter suos subditos tutos pace ac tranquillitate frui: Ius ex æquo omnibus dici: Magistratus omnis generis in honore haberi: viros virtute præditos suis laudibus illustrari, omnes cines in vniuersum, res suas sine periculo possidere. Sublata verò

verò populi licentia, ambitione, nullas esse factiones neque seditiones: Aurea esse secula, quibus tutò liceat de quacunque re in vtramque partem disputare, principem sua gloria, populum pace, ac tranquillitate omnium applausu frui. Quod si tempora iam ingrediaris reliquorum Imperatorum, eaque diligenter consideraueris: sceleribus & atrocitate plena comperies: tot bella civilia, tot seditiones, tot principes ferro interemptos: Italiam miserrimè afflictam, tot calamitatibus vndiquaque oppressam, eius vrbes partim dirutas, partim spoliatas, Romam toties incensam, Capitolium à proprijs ciuibus dirutum, templa antiquissima destructa, Religionis cultus prophanos, adulterijs totam urbem repletam: Mare exulibus plenum, scopulos vndique sanguine conspersos: in vrbe infinita scelera summa crudelitate patrari: maiorum splendorem, opes, honores, ipsam denique virtutem pro vitijs haberi: Calumniatores præmijs affici: seruos contra dominos suos instigari: liberos contra parentes insurgere: & si quibus hostes desint, eos ab amicis opprimi. Quæ omnia si quis secum diligenter animo contempletur, non potest, nisi natura humana planè exutus, non ab omni recordatione horum tempo-

rum abhorrere: aliorum autem desiderio accendi. Quæ cum ita se habeant, nulli principi maior occasio consequendæ summæ gloriæ contingere potest, siquidem vir bonus esse velit, quàm ei, qui cum ad principatum euehitur: subditorum mores corruptos deprehendit, vt eos componat, & Rempublicam dirutam, non vt C. Cæsar planè destruat, sed rursus restauret, & vt fecit Romulus, instituat. Quod si quis ad principatum euectus, nō possit corruptam Rempub. benè instituere, nisi amisso principatu: excusationem aliquam meretur quod id non faciat: sin & principatus dignitatem retinere, & nihilominus corruptam Rempub. emendare possit, nec faciat: is nullo iure excusari debet. Quibus igitur dii huiusmodi occasionem dederūt, ij cogitare debent, duplicem sibi viam esse patefactam: alteram qua benè Rempub. instituentes, tranquillam vitam degant, & post obitum, honestam nominis sui commemorationem posteris relinquant: alteram qua malè rem administrantes, in perpetuis molestijs viuant, nec vnquam post obitum, illorum honesta mentio fiat.

De Religione Romanorum.

CAPVT XI.

QVAMVIS à Romulo Roma primam originem traxerit, eumq; vt filia patrem meritò agnoscere debeat: nihilominus tamen viderunt dii immortales, quod leges à Romulo latæ & institutæ: ad tantum imperium acquirendum non sufficerent. Quamobrem, eo ex hac vita migrante, Senatum mouerunt, ad Numam Pompilium successorem eligendum: vt is videlicet ea suppleret, quæ à Romulo neglecta fuissent. Cùm is ergo ad Imperium peruenisset, populum Romanum ad belli artes institutum, ferocemque deprehendit: quem cum ad pacem, & tranquillitatem instituere cuperet, ad religionis cultum instituendū, omne studium cōuertit. Quem tam præclare instituit, vt multis seculis, nusquā gentiū tantus timor Dei extiterit, quantus apud Romanos, ex Numæ institutione erat: quæ res omnia illa instituta permultum promouit. Atque hæc quidem ita se habere intelliges: si eorum res gestas singillatim perpenderis, cùm publicas, tùm quæ à quibuscūq; etiam priuatis patratae sunt, quos magis iureiurando, quā legibus permoueri solitos nouimus, ob id

nimirum quod diuinam potentiam pluris facerent, quàm humanam. Id in Scipionis & Manlij Torquati exemplis euidentissimè apparuit. Quorum ille post cladem, quam P. Romanus ad Cannas acceperat, cum permulti nobiles iuuenes L. Cæcilio Metello duce, tâta clade pauefacti, Italiam deferere, & conscensis nauibus ad regem aliquem transfugere decreuissent: stricto ferro eos coëgit iurare, quod patriam deferere nollent. L. Manlio autem qui postea Torquatus fuit dictus, à M. Pomponio Tribuno plebis dies dictus erat: quod cum rescuisset Titus eius filius, Pomponium adiuit, strictoque ferro necem minatus est, nisi iuraret se à patris accusatione desistere uelle: quod cum ille mortis metu facere cogeretur: tantopere iusiurandū veneratus est, ut & odium vetus, quod illi cum patre intercedebat, & recenter acceptam à filio, mortem minitante, iniuriam neglexerit, & causæ dictionem remiserit. Quemadmodum etiam nobiles illos iuuenes, cum neque patriæ amor, neque leges in Italia retinerent, retinuit iusiurandū, quod vi coacti præstiterant. Quæ omnia à Reuerendo illo Religionis cultu dependebāt, quem Numa Pompilius Romæ instituerat. Tantum scilicet populo Romano profuit cultus religionis,

gionis, cùm ad frenandâ militum licentiâ,
 tùm ad plebè reconciliandam, & omnes in
 vniuersum viros bonos in officio cōtinen-
 dos, & peruersos à malitia deterrendos.
 Vsq; adeò, vt si quis argumenta in vtramq;
 partem ponderans, quærat cui Roma plus
 debere videatur, Romulo ne an Numæ
 Pompilio? credo hūc plus laudis meruisse:
 quod vbi religio hominib. inest, illic etiam
 disciplina militaris percōmodè introduci
 possit: vbi carèt religione homines, quam-
 uis disciplinam militarem habeant, ad eam
 tamen nunquā rectè instituuntur. Romu-
 lus etiam ad Reipub. institutionem, Sena-
 tum constituendum, & alias leges sancien-
 das, non opus habuit diuinam aliquam au-
 toritatem prætere: quod tamen Numæ
 necessarium fuit: ob quas causas finge-
 bat se cum Nympha consuetudinem habere,
 & ab ea edoceri illa omnia, quæ populo
 Romano præscribere oporteret: quod qui-
 dem ob eam causam faciebat, quoniam ad
 nouas leges de cultu religionis sanciendas,
 non existimabat suam autoritatē apud po-
 pulū satis ponderis habere. Idipsum quoq;
 ab alijs factitatum legimus, quocunque
 planè nouas leges in Rempublicam intro-
 duxere: neq; enim aliàs potuissent persua-
 dere hominib; vt illas amplecterentur:

Quamobrem si qui viri sapientes tale aliquid moliuntur, dant operam ut id diuino instinctu facere videatur: quemadmodum Lycurgum & Solonem fecisse nouimus. Pop. Romanus igitur Numæ Pompilij bonitatem simul atq; sapientiam admirationi habebat, & quicquid ille consuluiſſet, amplectebatur. Sed neq; hoc illi parū profuit, quod ijs temporibus eſſent homines natura magis religioſi, atq; ſimplices, quib. quęcunque oportebat, perſuadere facile poterat. Nam ſi quis etiamnum quærat, qui homines faciliores ſint, ad amplectendam nouam Reipub. cōſtitutionem, optimis legibus inſtructam? Reſpondere oportet ſimplices illos, quales ſunt qui loca montana incolunt: nam qui in vrbib. habitant, corruptis moribus ſunt, & quæ ignorare debebant, nimis peruerſe ſciunt. Aptiores ſunt igitur Simplices illi, ut rectè inſtituantur, & bonam diſciplinam amplectantur, quemadmodū etiam marmor rude, & nullo modo dolatū, aptius eſt ad ſuſcipiendam ſtatue formam, quā id quod à malo artifice dolatum, & cui lineamenta ſiniſtrè impreſſa fuerunt. Quę cum ita ſe habeant, cōcludo cultum religionis à Numa Pompilio inſtitutū, vnam è primarijs cauſis extitiſſe, propter quas Romani in rebus gerēdis tam felices

felices fuerint. Nam vbi religio est, locum habent bonæ leges, ac bona disciplina, ex quibus fortunati, felicesq; rerum euentus, in expeditionib. ~~præsertim bellicis nascun-~~ tur. Sicuti ecōtrā etiam, sublata religione, corruere Rempub. oportet: quoniā sublato Dei timore, sequitur impietas, ex eaque ruina imperiorum. Nam etsi princeps ipse fortasse pius sit, & subditorum impietatem virtute sua aliquo modo compenset: quia tamen is est mortalis, & fortè etiam vitæ brevis, necesse erit, vt eo moriente, virtus quoque, quæ supererat sensim vna cum imperio labatur. Quæcunq; .n. imperia vnus tantum hominis virtute fulciuntur, diuturna esse nequeunt, quod rarissimè contingat, vt illa eadem virtus in nouo successore deprehendatur. Qua de re Dantes Poëta Italus sic cecinit:

*Non sicut in ramos ex imo stipite succus
Influit in liberos sic orta parentibus ipsis
Descendit Virtus.* —————

Cùm igitur res ita se habeat, non existimare debemus eum fortunatam, felicemq; Rempub. instituisse, qui illam ita ordinauit, vt quandiu ipse viuit, rectè sub suo vnus imperio gubernetur: sed si quis eam ita instituit, vt etiam si ipse intereat, extet tamen nihilominus ratio, qua conseruari queat: is

verum finem fuerit assequutus: Huiusmodi verò formam reipub. planè nouam: etsi difficilius sit persuadere hominib. ciuili uitę quocumq; modo assuefactis, quàm simplicibus, & sparsim montana loca incolentibus: nō tamen pronuntiamus planè impossibile esse, quin & illi eam amplectantur. Florentinus populus certè neque simplicem, neq; ignorantem se esse arbitratur: at eidē huic Hieronymus Sauanarola monachus persuasit, sese cum Deo colloquia habere. Quod non in eum finem dico, vt verum ne, an falsum fuerit, pronuntiare ausim: neq; enim de tanto viro aliter quàm cum quadam reuerentia loquendum existimo. Sed affirmo infinitos homines Florentiæ extitisse, qui id pro certo crediderint: quamuis ab illo nihil miraculosum patrari vidissent: quod vitę sanctimonia, doctrina, & res ipsa quam tractabat, omnia talia erant, vt fidem ei adhibendam testarentur. Quæ cum ita se habeant, non debent, qui bonam sanctamq; Reipub. formam instituire cupiunt, desperare, ne sint finem suum consequuturi, cum id alijs persæpè contigerit: quoniam homines, vt in præmio huius libri docuimus, semper iisdem naturæ legibus oriantur, viuunt, & intereant.

Quantum

*Quantum inter sit ad conseruandam Rem
pub. vt ratio diuini cultus atque Religionis
habeatur. & quod in Italia, propter Ro-
manam Ecclesiã, deficiente ea-
dem religione, ruina impe-
rj sequuta sit.*

CAPVT XII.

QUICVNQVE Principes atque
Respub. semetipsas conseruare cu-
piunt, in id vnum præ cæteris in-
cumbere debent, vt verum religionis cul-
tum rectè instituant, & venerentur: nec
certius indicium de Religionis alicuius rui-
na atque interitu vnquam habere poteris,
quàm si in ea, diuinum cultum despectui
haberi ac sperni cognoueris. Id verò vt ita
se habere intelligas: obserua cui fundamē-
to Religio innitatur eius loci, in quo vnus-
quisque nascitur: quod omnis cultus reli-
giosus alicui fundamento insistat. Gentili-
um religio innitebatur responsis Oracu-
lorum, Aruspicum, & Coniectorum, ex
quorum instituto omnes cæteræ ceremo-
niæ, atque sacrificia dependebant. Nam
cùm crederēt, eum Deum, qui tibi vel fau-
stum vel infaustū quippiam prælagire no-
uisset: id ipsum quoq; tibi posse largiri: tem-

pla, sacrificia, ac supplicationes illis decreuerunt, quibus eos variis ritibus venerabantur: atque ita fiebat vt Oraculum Delphicū, & Iouis Ammonij, in vniuerso propè orbe, hominibus timori & venerationi esset. Sed postquā eadem hæc oracula cœpere imperiosè respondere: animaduertunt homines dolum subesse, nec modò vllam illis fidem ampliùs habuerunt, verùm etiam impij ex ea re facti sunt, & ad omnia perturbanda prompti. Itaque in id diligenter incumbere debent, quicunq; Reipub. aut regno alicui imperant, vt eius Religionis quam ipsi colunt, & venerantur, fundamenta sarta testaque conseruent: qua quidem re ciues suos pios, deuotosq; efficiēt, & aptos ad concordiam colendam. Quæcunque ergo in Reipub. eò spectant, vt ad fidem fundamentis Religionis eius conciliandam facere videantur, ea omnia sapientes Reipub. gubernatores fouere debēt, etsi non vsque adeò constiterit omnib. quod certa veraque fuerint: quod quidem tantò magis etiam curare debent, quantò magis sapientes & rerum naturalium periti fuerint: cū id à sapientib. viris obseruatū esse nouerimus: ita quidem vt in falsa quoque religione miracula approbarint falsa, si modò eò spectarent, vt hominib. Religio quedam

dam ac pietas imprimeretur. Huiusmodi apud Romanos multa extiterunt: veluti cū Veientum ciuitatem diriperent, & eorum aliqui Iunonis templum ingressi, eius simu- lachrum interrogassent, vellet ne cum illis Romam ire? tunc visum est quibusdam annuisse: quibusdam verò etiam verbis id ipsum affirmare. Quæ omnia illis contigerūt, quod templum sine tumultu, & singulari quadam deuotione animi ingressi sunt, vt apud Liuium legere est: Itaque cum tanta veneratione interrogassent: visum est ip- sis tale responsum audiuisse, quale se auditu- ros prius sibi pollicebantur: nec eam opi- nionem ex illorum animis eripere voluit aut Camillus, aut cæteri viri principes: sed eam confirmandam potius censuerunt. Quod si hæc tam diligens cura diuini cul- tus, à Reipub. Christianæ principibus ob- seruata esset, secundum primam institutio- nem, & præcepta eius, qui illam nobis pri- mùm tradidit: longe maiori fœlicitate, ac pace in orbe Christiano frueremur. Nunc cum nusquā minus vel pietatis vel religio- nis sit, quā in iis hominib. qui Romæ vici- niores habitant: eaque Christianæ religio- nis caput censeatur: facile coniungere potes, Christianum orbem magnoperè periclita- ri. Quod si quis etiam diligenter cōsideret

*De princī
pib. Chris-
tianæ res-
ligionis.*

eum religionis cultum, qui nostra ætate in usu est, eumque conferat cum Prima Christianæ religionis institutione, ac veris fundamentis: is non potest vel illius interitum non metuere, vel diuinam ultionem non formidare. Et quamuis non desint qui opinantur, omnem quam Italia habeat felicitàtem, ab Ecclesia Romana dependere: tamen cōtrariam sententiam quis veriore existimauerit: cōsiderando eos, qui in Romana Ecclesia nequaquam secundū Christianæ religionis præcepta viuunt, sed ea adulterant atque corrumpunt. Quibus hoc etiam accedit, quod eadem hæc Romana Ecclesia in causa est, cur Italia in partes diuisa, diuersis principibus pareat: cum tamen nulla regio verè felix sit, nisi sub vnius siue Reipub. siue Principis imperio pareat, vt nostra memoria Galliæ, Hispaniæque accidit. Cuius rei ratio est, quod cum non modò in res sacras, sed etiam in res humanas imperium sibi vendicauerit Romana Ecclesia: non habuit illa quidem tantas vires, vt vniuersam Italiam occupare potuerit: sed neque interim tam debilis fuit, quin euocare posset ad se aliquem præpotentem principem, aduersus eos, quorum potentia illi in Italia formidolosa videretur. Id multis exemplis patet, cū vetustis, tū recentibus

centibus. Nam & Caroli magni auxilio, Longobardos expulit, qui propemodum toti Italiæ imperabant: & patrum nostrorum memoria Gallorum auxilio, Venetorum potentiâ fregit: eosdemq; Gallos postmodum Heluetiorum copiis ex Italiâ eiecit. Ecclesia Romana igitur, cum neq; tantas vires habuerit, quibus ipsa potuerit vniuersam Italiam occupare: neq; etiam alteri, vt eâ occuparet permiserit: causa fuit, ne sub vnius imperium redigeretur, sed in varias partes diuisa, multis Principibus parère cogeretur: ex eo accidit, vt ob discordias principum debilitata, non modo Potentum atque Barbarorum, sed cæterorum quorumcûq;, qui illam inuadere ausi sunt, libidini in prædani cesserit: quod quidem nos Itali soli Romanæ ecclesiæ debemus. Quod si quis hæc omnia, quæ de Romanæ curiæ deprauatione narraui, certo experimento cognoscere vellet, eum tam potentem esse oporteret, vt illam ad Heluetios, qui soli nostro tempore veterem religionis cultum & disciplinam militarem cōseruare videntur, ad habitandum cogere posset: concessa illi videlicet isthîc eadem potentia, quam in Italia habet. Nam certum est, si id fieret, breui temporis spatio, illorum quoque hominum mores, huius Curiæ

prauitate tantopere corruptos iri, quanto-
pere id illis, ex vlla alia causa contingere
vnquam queat.

*Romanos per sæpè Religionis pretextu vsos
esse, cum ad instituendam Rempub.
tùm ad suscipienda bella, sedan-
dasq; seditiones, atq; tu-
multus.*

CAPVT XIII.

NON abs re facturum me puto, si pro-
positis exemplis ostendam, Roma-
nos ope Religionis sæpe perturba-
tam Rempub. instituisse, & expeditiones
quasdam suscepisse. Huiusmodi exempla
cum apud Liuium multa sint, ego tamen
pauca hæc tantum adducam. Postquã Pop.
Romanus tribunos plebis consulari pote-
state creasset: ijque omnes, præter vnicum,
plebei essent: orta est eodem anno Romæ
pestilentia grauis, atque annonæ caritas,
præterea alia quædam portentosa apparue-
runt. Hinc igitur Patricij sumpta occasio-
ne, asseriebant has calamitates Pop. Roma-
no à dijs immortalibus immittas, ob abu-
sum maiestatis Imperij, & malè vsurpatam
tribunitiam potestatem, neque eos placari
posse

posse aliter, quàm si legitima tribunitiæ potestatis ratio restitueretur: qua re pauefacta plebs, tribunos omnes ex Patriciorum ordine creauit. In Veiorum obsidione longissima etiam, cum milites tædio pertæsi Romam redire vellent, religionis quodam prætextu, ad obsidionem continuandam à du-
cibus retenti fuere. Nam cum Albanus lacus excreuisset: Oraculum Apollinis ita sunt interpretati, ac si illa aquarum innundatio, urbem eo anno expugnatam iri nuntiaret: adhibitusque ad Albani huius prodigij procurationem, & placandos deos, Vates, qui Romæ captiuus tenebatur. Quibus omnibus miles persuasus, patienter belli molestias tolerauit: atque inde factum, ut Camillus Dictator creatus urbem expugnarit: quam Pop. Romanus toto decennio oppugnauerat. Quæ quidem Romani nunquam tam feliciter perfecissent, neque tribunitiam potestatem ad Patricios reuocare potuissent, nisi religionis prætextu adiuti, cum milites, tum plebem in officio
sciuisent continere. His exemplis simile est, quod accidit, tunc cum Terentillus tribunus plebis legem Terentillam, de qua postea differemus, promulgare vellet: nam etiam tunc ad sedandos illos motus, quos ea res pepererat, vsi sunt patres

*Liuius
lib. 5.*

Liuius 3.

recto vsu habere queat. Itaque de hac re, hoc loco differendum putauī, tanquam de ea, quæ ex maximè necessarijs Romanæ Reipublicæ constitutionibus dependebat.

Si quis populus consuevit sub Principis imperio viuere, non posse eum libertate frui, nec eam conseruare, quamuis illam casu aliquo acquirat.

CAPVT XVI.

SI quis populus sub Principis imperio viuere consuevit, & casu aliquo acquirat libertatē, vt Romanis accidit, postquam Tarquinius expulissent: ei difficile est libertatem conseruare: vt historicis exemplis quamplurimis probari potest. Neque caret hæc res suis causis, & rationibus: nam plebs habet simile quiddam cum fera, quæ etsi sua natura in syluis pastum quærere, & latebras suas habere soleat: si quæ tamen captiua à teneris annis, in carcere nutrita fuerit: ea deinde si in liberos campos libera dimittatur, neque pastum quærere, neque latebras, in quibus se occultet, inuenire nouit: itaque facile rursus incidit in casses cuiusuis, qui illam deinceps venari conabitur. Idem accidit populo, qui

consuevit sub aliorum imperio viuere, &
 ad nutum aliorum gubernari. Nam etsi ca-
 su quodam libertatem cōsequatur: tamen
 neque rationes nouit quibus se defendere,
 aut alios offendere possit, nec cum Princi-
 pibus vicinis aliquam notitiam habet, per
 quos auxilium aliquod sperare queat, ad
 conseruandam libertatem. Itaque spontè
 redit sub idem iugum aut etiā deterius
 quàm id, quod modo excusserat: idque illi
 accidit quamuis non sit omnino corruptis
 moribus. Quod si planè corruptis morib.
 fuerit, tunc ne pauxillū quidem temporis
 poterit frui libertate: uti postea docebimus.
 De eo populo ergo nostra sit instituta ora-
 tio, in quo si non omnes, attamen maior
 pars viri boni fuerint. Nā & in eo alia quæ-
 dam & quidem præcedente maior difficul-
 tas sese offert: Quoniam excusso iugo ty-
 rannidis, si quando libertas acquiritur: non
 fieri potest, quin hostes simul acquirantur,
 quorum interest ne libertas duret: econtrà
 autem non acquiruntur amici, quorum in-
 ter sit ut illa cōseruetur. Id ita intelligas ve-
 lim. Quicumque durante tyrannide Princi-
 pi familiares erant, & munerib. ab eo præ-
 secti, illius opib. fruebantur: ij omnes ægrè
 ferunt, se, excusso tyrānidis iugo, loco mo-
 tos esse: quamobrem operam dant, si quæ
 occasio

occasio se offerat, vt in priorē dignitatem
 restituantur, atque ita libertatis hostes, ad
 tyrannidē rursus aspirant. Amici verò, quo-
 rum interfit vt libertas conseruetur, quiq;
 tanto studio eam tueantur, excussa tyran-
 nide, non acquiruntur: quoniam in libera
 Repub. honores, officiaque ijs tribuuntur,
 qui vel sua virtute, ac benefactis erga Rem
 pub. vel alia aliqua honesta ratione eos me-
 riti esse videntur. At si quis id, quod videtur
 meritis esse, à Repub. obtinet: nihil singu-
 lare ei debere se putat, quoniam id suis me-
 ritis, nō Reipub. liberalitati, aut gratiæ tri-
 buendum æstimat. Præterea nemo est etiā,
 qui communem illam libertatis vtilitatem
 ex æquo ad omnes redundantem, rectē
 agnoscat: quique rectē æstimet, quam bo-
 num iucundumq; sit, vt res suas liberē pos-
 sidere sine cuiusquam metu possit, & vt
 coniuges, liberosque suos ab omni iniuria
 tutos cōseruare queat. Nemo enim est, qui
 se fateatur quicquam ei debere, à quo non
 læditur, eò ipso quod non lædatur. Quæ
 cum ita sint, nulli conciliantur nuper partē
 libertati tales amici, qui putent tantum in-
 teresse sui, vt libertas conseruetur: quātum
 putant interesse sui hostes illi, qui excussa
 tyrannide, suis muneribus priuati deiectiq;
 de illo dignitatis gradu, fuerunt. Quod si

rationē quæris, qua possit quis in Repub.
 quæ fortē ex casu libertatem acquisiuit, re-
 medium opponere ijs malis, quibus liber-
 tas amitti queat per huiusmodi domesti-
 cos hostes? Ad id ego respondeo, Roma-
 norum exemplum imitari oportere: qui
 Bruti filios necauerunt, quod ipsi vnā cum
 alijs quibusdam è summa nobilitate aduer-
 sus patriam coniurassent: eò quod sub Cō-
 sulum imperio nō liceret ipsis frui ea licen-
 tia, qua durante Tarquiniorū regno fruc-
 abantur: existimarentque populi Romani
 libertatem in suam seruitutē vertisse. Quod
 si quis ergo Populum quempiam governa-
 re cupiat, siue ita vt liber sit, siue vt suo im-
 perio pareat: in id præcipuē statim à prin-
 cipio incumbere debet, vt tutus sit ab ijs,
 quos existimabit huic suo imperio hostes
 esse: alioquin enim neutiquam diu re-
 gnabit. Sed interim neque hoc ignorare
 oportet, quod is Princeps infelix sit, qui
 id nō possit aliter facere, quam per cædēs,
 & homicidia: Nam eum populo inuisum
 fieri certum est: & quo maiori crudelitate
 ad sui defensionem vti cogitur, tantò ma-
 gis infestam semper habebit populi multi-
 tudinem: & hoc ipso infirmiores vires ha-
 bebit: nec vllum maius remedium esse po-
 test imperij confirmandi, quàm vt tibi po-
 puli

puli beneuolentiam concilies. Et quia ex disputatione de Repub. per occasionem ad Monarchiam digressi sumus, ne opus sit alibi de hac re differere: hîc quoque ostendam breuiter, quid de prima illius institutione sentiam. Quod si quis patriæ suæ imperium fortè obtinuerit, cupiatque populum qui illi offensus sit, reconciliare, sibi que beneuolum efficere: is considerare debet, quidnam sit, quod is populus maximè appetat. Deprehendet autem eum duas res maximè desiderare: nam & vindictam aduersus illos, qui amittendæ libertatis causa fuerunt, optabit, & yt in pristinam libertatem restituatur. Horum alterum populo largiri potest, eumque voti planè compotem efficere: alterum etli nō possit omnino cōcedere, potest tamen eius aliquam speciem dare. Prioris exemplum in promptu est. Clearchus Heraclienfium tyrannus semel in exilium pulsus fuerat: sed cum ciuitas recuperata libertate intestinis factionibus laboraret, cernerentque optimates, se à plebeis vinci: cōiuratione facta, urbem, erepta populo libertate, Clearcho tradiderūt. Clearchus occupato vrbis imperio, cum se in media cū plebeiorū, tū optimatū turba constitutum cerneret, simulque animaduerteteret se, cum horum immensis cupiditatib.

satisfacere, tum illorum rabiem, qui amissæ libertatis dolorem conquerebantur, simul non posse sedare: decreuit spreta optima-
tum superbia, plebem sibi conciliare: arre-
ptaq; occasione, optimates omnes inter-
fecit: eaque in re præclare satisfecit iracun-
diæ plebis, quam ob amissam libertatē ad-
uersus optimates conceperat. Alteri plebis
desiderio, quo in pristinam libertatem re-
stitui cupit, cum Princeps per omnia satis-
facere nequeat: causas certè expendere de-
bet, propter quas id plebs expetat: quæ
quidem duæ ferè erunt. Quidam enim, sed
perpauci, id petent, ut ipsis dominari & pu-
blicis munerib. præfici liceat: Ceteri omnes
nō nisi propterea liberi esse cupiunt, quàm
ut rebus suis tuto & pacatè frui queāt. Ex
priorum numero perpauci esse solent, cum
in libera Repub. rarò plures quàm quadra-
ginta aut quinquaginta esse soleant, qui re-
rum potiatur, quam obrem se aduersus has
munire poterit princeps, partim eos è me-
dio tollèdo: partim etiam illorum operam
in administrandis rebus vsurpando. Poste-
riores longè plures sunt, quibus satisfieri
potest, si leges ferantur quibus & de Prin-
cipis potentia, & plebis securitate eadē ra-
tione caueatur. Id enim si Princeps fecerit,
neque deinde hasce leges vllō modo viola-
uerit:

uerit: efficiet breui tempore, vt populus scitutum esse intelligat, & pacificè quiete que uiuat. Exemplo nobis esse potest Gallia regnum, quod ob eas causas paccatum est, quia Reges eius multis legibus ad conseruandam populi securitatem obligantur. Nam à principio ita institutum fuit hoc regnum, vt reges & redditibus pro arbitrio fruerentur, & quæ ad rem bellicam pertinent pro libito administrarent: de cæteris nihil, nisi secundum leges disponderent. Si quis Princeps ergo, aut Respublica, non se statim à principio aduersus huiusmodi pericula muniuerit: tunc saltem id faciat oportet, quod Romani necatis Bruti filijs fecere, prima quaque occasione: eam si quis neglexerit, seram pœnitentiam aget. Populus Romanus certè expulsis Tarquinij, oblatam libertatem non nisi ijs rationibus, de quibus iam disseruimus, conseruauit: ad quam rem illi plurimum profuit, quod nondum essent corrupti ciuium mores: quod si corrupti fuissent, neque hisce, neque vllis alijs remedijs id facere potuisset. Nam neque alibi id fieri potest, vt capite proximo differemus.

satisfacere, tum illorum rabiem, qui amissæ libertatis dolorem conquerebantur, simul non posse sedare: decreuit spreto optimatum superbia, plebem sibi conciliare: arreptaq; occasione, optimates omnes interfecit: eaque in re præclare satisfecit iracundiæ plebis, quam ob amissam libertatē aduersus optimates conceperat. Alteri plebis desiderio, quo in pristinam libertatem restitui cupit, cum Princeps per omnia satisfacere nequeat: causas certē expendere debet, propter quas id plebs expetat: quæ quidem duæ ferè erunt. Quidam enim, sed perpauci, id petent, vt ipsis dominari & publicis munerib. præfici liceat: Ceteri omnes nō nisi propterea liberi esse cupiunt, quàm vt rebus suis tuto & paccatè frui queāt. Ex priorum numero perpauci esse solent, cum in libera Repub. rarò plures quàm quadraginta aut quinquaginta esse soleant, qui rerum potiātur, quam obrem se aduersus has munire poterit princeps, partim eos è medio tollèdo: partim etiam illorum operam in administrandis rebus vsurpando. Posteriores longè plures sunt, quibus satisfieri potest, si leges ferantur quibus & de Principis potentia, & plebis securitate eadē ratione caueatur. Id enim si Princeps fecerit, neque deinde hasce leges vllō modo violauerit:

uerit: efficiet breui tempore, vt populus se-
 tutum esse intelligat, & pacificè quieteque
 viuat. Exemplo nobis esse potest Galliae re-
 gnum, quod ob eas causas paccatum est,
 quia Reges eius multis legibus ad conser-
 uandam populi securitatem obligantur.
 Nam à principio ita institutum fuit hoc re-
 gnum, vt reges & redditibus pro arbitrio
 fruerentur, & quæ ad rem bellicam perti-
 nent pro libito administrarent: de cæteris
 nihil, nisi secundum leges disponderent. Si
 quis Princeps ergo, aut Respublica, non se
 statim à principio aduersus huiusmodi pe-
 ricula muniuerit: tunc saltem id faciat o-
 portet, quod Romani necatis Bruti filijs
 fecere, prima quaque occasione: eam si
 quis neglexerit, feram pœnitentiam aget.
 Populus Romanus certè expulsiis Tarqui-
 nijs, oblatam libertatem non nisi ijs ratio-
 nibus, de quibus iam disseruimus, conser-
 uauit: ad quam rem illi plurimum profuit,
 quod nondum essent corrupti ciuium mo-
 res: quod si corrupti fuissent, neque hisce,
 neque vllis alijs remedijs id facere po-
 tuisset. Nam neque alibi id fieri po-
 test, vt capite proximo
 differemus.

*Quam difficile sit ut populus, qui corruptos
mores habeat, partam nuper liberta-
tem conseruare possit?*

CAPVT XVII.

NISI Reges statim fuissent expulsi
Roma, necesse erat, vt mihi certè
videtur, vrbem debilitari, & pristi-
nam virtutem roburque amittere. Cōside-
ra enim quam prauis corruptisque morib.
essent iam tum reges illi? Quod si eadē cor-
ruptela ad tertium vsque successorem pro-
pagata fuisset, facile serpsisset etiam in po-
pulum, eoque infecto, nunquam potuisset
ciuitas restaurari, & vires, virtutemq; suam
recuperare. Sed quoniā perniciēs hęc occu-
pauerat quidē Reipub. caput, membra cæ-
tera nondum infecta erant: potuere, subla-
to pernicioso illo capite, reliqua membra
sanari, & parta libertas cōseruari. Pro certo
enim statuere oportet, ciuitatem eā, quę
principis imperio consueuerit parere, & in
qua mores hominū planè sunt deprauati,
nō posse cōseruare sibi libertatē, si eam oc-
cupauerit, ne quidē si vniuersa eius princi-
pis familia extirpetur: sed subinde nouis
dominis parēre cogetur, qui se mutuo ex-
pellent: absq; principe verò nunquam sub-
sistet:

sistet: nisi vnus aliquis fortè in ea ciuis exti-
 terit: cuius tùm virtus heroïca, tùm boni-
 tas illam aliquandiu conseruet. Sed neq; id
 quidem diutius durare poterit, quam vita
 eius qui illam conseruat: vt Syracusanis ac-
 cidisse nouimus: qui Dionis, & Timoleon-
 tis virtute diuersis temporibus libertatem
 conseruarunt: sed ijs vita functis, sub anti-
 quum tyrannidis iugum redierunt. Omniũ
 vero euidentissimum est exemplũ Roma-
 norum, qui eiectis Tarquinijs, rationem
 conseruandę libertatis statim apprehende-
 runt: sed interempto C. Cęsare, sublatoque
 C. Caligula, atq; Nerone vnâ cum tota Cę-
 sarum stirpe, nec cōseruare libertatem, nec
 eius aliquod principiũ introducere potue-
 runt. Cuius diuersitatis ratio ex eo tantum
 pendebat; quod Tarquiniorũ tempore nō
 esset corrupti populi Romani mores, sicuti
 postea C. Cęsaris, Caligulę, atque Neronis
 ætate fuerunt. Id autem vel ex eo colligere
 potes, quod tunc, ad conseruandum popu-
 li aduersus tyrannidem studium, sufficiebat
 iusiurandum, quo iurauit nunquam se con-
 sensurum, vt quis Romę regnaret: sed in-
 terfecto C. Cęsare, nec Bruti autoritas, at-
 que seueritas, neque legiones ad Orientem
 dispositę, populũ permouere potuerunt, vt
 libertatem, quam ad primi illius Bruti imi-

tationem in urbem introduxerat, constanti firmoque animo defenderet. Tanta scilicet corruptela infecti iam erant pop. Romani mores, præsertim eorum, qui Mariannæ factionis fuissent: in qua cum C. Cæsar principatum obtinuisset, plebem sibi conciliauerat, sensimque subiecerat, tanto artificio, ut iugum quod ceruicib. eorum imponebatur, non sentirent. Hoc Romanorum exemplū propositæ disputationi conuenientissimū est: sed neque desunt exempla eorum populorum, quibus idem quod Romanis, nostra quoq; ætate accidit. Nam Mediolanenses & Neapolitanī, quocumq; modo seruitutis iugo liberentur, libertatem nunquam conseruare possunt: idque illis accidit ob deprauatos corruptosque omnium mores. Mediolanenses ipsi, mortuo Philippo vicecomite libertatem consequuti erant: eiusque conseruandæ rationem introducere voluerunt, sed cōseruare non potuerunt. Romanis ergo faustum fortunatumque fuit, quod eorū reges mox inolescere & deprauatis moribus esse cœperint: nam ita factum est, ut expulsi fuerint, antequam illa morum corruptela etiā in populum serpere potuerit: quæ si eum etiam infecisset, non potuissent tot plebis senatusq; contentiones postmodum ortę,
 tam

tam felicem finē sortiri, vt vrbī profuerint potius, quā damnū vllum attulerint. Ex quibus nos inferri posse dicimus, lōgè pluris interesse, vt populus probatis moribus sit, quā vt bonas leges habeat, Neq; enim illæ in corrupta ciuitate prodesse possunt, nisi ab aliquo præpotenti seueroque ciue custodiantur, vrgeanturque eò vsq; donec homines ijs parere cōsuescant Sed id ipsum quam difficile est? Nam etsi quæ ciuitas ob corruptelam populi, declinare versus interitū incipit: eam quoque restaurari non posse ostendimus, nisi fortè singulari alicuius ciuis virtute, qui bonas leges in vsum reuocet: Id ipsumque non diutius durare monstrauius, quam idem hic vir superstes sit: eo vita functo redeunt denuo omnia in antiquum statum: sicuti Thebanis accidisse legimus, qui Epaminondæ auxilio atque virtute, Rempub. rectè institutam cōseruarunt tandiu, quādiu ille vixit: sed postquā ille ex hac vita migrasset, ad antiquam morum prauitatē redierunt. Ratio est, quod nemo tam lōgæuus esse possit, vt malis morib. lōgo tempore assuetam ciuitatē, ea morum prauitate exuere queat, & alijs bonis moribus assuefacere. Oporteret enim eum qui tale quiddam præstare conetur, longissimæ vitæ esse, aut certe plures

eadem virtute sibi mutuo succedere: quod ubi non accidit, ad interitum rursus omnia tendere oportebit: nisi quis multis cædibus, atq; periculis in huiusmodi deprauatam ciuitatem, planè nouam Reipub. formam, eamque meliorem introduxerit. Sine magnis enim moribus nequit rectè institui ciuitas, ad cōseruandam libertatem, quæ ad ipsum ob prauos populi mores, inepta erat: propterea quod in ea soleat esse magna distributiua iustitiæ inæqualitas, quæ sine magnis moribus ac vehementibus remedijs, emendari non potest: & perpauca sunt qui ijs rectè vti, aut velint aut nouerint, qua de re alio loco differemus.

In ea ciuitate, cuius populus corruptos mores habeat, si quæ occasio libertatis se offerat, qua ratione quis eam vel cōseruare præsentem, vel absentem aucupare, atque instituere queat?

CAPVT XVIII.

NON ab re mihi facere videor, si ijs quæ hætenus à nobis disputata sunt, quæstionē adiungam, qua quæritur, nū in ciuitate, quæ corruptos habeat ciuiū mores, vlla ratio sit cōseruandæ libertatis, si quan-

si quando ex aliquo casu illi contingeret? aut si illa non sponte se offerat, num aliquis eius comparandæ modus esse queat? Hac de re ego certè pronuntio, vtrumque propositæ quæstionis membrum difficillimū esse: & quamuis in re tam dubia, difficulter certi quippiam cōstituere queamus, quod in moribus ciuitatis corruptis, etiam magnum discrimen sit secundum magis & minus consideratum: tamen cū de cæteris omnibus subtiliter disputare decreuerimus, neque hoc problema negligere decreuimus. Quod si ergo corruptelam morum ciuitatis summam esse: tantò quoque maiorem difficultatem confiteri oportebit, ad id quod propositum est consequendum: quod vix vllæ leges summam populi corruptelam frenare queant. Nam neque boni mōres, in ciuitate absque bonis legibus: neque bonæ leges nisi per benè moratos homines conseruantur. Sed neque leges, quæ in ipso ortu Reipub. à bonis viris latæ sancitæque sunt, sufficientes vtilisque sunt ad eos ciues frenandos, qui in eadem Repub. à maiorum virtute degenerarunt, & prauī facti sunt. Quibus deinde hoc etiā accedit, quod etsi leges in Repub. quandoque mutantur, & ad præsentem necessitatem accommodentur, antiquæ tamen cō-

suetudines atque statuta rarissimè immu-
 tantur: eoque sit vt leges nouæ minus pro-
 desse queant, ad tollenda vitia quæ regnât.
 Quæ vt rectè intelligas, sic accipe. Romæ
 antiqua consuetudo antiquumq; statutum
 erat, quo Respub. in Senatum atque Po-
 pulum diuisa erat, pendebatque omnis po-
 testas vel à populo, vel à Senatu, vel à Con-
 sulib. vel denique à tribunis plebis: ratio
 item creandi magistratus ferendarumque
 legum antiqua quadam consuetudine de-
 pendebat. Hæ consuetudines in Repub. ex
 nullo vnquam motu, vel certè parū omni-
 no immutatae sunt: certæ leges subinde fi-
 xæ & refixæ fuerunt, prout, quæ subinde
 grassabantur vitia, id ipsum postulare vide-
 bantur. Atque hæc ratio fuit legis de Adul-
 teris, legis item Sumptuariæ, Ambitus at-
 que aliarum hisce similiū, quæ subinde fe-
 rebantur, prout occasio id postulabat. Sed
 eadem tamen non poterant in tanta mo-
 rum corruptela, solæ bonos cives efficere:
 quod eos tunc non aliter ad frugem redu-
 cere liceret, quā si cum nouis hisce legibus
 etiam antiquæ illæ consuetudines atq; sta-
 tuta immutata fuissent, & noua planè for-
 ma Reipu. introducta. Nam quod antiquæ
 illæ consuetudines nō amplius ex vsu Rei-
 pub. essent, cum ciuitas in tantam morum
 corru-

corruptelam incidisset : id ex modo creandorum magistratuum maximè, ac ferendarum legum ratione manifestum esse potest.

Quod enim nec consulatus neque reliquæ summæ dignitates cuiquam conferebantur, qui nō ad ea ex professo aspiraret, eaq; peteret : id antiquitus quidem rectè vsurpabatur. Neque enim quisquam indignus ad illa officia aspirabat : & si qui digni illa petiissent, non facile patiebantur repulsam, quod cum boni ciues essent, non ea ignominia quemquam afficerent. Sed hæc ipsa consuetudo, postquam corrupti fuissent civium mores, Reipub. nequaquam amplius salutaris aut utilis erat : nam hinc fiebat, ut ad hos magistratus aspirarent, non qui virtute sed qui potentia, & gratia reliquos superabant : qui tenuiores erant, quamvis virtute excellerēt, huiusmodi honores petere non audebant, metuentes repulsam. Atq; hic creandorum magistratuum abusus, non subitò, sed sensim, ut & in cæteris rebus euenire solet, irrepsit in Remp. Nam postquam domassent Asiam, & Africam, totamq; ferè Græciam in suam potestatem redegissent : securi esse videbantur, neque hostes se habere putabant à quibus libertati suæ aliquod periculū impédere posset. Hæc ipsa auté securitas, & quies effecit,

*Creandi
magistratus
ratio
apud Romanos.*

vt in creandis magistratibus, Pop. Romanus primo Consulatum non tam iis cōferret, qui virtute excellerent, & hostes superare possent, quam iis, qui gratia valerent, quique homines præhensare, & eorum beneuolentiā sibi conciliare nouissent. Secundò adhuc in peius ruens, eundem conferebat illis qui potentia valerent: sicque paulatim factum est, vt virtutis nulla ratio haberetur. In ferendis autem legibus licebat Tribuno plebis, & cæterorum quoque ciuium unicuique, lēgem, quam ex vſu Rei pub. esse putaret, Populo disputandā proponere, vt omnes ac singuli ciues, quid de ea sentirent, publicè pronuntiare possent, antequam illa sanciretur. Quæ consuetudo olim, cum ciues omnes viri boni beneque morati erant, Reipub. vtique proderat: cum inter sit, vt si quis est cæteris prudentior, id possit in communem ciuium vſum conferre, quod nouit Reip. vtile esse: & refert etiam non parum, vt de eo quod publicè rogandum sit, unicuique sententiā dicere liceat, vt plebs, auditis omnium sententiis, optimam quamque eligere queat. Sed postquam ciues deprauati, & in tantā morum corruptelam lapsi sunt, non vtilis, sed pernicioſa fuit eadem cōsuetudo, quod soli potentes leges proponere auderent, &

cas

*Ratio ferē
darum legē
gū Romæ
vt in abu-
sum vene-
rit.*

eas quidem tales, quibus magis ipsoꝝ potentia confirmari, quam libertas publica conseruari posset: nec audebat etiam contra hasce eorum leges quisquam disputare, quòd illorum potentia formidabilis esset: atque ita fiebat, vt eas populus in suam ipsius perniciem amplecteretur. Hæc vnica ergo ratio erat, qua Roma in tanta morum corruptela libertatem potuisset conseruare: si & nouis legibus vitia, quæ grassabantur, subinde emendassent: & legum fundamenta ipsas antiquiss. ferendarum legum creandorumque magistratuum consuetudines planè immutassent, & præsentì temporì accommodassent. Neq; enim possunt eadem fundamenta legum conuenire ei Reipub. quæ ciues habet malè moratos, malosque, vt conueniebant ei, quæ ciues bonos ac benè institutos habebat: quod contraria subiecta non debeant eodè modo tractari. Sed quoniam huiusmodi antiquarum consuetudinum mutationem, necesse est vel simul ac statim fieri, postquam cognitæ fuerint præsentì temporì nõ conuenire: aut sensim paulatimque antequam ab omnibus id animaduertatur: dico vtrumque difficillimum esse. Sensim enim si mutantur huiusmodi antiquæ consuetudines: necesse est id ab aliquo sapiète ciue in-

stitui, qui è longinquo videat, quam sint futurę Reipub. periculosa. Sed quā facile rursus huic sapienti, se alij ciues opponere poterunt? quibus non persuadere poterit, id quod ipse è longinquo cernit. Præterea omnes ita sumus affecti, vt ab antiqua viuendi consuetudine non libenter discedamus. Quod si emendandæ sint hæ antiquę consuetudines tunc, cum iam constat eas Reipub. inutiles periculosasque esse, & proinde simul tollendas è medio: ne id quidem sine magno periculo atque difficultate fieri potest: quod ad eam rem non sufficiant media legibus consentientia, quę neque ipsa quidem periculo vacant: sed confugiendum sit ad nouas quasdam rationes, adeoque ad arma ipsa veniendum. Nam antequam Reipub. formam plane innouare possis, eamque ex animi tui sententia instituere: necesse est vt ipse, vel per vim, imperium eius obtineas. Sed quia is qui Rempub. ad libertatem conseruandam instituere informareque vult, vir bonus esse debet: Urbis imperium verò occupare per vim, non esse solet viri boni officium: idcirco vix inuenietur qui propositum habēs tam bonū Reipub. benè instituendę finē, vt id efficere queat, eius imperiū per vim occupare conetur. Neque etiam facile inuenies

nies eum, qui imperium vr̄bis malis artib. sibi comparauit, postea velle hanc suam potentiam, quam malè quæsiuit, ad populi salutem vsurpare. Ex hisce causis omnib. ergo dependet difficultas, propter quam ciuitas corruptis deprauatisque moribus, libertatem vix conseruare, ac multò minus etiam comparare eam possit. Quod si autem vlla ratio extet id efficiendi: ad eam existimo plurimum cōferre, si Reipub. forma ita instituat, vt ad Democratiam vergat: nam hoc modo fortasse licebit insolentiam ciuium, quæ legibus frenari nequit, proposita nescio qua potentia, quæ illis regia videbitur, corrigere, & in officio continere. Quod si quis per vim id tentet, nequaquam effugere poterit crudelitatis notam. Nam etsi Cleomeni, qui Ephoros interemit, & Romulo, qui fratrē Remum, ac postea etiam T. Tatium Sabinum è medio sustulit, res benè successere, quod benè, & ad Reipub. salutem potentia sua vti fuerint: tamen id obseruare oportet, quod neuter illorum ciues haberet ea morum corruptela imbutos, de qua hic disseruimus: eaque causa fuit, vt potentia sua benè vti: & crudelitatem bonitate euentus excusare potuerint.

Si Principi, qui excellenti animo, & virtute fuit, succedat is, qui ei virtute inferior sit: posse eum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui itidem parum excellens sit: non posse eum conferuare imperium.

CAPVT XIX.

SI virtutem Romuli diligenter quis contempletur, & vitæ rationē item eorū, qui ei successerunt, Numæ Pompilij, Tulli Hostilij, & aliorum, non potest non admirari, quā fortunata Romæ Regib. fuerit. Primus ferox fuit, & bellicosus. Secundus tranquillus, & religioni deditus. Tertius primo similis, belli potius, quā pacis studiosus. Necesse quidem erat Romanis, vt ad politicam viuendi rationem à principio vrbs instituerentur, quod Numma præstitit: sed tamen nisi reliqui Reges postea, Romuli virtutem imitati fuissent, eodemque belli studio flagrassent, effœminati fuissent ciuium animi, & vrbs alicuius vicini principis præda extisset. Atque hîc obseruandum est, si præpotenti, ferocique principi alius succedat, qui non sit tâta virtute, vt antecessor erat: posse eum tamē vel sui prædecessoris virtute imperium conferuare.

uare. Sed si vel ipse diuturnioris vitæ fuerit, aut post illum alius succedat, qui non instat vestigijs primi, eiusq; virtutem imitatur: necesse erit eius imperiũ ruere. Quod si verò ecōtrà bini excellenti virtute se mutuo consequantur, quam plurima præclare præstare possunt, vt eorum nominis gloria latissimè extendatur. David proculdubio vir fuit cùm doctrina, tùm rei militaris peritia & prudentia insignis: tantaq; fuit eius virtus, vt deuictis omnibus suis vicinis, Regnum Salomoni filio pacificum quietumq; tradiderit: qui id pacis non belli artib. conseruauit, ob paternæ virtutis memoriam, qua fruitus est. Non potuit tamen id regnũ Rhoboamo filio tale relinquere, quale ipse à patre acceperat: nam cum is neque eiusdem cum Auo virtutis esset, neque eadem vteretur fœlicitate, qua pater Salomon vsus erat. vix sextam eius regni partem possidere potuit. Baïsetus Sultanus Turcicus etiam, quamuis pacis magis quam belli studio delectaretur: potuit tamẽ imperium, quod à Machomete patre, principe bellicosissimo firmissimum acceperat, conseruare: sed nisi filius eius Selymus, qui nostra ætate regnat, Aui artes denuo sequutus fuisset, collapsum fuisset eius imperium: sequitur autem hic aut etiam superat aui sui

gloriam. Itaque vel ex hisce exemplis colligere licet, quod post principem bellicosum atque excellentem, imperium conseruare possit etiam successor pusillanimis: sed si eundem pusillanimum atque infirmum sequatur alius similis, is non potest imperium conseruare, nisi fortè, vt in Galliæ regno cernimus, antiquæ consuetudines atque leges id muniant atque defendant. Infirmitas autè dico esse omnes principes, qui belli artibus nō sunt exercitati: tantam autem fuisse Romuli virtutem & rei militaris peritiam, vt qui eum sequutus est Numa Pompilius, pacis artibus urbem per multos annos prædecessoris sui beneficio gubernare potuerit. Numam sequutus est Tullus Hostilius, qui eadem cum Romulo ferocitate atque animi magnitudine, idem quoque nomen apud externos mox sibi comparauit. Huic successit Arnus, qui & pacis & belli artibus pollebat. Sed cum primo pacis studio se dedidisset: animaduertit se à vicinis contemni: & pro effœminato homine haberi: oportere ergo ad vrbis imperium cōseruandum Romuli potius, quam Numæ vestigijs insistere. Atque hic licet exemplum desumere omnibus Principibus: utile: quicunque enim ex illis Numæ vestigijs insistere volent, ij aut conseruabunt,

aut

aut non conseruabunt imperium, prout fortuna illis fauerit: Sed qui Romulum imitari potuerit cùm armis, tùm prudentia: is semper imperium conseruabit, nisi summum aliquod infortunium eum opprimat. Certum est etiam, quod nisi Tertius Romanorum rex talis extitisset, qui sibi armis auctoritatem nomemque Romuli comparasset: vix vnquam potuisset ea vrbs ita emergere, vt tot tantasque res patraret. Quandiu enim Regibus paruit, tandiu obnoxia fuit periculo, ne sub aliquo aut infirmo, aut pernicioso rege pessundaret.

Quod si bini Principes excellenti virtute, continua serie in imperium succedant: posse eos multa præclara facinora præstare. In liberis quoque Rebus publ. necesse esse ad illarum fælicitatem augmentumque imperij, vt continua serie boni gubernatores sequantur.

CAPVT XXX.

POSTQVAM Reges Roma pulsi fuissent, liberata est vrbs ijs periculis, de quibus ante diximus: ne si quis aut infirmus aut infælix, perniciosusque succe-

deret, ruina pateretur: nam summa imperij ad Consules redacta est, qui nec iure hæreditario, nec malis artibus aut ambitione, sed liberis ciuium suffragijs maturo consilio eligebantur: Cum ergo illi essent semper viri virtute præstantes, non difficile fuit vrbi Romæ, vt eorum virtute innixa, adiuuante etiam eorum temporum cōstitutione, quæ illis fortunata esse videbatur: tantò temporis spacio, quantò sub Regibus fuisset, ad illud imperij fastigium ascenderet. Quod si enim binorum principum virtute excellentium continua successio, vt Philippi & Alexandri magni, orbis prope modum totius imperium occupare potuit: multo magis contingere id ipsum potest tali Reipub. penes quam est eligere, non binos sed infinitos principes virtute excellentes, qui sibi continua serie succedant: cuius rei cura in Repub. bene instituta, præcipua esse debet.

Vituperandum esse illum Principem, atque eam Reipub. quæ non possit proprio milite vti, neque ciues ad militiam idoneos habeat.

CAPVT XXI.

QVI Principes atque Respub. nostro tempore imperant, si ad sui defensionem,

sionem, aut etiam cum alijs bellum inferendum est, non possint proprio milite uti, neque suis subditis cōfidere ausint: eos merito pudere debet. Et Tullij Hostilij exemplo cognoscere licet, eius rei causam non à subditis pendere, quoniam ubiq; gentium nascantur homines apti ad arma tractanda: sed ab ipsis magistratibus, qui populum militari disciplina instituendum non curauerunt. Nam cum Tullus in regnum Numæ successit, pacem habuerat vrbs annis quadraginta, nec quisquam ciuiū erat, qui vnquam in bello fuisset: nihilominus tamē cum bellum gerere decreuisset, neque Samnitum opera uti voluit, neque Tuscorū, neque vllorum aliorum, quicumq; tandem essent, quamuis in armis perpetuo fuisset: sed ut erat prudentiss. proprijs ciuib. uti voluit: itaque eos etiam disciplina militari ita instituit, ut breui temporis spacio præstantissimos eos effecerit milites. Ex quib. facile intelligis, verissimum esse quod pronunciaui prius, sicubi homines sint inepti ad arma tractanda: id neque à loci natura, neq; vlla alia causa, quā Principis negligentia pēdere, qui nō instituit disciplinam militarem, qua subditi exerceantur. Huius rei extat exemplū aliud adhuc recens. Omnes enim scimus Regem Anglię, superiorib. an-

nis cum Galliæ regnū inuasisset, nullo alio milite quam Anglico uti voluisse: quamuis Angliæ regnū triginta annos pacē habuisset, nec extaret in eo quisquā aut miles aut dux, qui in militia fuisset: cum ecōtrā Galli tunc in bellis Italicis diutissimè versati, & exercitati essent. Quæ omnia facere ausus fuit tunc Rex prudentissimus, quod sciret se ita regnū suū instituisse, ut etiā pacis tempore belli studia tractarentur, & disciplina militaris exerceretur. Pelopidas etiā atque Epaminōdas Thebani, liberatis Thebis ex seruitute Spartanorū, quamuis ciues haberent, qui seruire, & imperio aliorum parere consueuissent, ac proinde effœminati viderentur, ita eos tamē disciplina militari instituerunt breui tempore, ut illorū opera prodire in campū & cum Spartanis congregi, eosq; vincere potuerint. Quo factum est, ut occasione dederint scriptoribus, id de ipsis prædicādi, quod satis superq; mōstrauerint, nō tantum apud Lacedæmonios nasci milites: sed quocūq; loco nascūtur homines, illic quoq; milites nasci, si modo extet, qui eos disciplina militari instituat: sicuti Tullum Romanos instituisse legimus: quā rem Vergilius præclare expressit his versibus:

————— *Residesq; mouebit*
Tullus in arma viros ———

Quid

*Quid potissimè observandum in historia
de trium Horatorum Romanorum, &
trium Curiatorum Albano-
rum conflictu.*

CAPVT XXII.

CONVENERAT inter Tullum Ro-
manorum Regem, & Metium Suffe-
tium dictatorem Albanorū, vt ex bis *Liuius*
nis populis is alteri imperaret, cuius tres *lib. 1.*
ciues, quorū iam meminimus, alios tres vi-
cissent. Curiatij Albani tres omnes interie-
runt: ex Horatijs Romanis vnus victis in-
teremptisq; Albanis omnibus, euasit: atque
ita factū vt Populus Albanus sub imperium
Romanorum redactus fuerit. Cū autem
Horatio huic victori in urbem redeunti, so-
ror, quæ vni ex Curiatijs Albanis despōsa-
ta fuerat, ante portam occurrisset, & sponsi
mortem cognouisset: sparsis crinibus eius
nomen flebiliter inclamaret: ægrè ferens
ferox iuuenis, eamque verbis simul incre-
pans gladio transigit. Quod factum patri-
bus plebique atrox visum est: itaq; Duūm-
uiris ad iudicium traditus est, à quibus cum
ad populum appellasset, patris precibus ac
recenti merito, virtutis admiratione ma-
gis, quam iure causæ fuit absolutus. In hac
Historia autem tria sunt quæ obseruari

debent. Primum est, ne omnes nostras fortunas in periculum adducamus tale, quod non omnibus etiam viribus propulsare queamus. Alterum quod in Repub. benè instituta non debeant benemerita scelerib. compensari. Tertium denique, quod ea pacta nequaquam sapienter paciscamur, de quibus dubitari possit, ne non obseruentur. Nam cum tantū intersit, num Respub. aliqua præclara alteri imperet aut pareat: nō existimare debebat quisquam, eos Reges atque Populos, fortuna illa contentos fore, quam ipsis trium suorum ciuium dimicatio peperisset. Quod in Metio statim apparuit. Nam etiamsi, victis suis Curiatijs, Romanis se dedidisset, eorumque imperio parere promississet: tamen in prima expeditione, quam aduersus Veientes suscepērunt, Tullum decipere voluit: videlicet quod eum serò iam pœnituiisset eius, quod cum Romanis imprudenter pactus fuisset. De cæteris duobus quæ in hac historia memorabilia sunt, sequentibus binis capitibus differemus.

Non

Nō debere nos omnes fortunas nostras adducere in tale aliquod periculum, quod nō possimus omnibus viribus nostris propulsare: ob eandemq; causam persapè periculosum esse, cum angustiis locorum præclusis, transitus exercituum impediuntur.

CAPUT, XXIII.

IS nunquam iudicari debet sapienter fecisse, qui omnes suas fortunas in periculum adduxit tale, cui nequeat se opponere omnibus suis viribus. Id cum pluribus modis fieri queat, præcipuè tamen accidit, si quis Tullum, atque Metium hoc loco imitetur: qui tot præstantissimorum virorum, quos vterq; in exercitu habebat, virtutem, ipsamq; patriam vniuersam, fortunæ commiserunt, quæ ex sola ternorum vtriusque exercitus virorum dimicatione pendebat. Neque enim animaduertebant, se hac ratione irritos facere omnes maiorum suorum labores, quibus defuncti fuerat in Repub. ad libertatem instituenda: ac potestatem facere tam paucis viris ea omnia perdendi, quæ maiores sui summo labore peperissent, vt nō absurdus quicquam videantur vnquam bini illi principes consu-

luisse. In idem absurdum autem videntur ij etiam incidere, qui aduenientibus hostib. se opponunt, præclufis itinerum locis angustioribus, quæ res, siquidem nequeas id omnibus viribus tuis præstare, semper periculosa est: quod si quæ locorum angustię tales sunt, vt eas præcludere queas, adhibitis riteque dispositis omnibus copijs tuis: eas non incommode præcludes: sin loca fuerint aspera, in quibus præcludendis nequeas adhibere omnes vires, periculosum est ea intercipere velle. Hoc vt ita pronuntiem mouent me exempla eorum, qui cum regionem montibus circumdatam incole- rent, tamen cum à præpotente hoste bello peterentur: non existimarunt sibi in locis asperis, & angustijs montium cum illo esse dimicandum: sed aut vltra montes progressi hosti obuiam profecti sunt, aut eum domi in planitie intra mōtes expectarunt. Cuius rei causa ea est, quam iam commemoraui- mus: neq; enim in huiusmodi mō- tium angustijs multi homines hostem præ- potentem expectare, & se ei opponere pos- sunt, cum neq; loca multos capere queant, neque commeatus multis hominibus ob montium asperitatem suppetere. Hosti au- tem potenti per easdem locorum angu- stias transire, magno etiam cum exercitu
non

non est difficile, cum non in ijs hærere: sed transire quam citissimè contendat. Ei qui hostem expectat, difficile est in huiusmodi locis magno cum exercitu hærere, cum illum expectare cogatur, neque sciat quando sit venturus: atque interim commectus deficere soleat. Quo fit ut cum vel ex huiusmodi necessitate, ea loca deferere coguntur in quibus maximè confidebant: magno timore percellantur hominum animi, usque adeò, ut eorum virtutem amplius experiri nequeas: atque ita exigua parte tuarum virium, adducis omnes fortunas tuas in summum discrimen. Quanta cum difficultate Annibal transiuerit Alpes, quæ Galliam cisalpinam à transalpina diuidunt: atque eas etiam quæ cisalpinam Galliam à Tuscia separant, omnes nouimus: Romani tamen illi non in eorum montium angustijs occurrerunt: sed expectarunt in planitie, semel quidem ad Athesin fluuium: deinde in Campis Aretinis: ac maluerunt exercitus suos vel occumbere in planitie: in qua liceret virtutem suam demonstrare: quàm eos in Montium angustias adducere, & locorum asperitate consumere. Idem factitatum esse cõperies ab omnibus præstantibus ducibus: cum ob rationes, quas iã adduximus, tum

quod etiam plures viæ inueniri queant, huiusmodi montes transeundi, quæ hostibus ab incolis demonstrari solent, vt ne sic quidem transitu prohiberi queant. Huiusmodi exemplum recens extat, nam cùm Anno salutis nostræ M. D. XV. Franciscus Galliæ rex, in Italiam transire, ad Galliam Cisalpinam recuperandam, decreuisset: qui se illi opponebant, summum præsidium in eo ponebant, vt Heluetij locorum montanorum angustias illi præcluderent, ac transitu prohiberent. Sed mox apparuit quàm vanum hoc consilium fuisset: nam rex declinauit per alia loca prius incognita, iis quæ custodiebantur præteritis, ac prius in Italia fuit, quàm ij qui loca custodiebant, id animaduertissent: quæ res subitò tantum timorem omnibus incussit, vt exercitus omnes Mediolanum sese receperint: ipsæ verò ciuitates Mediolanensi imperio subditæ, statim Gallis se dediderint: postquam se videlicet frustratos esse intellexissent ea spe, qua putabant, Gallos in alpihus transitu prohibitos iri.

Quæ Respub. benè instituta sunt, ea & bonis præmia, & pœnam malefactorum seorsim constituta habent, neq. alterum altero compensant.

CAPVT XXIIII.

PRæclarum erat Horatij de Republica meritum, cum sua virtute Curiatios superasset: sed & facinus eius atrox erat, cum sororem suam interemisset: idque usque adeò Romanis displicuit, vt recens meritum non curarint, sed Duûmuis eû, vt perduellionem secundum legem iudicarent, tradiderint. Quod quidem si quis superficietenus consideret, videbitur ingritudinis populi Romani exemplum esse: At si rem diligenter intueamur, & expēdamus, quibus legibus in Repub. nos vivere deceat: comperiemus populum Romanum ob id potius vituperio dignum, quod illum absoluerit, quàm quod ad iudicium rapi eum curauerit. Ratio huius rei ex eo pendet, quod nulla Respub. benè instituta, cuiusquam facinora, eius qui illa patrauit beneficiis atque meritis compensare, atque tegere dedeat: sed bonis operibus præmia seorsim constituta habere, & sceleribus iudicem seorsim, pœnas: & postquam præmiis quempiam benemeritum affecerint, si idem peccarit, punire. Hæ rationes si legitimè obseruentur, conseruari potest Reipub. libertas: sin alterum alteri misceatur, corruere eam oportet. Nam si quis ciuis e-

gregium quippiam pro Republica patravit: ac eo ipso non tantummodo præmium, atque laudem ob rem hanc præclare gestam, acquirat: sed audaciam quoque, atque securitatem, ut existimet si quid præui commiserit, se non punitum iri: efficietur insolens, petulans, atque ita tolletur civilis æqualitas. Necesse est profectò, ut vitia suis pœnis iure afficiantur, præmijs quoque virtutem donare: quod Romæ certè obseruari solitum videmus. Et quamuis Respub. tenuis sit, conuenit tamen ut de illa quoque tenuitate, bene meriti ciues præmijs donentur: qui si egregij sunt, etiam exigua dona pro magnis meritis boni consulunt, & eo ipso se honore affectos esse existimant. Nam ut ex historia nouimus, Horatius Cocles, & Mutius Scæuola de Repub. præclare meriti erant: cum ille solus dimicando, hostes in ponte Tybridis eò usque sustinisset, donec pons post se fractus, deiectusque, omnem transeundi potestatem illis ademisset: alter Porsenam regem adoriri cupiens, ac pro eo scribam, errore quodam necans, dextram suam coram rege, ut Romanorum virtutem, constantiamque testatam faceret, exussit. Sed eadem hæc tam præclare merita Senatus agro remunerauit. Manlius Capitolinus pulsus Gallis,

qui

Linus
lib. 2.

qui noctu Capitolium occupauerant, egregium virtutis specimen ediderat: eidem verò vniuersi milites qui vnà cum illo obfessi erant, selibras farris, & quartarios vini, ad ædes eius quæ in arce erant contulerunt. Quod munus, vt se tunc habebant Romanorum res, nequaquam exiguum æstimabatur: Cum autem idem Manlius postmodum seditionis apud populum auctor fuisset, & regnum inuidia motus affectasset: nulla habita fuit ratio prioris meriti, sed damnatus, & de eodem Capitolio, quod prius magna cum gloria conseruauerat, deiectus in præceps: vt idem locus in vno homine & eximiae gloriæ monumentum, & vltimæ poenæ fuerit.

Si quis antiquam Reipub. formam innouare rectèq; informare velit: cum oportere, vel umbram saltem antiquarum legum retinere.

CAPVT XXV.

QUI Reipub. formam innouare vult, in id incumbat necesse est, si hanc innovationem non ingrati populo esse velit: vt si res ipsas, sicuti ante erant, non retinere queat, earum saltem umbram retineat: sic

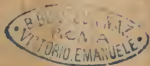
enim efficietur, vt plebs non putet quicquam esse immutatum: quamuis omnia re ipsa innouata sint: nam populus non solet res profundius intueri, sed quę videntur & foris ita esse apparent, eas perinde ac si reuera ita sint accipit. Animaduertēre id Romanis, cum pulsīs regibus libertatem comparassent: itaque in locum regis binos Cōsules suffecerunt: sed ne duplicatus terror videretur, vt vnus tantum fasces haberet voluerunt, & quidem totidem numero, quot reges vsurpare solerēt. Et quia etiam quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necnbi Regum desiderium esset: Regem sacrificulum creant, qui hisce sacris præesset, idque sacerdotium pontifici subiecerunt, ne additus nomini honos, libertati aliquid officeret. Quo quidē modo effecerunt, vt plebei, ne hisce quidem sacris quicquam ademptum esse sibi persuaderent, neque causam vllam haberent Reges expetendi. Exemplum iis omnibus imitandum, qui antiquas leges statutaque abolere, ac nouam planè liberamque Reipub. formam introducere cupiunt. Semper enim in rerum mutationibus eò spectandum, vt antiquarum rerum vmbra aliqua retineatur: & quamuis, exempli gratia, magistratus quidam planè noui creentur,

tur, planeque noua munera hominib. imponantur: sunt tamen illa eadem nominibus antiquorum cum magistratuum, tum munerum insignienda, vt eadem cum illis esse putentur. Quod cum in omni Rerum pub. mutatione sit obseruandum, tamen ab illo non ita sunt consideranda, qui Monarchiam, quam aliqui tyrannidem vocant, instituere in animo habet, in ea enim res omnes innouare oportet, vt proximo capite differemus.

Si quis Princeps nouus aut urbem aut regionem aliquam occupet, ei Reipub. formam planè nouam instituendam esse.

CAPVT XXVI.

QUod si urbis aut regionis alicuius principatum occupat, quantò se virib. infirmiore esse intelligit ad imperium conseruandum, siue legitimè regnando, siue liberam Rempub. instituendo: tantò magis in id vnicè incumbat oportet, vt sicuti ipse nouus princeps est, ita in suo principatu omnia innouet: nouos magistratus nouis nominibus insignitos creet, ad eosque eligat nouos homines: bona opulentorum hominum pauperibus distri-

buat, eosque dicit: & ut de Dauide rege fer-
 tur, sic de illo dici queat: Esurientes imple-
 uit bonis, & diuites dimisit inanes. Eidem
 huic nouæ vrbes condendæ, antiquæ di-
 ruendæ, habitatores transferendi de vno
 loco in alium: adeoque ita omnia erunt in-
 nouanda, ut neque opes, neque honores
 quisquam in ea prouincia possideat, qui nō
 cogatur cōfiteri se illa ab ipso Principe ob-
 tinere. Exemplo nobis esse potest Philip-
 pus Macedoniæ Rex, Alexandri magni pa-
 rens: qui hisce rationibus totius Græciæ
 imperium cōparauit, cum prius exiguum
 regnum possedisset. Crudelis est hæc do-
 minandi ratio, & non modo Christianæ,
 sed humanæ quoque vitæ aduersa: quam-
 obrem ab omnibus fugienda, ac longè ma-
 gis præferenda vita priuata, quàm ut cum
 tanto hominum dispendio, atque calami-
 tate regnare velis. Quod etiam si ita sit, ta-
 men si quis est, qui alia ratione imperium
 conseruare non possit, nec tamen id amit-
 tere velit: cum felicem viuendi rationem
 ingredi nequeat, in infaustam hanc inci-
 dat, oportet. Multi ignorantes mediam
 viam ingrediuntur, nec planè boni, nec
 omnino peruersi esse volunt: quod
 illis nequaquam prosperè
 succedit,

*Rarum quiddam esse, ut homo possit aut
omninò prauus, aut omninò
bonus esse.*

CAPVT XXVII.

IVLIVS Pontifex eius nominis secundus, anno salutis M. D. V. Bononiam exercitum duxit, ut Bentiuolorum familiam, quæ eius urbis imperium centum iam annos tenuerat, loco moueret. Eademque in expeditione etiam Ioannem Pagolum Baglioneum tyrannum Perusinum sua sede expellere decreuerat, ut cæteros item qui vrbes Ecclesiæ per vim tenerent. Eius rei causa cum ad Perusinam urbem accessisset, & notum iam omnibus esset quid in animo haberet: tamen impatiens moræ, noluit exercitum expectare, sed inermis quasi urbem ingressus est, in quam Ioan. Pagolus defendendi sui causa, non exiguas copias contraxerat. Is autem, eodem furore quo res suas administrare solebat, unam cum milite, cui custodiam sui corporis demandarat, sese in Pontificis potestate dedit: à quo abductus est, relictusque alius qui Ecclesiæ nomine urbem gubernaret. Hac ipsa in re magnopere admirati sunt viri sapientes, qui Pontificem comitabantur, cum Pontificis ipsius temeritatem, tum abiectum, vilemque Ioannem.

Pagoli animum : nec causam intelligebant ob quam permotus idem Pagolus, hostem suum inermem (quod illi cum perpetua nominis sui memoria facere licebat) non subito oppresserit, & tam præciosa spolia diripuerit ? cum Pontifex urbem ingressus fuisset, Cardinalibus tantum suis stipatus, qui præciosissimas quasque suarum rerum secum habebant. Neque enim credebatur Pagolus à tanto facinore, vel sua bonitate, vel animi conscientia abstinuisse : quod in hominem sceleratum, qui & propria sorore utebatur, & consobrinos, nepotesq; dominandi causa è medio sustulerat, huiusmodi pij affectus cadere non viderentur. Cum igitur hac de re variæ essent Sapientum virorum sententiæ: concluderunt tandem id ei accidisse, quòd ita comparatum sit, vt homines neq; planè prauis esse queant, neque perfectè boni. Pravi perfectè esse nequeunt, propterea quod vbi tale quoddam scelus est, in quo aliquid magnifici, ac generosi insit, id patrare non audeant. Nam cum Pagolus neque incestum prius horruisset, neque Parricidio abstinuisset : tamen cum oblata esset occasio, pravi quidem, sed memorabilis, atque æternæ memoriæ facinoris patrandi : id attentare non ausus fuit : cum id sine infamia præstare licuisset,

cuiſſet, quod rei magnitudo omnia priora ſcelera obtegere potuiſſet, & à periculo cōſeruare. Quibus accedit, quod illi gratulati fuiſſent etiam quamplurimi, ſi primus auſus eſſet Pontificibus monſtrare, rationem dominandi, totiuſque humanæ vitæ uſum, ab illis nimis parui pendi.

Qua cauſa Romani, erga ſuos ciues minus ingrati, quam Athenienſes erga ſuos fuerint?

CAPVT XXVIII.

QVI diuerſarum Rerumpub. res geſtas conſiderat, ſubinde exempla quædam ingratitudinis earum, erga ſuos ciues deprehendet: ſed pauciora tamen Romæ, quàm vel apud Athenienſes, vel apud aliam aliquam Rempub. Cuius rei ratione fuiſſe exiſtimo, quod Romani cauſam non habuerint, toties ſuos ciues ſuſpectos habendi. quoties Athenienſes eandem habuerunt. Nam poſt exactos reges nunquam amiſit Roma libertatē, uſq; ad tempora Syllæ & Marij: itaque neque occaſionem habebat de ciuibus ſuis ſuſpicandi, quod quiſquam eorū tyrannidem affectaret: & quia deerat ſuſpicio, nō habebat occaſionem in quemquam quicquam durius

patrandi. Contrarium accidit Athenien-
 sibus, quos in ipso flore Pisistratus oppres-
 sit, & sub specie declarandæ beneficentiæ
 ijs libertatē ademit. Itaq; postquā liberta-
 tem deinde recuperassent, memores erant
 iniuriarum atque ipsius seruitutis, quā per-
 pessi fuerāt: & vel ex leui occasione de suis
 ciuibus malè suspicabantur: cumque seue-
 ri libertatis defensores esse vellent, non de-
 liicta ciuium solummodo, verumetiam de-
 liictorum suspicionem, persæpe puniebant.
 Hinc factum est vt tot viri excellentes par-
 tim exilio, partim etiā morte fuerint mul-
 ctati. Hinc leges Ostracismi & aliarū mul-
 ctarum, quibus populus aduersus optima-
 tes utebatur, natæ sunt. Nam vt iidem scri-
 ptores testantur, populus qui libertatē re-
 cuperauit, fenerator est illius vindex, quā
 is, qui eam à maiorib. suis acceptam cōser-
 uauit. Hęc si quis diligenter consideret: ne-
 que Athenienses ob hasce res vituperādas,
 neque laudandos Romanos intelliget: sed
 damnandas esse solummodo causas, quæ
 Athenienses ad tantam austeritatē permo-
 uerunt: quæ si in urbē Romam incidissent,
 nō magis quā Athenæ, erga suos ciues aut
 pia, aut misericors extitisset. Id exemplo
 Collatini & P. Valerij constat, quorum il-
 le ob Solum Tarquiniū nomē, quo
 vocaba-

vocabatur in exilium missus est: cum tamē expellendis regibus strenuam operam impendisset. De P. Valerio autem, malē suspcari cœperunt, ob id quod Consul cum esset, domum in summa Velia, loco vrbis editiori, extruere decreuisset: ob quam rem parum abfuit, quin eodē modo v̄t Collatinus puniretur. Quæ cum ita sint, dubium nō est, quin Roma si eodē modo, quo Athenarum vrbs, sensisset aliquos suorum ad tyrannidem aspirare, aut aliquoties ab aliquo oppressa fuisset, erga suos ciues non se aliter, quā Athenienses, gessisset. Sed de hac Rerumpub. erga suos ciues ingratitudine, sequenti capite copiosius agemus.

Vtrum populus, aut principes erga subditos benemeritos, magis ingrati esse soleant?

CAPVT XXIX.

QUONIAM hanc de ingratitudine disputationem ingressi sumus: non ab re mihi facere videor, si quæramus porrò, vtrum populus, an viri Principes erga benemeritos, magis ingrati esse soleant? Id v̄t commodius explicare queamus, obseruare oportet, Ingratos solere homines esse, aut avaritia, aut suspicione.

Nā si quis aut Populus, aut Princeps quempiam insigni virtute virum, gerendo alicui bello, exempli gratia, præficiat, isque id præclarè conficiat, eaque re & sibi gloriam, & principi aut Magistratui suo honorem atque virtutem comparat: dignus est, qui ab eodem aut Principe aut Populo, pro re benè, foeliciterq; gesta remuneretur. Quod si autem illi nec gratiam referant, sed aut avaritia, aut aliqua suspicione moti, eum vel dehonestent, vel offendant, vel etiam debitum stipendium denegent: ingratitudo est perpetuis contumelijs damnanda. Quod etsi omnes ita se habere confiteantur, non desunt tamen permulti, qui à tanto vitio abstinere nequeunt. Nam, vt Cornelius Tacitus inquit, Procliuius est iniuria quam beneficio vicem rependere, quia gratia oneri, vitio in quæstu habetur. Quod si autem non avaritia, sed suspicione aliqua motus aut Princeps, aut Populus, bene meritū ciuem remunerationis loco offendant: suspicione ipsa aliquo modo excusantur: multa que admodum inueniuntur huiusmodi ingratitudinis exempla. Nam si quis militaris dux singulari virtute hostes deuicerit, & imperium domino suo pepererit, simulque militem ditauerit, tunc tanta esse solet eius nominis celebritas, cum

cum apud hostes, tum apud suos, & vniuersos sui Principis subditos, vt victoria principi non tam grata deinde esse possit: quoniam suæ gloriæ aliquid detrahi videtur, ob honorē qui victori militi attribuitur. Quibus etiam accedit, quod cum natura simus omnes aliquo modo ambitiosi, & facile itē suspicari soleamus: non potest huiusmodi militaris dux, post partam tantam gloriā, non augere, aliquo dicto aut facto, conceptam sui principis de se suspicionē: ex quo deinde sequitur, vt Princeps muniendi sui rationes meditetur, ac cogitet de illo vel ē medio tollendo, vel saltem minuēda illius autoritate, quam apud exercitum atque alios omnes acquisiuerat, in quem finē spargere solent hinc inde, quod huiusmodi victoria non tam ipsius virtute & industria, quàm fortunæ prosperitate, aut hostium metu, aut aliorum militarium ducum, qui illi adfuere, prudentia, parta fuerit. Exemplo nobis esse potest Vespasianus, qui cum esset occupatus in bello Iudaico, à suis militibus imperator est renuntiatus: Per idē tempus Antonius primus cum exercitu erat in Illyrio, ac Vespasiani partes sequutus, in Italiam traiecit aduersus Vitellium, qui Romæ iam dominabatur: fractis quē binis illius exercitibus, singulari virtute Ro-

*Vespasianus
ni ingrati-
tudo.*

mam occupauit: vt cum Mutianus Vespasianus iussu ad hoc bellum conficiendum eò peruenisset, omnes difficultates Antonij virtute superatas inuenerit. Sed ingrata fuit eius virtutis remuneratio: primū enim exercitum illi Mutianus ademit: deinde sensim eò reduxit, vt priuatus Romæ uiueret: cuius rei causa, cum ad Vespasianum in Asiam profectus esset, ab eo ita inhumaniter tractatus est, vt breui tempore ab omnibus publicis muneribus remotus, propè desperabundus ex hac vita migrârit. Huiusmodi exemplis pleni omnes sunt libri. Nemo est qui nesciat, quāta cum virtute, nostra memoria, Consalius Ferdinandus regnum Neapolitanum, expulsis Gallis, Ferdinando Arragoniæ regi comparauerit: sed pro tantis meritis eam mercedē retulit, quod Ferdinandus Arragonicus Neapolim appellens: primum exercitum, deinde loca munita præfidijs, illi ademerit: denique illum in Hispaniam secum abduxerit, vbi absque vlllo publico honore viuens, mox deinde obiit. Vsq̃ue adeò scilicet procliues esse solent viri principes, ad malè suspicandum de illis, qui illorum nomine aliquid magni ac præclari patrauerint: vt gratos sese erga ipsos exhibere nesciant. Quod si ergo ab hoc vitio abstinere, neque Principes

Populi er-
 ga bene-
 meritos
 inuitus
 de

pes viri possint: nemini mirū videri debet, si ab eodem Populus cauere sibi nequeat. Is enim in libera ciuitate duplicem finem habere solet, vt & fines dilatare, & libertatem possit conseruare; vtrumq; autem nimio desiderio ab illo expetitur, efficit, vt in hoc ingratitudinis vitium incidat. De finibus dilatandis alio loco dicemus. Libertatis verò conseruandæ nimio amore, persæpè eos lædit, quos præmijs afficere decebat, & quibus confidere debebat, de illis malè suspicatur. Quæ res in corrupta ciuitate tam pernitiōsa est, vt quandoque benemeritos, qui suis præmijs fraudantur, ad Tyrannidem inuadendam impellat, vt Romæ C. Cæsari accidit, qui sponte sua arripuit ea, quæ sibi à Pop. ingratitudine negari existimabat. In ciuitate, qua mores hominum integri sunt, persæpè etiam solet hic ingratitudinis metus ciues cohercere, & in officio continere, vt minus mali, ambitiosi quæ sint, & libertas diutius conseruetur. Ex omnibus autem Rebus pub. quæ amplum imperium possederunt, Roma mihi ab hoc ingratitudinis vitio, maximè videtur abstinuisse: neque illius vllum aliud exemplum singulare extare puto, quàm id quod aduersus Scipionem ediderunt. Coriolanus enim &

Livius
lib. 28.

Furius Camillus exilio iure mulctati fuerunt, propter iniurias, quibus plebem affecerant: Et Coriolanus quidem hostilem aduersus Pop. Romanum animum conseruauit, nec proinde in urbem reuocari potuit. Furius Camillus non modò reuocatus ab exilio, sed per reliquum vitę tempus singulari in honore habitus fuit. Aduersus Scipionem ingratisimi fuerunt: idque illis accidit propterea, quod de illo nescio quæ suspicarentur, propter rerum ab illo gestarum magnitudinem, & singularem beneuolentiam honoremque, quem illi apud omnes sua virtus conciliauerat: quæ omnia tanta erant, ut ipsius autoritas etiam senatoribus ipsis formidabilis videretur. Hæc cum prius Romæ inusitata fuissent, multis sapientibus displicebant, usque adeò, ut M. Porcius Cato, vir tantæ autoritatis ipsius Magnitudinem allatrare sole-ret: eoque autore existimantur Tribuni & viuo diem dixisse, & mortuo rogationem promulgasse: asseribat enim is, eam Rempublicam liberam esse non posse, in qua vnus viri potentia, etiam senatoribus ipsis formidabilis esset. Huius auctoritatem si Pop. Romanus sequutus, id aduersus Scipionem patrauit, aliquam vtique excusationem meretur: quemadmodum etiam viros

viros principes venia quadam dignos esse docuimus, cum propter suspicionem erga suos ingrati sunt. Sed iam vt finem de hac quæstione differendi faciamus: dicimus, cum & principes, & liberi populi erga benemeritos ingrati esse soleant, partim auaritia, partim suspicione: Populum propter auaritiam, in hoc vitium incidere nunquã, propter suspicionem verò etiam longè rarius, quàm Principes soleant: quoniam eas suspicandi causas non habet, quæ principibus contingunt, vt paulò post ostēdemus.

Qua ratione viri principes & Respub. in gratitudinis vitium euitare possint. Et benemeriti ciues item, atque duces militares, ne ab iisdem opprimantur, cauere?

CAPVT XXX.

SI quis Princeps huiusmodi suspicionē occasiones euitare velit, ne pro beneficiis erga suos ingratus esse cogatur: eū oportet ipsummet rebus gerendis interesse: quemadmodum primi Romanorū imperatores olim, & nostra ætate Turca, cæteri que insigni virtute principes facere solent. Nam si præsentem sint, & rem præclarā

rè foeliciterque gerant, ad eos omnis laus
 atque gloria pertinet: Sin ipsi ablentes, per
 alios rem benè gerant: tunc quia videtur
 summa laudis penes eum esse, qui negotio
 interfuit, non putant se parta victoria ex a-
 nimi arbitrio frui posse, nisi extinguat lau-
 dem illius, per quem res tam benè gesta est:
 atque ea ratione iniusti ingratiq; euadunt.
 Et quamuis ipsi sibi videantur laudem lu-
 crari eorum, quos hoc modo offendunt:
 tamen si quis rem diligenter expendat: cō-
 periet illos plus amittere quā lucrari. Quod
 etsi ita sit, tamen fieri non potest, quin in
 huiusmodi errores incidant, quicunq; aut
 per imprudentiam, aut negligentiam domi
 otiosi manent, rerum administrationē au-
 tem alijs ducib. suis demandāt: nec vlla ra-
 tio est eos iuuādi, quo minus eò, quò natu-
 ra ipsos ducit, ferantur. Qui verò dux mili-
 taris, re præclare gesta, euitare vult sui prin-
 cipis ingratitude, duorum alterum fa-
 ciat oportet. Nam postquā victoriam obti-
 nuit, aut statim, exercitu tradito alteri, ipse
 se in sui principis clientelam supplex com-
 mittat oportet, sibi que ab omni superbia,
 atque ambitione temperet: qua sola ratio-
 ne principis animum demulcerē poterit,
 ne de illo quicquam suspicari queat, sed
 causam manifestam habeat illum præmio
 afficien-

*Euitandi
 odij ratio.*

afficiendi, non autem lædendi. Aut si facere non velit, sciat tamen ingratum principem se habiturum: vnicum habet præsidium se aduersus ingratitudinem tuendi, si victoriam partam sibi referuet forti animo, nec eam ad principem pertinere ostendat: militum & præcipuorum exercitus ducum animos vel sibi conciliet, vel si quos nequit benignè conciliare, eos muniendi sui causa è medio tollat: cum vicinis populis amicitiam contrahat, loca munitiora subinde occupet, præsidiumq; confirmet. Hac enim ratione ingrato domino vicem rependere poterit. Hæ solæ sunt rationes quibus benemeritus ciuis cauere potest, ne ab ingrato domino opprimatur: sed quia ita comparatum est, vt homines nesciant esse vel plane boni, vel excellenter mali: itaque neque post victoriam partam, exercitum statim reddere nouerunt, nec modeste atque humiliter se gerere: nec excellenti ac magnifica quadam malitia vt sciunt: itaq; dubij inter duo extrema hærentes opprimuntur. Liberæ autem Reipub. non præscribi possunt eæ euitandæ ingratitudinis rationes, quas iam viro principi præscripsi mus, quod in ea necesse sit, vt ciuis aliquis ad cõficiendum bellum eligatur: itaque hoc vnum illi superest remedium, vt Romam imitetur

eo ipso, quo illam ostendimus cæteris ciuitatibus minus ingratham fuisse erga suos. Id totum à Reipub. forma dependebat: nā cum in militia vterentur omni genere ciuium, siue nobiles siue plebei essent: nec à bellis quietem vnquam haberent: facile accidebat, vt ex assiduo armorum exercitio, subinde excellentes virtute viri multi orirentur, variisque decorati victoriis: cumque eorum tot, tamque multi essent, qui se mutuo obseruarent: non habebat Populus occasionem quicquam de illis suspicandi: ipsimet enim cauebant, ne ambitione aliqua laborare viderentur: vsque adeò, vt qui illorum vel ad Dictaturę fastigiũ conscendissent, ij plurimum laudis inde reportarent, qui rebus quàm citissimè compositis, sese mox ea abdicassent, ob quas causas neque suspicionibus locus dabatur: neque ex suspitione ingratitude sequebatur. Romam igitur, ceu optimum exemplum ad imitandum sibi proponant omnes illæ Respublicæ, quęcunque cauere sibi cupiunt, ne in benemeritos ciues ingrati esse cogantur: eiusdemque vrbis ciues etiam intueantur, quicunque de patria benemeriti, ne pro gratia referant ingratitudinem, eaquę opprimantur, cauere cupiunt.

Romanorum exercituum duces, non uehementer puniri solitos, quamuis aliquando in rebus agendis capiendusq; consiliis errârint: ne tunc quidem quando eorum mala consilia Reipub. damnum aliquod peperissent.

CAPVT XXXI.

ROMANI non modò minus, quàm cæteræ ciuitates erga suos ciues ingrati fuerunt, vt prius ostēdimus: sed in puniendis etiam ducum militarium erroribus, magis clementes & considerati, quam vllæ aliæ Respub. Nam si qui malitia sua quippiam deliquissent, eos puniebant clementer: Si error ex ignorantia natus esset: non modo non puniebant, sed præmijs potius, perinde ac si rem benè gessissent, afficiebant. Idque non sine graui consilio faciebant: nam per multum interesse putabant, vt qui exercitui præficeretur, ab omni metu liberi essent, & rerum agendarū consilia ex ipsis occasionibus arriperent: nec haberent quod formidarent. Rei enim quæ per se ardua atque difficilis est, aliæ difficultates atque pericula adiungenda non sunt, ne virtuti impedimenta obijciantur. Nam

si quem, exempli gratia, aut in Græciam aduersus Philippum Macedonem: aut aduersus Annibalem in Italiam: aut aduersus alios aliquos populos, quos vicere iam olim, cum exercitu misserunt, ei cura iam incumberebat eorū omnium, quæ ad rem bene gerendam requiruntur: quæ cum sint per se graues atque difficiles: nequaquam alijs curis aut periculis aggrauari debuerunt. Nam si præter harum rerum curam, is dux etiam ante oculos posita habuisset exempla eorum, qui ob rem minus prosperè gestam, à Senatu graui supplicio affecti fuissent: nequaquam tot curis periculisq; circumdatus, rem fortiter aggredi ausus fuisset. Quæ cum ita se haberent, existimârunt eos qui fortunę aduersitate rem minus feliciter gessissent, ipsius rei dedecore atque pudore iam satis punitos, nec alijs pœnis esse deterrēdos. Eorum qui malitia potius, quàm ignorantia rem malè gesserūt, exemplum extat Sergij, & Virginij. Nam cum ad Veios castra haberēt, & exercitum ita partiti inter sese fuissent, vt Sergius ex vna parte ad Tuscos sustinendos cum suis confidisset: Virginius ex altera parte castra metatus esset: Sergius fortè à Faliscis alijsque populis oppugnatus, non prius auxilium à Virginio petijt quàm amisso exercitu in fugam.

fugam se coniecisset. Neque Virginius illi spontè suppetias tulit, sed maluit Romanorum exercitum cum patriæ dedecore fractum videre, quàm ei, qui non supplex petijisset, auxiliari. Memorabile sanè exemplum, quod si Respublica non punijisset, argumento fuisset magnæ corruptionis morum. Puniti ergo fuerunt ambo, sed nō nisi multa pecuniaria: cum hoc delictum ab aliqua alia Repub. facilè capitali supplicio fuisset affectum. Romani mitiores in hisce esse voluerunt, non quod delictum maiore pœnam nō mereretur: sed quod nihil facere vellent præter cōsuetudinem, quæ apud ipsos multis rationibus approbata videretur. Erroris in bello per ignorantiam commissi, euidens ac memorabile exemplū est Varronis in pugna Cannensi, cuius temeritate Romani ab Annibale victi, tantam cladem acceperunt, vt in discrimen amittendæ libertatis adducti fuerint. Sed quia tamen id non dolo malo sed per ignorantiam ei contigisset: Romani illum non modò punire noluerunt, sed honore potius afficiendum censuerunt: quam obrem aduenienti illi processit obuiam Senatus vniuersus, & cum ob rem benè gestam illi gratias agere non possent: ob id tamen eum laudarunt, & gratias egerunt, quod

Linus]
lib. 22.

*Liuius
lib.8.*

rebus eorum tantoperè afflictis, nō desperasset, sed in urbem rediisset. In eandē sententiam, cum Papyrius Cursor Dictator de Q. Fabio magistro equitum supplicium sumere vellet, quod contra suum mandatum cum Samnitibus dimicasset: Fabij pater inter cætera argumenta, quibus Dictatoris furori respondebat, populum Romanum ad eum vsque diem, nunquam tales pœnas, ob rem malè gestam, à quoquam exigisse dixit, quales ipse à Fabio, qui fœliciter pugnasset, exigeret.

Viros Principes & Rerumpub. gubernatores non debere beneficia, quæ subditis præstare volunt, eò vsque differre, donec videantur necessitate compulsi, ea præstasse.

CAPVT XXXII.

*Liuius
lib.2.*

ROMANIS fœliciter successit liberalitas illa, quam plebi declararunt post Regis Porfennæ aduentum: qui Romam cum infesto exercitu venerat, ut Tarquinius reges restitueret. Tunc enim senatus metuens, ne plebs Romana metu perculsa, receptis in urbem regibus, pacem cum seruitute acciperet: multa ei blandimenta

menta dedit. Annonæ imprimis habita-
 ra, salis vendendi arbitrium, quod impen-
 so præcio venibat in publicum, omni sum-
 ptu adempto, concessum: portorij quoq;
 & tributo plebe liberata: pauperes enim sa-
 tis stipendij pēdere, si liberos suos Reipub.
 educarent. Quæ omnia in eum finem fe-
 cēre, vt populus ad ferenda belli onera
 promptior esset. Sed hoc exemplum ne-
 mini ita censeo imitandum, vt beneficia il-
 la, quibus conciliatur plebis animus, eò vs-
 que differantur, donec ea præstare coacti
 videantur: neque enim alias tam fœliciter
 succedet, vt hoc loco Romanis succelsit.
 Nam qui beneficia à te, in tanta necessitate
 acceperint: ij non tam tibi quàm aduerfa-
 rio tuo, gratiam debere sese putabunt: me-
 tuentque ne, postquam ea necessitate libe-
 ratus fueris, quicquam amplius illis sis lar-
 giturus. Quod autem Romanis prosperè
 successerint tarda illa blandimenta plebi
 data, causa manifesta est. Noua enim erat
 adhuc illa Reipub. forma, nec dum confir-
 mata, & senserat antea quoque populus le-
 ges quasdam ferri, quibus autoritatē suam
 augeri censebat: veluti erat lex de prouoca-
 tione ad populum: atque ob has causas pu-
 tabant à Senatu sibi hæc beneficia cōferri,
 non tam metu noui hostis, quàm beneuo-

lencia, quai ipsos complecterentur. Quibus hoc etiam accedebat, quod recens adhuc esset expulsoꝝ regum memoria, à quib. multis iniurijs affecti fuissent. Sed rarum est, vt tot causas concurrentes & coadiuantes, quis in huiusmodi tardis beneficijs habeat: quamobrem debet omnes magistratus & principes, statim ab initio considerare tempora & casus, quos fortunæ aduersitas parere illis possit: & aduersus illa ita se munire, vt cogitet quorum hominũ opera ijs temporibus opus sit habiturus. eosque sibi conciliare maturè, & ita cum illis venire, vt adueniente necessitate promptos eos paratosque habeat. Nam qui magistratus & Principes præsertim aliter agunt, existimantque cum Necessitas venerit, se eos beneficijs sibi conciliare, quos longè prius offenderant: non modo sine suo frustrabuntur, sed ruinam, interitumque suũ accelerabunt.

Si quod malum vel domi in Repub. vel aduersus Rempub. foris vehementer autum sit: satius esse id ferre aliquandiu, quam in id eniti, vt violentè extirpetur.

CAPVT XXXIII.

CVM Romana potentia cresceret, vicini populi, qui parum ab initio considerata-

siderauerant, quantum noua hæc Respub. si caput extulisset, ipsis nocere posset: errorem suum tardè agnouerunt. Cui cum remedium adhibere vellent, fœdus inter sese, aduersus Romanos, quadraginta ferè populi pepigerunt. Sed Romani periculo cognito, præter ea quibus ante vti solerent, nouum aduersus hoc malum excogitarunt remedium. Dictatorem enim creare decreuerunt, cui potestatem dabant, vt ex animi arbitrio consultaret, & ea quæ ex vsu Reipub. fore putaret, absque impedimento exequeretur. Atque id ipsis, & ad præsens periculum superadum, deuincendisque populos illos omnes vtile fuit: & sequentibus temporibus, cum auctum imperium fuit, in multis procellis sedandis, & superandis difficultatibus salutare. Quæ res nobis documento esse debet, vt si quod malum, vel domi in Repub. vel aduersus Rempublicam foris, tãto opere auctum fuerit, vt timorem incutiat: tunc satius esse id aliquandiu ferre, & occasionem expectare: quam vt nos subito ei magna cum violentia opponamus, & extirpare conemur: quoniam si extirpare id subito enitemur: maius incendium efficiemus, & id quod ex illo malo metuebatur, plerunque promouebimus. Huiusmodi incendia persæpè

in Republica accenduntur, & quidem ab internis causis citius quam externis: veluti cum permittimus vt vnus ciuis potentia, plusquam ex vsu Reipublicæ sit, augeatur: aut leges aliquæ paulatim aboleantur, quibus libertas innitebatur: quod malum aduertente nemine eò vsque incrementum accipit, vt satius sit ferre id postea, quam extirpare conari. Tantoque etiam difficilius est, talia & quæ huiusmodi sunt morborum initia obseruare, quâto magis optimus quisque nascentibus rebus fauere cõsuevit: præsertim cum honestæ videantur, & à iuuenibus patrentur, in quibus aliqua virtus enitere videatur. Nam exempli gratia, si in Repub. iuuenis alicuius nobilisque viri virtus emergere videatur: in eum omnes homines intentos habent oculos, fauoreq; eius studia prosequuntur: quod si ille clam ambiciosus sit, eo hominum fauore ad tantum fastigium ascendit, vt antequam errorem suum agnoscant ij, qui tantopere ei fauebant: non amplius extet remedium, nimiam illius potentiam minuendi: & si quis aduersus eam quippiam tentarit, augendæ illius potius, quàm minuendæ occasionem dabit. Huiusmodi rerum permulta exempla in medium producere possem: sed vnũ sufficit ex nostramet Florentina vrbe desum-

sumptum. Cosmus Mediceus, à quo Medicea familia nobilitatis & potentiae suae originem traxit, ob prudentiae existimationem, cæterorum verò ciuium ignoratiam, tantum fauorem omnium sibi conciliauit, vt eius potentia Reipub. formidabilis esset: atque hinc fiebat, vt & periculosum videretur aliquid aduersus illum tettare, & horrendum si illius potentiae non aliquod frenum iniiceretur. Viuebat per id tempus Nicolaus Vrzanus vir prudentissimus, & cuius autoritas plurimum valebat: qui cum primum errorem suum cæterorumque ciuium agnosceret, quod nimis tardè obseruassent, tanto hominum fauore, nimis auctam iri Cosmi potentiam: à secundo certè errore Senatum retinuit: nec quandiu ipse vixit, vnquam permittere voluit, vt aduersus eum quicquam tentaretur: quod præuideret, si quid tale fieret, ruituram iri Reipub. libertatem. Eo vita functo, discessere reliqui ab illius præcepto, & collectis viribus Cosmum Florentia expulerunt. Sed non longo tempore post, qui ipsius factionis erant, hanc iniuriam ægrè ferentes, eum ab exilio reuocarunt, & Florentiae Principem effecerunt: ad quem gradum nunquā ascendisset, si hanc aduersus illum seditio- nem, prius ciues non concitassent. Idem

Romanis cum C. Cæsare contigit, cuius virtus à principio, cum Pompeij tum aliorum fauore adiuta, postmodum illis terro-
 ri fuit. Sed nimis tardè, vel Ciceronis testi-
 monio, cum cæteri, tum Pompeius ipse
 Cæsarem timere cœperunt: nam cum po-
 stea de minuenda eius potētia cogitassent,
 eo ipso Reipub. ruinam accelerarunt. Quæ
 cum ita sint, ac difficile sit huiusmodi mor-
 borū initia obseruare: quod rerū omnium
 principia dubia sint: melius est, auctos iam
 eò vsque hosce morbos, vt agnoscipossint,
 ferre, & commodam aliquam occasionem
 expectare, quàm eos subito oppugnare:
 quod temporis successu fieri queat, vt vel
 spontè extinguantur, vel certè vt hæc ma-
 la non tam cito erumpant. Id autem vel
 imprimis viri principes obseruare debent,
 ne si cuius vicini nimiam potentiam sup-
 primere conentur, occasionem dent illi, vt
 maius incrementum accipiat, ac semet-
 ipsos in discrimen adducant. Metiri igitur
 oportebit te, vires tuas simul atque hostis:
 ac si te hoste superiore esse certò cogno-
 ueris, forti animo illum adoriri licebit:
 sin minus, tutius est eum relinquere, ne
 tibi idem contingat, quod ijs populis, qui
 vicini populo Romano habitantes, fœdus
 aduersus eum pepigerant: quibus vt ex
 euentu

euentu apparuit, longè satius fuisset à bello abstinere, & pacis artibus illorum amicitiam conciliare, quam auctam iam illorum potentiam irritare, & ad excogitandas nouas artes bellicas impellere. Nunquã enim Romani ad tantum fastigium ita subito ascendere potuissent, si illa coniuratio illis occasionem non dedisset extrema quæque experiundi, & Dictaturæ rationem instituendi, quæ res illos successu temporis, à quam plurimis difficultatibus liberauit.

*Dictatura imperium Pop. Romano utile,
atque salutare fuisse: neque solere pernitio-
sam esse Reipub. eam ciuium potentiam,
quam legitimè per suffragia acquirunt:
sed illam, quam spontè & per
ambitionem sibi su-
munt.*

CAPVT XXXIIII.

EXtitère quidam scriptores qui reprehendere pop. Romanũ, ob introductã creandi Dictatoris rationẽ: existimant enim ex ea successu temporis ortã esse tyrannidem: & primum eorum, qui vrbis imperiũ sibi vindicauit, sub Dictatoris no-

mine imperasse: nec potuisse C. Cæsarem, si Dictaturæ nomen non extitisset, vlllo honesto titulo tyrannidem occultare. Sed id ab illis minus prudenter dictum censeo: neque enim Dictatura urbem seruituri obnoxiam fecit: sed autoritas illa, quam Cæsar diuturno imperio sibi apud ciues conciliauerat, & si Dictatoris nomen defuisset, aliud aliquod inueniri facile licuisset: cum non ex nomine potentia, sed ex potentia nomen facile concilietur & inueniatur. Dictatura quandiu ex præscripto legum usurpata fuit, nec eam quis propria potentia sibi assumpsit: semper Reipubl. profuit. Nam qui magistratus præter legem præscripta occupantur, ij solent esse perniciosi: non autem qui secundum leges hominibus conferuntur: idque experientia ipsa Romæ comprobauit: in qua vrbe Dictatores tanto temporis spacio nil vnquam nocuerunt. Sed neque rationes desunt. Primùm enim eis, qui Dictaturæ titulo imperium inuadere voluissent, in vrbe libera, in qua mores hominum nondum corrupti essent: ingentibus opibus opus fuisset: & quamplurimis clientelis, & qui consilij essent participes: quæ in libera ciuitate, nemini simul omnia contingunt, quandiu leges obseruantur. Præterea non creabatur Dictator, nisi vr-
gente

gente aliqua necessitate, nec durabat eius *Dictatoris officium.*
magistratus diutius, quàm eò vsque, do-
nec eam rem confecisset, propter quam di-
ctus fuisset. In qua conficienda potestatem
habebat absolutam atque liberam, cum
fontes puniendi, tum cōsultandi, & ea quę
consultasset expediendi, nec à Dictatore vl-
la cuiquam prouocatio dabatur. Sed ad al-
lias res non sese extendebat ipsius potētia:
quę ad immutandum statum Reipub. fa-
cerent: non antiquas leges abrogare, & no-
uas condere, nec Senatus maiestatem mi-
nuere. Quę cum ita se haberent, ac Dicta-
turę potentia certo tempore, certisque li-
mitibus circumscripta esset, in populo mo-
ribus integris, nunquam fieri potuisset, vt
Dictator extra suos fines egressus, tyranni-
dem inuasisset. Dictatura ergo rectè vsur- *Dictatus*
patà pop. Romano semper profuit: vsque *re vsus.*
adeò, vt inter summa Reipub. præsidia con-
numerari debuerit, & ad eas causas refer-
ri, quibus ad tantam imperij magnitudinē
ascendit. Sed neque in magnis vrbibus,
absque tali præsidio ex vrgentibus pericu-
lis promptè vnquam euadere licet: cum
nullus ciuium sit, qui solus imminētia pe-
ricula auertere possit: sed referenda sint o-
mnia ad multorum consilia, quę & ple-
rumque diuersa sunt, & longo tempore o-
pus

*Venetorum
Dictatura.*

*Dictatoris
electio
apud Romanos.*

pus habent ad deliberandum, antequam inter ea cōueniat: quæ res, cum imminetia pericula celeritate indigeant, sæpe plurimum detrimenti afferunt. Quamobrem ex usu Rerumpub. vel maximè fuerit: aliquod aduersus subita pericula remedium, Dictaturæ simile, constitutū habere. Veneti certè, quorum Respub. hodierno die celeberrima est, paucis quibusdam talem quandam potentiam attribuerunt, vt in subitis, vehementibusque periculis, soli deliberare, & quod facto opus illis videatur, exequi possint. Nam vbi tale remedium in ciuitate deest, necesse est, si ingruant subita pericula, vt vel antiquum modum consultandi sequentes, vehementer periclitemur: vel cum tunc urgente necessitate immutantes, occasionem demus etiam alia, non sine detrimento Reipub. innouandi. Neque enim perfectè instituta est ea Respub. quæ non de omnibus aduersis casibus, quicunque incidere queant, certis legibus prospexerit. Et in vehementibus periculis necesse est Remp. ruere: si non vel ad Dictaturam, vel ad quid aliud Dictaturæ simile liceat confugere. Romani verò, non modò vt Dictator suo tempore crearetur, prospexerunt: sed modum illum eligendi per commodum constituerunt. Nam cum maiestas

iestas consulum, Dictatura quodammodo imminui videretur, quod ipsos quoque Dictatori, perinde vt cæteros ciues parere oporteret: idcirco Dictatoris eligendi potestatem penes ipsos Cōsules esse voluerunt, ne causam haberent ægrè ferendi regiam illam potestatem, quam ipsi ad pericula euer-tenda, ex vsu Reipub. esse existimassent, ac ciui cuiuspiam contulissent. Nam natura ita sumus affecti omnes, vt minus doleamus ab ijs rebus, quas ipsi nobis fecerimus, quam ab illis, quæ aliunde nobis contigerunt. Successu temporis autem, persæpè tradita fuit etiam ipsis Consulibus regia illa Dictatorum potestas, quando nimirum Senatus in hanc sententiam decernebat: *Videat Consul ne Reipub. quid detrimenti capiat, Quæ cum ita se habeant, cernimus eos populos qui aduersus Romanos coniurauerant, eò ipso quod illos opprimere conabantur, potentiam illorum excitasse, fortioresque effecisse, cum ad defendendam, tum augendam Rempub.*

Qua de causa Decemviratus apud Romanos publicæ libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suffragiis eligeretur?

CAPVT XXXV.

SVperiore capite docuimus, illam potentiam, quæ secundum leges & ipsa populi suffragia alicui confertur, Reipub. periculosam non esse: sed illam solum, quam quis sibi per vim arripiat. Cui disputationi obstare videtur Decemviro-
rum electio, qui à populo Rom. ad condendas leges statutaque Reipub. electi: paulò post, sua malitia, imperium Reipub. occupârunt, libertatemque sustulerunt. Itaque limitandum est id quod pronuntiauimus, habendaque ratio cum modi, quo potentiam in aliquem cõferimus, tum etiam temporis, quo illa duratura sit, vtrum in longum aut breue tempus alicui concedatur? nam quæ in longum tempus conceditur summa potentia, vel in vnum annum saltem, periculosa est, & ad tales effectus producendos accommodata, qualis est animus eorum, quibus conceditur. Erat autem Decemviro-
rum potentia longè maior, quàm illa, quæ Dictatori tribuebatur: nam electo Dictatore, stabat nihilominus Consulum atque Senatus Maiestas, & potentia tribunorum, quibus septum videbatur Dictatoris Imperium. Et quamuis Dictatori liceret quempiam vel Consulatu remouere,
vel

vel à tribunitia potestate deponere: non poterat tamen is in vniuersum vel Consules, vel ordinem Senatorium, vel Tribunitiam potestatem abolere & nouam Reipubl. formam introducere: sed cum horum omnium oculos intentos in sese haberet: cogeatur vel nolens ea tantum tractare, quæ ex usu Reipub. forent. Sed diuersa fuit Decemviro-
rum ratio, quod in hos omne P. Rom. imperium translatum fuisset, sublatis consulibus. atque Senatu, & consopita quasi etiam Tribunorum plebis potentia. Itaque cum essent creati sine prouocatione, solique omne imperium obtinerent, neque quisquam alius magistratus esset, qui illos obseruaret: facile illis fuit, ut altero, postquam creati fuissent, anno, Appij Claudij ambitione commouerentur, & in tantam insolentiam inciderent. Quæ cum ita sint, eam potentiam secundum leges & populi suffragia collocatam, dicimus Reipub. pernitiolam esse non posse, quæ iustis de causis tribuitur, quæque suis limitibus ac certo temporis spacio terminatur: non eam quam Populus, vel largitione, vel sua imprudentia persuasus, absolutam & nullis terminis circumscriptam, largitur, cuiusmodi illa fuit, quam pop. Romanus Decemviris contulit. Id ita se habere intelliges, si commemoratas iam

causas expenderis, propter quas & Dictatores benè, & Decemuii Rempublicam malè administrauerint. Et modum etiam obseruari, quo alię benè institutæ Respub. magnam potentiam suis attribuerint: veluti Spartani suis Regib. & Veneti suis Ducibus tradiderunt: vtrique enim limites eorum potentiæ constituerunt, & custodiam quandam illi præfecerunt, ne si mali essent, possent potentia sua in perniciem Reipub. vti. Neque enim sufficit si huiusmodi potentia in viros bonos conferatur: quod vbi summa potentia est, ibi facillè corrumpantur boni mores, contrahanturque amicitia, opes acquirantur, clientelæ comparantur, & infinita alia eius generis breui temporis spacio oriantur: quemadmodum ex Decemuirorum historia apud Romanos satis superque apparet.

Si quis ciues summos magistratus gesserunt, eos non debere postmodum aspernari minores.

CAPVT XXXVI.

MARCO Fabio, & C. Manilio Coss. præclarâ de Veientibus, Hetruscisque victoriam populus Romanus obtinuit: sed in eo cōflictu occubuit Q. Fabius

bius Marci Frater, qui superiori anno Consul fuerat. Quo loco sese offert præclara occasio, admirandi præclaram Rom. Reipub. formam, statutaque ad imperium augendum quam maximè accommodata: à quorum institutis, quo magis recedunt Respub. quæ nostro tempore florent, tantò magis eas aberrare certum est. Romani ciues certè etsi gloriæ quam maximè auidi essent, nō dedignabantur tamē quandoq; ijs in exercitu parēre, quib. ante ipsi imperassent, & in eo exercitu quandoq; stipendia mereri, cuius ante duces fuissent. Huic rei aduersantur nostro tempore homines, vsq; aded, vt Venetijs etiam publicis legib. quis recusare possit munus aliquod in exercitu, si prius cum maiori dignitatis gradu militauerit. Quæ res etsi ad priuatorum hominū dignitatem tuendam facere videatur, Reipub. tamen inutilis est: Primum enim ei qui maius aliquod munus administravit, facilius audebit Respub. minus demandare, quam ei maius committere, qui nō nisi in minoribus se exercuerit. Nam iuueni, ac nouo homini non tutò committuntur res tanti momenti, nisi stipati fuerint viris virtute cōspicuis, quorum cōsilio eas administrare possint. Quod si apud Rom. idē quod Venetijs, & in alijs Rebuspub. obseruatum

fuiſſet: nec quicquam qui ſemel Cōſul fuiſſet, aliter quam vt Cōſul militare voluiſſet: multa ijs accidiffent, quibus libertas periclitari potuiſſet. Præterea ſi nouis hominibus tantum imperium ſolis fuiſſet demandatum, nec ij ſecum habuiſſent qui ſæpe alijs muneribus præfuiſſent, quos obſeruare deceret: multa in Reipub. pernitiem perpetrare facile potuiſſent.

Legem agrariam populo Romano multas ſeditiones turbasq. peperiffe: ſemp̃erque periculolum eſſe Reipub. ſi quis legem condāt antiqua conſuetudini aduerſam.

CAPVT XXXVII.

OBſERVATVM eſt ab antiquis ſcriptoribus homines ab aduerſa fortuna affligi ſolere, ſed à proſpera deinde occæcari: & ab vtroque eoſdem poſtmodum affectus dimanare Quando enim homines nulla neceſſitas ad pugnam impellit, ambitione impelluntur: quę tantum poteſt in hominum animis, vt ad quemcumque gradum aſcenderis, nunquam tamen contentus ſis, ſed altius ſemper enitaris. Atque id hominibus propterea accidit, quod natura omnes apti ſint ad appetendas

tendas res quasuis, sed non ad eas consequendas: cumque maius sit desiderium, quam vis comparandi res desideratas: non acquiescit animus ijs, quæ iam possidemus. Hinc nascitur deinde omnis fortunæ varietas: nam cum semper plura omnes appetamus: ijdemque etiam metuamus, ne illa quæ iam possidemus, amittere queamus: in suspensiones incidimus, atque hinc in inimicitias, ac funebre bellum descendimus: ex quo ruina Reipub. consequitur. Hæc incum finem disputauimus, ut melius Romanæ plebis naturam contemplareris: quæ necessitate quadam impulsæ sese aduersus Patritios, Tribunitia potestate, munire coacta fuit. Sed postquam hoc obtinuisset, ad quod appetendum necessitas urgebat: ambitione ipsa commota, honoribus & opibus etiam cum Patricijs certare voluit: ex qua re seditiones ortæ sunt de lege Agraria: ac demum Reipub. interitus. Cæterum quia necesse est, ut in Repub. rectè instituenda, ratio potior habeatur publici, quam priuati boni: non potuere Romani, in ijs quæ ad hanc legem pertinebant, non errasse à principio urbis: quod illam non talem constituerint, ut de ea successu temporis non opus esset tot altercationibus dimicare: nisi fortè pronuntiare velimus: rectè quidem à

Lex Agraria.

principio omnia, quæ ad illam pertinebāt, constituta esse: sed temporis successu fuisse oblitterata. Vtut se res habeat, Romæ certè nunquam facta mētio est huius legis, quin magnæ controuersię atque turbæ sequutę fuerint. Duo autem erant illius capita. Primum, ne cuiquam ciuium Romanorum, liceret pessidere amplius, quàm certum quendam iugerorum agri numerum. Alterum vt agri qui ex hostib. cāpti essēt, P. Romano viritim distribuerentur. Vtrumque autem patrib. aduersabatur: nam cum plerique plus agri possiderent, quàm hæc lex illis permitteret: publicabantur hoc plebiscito illorum fortunæ: & cum viritim diuidendi agri essent; qui ex hostibus caperentur: auferebatur iisdē patribus occasio, quo minus ditescere possent. Quæ cum ita essent atque hæc lex patrum potentiaē tantopere aduersaretur: nunquam eius mentio à tribunis fiebat, quin ijs patres sese magno conatu opponerent, tanquam pro aris & focis dimicaturi: Cæterum tribunitijs furoribus prudentia occurrebāt: nam cum eam rogationem promulgare vellent: patres vt impedire possent, expeditionem suscipiebant, exercitū conscribebant, aut per aliorum tribunorum intercessionem, eorum qui rogationē promulgassent potestatem

tem dissoluebant: aut nouas Colonias deducebant. Quemadmodum accidit tunc, cum Antium Colonia deduceretur: quo tempore quum in magno Agrariorum Patrumq; certamine, hoc remedium vnicum pacis inuētum fuisset: perpauci tamē fuere vt Liuius inquit, qui ad accipiendum agrū nomina darent, vt ad explendum numerū Coloni Volsci adderētur: cetera enim multitudo poscere agrum Romæ malle, quam alibi accipere. Subinde tamen repullulabant huiusmodi agrariorum cōtentiones, vt cogerentur, earum sedandarum causa, exercitus ad extremas Italiæ oras, atque etiam extra Italiæ fines educere: ita enim accidebat, vt cum agri qui ex hostib. caperentur, procul ab vrbe distarent, nec plebi eorum colendorū ratio aliqua, nisi difficillima superesset, sopirētur Agrariarū legum rogationes. Cæperunt etiam mitiores esse Romani in mulctandis agro hostibus: & si qui tamen agro suo expellerentur: tunc eò Colonias deducebant. Hisce artibus illas contentiones sopiuerunt vsq; ad Gracchorum tempora, à quibus de nouo excitatæ, Reipublicæ causam præbuerunt, amittendæ libertatis. Nam cum firmiores iam essent Patriciorum vires: tantum inter eos & Plebem certamen effecerunt, vt ad arma

perueniretur: quibus cum Magistratus obuiam ire nō posset, & partium studia exardescerent: eò usque ventum est, ut utraque pars de eligendo sibi principe cogitaret. Plebs ergo Marium sibi delegit, eumque quater Consulem fecit: atque ille deinde auctus imperio, & potentia, rursus seipsum ter consulem creauit. Aduersus huiusmodi incendium, cum patres non aliud remediū haberent, ad Syllam sese conuerterunt, quē cum suarum partium ducem creassent, bello ciuili exarlit Respublica, ac varia fortuna, sæpiusque multo sanguine pugnatum est, donec patres superiores euaserunt. Vltimò denique eadem studia C. Cæsaris & Cn. Pompei temporibus excitata, ruinam Reipublicæ pepererunt. Nam cum Marianarū partium C. Cæsar, & Pompeius Syllanarū princeps esset: vicit Cæsar, & primus fuit qui tyrannidē Romæ occupauit, post cuius tempora, nunquam amplius libertatem ea vrbs consequi potuit. Huiusmodi fuit contentionum de Agraria lege initium: huiusmodi etiam finis fuit, quibus repugnare videtur illa disputatio, qua capite quarto huius libri contendimus, discordias, quæ Romæ inter plebem & Senatū fuerunt, ad augendum Imperium & cōseruandam libertatem conduxisse, cum subinde occasionem

sionem darent bonis legibus sanciendo, quæ ad libertatem populi conseruandam facerent. Ad quod ego respondeo: Nil impedire legis Agrariæ exitum, quo minus vera sint, quæ eo loco disseruimus: tanta est enim magnatum ambitio, ut nisi illa variis modis in ciuitate frenetur, mox sit imperium occupatura. Et cum viderimus Agrarias contentiones grassatas esse trecentos annos, antequam Reipub: libertatem euertere potuerint: existimare oportet, Patriotiorum ambitionem eam longè citius corrumpere potuisse, nisi Plebs ei, cum hisce Agrariis, tum aliarum rerum contentionibus frenum iniecisset. Quo loco obseruare oportet etiã, opes ab hominibus magis in pretio haberi, quàm honorum gradus: nam patres Romæ cum de honoribus cum plebe certarent, sine vehementi motu cesserunt. Sed cum de opibus certari coeptum esset, tanto conatu eas defenderunt, ut maluerint ad incendia illa peruenire, quàm eas amittere. Eorum incendiorum causam Grachi ferè suppeditarunt, quorû voluntas & studium erga plebem melius, quàm prudentia laudari potest. Nam extirpare velle malum aliquod, quod lōgo tempore in Republica durauit, & sancita lege tempora emendare dudum præterita, res

est periculo plena; & quæ ad id malum augendum potius, quàm tollendum facere queat: quod si verò id patienter feratur, non tam citò ad extremam perniciem peruenire solet, & quandoque etiam spontè aboleri.

Respublicas debiles plerunque consilio destitutas esse, & quæ facienda sibi decernunt, ad ea necessitate magis quàm prudenti consilio impelli.

CAPVT XXXIII.

CV M Romæ pestilentia olim grassaretur, existimarunt Volsci & Æqui oblatam sibi occasionem vrbis opprimendæ, quamobrem coniunctis viribus Hernicos Latinosque inuaserunt infesto exercitu. Id illi populo Romano significare coacti, auxilium ab ipso petierunt. Sed Romani pestilentia afflicti responderunt, se illis eo tempore subuenire non posse: darent igitur operam, ut ipsi sese defenderent. Quo loco admirari licet, Senatus, Populi-que Romani Sapientiam, atque prudentiam, qui ipsemet quidē statuere voluit de ijs, quæ fieri oporteret, quicumque fortunæ status esset, sed interim non dedignatus est, fortu-

fortunæ aduersitatem moderatè ferens, id
 cōsiliū arripere, ad quod occasio duceret,
 quamuis non videretur esse ex sua dignita-
 te. Nam cum iisdē hisce populis aliàs inter-
 dixissent, ne ipsimet arma caperent, ac sese
 defenderent: potuissent eis videri, nisi præ-
 sentem rerum statum considerassent, quod
 eo ipso, quod illis defendendi sui potestati
 facerent, de suo iure cedere viderentur. Ac
 populus imprudentior & minus conside-
 ratus ob hæc causas id illis non permisit:
 sed Romani prudenti consilio omnia
 administrantes, id malum quod altero mi-
 nus esset, necessitate coacti, tanquā si bo-
 num esset admiserunt & acceptarunt. Nam
 cum neq; ex ipsorum dignitate esset, quod
 subditos suos ipsi defendere nequirent, ne-
 que Reip. cōmodum, vt iisdem subditi pro-
 prijs viribus sese hostib. opponerent: tamē
 cum intelligerent fore omnino, vt oppressi
 arma caperēt, ac se defendere etiam iniussi
 conarentur: Id consiliū, quod honestius
 erat, arripuerunt, & permiserunt ipsis vt ar-
 ma caperent, saltem vt pop. Romani iussu
 id facere viderentur: nequē alias pro suo ar-
 bitrio aut libidine idem auderent tentare
 per se. Quod consiliū per se bonum, etiā
 tale videtur, vt quælibet Respublicæ in hu-
 iusmodi casibus illud sint amplexuræ: sed

quæ debiles sunt, & consilio sapientum virorum destitutæ, tamen id nesciunt amplecti. Cum Valentinus Borgia occupasset Fauentiam, & Bononiam eò compulisset, vt secum pacisci cogeretur: Romam reuersurus per Hetruriam, à Florentinis petiit, vt illac sibi transitum cum exercitu concederent, Id Florentini permittere noluerunt, eaquæ in re Romanorum exemplum nequaquam sunt imitati. Nam cum haberet tunc secum Valentinus instructissimum exercitum, Florentini autem planè inermes essent, non poterant illum transitu prohibere, quamobrem honestius illis fuisset, vt permissu ac voluntate sua transire videretur, quàm per vim sibi transitum patefecisse, sicuti illis magno cum dedecore accidit. Sed hæc est inconsultarum Rerum publicarum natura, vt non nisi ad ea, quæ præsens necessitas vrget, oculos intentos habeant, & necessitate magis, quàm prudentia ad deliberandum impellantur: quo fit, vt si quid illis etiàm prosperè succedat, non suæ prudentiæ id, sed fortunæ attribuere debeant. Huiusmodi consultationū bina adhuc extant in nostra Republica insignia exempla, quæ nostra memoria contigerunt. Anno salutis M. D. cum Ludouicus xij. Galliarum rex Mediolanum occupasset, pactus est
cum

cum Florentinis, se illis Pisas recuperaturum, si quadraginta millia aureorum illi soluerent: ob eamque causam versus Pisas exercitum suum misit Boemontio Gallo duce, cui Florentini non parum confidebant. Hic cum inter Cascinam & Pisas iam esset, & ea quæ ad expugnandam urbem pertinerent, instrueret: peruenire ad eum Pisani Oratores, & obtulerunt Boemontio urbem, si regia fide promitteret, quod eam antequam quatuor menses non esset Florentinis traditurus. Sed cum hoc pactum Florentini non admisissent, urbem obsedere frustra, & tandem ab obsidione cum summo dedecore discedere coacti sunt. Respuerunt autem id factum Florentini, quod de regia fide dubitarent, quamvis necessitate coacti, se in illius Clientelam dedidissent, nec interim advertebant, facilius esse regi, ut Pisas illis traderet, si illas possideret, quam promittere, se eas traditurum, quas nondum occupasset: quibus accedit, quod si constituto tempore eas non retinuisset, certum argumentum habuissent regis erga se voluntatis, nec promissiones eius tanta pecunia comparassent. Itaque longè magis è re Florentinorum fuisset, ut Boemontium passi essent Pisas, quacunque tandem conditione occupare, quam ut ea pacta respue-

rent. Idq; experientia ipsa tertio anno post comprobauit. Nam cum Aretini defecissent, & rex Galliae ad eos subigendos Iubaltum quendam Florentinis auxilio misisset, postquam is aliquandiu eos obsedisset, cepit cum illis de deditone cōsilia tractare. Illi igitur perinde vt Pisani sub certis conditionibus Iubalto se dedere cupiebāt, quod etiam si Florentini dēnegarent, Iubaltus tamen Florentinorum imprudentiam admiratus, sua sponte ac nescijs Florentinorum legatis, cum Aretinis vt potuit trāsegit, confectisque pactis cum exercitu suo Aretium ingressus, Florentinis significauit, eos esse imprudentes & rerum bellicarum imperitos, quod si Aretium habere vellent, id à Rege peterent, qui ipsis illud iam, cum in eo exercitum habeat, melius tradere possit, quàm ante, cum illud foris obsiderent. Florentini etsi à principio Iubaltum calumniari non desinerent: tamen cognouerunt tandem, quod si Boemuntius Iubalto similis fuisset, Pisas quoque sicuti Aretium fuissent recuperaturi. Hęc igitur illis, sicuti cæteris quoque Rebus publicis, quæ infirmæ sunt, ob consilij inopiam acciderunt, nunquam enim benè consultare possunt eæ, neque consilia acceptare, in quibus aliquid scrupulosè videtur inesse, nisi

nisi scrupulus illis externo quodam casu
eximatur.

*Eosdem casus saepe diuersis gentibus
accidere.*

CAPVT XXXIX.

SI quis presentes res conferat, cum præ-
teritis, & quæ iam olim gesta sunt, cum
ijs comparare volet, quæ subindè fieri
videmus: is facile intelliget eadem & nunc
& olim vitia regnare, easdem cupiditates,
eosdem denique furores hominum ani-
mos exagitare. Quò fit, vt qui in Reipubli-
cæ administratione, res aliquas diligenter
examinet, facile queat de futuris provide-
re, & futura pericula ijsdem remedijs auer-
tere; quibus veteres vsi sunt, siquidem illa
in promptu fuerint: aut si non suppetant,
de ijs cogitare queat. Sed quia negligitur
hæc contemplatio, aut certe ab ijs qui res
antiquas legunt, non intelligitur: ab ijs ve-
rò qui Rempub. administrant planè nesci-
tur: idcirco fit, vt subindè eadem incen-
dia, eademque mala vt olim oriantur.
Anno Seruatoris nostri 1494. amiserant
Florentini magnam imperij sui partem,
cum inter cætera Pisæ quoque defecissent:
idcirco vt id recuperarent, bellum gerere

cogebantur: sed quia præpotentes erant hostes, à quibus hæ fuerant ablatae, magnos sumptus faciebant Florentini, nec tamen quicquam præclarigerebant. Sumptuum magnitudo populo grauis erat, atque illinc multae querelae oriebantur aduersus Decemuiros, qui antiqua consuetudine in Republica Florentinorum rebus bellicis præfecti erant, quæ res eò usque aucta est, ut publicè omnes auderent in Decemuiros referre causas & bellorum & operum, quæ ob bella ferenda essent, assererentque, si hic Magistratus à Republica tolleretur, fore etiam ut finis bellorum sequeretur. Hinc accidit, ut cum tempus esset Decemuiros eligendi, nullos prioribus subrogare voluerint, & rei quoque bellicæ curam Senatui commiserint. Sed hoc ipsum Reipublicæ tam perniciosum fuit, ut non modò finem bellis imponere, ut vulgò putabatur, nequiverit, verum nouas bellorum causas pepererit. Nam sublati iis, qui prius bellum prudentia quadam, ac rei militaris peritia administrabant, præter Pisas, etiam Aretiū amiserunt, & multa alia loca: quamobrem agnito suo errore Florentinus populus, & animaduerso quod ea mala, non ex medico, sed ipso febris incendio nascerentur: intermissum Decemuirorum Magistratū, resti-

restituerunt. Huic casui similis alius fuit Romæ, cum aduersus Consules Plebs odio flagrare cœpisset. Nam cum illic quoq; subinde noua bella repullularent, vt ne respirandi quidem facultas dari videretur: extimare debebant id accidere sibi propter ambitionem vicinorum, qui eos opprimere conarentur: sed ipsi causas in Consules reijciebāt, & Patriciorum cupiditates, tanquam si ij, cum Romæ plebem Tribunitia potestate munitam vexare satis nō possent: eam extra urbem educere, & sub cōsulum imperio fatigare, vel planè opprimere vellent. Idcirco necesse esse aut tolli consulum imperium, aut certe legibus ita limitari, vt neque domi, neq; militiæ plebi molestum esse posset. Qui primus ea de re legem rogauit, fuit Terentillus Tribunus plebis, qui suadebat, vt quinq; viri eligerentur ad limitandam Cōsulum potentiam. Obeam rem quamuis patres vehementissimè indignarentur, ac imperij maiestatem immi nutam contenderent, si sua dignitas ipsis non aliter conseruaretur: tamen vicit Tribunorum pertinacia, vt extingui cōsulum nomen oportuerit. In quorum locum cum tribuni consulari potestate crearentur, cōsulis appellationem odio prosequabantur, rem ipsam atque potentiam retinebāt, sub

*Comparas
tio binorū
Casuum
in Roma
na & Flo
rentina
Republis
ca.*

alio nomine: idque eò vsque obseruatum,
donec errore cognito, sicuti Florentini ad
Decemuiros, ita illi ad Cōsules redierunt.

*Quæ fuerit ratio Decemuiratus Romæ?
Quid in eo memorabile? Et quantum tale
quoddam institutum possit, cū ad op-
primendam, tū ad conseruan-
dam Rempublicam.*

CAPVT XL.

*Liuius
lib. 3.*

DE PRINCIPIS differemus de ijs, quos
Decemuiratus Romæ peperit, mo-
tib. quod vt melius facere queamus,
modum & causas enarrabimus, quib. per-
motus populus Romanus ad Decemuiros
imperium traduxerit, Deinde quid in ea re
memorabile sit, & obseruandum, cū ab
ijs qui patrię libertatem conseruare cupiūt,
tū ijs etiam, qui occupādę tyrannidis de-
siderio tenentur. Nam multa ac memora-
bilia exempla in hac historia cōtinentur er-
rorum, quos & Senatus Populusq; Roma-
nus publicę libertati perniciosos, & Ap-
pius Claudius Decemuirorum princeps ad
tyrannidem aspirans, instituto suo aduer-
sos, commiserunt. Post multas variasq;ue
patrum ac plebis concertationes, vt finem
tandem certaminum facerent, & Rem-
publi-

publicam huiusmodi legibus formarent, quæ vtrisque vriles & acquirendæ libertati commodæ forent: missi legati Athénas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, & Sulp. Camerinus, iussique inclytas Solonis leges describere, vt ad illarum normam ipsi quoque Rempublicam formare possent. Postquam ij cum legibus rediissent, deliberatum est de ijs, qui has leges intueri, contemplariq̃ue deberent, & ad illorum normam Romanas condere, ad quam rem, decem ciues elegerunt, & inter eos Appium Claudium nobilem, sed inquietum hominem, vt anni spacio has leges cōderent. Quod vt maiori cum autoritate ab ijs præstari posset, voluerunt ne quis alius eo anno magistratus esset vllus, eosq̃ue sine omni prouocatione creant, quo fiebat, vt vniuersum vrbis imperium penes ipsos iam esset, cum neque consules neque tribuni vlli iam extarent. Hęc cum ita se haberent, totius Imperij principatus iam penes Appium erat fauore plebis, qui nouum ingenium induerat, vt plebicula repente, omninoq̃ue auræ popularis Captator euaderet, pro truce sæuoq̃; insectatore plebis. Per cætera tamē summa æquitate erga cæteros omnes utebantur, modesteq̃; sese gerebant, fasces non nisi duodecim erant, qui

ei præferebantur, qui tum cæteris præiret, adeoque vnus rei exemplo, licet eorum moderationis argumētum sufficienter desumere. Nam cum sine prouocatione creati essent, tamen cum homicidam quēdam deprehendissent, ei apud populum diem dixerunt, & populum id iudicare voluerūt, & antequam leges sancirent, populum in concionem aduocarunt, cuius ipsi legitimi iudices essent. Ius decem tabulis comprehenderunt, quod fœlix faustumq; sit Reip. & ipsis liberisq; eorum, ire & legere leges propositas iussere: se quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse: plus pollere multorum ingenia, itaque perpendere singuli, quid in vnaquaque re plus minusue esset: Eas leges populum Romanum habiturum, quas consensus omnium inuexisset, ne iussisse leges magis, quam tulisse eas videretur. Sed cum hæ leges satis correctæ viderentur, perlataq; essent, vulgatur Appij Claudij arte per urbem rumor, deesse adhuc binas tabulas, quib. adiectis, absolui possit veluti corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio cum dies Comitiorum appropinquaret, desiderium decem viros iterum creandi fecit: cui rei plebs facile assensit, cum & Consul nomen perinde

*Ius duode-
cem Ta-
bularum.*

inde vt regium odisset, neque tribunitium auxilium desideraret, cum decemviri tanta moderatione vti viderentur. Itaque cum iam Decemviris creandis comitia indicta essent, magna exarsit inter primores patrū ambitio, vsque ad eò, vt honorem quem ipsi prius impugnassent, à plebe, cum qua contendere solerent, vndiquaque supplices peterent. Sed inter omnes Appiū Claudium maximè stimulabat cōtinuandi magistratus desiderium, quamobrem vt candidatus potius, quàm Decemvir in foro versabatur, cum infimis quibusque se plebi venditans, eamq; vndique prehensans, vt eius collegæ, qui prius illi addictissimi fuerant, nihil in eo synceri suspicarentur: neq; enim gratuitam in rāta superbia comitatem esse solere. Itaque vt eius institutum impedirēt, ipsi habendorum comitiorum munus iniungunt, ne ipse seipsum creare posset, neque enim eò vsque quemquam id ausum fuisse. Sed ille pro occasione hoc illorū impedimentum arripuit, & se imprimis Decemvirum creauit, non sine magna omnium bonorum admiratione, neque enim quisquam id ausurū crediderat. Hisce peractis, cæpit animadvertere populus Romanus errorem suum, Appio enim iam finis erat ferendæ alienæ personæ, suoque deinceps

viuere ingenio cœpit, & novos collegas, priusquam inirent magistratû, in suos mores formare. Initio igitur Magistratus, primum honoris diem, denuntiatione ingētis terroris insignem fecerunt: Nam cum ita priores Decemuii seruassēt, vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regium in omnes per orbē iret: ipsi subito omnes cum duodenis fascibus prodiere, centum viginti Lictores forum impleuerant, & fascibus secures illigatas præferebant. Atque hic terror aliquādiu adæquatus inter omnes fuit, paulatim vertere in plebem cœpit. Si quis ab vnus Decemuii redditû sibi ius, collegæ appellatione corrigi petiisset, vt priores Decemuii permiserāt, ab eo ad quem venerat, ita discedebat, vt pœniteret, nō prioris decreto stetisse. Hinc iā circumspicere patriciorum vultus plebei, & inde libertatis captare auram, vnde seruitutē timendo, in eum statum Rempub. adduxerant. Primores patrum Decemuiros odērant, nec probabant illa quæ fierent, sed haudquaquam indignis plebeis ea accidere putabant, cum auidē ruendo ad libertatem, in seruitutē sese præcipitassent: gratas ergo illis esse eas iniurias, vt tædio præsentium, Consules duo & status pristinus in desiderium venirēt. Iam processerat maior pars anni, & duæ tabulæ legum

legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ, sed nondum tamē centuriatis comitijs perlata. Decemviri comitiorū nullam mentionem faciunt: sed qui prius tribunitios homines circum se ostentauerant plebi: patritijs iuuenibus iam sepsierant latera, quib. bona eorum donabant, qui ab ipsis supplicio affecti fuissent: qua mercede iuventus nobilis corrupta, non modò Decemvirosum iniurijs non ibant obuiā, sed propalā licentiā suam malle, quā omniū libertatem affirmabant. Hęc cum ita agerentur, Sabini & Æqui magna manu incursionem in agrum Romanum fecerunt. Decemviri quid factū opus sit cōsultāt, agnoscuntq; se inter patrum & plebis odia destitutos: nam absq; Senatu bellum ritē suscipere non poterant, & Senatū conuocantes imperiū suum amittere videbātur. Necessitate tamē coacti Senatum cōuocant: is varia aduersus Decemvirosum tyrannidem disputauit, præsertim L. Valerio, & M. Horatio autoribus: sublataq; tunc fuisset eorum potētia, nisi obstitisset odiū plebis. Nam Seniores ac Consulares ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desideriū plebi multò vehementius quā Consularis imperij esse rebantur: malebant postmodum sponte sua Decemuiros magistratu abire, quā

illorum inuidia exurgere plebem rursus:
 sperabantque si per intervalla, & interie-
 ctis bellis res leniter ad Consules redijset,
 posse plebem in obliuionem tribunorū ad-
 duci. Silentio patrum ergo tandem educi-
 tur delectus, eductique gemini exercitus
 Decemuirorum ductu. Appius Claudius
 ad componendos vrbanos motus relictus,
 Virginiae plebeiae Virginis amore nephan-
 do captus est, quam, cum per vim sibi vt
 seruā adiudicasset, Virginius pater tuendae
 pudicitiae causa, necauit. Atque hinc ortus
 tumultus, cum Romae, tum in exercitu,
 effecit, vt plebs in sacrum montem secede-
 ret, à quo discedere noluit, donec creatis
 Consulibus & Tribunis plebis, Respublica
 pristinum statum, & antiquam libertatem
 recuperasset. Hæc est Decemuiratus apud
 Romanos historia summatim comprehen-
 sa, in qua obseruare oportet, Pop. Romanū
 ob easdem ferè causas sub huiusmodi iugū
 incidisse, propter quas & nunc multis Re-
 bus publicis contingit in seruitutem prola-
 bi. Huiusmodi sunt nimirum libertatis de-
 siderium in plebe, nimiaque dominandi
 cupiditas in patricijs, ob quas causas, si
 quando altercantur, vt non conuenire in-
 ter eos possit, conuertuntur vtriusque stu-
 dia in vnum aliquem cui vtrique cōsidunt,
 atque

atque is postmodum tyrānidem occupat. Decemuiros creant Romæ tāto patrum plebisque consensu, tantaque cum potentia, propter odium, quo illi Tribunitiam potestatem, hæc verò consulare imperiū prosequebatur. Vbi creati fuissent, simulauit Appius, se popularem esse, & pro causa plebis strenuum futurum: itaque plebem facile sibi conciliauit. Quotiescunque autem in vrbe populus eò adducitur, vt extollat euehatq; eum, per quem aduersarios suos puniri posse sperat: tunc si hic industrius gnauusque est, imperium vrbis occupare potest. Nam populi auxilio optimates opprimet, & sublati optimatibus, populum quoque sub iugū seruitutis redigere poterit, cum non habeat iam, ad quem deficere queat, aut cuius auxilium implorare possit. Antequam autem optimates extinxerit, nunquam se ad opprimendum populū cōuertere debet. Hac ratione vsi sunt, quicunque cum quadam industria patriæ tyrannidem occuparunt: quam si Appius sequi potuisset, non tam citò malè partū imperium amisisset, sed is impotētia quadam animi, contrariam viam ingredi voluit: nā cum retinere tyrannidem decreuisset, nil tā stolidè ab illo fieri poterat, quàm quod populum, cuius fauore eam occupauerat,

& cōseruare potuisset, opprimere conatus, sibi infensum reddidit: & patres qui neque eam illi concedere, neque cōseruare potuissent, placare, & amicos sibi facere eos voluerit, qui amici esse nunquā potuissent. Nam et si optimates atque nobiles libenter imperitent & tyrannidem exerceant: tamen cum tyrannus aliquis vrbis imperium per vim occupat: tunc quotquot illorum participes esse nequeunt fructuum tyrannidis: neq; opima muhera administranda obtinent: ij omnes tyrannum cane peius & angue oderūt: neq; potest etiā fieri, vt tyrannus omniū volūtati, ambitioni, & avaritiæ satisfaciāt, cum neq; tantæ opes, neq; honorum gradus suppetant. Hisce accedit, quod necesse sit eum, qui vim facere velit, fortiozem esse eo, quem opprimere nititur. Itaq; si quis in retinenda tyrannide populū amicū, optimates verò infensos habuerit: fortior tutiorq; erit, quam is, qui populum infensum, & optimates amicos habet, maiores enim semper sunt populi, quam nobilium vires in ciuitate, vt tyrannus solis ijs absq; externis auxilijs se tueri queat. Id in Nabide Spartanorum tyrāno apparuit, qui cum amicum haberet populū, paucos autem optimates hostes, Sublatis optimatibus populi fauore, se aduersus pop. Romanum

num, Vniuersamq; Græciâ defendit, quod nunquam facere potuisset sine populi fauore. Qui verò optimatib. stipatus, populû habet inimicum, absque externo auxilio se tueri non potest, quamobrem & Satellitib. indigebit ad custodiam sui corporis, & milite armato, & denique amicitia vicinorum principum ac populorum, quorum Clientelâ defendatur. Hisce tribus instrumentis fortè seipsum defendere poterit, & malè partum imperium cōseruare, quamuis plebem aduersam habuerit. Sed Appius cum nihil horum fecerit, aut facere potuerit, in primo tyrannidis initio statim corrui. Sed neq; minores fuêre Senatus Populiq; Romani errores, quos aduersus libertatem in creandis Decemviris cōmiserunt. Nam etsi prius ostenderimus, cum de Dictatore diserebamus, eos tantum magistratus libertati publicæ perniciosos esse, qui ipsi per vim imperiû occupant: non eos, qui populi suffragijs, ac secundum certas leges eliguntur: necesse tamen est, vt cû Populus novos magistratus eligit, rationem simul excogitet, ne ij facile possint ad tyrannidē degenerare. Romani autem cum Decem viris custodiam quandam præficere debuissent, ne si fortè cuperent tyrānidem exercere, liceret: ijs potius licentiæ occasionē dederunt,

cum illos solos eo anno imperare voluerint, sublatis omnibus cæteris Magistratibus: Quæ quidem omnia admiserunt quod occæcati essent nimio desiderio opprimendi se mutuo, cum & patres tribunitiam potestatem, & populus imperium consulare tantopere sublatum cuperet. Accidit igitur Romanis hoc loco id, quod Ferdinandus Arragoniæ rex sæpè dicere solebat, Hominibus perinde accidere, cum se mutuo oderunt, vt accidit auibus, dum prædam magna cupiditate persequuntur: nam minores aues in prædam incitatæ, non obseruant alias maiores ceruicibus suis imminentes, à quibus æquè citò dilaniandæ sint. Sed hæc iam satis à nobis sunt disputata, de malo cōsilio Populi Romani, quod ad Decemuiros conseruandæ libertatis causa imperium traduxerit: & Appij Claudij stultitia, qua malè partum imperium amisit.

Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus & humilis, statim superbus fit: & eum etiam, qui statim ex bono, crudelis fit sine intermediis.

CAPVT XLI.

INter cætera quæ Appius, postquam occupatam tyrannidem conseruare conabatur,

batur, imprudenter egit: non parui momēti fuit subita eius morum mutatio. Astutē ille quidem, & callidē se, vt popularem, à principio plebi venditavit: id enim ad tyrannidem occupandam commodum erat: quemadmodum etiam modus, quo effecit, vt Decemviri in alterum annum crearentur, ad suum institutum præclarè faciebat: nec imprudenter fecit, quod præter omnium optimatum expectationem, se ipsum Decemvirum creare, sibi que tales collegas, quibus confidere posset, adiungere ausus fuit. Sed postquam hæc omnia perpetrasset, stultè egit, quòd mores tam subito mutavit, plebi que ex amico hostem se declaravit: Quod si id tamen facere decreuisset, non tam subito fieri oportebat, sed sensim, ne dolus patefieret, vt que aliquas eius mutationis causas reddere posset. Nā qui boni viri speciem aliquandiu præ se tulit, decrevit que prauus esse: is hanc mutationem instituere debet secundum occasiones, vt antequam amicos perdas, qui tibi prius, vt bono viro fauebant, alios hisce contrarios, malefaciendo sensim compares. Nam si hoc neglexeris, ac statim nequitiam tuam patefeceris, omni amicorum auxilio destitutus, peribis.

*Quam facile mores hominum cor-
rumpantur.*

CAPVT XLII.

DIGNVM obseruatione est etiã hoc, in historia Decemuirorum: quam facile hominum mores mutantur, & in contrariam quasi naturam degeneret, quamuis boni prius, ac benè educati fuerint. Cum intelligamus nobiles illos iuuenes, quos Appius sibi adiunxerat, munerib. corruptos, tyrãnidi fauere. & licentiam illam suam, quam publicam libertatem maluisse. Q. Fabium autẽ virum optimũ, inter secundos Decemuiros, ambitione quadam & Appij malitia persuasum, Appio similem effectũ. Quę res si diligenter obseruẽtur, legislatores monere debet, vt hominũ cupiditates frenent legib. ne quisquam qui Reipub. gubernandę præficitur, sperare queat, se impunè laturum, si quid tale deliquerit.

*Eos esse bonos ac fidos milites, qui gloria
ac laudis comparanda studio
dimicant.*

CAPVT XLIII.

EX eadem hac Decemuirorum historia animaduertere licet, quantum intersit ad rem benè ac prosperè gerendam, vt
militum

militum animi paccati sint, & parati ad dimicandum pro gloria comparanda, nō autem inquieti, & pro cuiusvis ambitione pugnare coacti. Nam cum exercitus Pop. Romani Consulū imperio ducti, semper victoriam de hostib. reportare consueuissent: sub Decemuirorum insignib. semper victi cæliq; fuerunt. Atque hinc etiam cognoscere licet, quam parum tutum sit, mercenario milite uti, quem nil aliud ad virtutem incitare potest, quam exiguū illud stipendij, quod à te sperat: Id autem nō tanti momenti est, ut eum tibi tam fidum efficere queat, ut mortem pro te oppetere velit. Nam in quo exercitu miles, erga eum pro quo militat, nō singulari quadam beneuolentia affectus est, vltq; adeo ut particeps esse videatur victorię, quę comparabitur: is hosti præpotenti vix vnquam resistere poterit. Huiusmodi autē amor militū erga, imperatorem, nō esse potest, nisi tunc, quādo subditi pro bono principe, aut legitimo magistratu, aut pro aris & focis dimicant. Itaq; necesse est eā Remp. aut principē, qui sese suaque tueri velit, suosmet subditos disciplina militari instituere, ut eorū opera tutō uti possit, cū opus fuerit: idq; ab omnibus ijs vsurpatum esse nouimus, quicunq; in re bellica præclari quippiā præstiterunt.

Inerat certè P. Romani exercitibus eadem virtus sub Decemuiris, quam & olim sub Consulibus declarauerant: sed quia non ita erga Decemuiros affecti erant, vt erga Consules & patriam prius: idcirco non eadem virtutis specimina, vt olim edebant. Sed postquam extincta fuisset Decemuirorum tyrannis, & patriæ libertas recuperata: tunc eodem, vt prius erga Rempub. animo affecti, eadem iterum virtutis specimina ediderunt.

Populi multitudinem sine ductore nil proficere: nec oportere eiminari, à quo sis quippiam petiturus.

CAPVT XLIIII.

CUm plebs Romana, cæde Virginie excitata, in Sacrum montem armata secessisset, Senatus missis ad illam binis consularibus suis, quæsiuit quid sibi vellent, quod armati Auentinum obsedissent, desertoque bello patriam suam cepissent? Tantum autem valebat apud plebem Senatus autoritas, vt cum nondum ducem haberet, nemo responsum dare auderet: &

*Liuius lib.
bro 3.*

vt Liuius inquit: Non defuit quid responderetur: deerat qui responsum daret, nullo dum certo duce, nec satis ardētibus sin-

gulis

gulis inuidiæ se offerre. Quo loco obseruare decet, quam parum proficere queat populi multitudo absque certo duce: idq; iam tum, cum à cæteris, tum Virginio præcipue obseruatum est: quamobrem curauere tunc, vt ex ipsis, viginti tribuni militum crearentur, qui summæ rerum præessent, & cum Senatu de ijs agerent, quæ postularent. Cæterum cum ante creatos hos viginti tribunos à multitudine cōclamatum esset, non duros se responsum, nisi ad eos mitterentur Valerius atq; Horatius: Placebat Senatui Valerium Horatiumq; in Auentinum ire: sed illi negabant se aliter ituros, quā si Decemuii deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Quod cum Decemuii post multam concertationem facere coacti fuissent: Valerius Horatiusq; ad Plebem profecti, intellexere, id eam velle vt tribunitium auxiliū sibi restitueretur: præterea vt deinceps ab vno quoque magistratu, liceret ad populū appellare: Decemuiros denique sibi ad supplicium tradi, quos viuos igni crematuros minabatur. Ad quæ Legati, placere sibi cetera postulata, eaq; vltro illis offerenda: vltimū damnarūt: nam crudelitātē, inquit ad plebē legati, metuitis, crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & priusquam liberi

fitis, dominari iam in aduersarios vultis. Non oportere ergo nunc eius rei facere mentionem, cum recuperatis magistratib. legibusque, iudicia essent penes eos futura: ac tunc de vniuscuiusque capite atque fortunis, prout causa fuerit cōstituere posse. Hic verò obseruare oportet, quàm stultè agant, qui cum impetrare quippiam, conantur, antequam id obtineant, ostendunt in quos vsus eam conuertere decreuerint, præsertim si illi futuri sint formidolosi. Perinde enim est ac si dicas, concede mihi arma vt te iugulare queam: satis est arma solum postulare, cum eà obtinueris, ea facere quod libebit.

Mali exempli rem esse, si Legislator eam, quam ipse tulit legem, non seruet: præterea admodum periculosum esse vrbis moderatori, si antiqua odia nouis iniuriis subinde renouet.

CAPVT XLV.

COMPOSITIS motib. qui ex Decemuirorum tyrannide orti fuerant, & restituta in pristinam libertatem Repub. Virginius Appio diem dixit. Cumque is patricijs iuuenibus stipatus, in forum

rum descendisset: Virginius eum in vincula conijci iussit: Appius ad Populum prouocat, Virginius negat eum, qui iura prouocandi sultulisset, prouocare posse: neque fidem illius populi implorare, cuius omnia iura obruisset. Appius econtra, implorare leges de prouocatione eo ipso anno latas. Contra ea Virginius, vnum Appium Claudiū & legum expertem & ciuilem & humani iuris esse aiebat. Inter has contentiones Appius in carcerem coniectus, & antequā dies iudicij adesset mortem ipse sibi conscivit. Atq; hic pronuntiare oportet, Pop. Romanū leges iam iam ab sese latas, ne in Appio quidem violare debuisse, quamuis eius vita omni genere sceleris cōtaminata fuisset. Nihil equidem tam mali exempli in Repub. esse credo, quam si leges nuper late nō obseruentur, ne ab eo quidem qui illas tulit. Cum Respub. Florentinorum anno Domini 1494. in pristinum statum restituta fuisset, auxilio Hieronymi Sauonarolę monachi, cuius scripta de ipsius sapientia, doctrina, atque animo satis testantur: isq; legem obtinisset magno labore ad ciuium libertatem defendendam, qua prouocare licebat à Senatu, & Octouiris ad Populum, accidit paulò post, vt quinque ciues à Senatu damnati ad populum prouocarent:

fitis, dominari iam in aduersarios vultis. Non oportere ergo nunc eius rei facere mentionem, cum recuperatis magistratib. legibusque, iudicia essent penes eos futura: ac tunc de vniuscuiusque capite atque fortunis, prout causa fuerit cōstituere posse. Hic verò obseruare oportet, quàm stultè agant, qui cum impetrare quippiam, conantur, antequam id obtineant, ostendunt in quos vsus eam conuertere decreuerint, præsertim si illi futuri sint formidolosi. Perinde enim est ac si dicas, concede mihi arma vt te iugulare queam: satis est arma solum postulare, cum eà obtinueris, ea facere quod libebit.

Mali exempli rem esse, si Legislator eam, quam ipse tulit legem, non seruet: præterea admodum periculosum esse vrbis moderatori, si antiqua odia nouis iniuriis subinde renouet.

CAPVT XLV.

COMPOSITIS motib. qui ex Decemuirorum tyrannide orti fuerant, & restituta in pristinam libertatem Repub. Virginius Appio diem dixit. Cumque is patricijs iuuenibus stipatus, in forum

rum descendisset: Virginius eum in vincula conijci iussit: Appius ad Populum prouocat, Virginius negat eum, qui iura prouocandi sustulisset, prouocare posse: neque fidem illius populi implorare, cuius omnia iura obruisset. Appius econtrà, implorare leges de prouocatione eo ipso anno latas. Contra ea Virginius, vnum Appium Claudiũ & legum expertem & ciuilem & humani iuris esse aiebat. Inter has contentiones Appius in carcerem coniectus, & antequàm dies iudicij adesset mortem ipse sibi consciiuit. Atq; hic pronuntiare oportet, Pop. Romanũ leges iam iam ab sese latas, ne in Appio quidem violare debuisse, quamuis eius vita omni genere sceleris cõtaminata fuisset. Nihil equidem tam mali exempli in Re. pub. esse credo, quam si leges nuper late nō obseruentur, ne ab eo quidem qui illas tulit. Cum Res. pub. Florentinorum anno Domini 1494. in pristinum statum restituta fuisset, auxilio Hieronymi Sauonarolę monachi, cuius scripta de ipsius sapientia, doctrina, atque animo satis testantur: isque legem obtinuisset magno labore ad ciuium libertatem defendendam, qua prouocare licebat à Senatu, & Octouiris ad Populum, accidit paulò post, vt quinque ciues à Senatu damnati ad populum prouocarent:

nec tamen ijs id permissum fuerit. Quæ res Monachi huius auctoritatem vehementer imminuit. Nam si ex vsu Reipub. erat lex illa de prouocatione, nunquã pati debuisset, vt contra illa statim delinqueretur: si non ex vsu Reipub. erat: nõ debuisset prius eam tanta contentione obtinere. Atque id in illo Monacho tantò magis fuit obseruatum, quod in tot cõcionibus, quas habuit, postquam in eam legem peccatũ fuerat, neque vnquam eos reprehẽdit, qui in eam peccauerant, neque excusauit: tanquam si id peccatũ, quod tunc in ipsius commodum cederet, excusare non vellet: quæ res eum ambitionis insinulauit, auctoritatem imminuit, & deinceps multas molestias peperit. Periculosum est etiam Reipubl. cũ nouis supplicijs veterum iniuriarum redintegratur memoria: quemadmodum Romę factum est, cũ plebs, Decemuiris deiectis, tribunitium auxilium recuperasset. Nam & Decemuires omnes, & ciues insuper alij accusati sensim damnatiq; fuerunt, vt ingens metus patres incesserit, neq; tribunos iam aliter, quàm prius Decemuiros formidarent. Quæ res magnum Reipub. periculum certè peperisset, nisi M. Duellius tribunus plebis, inhibito salubriter modo nimix potestatis, finem supplicijs imposuisset:

fuiſſet: is enim edictum promulgauit, ne eo anno cuiquam amplius diem dicere aut in vincula quemquam cōijcere liceret, eaſque moderatione Patrib. metum dempſit. Atque hinc cognoscere licet, quā periculoſum ſit, cū in libera ciuitate adminiſtranda, tūm gubernanda monarchia, ſi ſubditorum animi perpetuo ſuppliciorum metu ſolliciti ſint: quod hinc ad varias cogitationes atque conſilia, de conſeruandiſſe ac rebus ſuis moueantur: audacesſque ſiant, minusſque horreant etiam grauiffima facinora patrare. Quod ſi ergo huiusmodi motus aliquando oriantur, eos ſedare oportebit, aut abſque cæde & ſanguine vllō: aut ſi plane fieri nequeat, quin de quibuſdam ſupplicium ſumendum ſit: in id certē incumbendum, vt ſimul & ſemel puniantur omnes, quos punire oportet, & poſtea quieti operam dare, vt placentur hominū animi, tutique à periculis eſſe videantur.

Homines ſubinde magis magisq̃, ambitioſos fieri: primò enim eoſpectare, ne ab aliis opprimantur, poſtea eò etiam enui, vt ipſi alios opprimere poſſint.

CAPVT XLVI.

POST QVAM Populus Romanus recuperata libertate in priſtinū ſtatum

*Liuius
lib. 3.*

redijisset, tantoque etiam maiora tuendi sui
 fundamenta posuisset, quantò plures leges
 aduersus patriciorum potentiam obtinuisset:
 occasionem habere videbatur iustamq;
 causam quiescendi, & concordiam colendi:
 Quod etsi ita esset, tamen subinde noui
 motus oriebantur: quarum rerum causas
 & rationes cum Liuius mihi videatur præ-
 clarè exprimere: non ab re fore putauim, si
 summam eorū, quæ de hac re disputat hoc
 loco recensuerim. Alter semper ordo, in-
 quit, grauis alterius modestiæ fuit: quiescē-
 ti plebi ab iuniorib. patrum iniuriæ fieri cœ-
 ptæ: Vbi tribuni auxilio humiliorib. essent,
 imprimis parum proderat: deinde neque
 ipsi quidem inuiolati erant. Seniores cōtrā
 patrum, vt nimis feroces suos credere iuue-
 nes, ita malle, si modus excedendus esset,
 suis, quā aduersarijs superesse animos. Ad e-
 dē moderatio libertatis, cum æquari velle si-
 mulando, ita se quisq; extollit, vt deprimat
 aliū, in difficili est: cauendo ne metuāt ho-
 mines, vltro metuēdos se efficiunt, & iniu-
 riam à nobis repulsam, tanquam aut facere
 aut pati necesse sit, iniungimus alijs. Hæc
 Liuius. Nos verò ex hisce colligere iā pos-
 sumus, causas diuersarum consultationum
 quæ in ciuitate instituuntur, eò quod ho-
 mines subindē magis magisque ambitiosi
 euadant.

euadant. Vt verissimum esse videatur quod apud Salustiū C. Cēsar inquit: Omnia mala exempla ex bonis initijs orta esse. Nam qui ciues in Rep. ambitiosi sunt, ij primum muniendi sui rationes tales ineunt, ne ipsi vel ab alijs ciuibus, vel etiam ipsis magistratib. lædi & iniuria affici queant, ob quam rem amicitias sibi atque clientelas comparant, cū largitionib. tū varijs officijs. Quę res quia cum virtute coniunctę videntur, idcirco tolerabiles sunt: nec quisquā esse sollet, qui se à principio hisce hominib. opponere velit: quò accidit eas ad tantum fastigium quandoq; ascēdere, vt & priuatis hominib. postmodū terrori sint, & magistratib. ipsis formidabiles. Postquā ad tantam potentiam ambitiosi homines peruenerunt, nemine eorum principijs obstante: periculosum est eos inuadere, propter causas de quibus supra cap. 13. disputauimus. Nam tunc eò res redijt, vt necellum sit, aut magno cum periculo huiusmodi homines opprimere, aut sub illorum seruitutis iugum perpetuum reduci: nisi spes aliqua sit, fore vt morte interueniente, olim iponte intereat ipsorum potentia. Interim verò dum durat, nemine audente vel illos, vel ipsorum clientelas attentare: facile illis est de ijs, quę coram ipsorum tribunali propo-

nuntur, ex sui animi sententia & pro libito pronuntiare, & quos volunt, pro animi libidine afficere iniurijs. Itaq; imprimis prouidendum Reipub. ne ciues quidam beneficentiæ specie aliqua, mali quippiam moliantur, aut auctoritatem aliquam sibi comparent, quæ nocere libertati queat. Sed de hac re suo loco disseremus.

Quamuis populus de iis, quæ generatim disputat, malè persæperaciocinetur: tamen cum ad singulares res accedit, minus errat.

CAPVT XLVII.

*Liuius
lib. 4.*

COEPPERAT iam Consulium nomē apud Populum Romanum in odio esse, sicuti etiam antè meminimus: quæ res eò vsque processit, vt rogationem nouem tribuni promulgarent, quò populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, Consules faciendi, eorumque potentiam limitandi. Sed Patres econtrà, si id fieret, non vulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebē summum imperium credebant. Per hæc consilia eò deducta res est, vt tribunos militum consulari potestate, promiscuè ex patrib. ac plebe creari sinerent, eoque contenti tribuni,

buni, contenta plebs fuit, quod existimarent hoc modo extinctam iri Cōsulum potentiam, si ipsi quoque huiusmodi honorū participes fierent. Cum autem creādis hisce tribunis consulari potestate comitia indicta fuissent: populus omnes patricios creauit, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Atque ita docuit eorum comitiorum euentus, vt Liuius ait, alios animos in contentione libertatis dignitatisque: alios secundum deposita certamina, in incorrupto esse. Cæterum dum mecum animo verso, quid in causa fuerit, quod cū tanta contentione obtinuerint, vt liceret hos tribunos de plebeis quoque creare: tamen patricios postea omnes crearint: Inde illis hoc accidisse existimo, quod cum Populus de rebus generalibus differit, errare vt plurimum soleat: sed cum ad singularia accedit, non facile aberrat. Videbatur sibi Romana plebs, dum rem generatim, & in abstracto considerabat, æquè digna esse cōsulatu, atque essent patricij: cum plures plebei quàm patricij in vrbe essent, præterea cum in gerendis bellis hostium vim ipsi sustinere cogerentur, adeoque ij ipsi essent, quorum opera Romani imperij potentia augetur, & liberè conuersaretur. Itaque summa contentione obtinuit, vt tribuni il-

li qui consulari potestate creabantur, tam ex plebeis, quàm patricijs eligi possent. Sed cum iam accedendum esset ad singulos plebeios, ut de ijs iudicaretur, quinam ad hunc honorem essent euehendi? agnouit suos homines patricijs inferiores esse, usque adeò, ut quod munus plebs ipsa vniuersa mereri videretur, ad id sustinendum nullum plebeium hominem idoneum inuenirent: itaque ad patricios se conuerterunt, & ex illis tribunos illos omnes elegerunt. Quam iudicij æquitatem Liuius suo tempore admiratus his verbis extollit, Hanc modestiam, æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in vno inueneris, quæ tunc populi vniuersi fuit? Huic exemplo simile est illud Pacuuij Calauij Campani, qui post cladem Cannensem, cum afflicta Italia, vrbs quoque Capua ad defectionem inclinare videretur, ob discordias quæ inter plebem, & Senatum erant: decreuit imperandi desiderio, rationem quandam inire, qua Senatum seruaret, & sibi plebiq; obnoxium faceret. Senatu ergo conuocato, periculum quod imminabat, aperuit, plebem enim eò spectare, ut per cædem Senatus vacuum Rempublicam pœnis traderet: eo se periculo liberare eos posse, si se permittant sibi, &

certa-

*Liuius
lib. 23.*

certaminum in Republ. obliſi, credant. Cum omnes victi metu permetterent, claudam in curiam vos, inquit, & tanquam & ipſe cogitati facinoris particeps, approbando conſilia, quibus nequicquam aduerſarer, viam ſaluti veſtræ inueniam. In hoc fidem, quam vultis, ipſi accipite. Fide data egreſſus, claudi curiam iubet, præſidium in veſtibulo relinquit, ne quis adire curiam iniuſſu ſuo, néve inde egredi poſſit. Tunc vocato ad concionem populo. Quod ſæpius, inquit, optaſtis Campani, vt ſupplicij ſumendi, ex improbo ac deteſtabili ſenatu, poteſtas eſſet: eam nunc, non per tumultum expugnâtes domos ſingulorum cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habetis ac liberam. Claufos omnes in curiam accipite, ſolos, inermes, Ac ne quicquam forte aut temerè faciatis: vobis de ſingulorum capite ius dicendæ ſententiæ faciam, vt quas quiſque meritus eſt pœnas, pendat. Sed ante omnia vos ita iræ indulgere oportet, vt potiorẽ ira ſalutem atque vtilitatem veſtram habeatis. Etenim hos ſenatores odiſtis quidem, ſed ſenatum tamen omninò nō habere nō vultis: quippe aut Rex, quod abominandum eſt, aut, quod vnū liberę ciuitatis cōſilium eſt, ſenatum habere oportet. Itaque duæ res ſimul

agendæ sunt vobis, vt veterem senatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo, de quorum capite vos consulam, quod de quoque censueritis, fiet. Sed prius in eius locum virum fortem ac strenuum nouum senatorem cooptabitis, quàm de noxio supplicium sumatur. Inde confedit, & nominibus in urnam coniectis, citari, quod primum sorte nomen excidit, ipsumque ex curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum & improbum pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tunc Pacuius, video quæ sententia de hoc sit data: eiicitur pro malo atque improbo: bonum ergo senatorem & iustum eligit. Primo silentium erat, inopia potioris subiiciendi: deinde cum quis omiſſa verecundia quempiam nominasset, multò maior extemplò clamor oriebatur: cum alij negarent nosce, alij nunc probra, nunc humilitatem sordidamque inopiam, & pudendæ artis, aut quæstus genus obicerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore factum est, vt ipsius pœnitere homines appareret: quem autem in eius substituerent locum, deesse videbant: quia nec eosdem nominari attinebat, cum ad nihil aliud quàm ad audienda probra prius nominati viderentur, & cæteri multò hu-

tò humiliores, obscurioresque essent. Ita dilabi homines cœperunt, notissimum quodque malum maximè tolerabile dicentes. Atque hinc Pacuius occasione sumpta, quia interest, ut Senatum habeatis, inquit, eoque omnino carere non vultis: nec tamen in antiquorum Senatorum locum, meliores subistere potestis: satius erit, cum iis in gratiam redire. Nam & ij hoc periculo perculsi, vobis deinceps benigniores erunt, quàm si novos in eorum substituere-
tis locum. Hac arte Pacuius plebi, imprimisque sibi reconciliauit senatum: quo loco rursus apparuit, quomodo plebs generatim differens de rebus erret: sed ad individua accedens errorem agnoscat. Existimabat indignos esse eo honore illos, qui tunc senatores erant: sed cum singillatim deliberandum esset, qui noui quibus antiquis suffiendi essent: animaduenterunt posteriores fore illis deteriores. Errat etiam populi multitudo generatim de rebus differens, cum ex aliis causis illas oriri putat, quàm verè oriantur: quas rursus particulatim intuens, & animaduertens agnoscit. Anno Seruatoris 1494. pulsi erant Florentia principes eius Reip. nec erat vlla æqualis rerum moderatio, sed licetia quædam popularis, qua omnia in peius ruere, & mi-

nari ruinam videbantur. Ea de re plebei per plateas & forum cursitantes disputabant, & potentium ciuium ambitionem accusabant, tanquam si illi hos inordinatos motus nutrent in eum finem, vt tandem Rempub. ex suo arbitrio constituere, & publicę libertati quamplurimum detrahere possent. Hęc differentes quamplurimos calumniabantur, simulque minabantur, si ad gubernacula Reipub. peruenirēt, se hos delos patefacturos, & fontes punituros. Sed interim persæpe accidebat in eo statu Reipub. vt aliqui illorum ad summos magistratus peruenirent. Ac tunc, cum eo peruenissent, ac rerum causas viderent, easque considerarent: agnoscebant se prius errasse: neque enim aliquorum optimatum ambitionem, sed temporum eorum difficultatem, eos motus, eaque pericula parere: itaque alios animos induere, & aliter sentire quam prius solebant. Sed cæteri interim, qui eosdem hosce prius de Republ. differentes audiuerant, cum eos mutasse sententiam, & reliquis similes factos intelligerent: à cæteris corruptos muneribus esse, non rerum ipsorum peritiores factos putabant. Hęc verò cum permultis euenirent: abiit res in prouerbiū tandem, vt vulgò dicerentur ij, qui ad Rempub. adhibeban-

bebantur, alium animum in foro & alium in Senatu habere. Quod si igitur hæc omnia perpendamus: inueniemus hanc esse rationem, qua errantem plebem possimus eò perducere, vt errores animaduertat: si illam à generalibus, & rerum abstractarum à materia disputationibus, ad particularem rerum singularium intuitum reducamus: sicuti vidimus Pacuuium Capuæ, & Romæ Senatum fecisse. Quibus hoc etiam addendum puto, neminem sapientem debere subterfugere populi iudicium in ijs rebus, quæ particulares sunt, veluti quæ ad honorum distributionem, & collationem magistratuum pertinent: quod in hisce solis populus sanum iudicium habere soleat: & si quando illum errare contingat: id tamen vsque ad eò rarum sit, vt perpaucorum obstinationi potius, quam communi populi iudicio attribui queat & debeat. Quæ cum ita se habeant, deinceps ostendemus quem modum Senatus Romæ obseruare soleret, si quando plebem in vniuersalibus deceptam, ipsorum particularium experientia agnoscere errores cuperent.

*Qui vult cauere, ne Magistratus in humi-
les personas & viles conferatur: eum in id
eniti debere, vt ad illum aspirent simul
& summæ nobilitatis & in-
fimæ conditionis
homines.*

CAPVT XLVIII.

QVando Patres Romæ metuebant,
ne tribuni, qui consulari potestate
eligebantur, ex plebeiorum ordi-
ne crearentur: duorum alterum facere so-
lebant ad id præcauendum: nam aut effi-
ciebant, vt primores patrum eum magi-
stratum peterent: aut certè, vt reliquis ple-
beis candidatis, viris egregiis, alij sese im-
miscerent, itidem plebei candidati, infimæ
sortis ac conditionis homines. Altero
enim efficiebant, vt populus honorem
petitum denegare non auderet: altero, vt
puderet in huiusmodi homines sordidos
conferre. Atque hæc omnia eò spectant,
vt intelligas rectè à nobis pronuntiatum
esse, plebem de rebus in genere disse-
rentem aberrare: sed de sin-
gularibus nequa-
quam.

Si vrbes, quæ à prima origine liberae fuerunt, tamen difficulter leges consequuntur, quibus libertas earum conseruetur, ut in vrbe Roma apparuit: necesse propemodum esse, ut quæ à principio aliorum imperio obnoxia fuere, libertatem non possint consequi.

CAPVT XLIX.

ARDVAM atque difficilem esse rem, ut in cōstituenda Reipublicæ forma, omnibus ijs prouideatur, quibus libertas, tēporis successu, labefactari queat: id exemplo Romanorum satis manifestum esse potest. Nam etsi eorum libertati legib. prospectum esse videretur, cū à Romulo primo conditore, tū à Numa Pompilio, Tullo Hostilio, Seruio, & denique à Decemuiris, qui ad leges condendas creati fuerant: tamen in ipso rerum vsu, subinde apparebat aliquid desiderari eorum, quæ ad cōseruandam libertatem facerent. Hinc quoq; orta est Censorum creandorum ratio, qui libertati, quam plurimum profuerent. Nam cum morum arbitri quidā essent, prohibuerunt, ne morum tanta corruptela in Rempub. citò irrumperere potuerit.

Et quamuis à principio non sine errore statutum esset, vt in quinquennium crearentur: tamen Mamerci Dictatoris prudentia, postmodum sublatus hic error fuit, ac constitutum, vt non nisi in octodecim menses crearentur. Id quod eos Censores, qui tunc erant, tam malè habuit, vt postmodum ab illis idem Mamercus senatoria dignitate remoueretur, non sine senatus ac plebis indignatione. Quo loco admirari licet, vtrū historici negligentia omissa sit illius defensio? an verò per leges non potuerit se contra censores defendere? Iniquum enim est, cum qui legem publicæ libertati salutarem tulisset, ob eam ipsam causam, postmodum ea iniuria affici posse, nec habere defendendi sui instrumenta. Sed vt redeamus eò vnde sumus digressi, ex eiusdē huius Censuræ institutione dicimus manifestum fieri posse: quod si ijs ciuitatibus, quæ à prima origine liberæ fuerunt, difficile est sese talibus legibus institutisque communire, quibus libertatem conseruare, & pacificè viuere queant: neminem debere admirari, si quæ à principio aliorum imperio paruerūt, id successu temporis ex quocunq; tandem casu assequi nequeant. Huic rei documento esse potest Respub. Florentinorum, quæ à primis initijs Roman. imperio paruit, & ab ex-

*Florenti-
norū Reis
pub. origo.*

ab exteris hominib. gubernata, lōgo tempore de libertate ne cogitauit quidē. Postmodum cum respirandi facultas quædam data esset, suis legib. viuere cœpit: quę cum mixtæ essent antiquis statutis ad seruitutem potius, quàm libertatem comparatis, non potuere firmum ponere libertatis fundamentum. Hoc modo 200. ferè annos cōstituta, imperium tamen nullum sub ditione sua habuit, quantum quidē ex historijs eius colligi potest. Easdem quoq; difficultates perpeſſę sunt omnes illę ciuitates, quæ à primis initijs aliorū imperio subiectę fuerunt. Et quamuis Florentiæ persæpè eò vsque peruentum sit, vt paucis quibusdam plena potestas concederetur, nouas planè leges condendi, ac nouam Reipu. formam instituendi: tamen pauci illi non tàm communem omnium libertatem ac publicum bonum, quàm proprium vsum in ferendis legibus spectârunt: ex qua re non ordo & æquabilitas libertatis in Repub. sed ataxia *confusio* orta est. Nā vt de ceteris in præsentia taceamus, hoc certè vel imprimis in Repub. obseruare oportet, in quorum potestate rerū Capitalium iudicia, & ius supplicium de ciuib. sumendi cōstituatur. Cui rei Romani præclare prospexerant, cum à quocunque tandem iudice liceret ad populum prouo-

care: & si quādo prouocatio, propter exequutionis moram, Reipub. periculū creare potuisset: remedium ei malo ipsam dictaturam excogitauerant, qua subitō mandabatur res iudicata exequutioni: nec tamen ad id remedium vnquam, nisi vrgente necessitate veniebant. Sed Florentini cæteri que omnes, quialiorum imperio subditi sunt, non in suis ciuibus, sed exteris hominibus, hanc potestatem positam habebant, ijs nimirum, quos Imperator illorum gubernationi præfecisset. Quam consuetudinem etiam post partam libertatem, seruauerunt, cum haberent exterum hominem rerum capitalium iudicijs præfectum, quem Capitaneum appellabant: ea que res periculosa erat, cum à potentiorib. ciuibus vnus hominis iudicium facile corrumpi posset. Successu temporis deinde, vt solent omnia mutari, successerunt in Capitanei locum, octo viri, rerum capitalium iudices: quæ mutatio nō modo vtilior non fuit, sed priori statu longè deterior: semper enim pauci rerum gubernationi præfecti, optimatum ministri esse solent, cōtempta populi multitudinem. Huic rei Veneti longè melius prospexerunt: Nam et si Decemviri apud illos potestatem habeant quemcunque ciuium sine prouocatione puniendi: tamen quia
ad

ad potentiores ciues puniendos vix sufficerent: subsidium habent in alijs positum magistratib. maioribus, vt quos Quarantios vocant, & Concilium Prægatum, qui summus est magistratus: in eum finem, vt ad frenandam potentium ciuium libidinē, neque accusatores, neque iudices deessent. Quod si igitur in Repub. Romanorum, quæ à primis principijs libera fuit, & tot tamque sapientum virorum consilij instituta & legibus formata est: tamen ipso vsu rerum urgente, subinde opus fuit noua quædam statuta excogitare, tanquam libertatis præsidia: nemini mirum videri debet, si in cæteris vrbibus id fieri oporteat, quæ neque à principio statim liberæ fuerunt, neque tot sapientibus viris instructæ, qui omnibus, quæ tempus afferre posset, incommodis, providere potuerint.

Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere, vt consuetas Reipub. functiones sistere atque impedire queat.

CAPVT L.

T. Quintius Cincinnatus, & C. Iulius Mentus Cōsules, cum propter exortam inter eos discordiā Reipub. nocerent, nec quicquam eorum expedirent,

quæ per ipsos fieri oporteret; iamq; omnia iura silerent cæteraque omnia negligerentur: Senatus hortabatur eos ad Dictatorem creandum, per quem Respub. rursus constitueretur & eorum discordiæ modus imponeretur. Sed Consules in cæteris rebus omnibus discordes, in hoc vno conueniebant; ne Dictator crearetur; ob quam causam patres, cum aliud remedium nõ esset, tribunorum opem implorarunt, qui Consules ad creandum Dictatorem coegerunt. Quo loco rursus apparuit tribunitiæ potestatis auxilium, non solum ad patriciorum aduersus plebem insolentiam frenandam utile: verum etiam ad compescendam inter optimates ipsos altercationem & ambitionem salutare. Atque hinc obseruare oportet, quod in republica maximè cauendum est: ne pauci quidam, qui rerum potiuntur, cõsuetas necessariasque Reipublicæ Actiones aut sistere aut tollere queant. Itaque si qui præficiuntur distribuendis honoribus, aut conferendis officijs, aut ad aliam aliquam rem expediendam: simul etiam illis necessitas quædam exequendi officij est imponenda, aut remedium quoddam constituendum, quo, si negligentes fuerint, cogi possint. Id enim nisi fiat, nequaquam benè constituta esse potest eius rei administratio;

stratio : veluti ex eodem hoc Romano-
rum exemplo cernere licet : ex quo faci-
le apparet, si tribunorum auxilium Con-
sulum discordiæ opponi nequiuisset : quam-
plurima Reipub. negotia neglecta fuisse. In
Venetorum Rep. penes senatum, quæ ma-
gnum Consilium vocant, sita est potestas
distribuendorum honorum, eligendorum-
que magistratuum, qui cum in ipsa vrbe,
tum foris per ipsorum imperium ad rerum
gubernacula accedunt. Accidebat autem
quandoq; olim, vt Senatorum multitudo
ex occasione aliqua indignata, aut iracun-
dia commota, nec domi neq; foris succes-
sores, ijs qui magistratibus abiissent, crea-
ret : ex quo non sine magno Reipub. peri-
culo fiebat, vt ciuitates suis iudicibus ac
magistratibus carerent, idque eò vsque du-
rare solebat, donec aliqua ratio inuenire-
tur, eosdē senatores placandi. Quæ res suc-
cessu temporis Reipub. plurimum detri-
menti afferre potuisset : nisi à sapientib. viris
huic malo remedium excogitatum fuisset :
qui arrepta occasione legem obtinuerunt,
ne quisquam magistratus seu domi, siue fo-
ris per ipsorum ditionem, ab sua sede & of-
ficij administratione discederet, priusquam
nouus in ipsius locum substitueretur : qua
lege sublata est iam occasio, ne Senatorum

multitudo, ex aliqua causa incitata, remorari queat ea, quæ sine damno publici boni cessare in Republica nequeunt.

Si quid in Repub. aut Imperio tuo facere cogeris: simulandum esse, sponte tua id facere te, quod necessitas facere cogit.

CAPVT LI.

*Liuius lib.
bro 4. sub
finem.*

SAPIENTES Viri gratiam sibi comparant etiam ex ijs rebus, quas necessitate inducti præstant: quæ res à patribus Romæ eleganter obseruata, magnam beneuolentiam illis apud plebem conciliauit: in eo præsertim negotio, quo decreuerunt militib. ex publico ærario stipendia, qui prius cogebantur proprijs sumptibus militare. Nam cū diuturna bella ante oculos posita cernerent, & oportere etiā exercitus suos ad ea conficienda procul à patria duci: faciliè intelligebant, nisi ex publico stipendia soluerentur, nihil horū effici posse. Itaque necessitate urgente Senatus stipendia militib. ex publico decreuit: sed id tanta industria fecit, vt ex eo, quod necessitas facere cogebat, magnam sibi beneuolentiam compararit: nam id præstitit, antequam vel à tribunis, vel à plebe vlla eius rei

rei mentio facta esset. Itaq; nihil acceptum
 vnquam à plebe tanto gaudio traditur: con-
 cursum enim ad curiam esse, prehensasque
 exeuntium manus, & patres verè appella-
 tos: effectumque esse, vt nemo, pro tam
 munifica patria, donec quicquam virium
 superesset, corpori aut sanguini suo parce-
 ret. Sed tribuni plebis, communis ordinū
 lætitiæ concordiaque soli expertes, nega-
 re tam id lætum ac prosperum consilium
 fore, quam ipsi crederent: id enim specie
 iam melius esse, quam vsu appariturum:
 vnde enim eam pecuniam confici posse, ni-
 si tributo populo indicto? ex alieno igitur
 patres esse largitos querebantur. Sed quic-
 quid illi dicerent, plebi id gratissimum fu-
 it: quod vt patres perseueranter tueri pos-
 sent: cum ex censu summa fide contulif-
 sent, de suo primi contribuerunt: post
 quos, primores plebis, nobilium amici, ex
 composito conferre incipiunt: quos vt &
 à patribus collaudari, & à militari ætate
 tanquam bonos ciues conspici vulgus ho-
 minum vidit, repente spreto tribuni-
 tio auxilio, certatim in militaria
 stipendia conferre
 cœperunt.

*Eam unicam esse tutam rationem, repri-
menda nimiae ciuis alicuius potentia, atq;
insolentia in Repub. si via illi percluda-
tur, ne ad eam potentiam perue-
nire queat.*

CAPVT LII.

EX superiori disputatione licet obser-
uare, quantam beneuolentiam pa-
tres sibi apud plebem cōciliarint, cum
ex decreto de militari stipendio, tūm mo-
do contribuendi in publicum, vt stipendiū
solui posset. Itaque si deinceps eandem be-
neficientiam declarassent populo in cæteris
rebus, dubium non est, quin eum sibi tan-
topere deuinxissent, vt omnium tumultuū
ac seditionum tribunitiarum causas sustu-
lissent: quod in patres potius quam tribu-
nos salutis suæ spem posuisset: sublataque
Tribunorum apud plebem auctoritate, sub-
lata simul fuisset eorū aduersus Patres po-
tentia: vt tot tantasque procellas excitare
amplius nequiuissent. Neque enim vlla tu-
tior meliorque ratio est, opprimendæ ni-
miæ ciuis alicuius potentiaæ atque ambi-
tionis, quam si impedimentum obijcias ra-
tionibus & instrumentis, quib. ille ad eam
potentiam peruenire conatur: idque maxi-
mè tunc faciendum, cum mores hominum
in

in Repub. corrupti fuerint. Quam viam si ingressi fuissent, aduersus Cosmum Medicum Florentini, qui illi aduersabantur: longè plus præstitissent, quam dum illum vrbe per vim expulerunt. Oportebat enim populi fauorem, quo ille nitebatur, beneficijs ad sese cōuvertere: qua sola ratione ex illius manib. potentiam eripuissent, sine tumultu, & absque armis. Petrus Soderinus per idem ferè tempus collatis in plebem beneficijs, magnam sibi apud populum auctoritatem conciliauerat: vt ab omnibus vndique publicæ libertatis defensor, protectorque haberetur. Qui igitur illi inuidebant ciues Florentini, tutius longè se illi opposuissent, si eadem, qua ille utebatur, ratione, plebem beneficijs sibi conciliaissent, quam quod suum studium atque operam Mediceo, Soderini aduersario, cōferentes, in causa fuerunt, vt Respub. tota euerteretur. Nam si populi fauorem in sese conuertissent beneficentia aliqua, potentiâ, cui ille nitebatur, sine strepitu, & absq; armis minuisset. & in senatu deinde apertè eius sententijs contradicere, & absque vllò populi metu resistere potuissent. Quod si quærat hîc aliquis, num eadem ratione Soderinus ipse, aduersariorum inuidiæ obuiam ire potuerit, impedimenta obijciendo instru-

mentis, quibus ab ipsis oppugnabatur? Ad id ego respondeo: potuisse illum quidem id tentare: sed neque honestum nec facile factu fuisse. Nam qui Soderino aduersabantur, utebantur Mediceorum opera, quorū auxilio eum tandem oppresserunt. Non licebat igitur illi, qui publicæ libertati conservandæ præfectus esset: derelicta publicæ libertatis defensione, ad Mediceorum partes transire. Quibus accedit; quod neque Mediceorum fauorem sibi tam subito & clanculum conciliare potuisset, quin populus eius rei certior factus, beneuolentiam, qua eum prosequabatur, in odium conuertisset: atque ita aduersariorum impetum minus sustinere potuisset. Nam quicumque se Mediceis fauere quocunque modo ostendisset: is statim in odium plebis incidebat. Necessè erit igitur in rerum gerendarum deliberatione, occasiones rerum considerare, & diligenter perpendere, quantum vna quæque periculi, aut utilitatis secum afferat: & ea consilia vitare, quæ plus periculi, quàm utilitatis continere videntur: quauis ad scopum nobis propositum facere videantur: ne idem tibi contingat quod M. Tullio accidit: qui eo ipso auxit M. Antonij vires, quo illas frangere conabatur. Nam cum ab Senatu Antonius hostis Reipub. iudicatus

dicatus fuisset: & magnas copias tamen secum haberet, ex iis militibus, qui Cæsaris castra sequuti fuerant: suavit Cicero, ut Octavius cum nouo exercitu ipsis Consulibus comitatum aduersus Antonium mitterent: sic enim fore, ut quamprimum Antonij milites Octauij nomen audirent, ad ipsum, qui Cæsaris nepos esset, & iam se Cæsarem nuncupabat, deficerent: & Antonium inermem facile opprimi posse. Sed ea res illi præter spem euenit: nam Antonius cognito rei periculo Octavius in suas partes pertraxit, relictisque Tullio & Senatu, coniunctis viribus Rempublicam oppresserunt. Optimatum verò potentiam planè sustulerunt. Quam rem à principio coniecturis apprehendere oportebat aut Cæsarem ipsum, qui tanta virtute hostes suos expugnauerat, & principatum in vrbe occupauerat, aut eius agnatorum quemquam pro publica libertate aliquid præclari gesturum fuisse.

Persape accidere, ut Populus vana quadam spe deceptus, suam ipsius ruinam atque interitum appetat: cum enim magnis promissionibus facillimè moueri.

CAPVT LIII.

*Liuius
lib. 5.*

EXPVGNATA vrbe Veïorum, ceptū est Romæ agitari sermones, de traduccēda eò parte vna pop. Romani. Censebantque partim Senatui partim plebi habitandos Veios, duasque vrbes communes Reipublicę incolī à Romano populo posse: cum pulcherrima vrbs Veij; agerq; Veientanus in cōspectu positus, vberior ampliorque Romano agro esset: Urbem quoque cū priuatorum tūm publicorum tētorum magnificentia ac situ cum Romanā conferendam aut anteponendam. Quæ res optimatibus ista displicebat, vt morituros se potius in conspectu populi Romani dicerent, quam passuros, vt quicquam earum rerum decerneretur: Nihilominus tamen hæc tanto ardore & tam fœdis certaminibus inter patres & plebem acta sunt: vt nulla res alia manibus temperare plebem cogeret, quam quod vbi rixæ committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes, se peti: feriri atque occidi iuberent: Ab horum ætatibus dignitatibusque & honorib. violandis dum abstinebatur, ad reliquos quoque similes conatus: verecundia iræ obstabat. Quo loco obseruare debemus, Populū sæpe

sæpe decipi falsa quadam boni specie, & suum ipsius appetere interitum: eamque rem, causam existere posse multorum malorum in Repub. nisi plebs ab aliquo, cui ipse confidat, erudiatur, & ab errore suo reuocetur ad sanum iudicium. Quod si quando plebs prius aut ijsdem rebus, aut hominibus decepta, benè in præsentī casu moventib. cōfidere nō ausit, aut nolit: tum facto quasi in perniciem suam trahitur: ex quo accidit illi, veluti Dantes de Monarchia loquitur, vt persæpè interitum suū clara voce expetat: salutem abhorreat. Hinc persæpè etiam accidit vt Respublicæ in deliberationibus, saniora cōsilia contemnāt: sicuti Venetis accidit cum, vt ante docuimus, à tot hostibus simul impeterentur: Nam tunc nunquam ausi sunt tentare, si quempiam ex hostib. in suas partes pertrahere possent, restituendo illa, quæ alijs per fas & nephas ademissent, & quorū causa bellum illis esset indictum, antequam ab illis opprimerentur. Quod si rationes intelligere cupis, quibus, suaderi ne aliquid populo possit an non? cognoscere queas: in id oculos intentos habere oportet, vt obserues: id quod suasurus es, sit ne vtile an non: deinde videatur ne honestatē quandam atque animi magnitudinem præ se ferre: an verò turpi-

tudinem? Nam si populo proponas rem, quæ prima frõte vtilitatem & lucrum præsens videatur continere, itemque animi magnitudinem quandam: facile illam persuadebis, quamuis re ipsa & penitus inspecta, nec utilis nec honesta sit. Contrà autem, si quid reuera Reipub. vtile, & salutare sit: tamè si id nõ ita euidens sit, vt omnibus manifestè appareat: nunquam sine summa difficultate plebi persuadebitur. Hæc plurimis exemplis probare possem, cum antiquis, tum recentibus, domesticis & peregrinis. Hinc Romæ tot olim de Fabio Maximo suspiciones, qui Pop. Romano persuadere non poterat, satius esse cunctando sensimque progrediendo Annibalem distinere, quam vt subito vniuersus exercitus periculum fortunæ subiret. Quæ quidem propterea illi accidebant, quod Populus Romanus turpes existimaret esse illas cunctationes: nec quam utiles Reip. forent, recta ratione metiretur. Sed neq; Fabio argumenta suppetebant, quibus consilia sua populo persuadere posset. Vsque aded enim cæci quandoque sunt homines, cum laudis atque gloriæ præmia proposita esse videntur: vt tunc Populus Romanus Magistro Equitum potestatem fecerit, contra Dictatoris imperium, dimicandi: qua
occa-

occasione prælium semel committens, in summum discrimen rem Romanam adduxisset, nisi Dictatoris prudentia malo consilio remedium inuenisset. Atqui Varronis Consulis exemplo eos edoceri oportebat, qui cum vndique per plateas publicis locis promitteret, se Annibalem victurum, si ei potestas fieret cum illo dimicandi: tandem autor fuit cladis ad Cannas acceptæ, qua Romanum imperium propemodum interiit. Huic exemplo simile est & illud M. Centenij Penulæ Centurionis, qui postquam Annibal decem iam annos in Italia bellum gerens, tot Romanorum strages edidisset: in Senatum venit & à patribus petijt, vti sibi quinque millia militum darentur, se, peritum & hostis & regionum, breui tempore operæ precium facturum: & quibus artib. Romani duces & exercitus ab Annibale capti & cæsi essent, ijs se aduersus eum, qui illas inuenisset, vsurum. Quod etsi stolidè ab eo promitti Senatus intelligeret: metuebat tamen, ne, si hoc illi fuisset denegatum, populus infensus sibi redderetur: satius ergo esse periculo cõmittere illos, qui eum vel sponte sequerentur, quam vt nouam aliquam discensionum inter plebem & senatum, causam præberent. Itaque pro quinq; octo millia cõcessit, quibus ex agris accesserunt

*Liuius
lib. 25.*

& alij voluntarij: collecto ergo eo exercitu M. Centenius, qui magna ex parte tumultuarius ac semiermis erat, Annibalem sequutus est, eumq; statim adortus prælium cōmisit, & cum omnib. suis interiit. Apud Athenienses Nicias vir grauissimus ac prudentissimus, dissuadere populo nō potuit, quin Siciliam inuaderent: itaque suscepta est illa expeditio cōtra sapientum virorum consilium: & simul Atheniensium interitus causa fuit. Scipio quoque cum Africam Consul sibi designari à patrib. peteret: Carthaginemque deleturum se esse promitteret, nec ei Senatus, Fabij Maximi sententia permotus vellet assentiri: minatus, se id Populo propositurum: quem sciebat huiusmodi magnis ausis gauisurum. Possumus etiam exempla adducere ex nostra Florentinorum vrbe in eandem sententiam: cuiusmodi illud est Herculis Brentiuoli, qui cum esset exercitus nostri imperator, & ab Antonio Iacomino adiutus Bartholomeū Aluianum ad S. Vincentium superasset: persuasit militi se Pisas quoque occupaturum, ad eamque obsidendam se accinxit, contrā quàm multi sapientes ciues illi suaderent: populus enim magnis illius promissionib. occæcatus, quin illi assentiretur impediri non potuit. Atq; hinc facile videmus, eam
vnicam

unicam esse ac facilem viam augendæ Reipub. si quis populum eius, qui liber sit & alicuius virtutis, in re militari perpetuò exerceat, facile enim parebit cum illi aliqua gloriæ, & vtilitatis spes proposita fuerit: nec cōtrarium suadenti obtemperabit. Quod si autem in huiusmodi rebus gerendis fortuna aduersetur, vt Reipub. ruina sequatur: tunc vel imprimis periclitantur illi, qui suasores huiusmodi expeditionum, aut duces militares fuerunt: neque enim tunc cum res malè successit, in fortunæ aduersitatem causa refertur, sed in imperatorum ignorantiam maliciamque: quo fit, vt eos vt plurimum, vel in vincula coniiciant, vel necent, vel in exilium expellant: quod multis egregijs Carthaginensium ducibus accidisse videmus. Nec solet in huiusmodi casibus ratio haberi earum rerum, quæ prius benè præclareque gestæ, gratiam meruisse videntur. Sicuti vidimus Antonio Iacomino accidisse, qui cum, vt se facturum persuaferat populo, Pisas expugnare nequiuisset: in tantum populi odium incidit, vt non suis meritis prioribus, sed gratia quorundam, qui pro illo intercesserunt, vitam conseruârit.

*Quanta esse soleat viri alicuius grauis
autoritas in sedandis tumultu-
ibus.*

CAPVT LIIII.

EX eadem hac P. Romani disputatio-
ne & concertatione, qua querebatur,
num esset transmigrandum ad Veios:
dignum obseruatione est, quantum viri
grauis autoritas apud populum valeat ad
tumultus sedandos: vt non immeritò Vir-
gilius cecinerit:

*Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere silent, arrestisq; auribus astant.*

Suaferim autem ei, qui meritis ac virtu-
te excellens, forte ad huiusmodi tumultus
sedandos accedendum sibi esse videbit, siue
domi, siue militiæ fuerit, vt habitu ipso cor-
poris etiam atque insignibus membris, se
quam maximè poterit reuerèdum efficiat.
Erat ante paucos annos Florentia vniuersa
in binas factiones diuisa: quarū vna à Mo-
nacho Monialis, altera à rabie, qua furere
videbatur, Rabiosa vocabatur. Ventum est
ad arma & Moniales victi, inter quos erat
Paulus Antonius Soderinus, vir ijs tempo-
ribus summæ autoritatis: ad eius e-des dir-
ripiendas cum miles contenderet: forte
domi habuit fratrem suum Franciscū Vo-
latera-

lateranum Episcopum, qui nunc est Eccle-
 siæ Romanæ Cardinalis. Is audito tumultu,
 Episcopali habitu indutus, ipsamq; Pon-
 tificiam mitram in capite gestans, armato
 militi obuiam iuit, & cùm vultus sui reue-
 rentia, tùm gravitate atque eloquétia eum
 continuit, ne domum fratris dirriperet, nō
 sine magna totius vrbis admiratione. Ni-
 hil enim est ad sedandos tumultus accom-
 modatius vtiliusq;e, quàm grauis alicuius
 viri autoritas: idq;e tum maximè appa-
 ruit, cum plebs Romana furore concitata,
 Veios transmigrare conabatur: & aduer-
 sus Senatum, qui recta ratione metiebatur
 detrimentum, quod inde Reipub. nasci po-
 terat, permota, arma capere volebat. Nul-
 la enim res tunc alia plebem à manib. tem-
 perare coëgit, quam quod vbi rixæ com-
 mittendæ clamor oriretur: solerent prin-
 cipes Senatus, primos sese turbę offerre, se-
 q;e peti occidi ac feriri iubentes: à quo-
 rum ætatibus dignitatibusq;e & honori-
 bus violandis dum abstinebatur, ad re-
 liquos quoque similes conatus ve-
 recundia iræ obstabat, atque
 sedabatur tumul-
 tus.

*Facile administrari posse Respub. in quibus
mores hominum probati atque integri fue-
runt: neque Monarchiam introduci posse,
quando æquabilitas quadam inter
cives existit: nec Aristocra-
tiam, ubi nulla est æ-
qualitas.*

CAPVT LV.

*Liuius
lib. 5.*

SUPRA à nobis disputatum est, quid
de corruptis ciuium moribus sperari
in ciuitate queat, cui disputationi ad-
iungendum puto Furij Camilli institutum,
quo post expugnationem Veiorum decre-
tum est, vt decima pars prædæ Veientanæ
Apollini sacra esset. Est enim in ea re admo-
dum memorabile, quod cū populus illam
prædam iam haberet, & de ea vnusquisque
tantum, quantum inter diripiendum cui-
que fortuna attulisset: audebat tamen se-
natus decernere, vt vnusquisque decimam
partem eorum quæ fuisset prædatus, in
medium conferret. Nam etli Senatus post
modū euitandi odij plebeiorum causa, aliã
rationem inuenerit, qua se religione exol-
ueret: debemus tamē existimare eum, non
ob aliam causam id decreuisse, quam quod
certò confideret religioni ciuium, quos
spera-

speraret omnino decimam partem omnium eorum quæ cuique contigissent, collaturos in medium. Sed neque huic edicto ciues fraude obuiam ire decreuerunt: quum possent tanto minus conferre, ne ipsis illa contributio onerosa foret: sed apertè indignati. Principes ipsos & Camillum præ ceteris, Veientanam prædam publicando sacrandoque ad nihilum redigisse querebantur. Hoc igitur exemplum vnà cum alijs iam ante à nobis adductis, eò pertinent, vt intelligamus, quàm integri fuerint ciuitatis mores ijs temporibus, quam religiosi homines & quanta de ipsis spes iam tum concipi posset. Neque est quod in prouintijs, quæ nostro tempore tantam habent morum corruptelam, quicquam tale quis, vt iam tum de pop. Romano, sperare aut expectare debeat. Summa corruptela morum est ætate nostra in Italia & in Gallia. Item & Hispania, quæ Italiæ proximæ sunt: nec tam hominum bonitate (quæ apud ipsos propè nulla est) quam regum suorum imperio & antiquis eorū regnorum legibus continetur, quo minus tot tamq; insignia turpitudinis ac scelerum exempla committant, vt in Italia committi atque patrari quotidie videmus. In sola Germania extant adhuc antiquæ illius Romanorum virtutis atque

Germaniæ laus.

bonitatis insignia quædam exempla, quo fit vt multæ in ea vrbes libertate fruuntur: bonarum legum enim tam studiosi sunt, vt ea res sola illos conseruet, ne seruitute opprimantur. Quod si Argumentum aliquod insigne habere cupias de probitate, quæ etiamnum apud Germanos viget: exemplum adducam, simile ei Romanorum decreto, de quo paulò ante disseruimus. Si quando enim pecunia opus habent ad vsus publicos: tunc tributum indicunt: iubentque vnum quemq, prout ditior aut minus diues est, plus aut minus soluerè, videlicet centesimam vnam, aut duas suorum bonorum partes. Qua re per magistratus ita constituta: vocantur singuli & iuramento primum astricti, se tantum soluturos, quantum se debere intelligant, pro quantitate suarum opû ratione, in arcam illud coniiciunt quod se debere putât, nec quisquam testis adhibetur ad probandum, quod iustè soluerit tantum, quantum eius opes requirant, quam cuiusquam conscientia: ex quo facile est cognoscere, quantum in hisce hominibus antiquæ pietatis, & morum bonitatis adhuc insit. Neque enim dubium est, quin singuli iustam portionē soluant: quod alioquin totam summam contributæ pecuniæ minorem fore oporteret, quam aliàs esse

esse soleret: atque illinc patefacta fraus, aliâ incidendi colligendique tributî rationem suâsisset. Atque hæc morum integritas tantò magis admirationi esse debet, quod nostra ætate in sola Germania superesse videatur. Idque ei regioni contigisse propterea censeo, quod à commercijs & negotiationibus abstinerit: nec conuersati sint eius incolæ cum vicinis regionibus corruptissimis siue Gallis, siue Italicis, aut Hispanis: sed domi mansêre, contenti ijs cùm cibis, tùm vestimentis, quæ illorû terra supeditat, nec peregrinos mores didicêre. Præterea quæ ipsorû vrbes libertate fruuntur, in ijs est ciuium æquabilitas quædam: nec tulêre eos nobiles, qui nobilium Italorum more vitam degunt, ex redditibus suis fastum pompamque præ se ferentes, nullis vtilib. negotijs occupati. Nam qui in Germania tales sunt, ij ab omnibus odio habentur, tanquam principes omnis corruptelæ morum, ob quas causas persæpe in liberis ciuitatibus è medio tolluntur. Vocamus *Nobiles* enim *Nobiles* in Italia eos homines, qui *Italorum.* ociosi sunt & ex suis prouentibus victum sufficientem habent: neque vllis negotijs vtilibus, siue mercaturæ, siue agriculturæ, siue alijs operam nauant: cuiusmodi Reipublicæ planè inutiles sunt: & inter reli-

quos omnium maximè perniciosi ijs, qui non modò prouentus illos sufficientes habent, verum etiam subditos quosdam obtinent & arces atque vicos possident, quibus pro animi libidine imperant. Plurimi autem huiusmodi nobiles habitant per regnum Neapolitanum, Latium, Æmiliam, Flaminiam atque Insubriam: quo factū est, vt in ijs regionibus nulla Respublica cum quadā equalitate iuris institui vnquam potuerit: tantum scilicet aduersantur huiusmodi hominēs politicis viuendi rationibus: nec ullus modus existit in regionibus iam commemoratis legitimam politiæ rationem instituendi, quam si sub vnius Monarchę imperium omnes redigantur. Nam cum tantopere corrupti sunt mores hominum, vt ad eos frenandos leges non sufficiant: necesse est vim quandam adhibere & Regia potestate potentiorum hominum libidinem & ambitionem cohercere & in officio continere. Hæc verò, quæ iam diximus ita se habere, vel Hetruriæ exēplo quis discere queat, in qua regione minimè ampla, tres amplissimæ Respub. Florentia, Sena & Luca libertatem diutissimè cōseruauerunt, & cæteræ eius ciuitates etsi imperio pareant aliarum, homines tamen habēt qui toto animo & libertatem amant & legibus
 itidem

itidem instructæ sunt, quæ eodem spectât.
 Quæ omnia ob eam causam huic provin-
 ciæ contigerunt, quod in ea paucissimi no-
 biles sint, & ex eorum numero nulli, qui
 arces & subditos possideant: sed magna
 incolarum æqualitas, vsque aded, vt si illis
 sapiens aliquis vir contingeret, qui singu-
 lari rerum antiquarum & iuris cognitione
 polleret, facile eos ad veram politiæ ratio-
 nem reducere posset, & ad libertatem con-
 seruandam instituire: Hastenus tam for-
 tunati certe non fuerunt, vt talem quem-
 piam virum habere, aut ex sese producere
 potuerint. Nobiles verò ex tota hac dispu-
 tatione hoc colligere licet: quod si quis li-
 beram Rempub. illic instituire velit, vbi
 permulti potentes nobiles habitant: ei ne-
 cesse est vt omnes hosce opprimat, prius-
 quam quicquam operæ precium præstare
 possit: Sed neq; Monarchiam introducere
 licet eo loco, vbi est magna æqualitas ciuiû:
 itaque necesse tunc fuerit ambitiones ho-
 mines ex æqualitate illa ad altiore gradû
 euehere, eosque opib. potius quàm nomine
 ipso nobilitare & potentia augere, vt Mo-
 narchia illis stipatus tutus esse, & ipsi sub
 Monarchæ tutela ambitionis & libidinis
 suæ habenas laxare: Cæteri verò deinde il-
 lud seruitutis iugû ferre cogantur, quod vis

& potentia principis imposuit: atque hæc gubernationis forma eò vsq; durare solet, donec iusta proportio Imperantium potētiae cum subditorum tolerātia fuerit sublata. Difficile autem est, liberam Reipub. formam introducere in eam gentem, quæ sub vnus Monarchæ imperio viuere consueuit: sicuti etiam ecōtrā, illam gentem quæ suis legibus vixit, liberaque fuit, sub vnus imperium reducere: Et opus est ad id præstandum, singularis ingenij atque autoritatis viro: quo fit, vt multi id tentārint, sed pauci ad felicem finem perducere potuerunt: sed ipsa operis magnitudine aut oppressi aut terrefacti, in ipsis principijs destitute. Sed ad id quod pronuntiauius hoc loco: non posse liberam Reipub. formam constitui in ijs locis, vbi multi nobiles habitant: obijci posse videtur Respub. Venetorum, in qua honores & magistratus solis nobilibus conceduntur. Verum si rectè consideres, nihil id disputationi nostræ repugnare comperies: quod Veneti nobiles, sint nomine potius quam re ipsa: cum neq; arces singuli, neque subditos, nec iurisdictionem vllam habeant, sed prouentus colligant ex Mercatura & rebus mobilibus, in quibus sitæ sunt summæ illorum opes. Est enim Nobilitas apud Venetos honoris & dignita-

*Nobiles
Veneti.*

dignitatis appellatio, sed quæ nulli earum rerum insistit, propter quas in reliquis ciuitatibus nobiles viri nuncupantur. Nam vt in cæteris vrbibus, ciues distingui in quosdam ordines cernimus: ita tota Venetorum ciuitas diuisa est in Nobiles & plebeios: quorum illi apti sunt ad Reipub. administrationem, & ad honores quoslibet adeundos, plebei ad nulla munera publica adhibentur. Id verò Rempub. nullo modo perturbat, propter causas supra à nobis commemoratas. Itaque cùm hæc ita se habeant, necesse est eò spectare Politicū hominem, vt liberam Rempublicam ijs locis instituat, quibus est magna æqualitas incolarum: Monarchiam verò in quib. multi sunt præpotentes, & reliquis lōgè superiores: quod si contrariam viam sequatur, Reipub. formam instituet minimè durabilem.

Magnos motus prædici solere, cùm in vrbibus, tùm prouinciis: idq. signis quibusdam, aut hominum præsagis denuntiari.

CAPVT LVI.

VT causam facile confitebor me ignorare: ita rem ipsam cùm ex antiquis tùm nouis exemplis agnoscere oportet, &

confiteri omnes magnos motus, quicunque aut vrbi alicui aut regioni euenerunt, vel à coniectoribus, vel à reuelatione aliqua, prodigijs aut cœlestibus signis prædici ac prænuntiari solere. Et ne procul petitis exemplis hoc demonstrare velle videar: domesticis utar. Nouimus omnes Florentiæ, Caroli viij. Galliæ Regis aduentum in Italiam, ab Hieronymo Sauanarola longè antè prædictum fuisse: & eundem per Hetruriam multis alijs signis præfagitum, & inter cætera, supra Aretium visos esse exercitus prælium committentes. Quid deinde notius est, quam paulò ante obitum Laurentij Medicei, qui sapientia sua Italiam in pace conseruabat, tactam esse cœlesti igni, supremam partem summi templi, & maximum ei ædificio detrimentum inde ortû. Quis ignorat præterea antequam Petrus Soderinus Florentini populi signifer loco moueretur, & vrbe pelleretur: prætorium igni cœlesti percussum esse. Possem huiusmodi rerum plurima alia exempla adducere: sed vnum ex veterib. tantum adijciam. Narrat Liuius ante Gallorû in Italiam aduentum, à M. Cæditio homine Plebeio nuntiatum tribunis, se in noua via, per noctis silentium, audiuisse vocem clariorem humana, quæ magistratibus dici iuberet,
Gallos

Gallos aduentare. Huiusmodi rerum causas ab ijs explicari posse credo, qui rerum naturalium ac supra naturalium cognitione insignes sunt: à qua me alienum esse fateor: nisi forte cum philosophis quibusdam pronuntiandum censeamus, aërem plenum spiritibus & intelligentijs esse, quæ res futuras prævidentes, & casibus humanis condolentes, eas hominibus per huiusmodi signa prænuntient, vt se aduersus eas tempestiuus præparare & comunire queant. Vtvt se res habeat, Experientia certè compertum habemus, talia signa sequi solere magnos aliquos motus.

Plebem vniuersam simul fortem ferocemque esse: singulos plebeios esse debiles & timidos.

CAPVT LVII.

POST cladem à Gallis acceptam, cōcesserant multi Romanorū Veios, ad habitandum cōtra edictum magistratum: Senatus itaque publico mandato iussit eos omnes intra certum dierum spacium redire Romam, ne vrbs deserta foret. Sed illi primum magistratus iussa contemnere: postquam verò cōstituta dies adesset, obedire omnes magistratui voluerunt

& vt Liuius eo loco inquit, Ex ferocib. vniuersis, singuli metu suo obedientes fuere. Quo loco percommode licet plebis naturam obseruare: quæ vniuersa simul ac primo impetu audax est, vsque adeò vt etiam principum decretis contradicere ausit: sed postmodum cum ante oculos positos pœnas vident, non fidunt singuli singulis, sed dilabuntur, & principum mandatis obedire metu ipso coguntur. Habenda ergo ratio est eorum, quæ à plebe iactantur, quando, quomodo & quo tempore dicantur? & vtrum pro te an aduersus te faciant? Et si pro te faciunt, eodẽ fauore, vt porro te prosequantur prouidendum: sin tibi aduersentur, cauendum à primo impetu, ne obruaris. Idque vel imprimis considerandum est in ijs motibus, quos populus excitat, vel dolore amissæ libertatis, vel amore pulsi principis sui, quem vnicè diligere soleret: nam hi motus præ cæteris omnibus maxime formidabiles sunt, nec sine magnis remedijs sedari queunt. Reliqui populi tumultus non magnopere metuendi sunt, præsertim si plebs nullum ducem habeat. Nam etsi nil propè horribilius esse videatur, plebe sine certo duce concitata: tamẽ idem ille furor exiguas vires habet, & facile euitari potest, si modo facultas detur primum
eius

eius impetū effugiendi. Postquā enim primus iracundiæ furor ille deferbuit: cogitare solent, singuli, de salute sua suisq; fortunis conseruandis: itaque pacisci cum hoste cogitant aliqui, nonnulli dilabuntur, alij alio aliquo modo sibi consulunt. Quod si quis populus ergo necessitate aliqua excitatus, operæpretium quippiam præstare velit: ei prouidendum ab initio statim fuerit, vt ducem aliquem habeat, cuius ductū sequatur, & in officio contineatur: id enim nisi præstiterit, perinde ei accideratq; Romanis ijs, qui Veios cōtra Magistratus edictum transmigrauerant, quos Liuius inquit primo impetu feroces fuisse: sed paulò post ex ferocib. vniuersis, singulos metu pœnæ obedientes fuisse. Id autem præclare animaduertit plebs postea, cum Virginiae cæde excitata, Sacrum montem occupasset: ibi enim vel Virginio ipso monente statim viginti tribunos militum creauit, penes quos summa rerum esset.

Populum cōstantem magis esse magisq; prudentem, quàm principes esse soleant.

CAPVT LVIII.

INCONSTANTEM, variam, ac mutabilem esse populi multitudinem, cū Liuius multis in locis, tū cæteri scri-

ptores testantur vno ferè ore. Nam ex rerù gestarum narratione constat, per sepe accidisse, vt qui à plebe concitata damnatus & morti traditus fuit, paulò post ab eadem summopere desideretur & expetatur: quod pop. Romano accidit in M. Manlij Capitolini causa: quem ob affectatum regnum damnauit & de Saxo Tarpeio deiecit: Sed eundem populum, breui posteaquam ab eo nullum periculum erat, desiderium eius tenuit. In sequentib; libris deinde cum motus enarrat Syracusis ortos, ob cædem Hieronymi regis, qui Hieronis nepos esset: inter cætera de incōstantia vulgi: Hęc, inquit, natura multitudinis est: aut humiliter seruit, aut superbè dominatur. Quæ cum ita se habeant, nescio an operæ precium facturus sim, quod hoc loco contrariā quasi partem defendendam susceperim: sed cum id rationibus, non vi præstare constituerim: vitio mihi non debere verti existimo. Itaq; quod hac de re sentio est. Varietatis eius & Inconstantie, cuius vulgus hominū vbique accusatur: omnes singulosq; homines accusandos esse, & viros principes imprimis: quod horū vnus quisq;, si legib; solutus sit, ex ijsdem causis permotus, eodē horum vitiorū exempla edet, vti stulta populi multitudo. Quod vt planum facere queam, hinc

exor-

Lib. 29.

exordiar. Ex eorū principum numero, qui legibus soluti fuerunt, plurimi mali, boni autem perpauci extitere. Id vt intelligas: distinguere oportet principes legibus solutos, ab ijs, quibus ab initio imperij, leges administrationis formam præscripserūt & frenum eorum cupiditati iniecerunt. Huiusmodi erant antiquissimi reges Ægyptiorum & Spartanorum, qui ex receptarū iam confirmatarumq; legum præscripto administrabant regnū. Nostra ætate simile quiddam in regibus Galliæ cernere licet, quod id regnum antiquas easq; bonas leges, præ ceteris habere videatur. Qui igitur reges & principes sub huiusmodi legib. nascuntur, & ex eorum præscripto viuere coguntur: ij non conferendi sunt cum multitudine legibus soluta & concitata: vt ita expendas, in quibus inconstantia maior dominetur. Sed conferendi sunt cum populo iustis itidem legibus statutisque instructo: qualis erat populus Romanus ante ruinam Reip. quem facile comperies, neq; seruire humiliter consueuisse, neque superbè dominari: sed cum quadam seueritate gradum dignitatemq; suam, magistratuum suorū opera tueri voluisse. Si quando necessitas postulabat, aduersus optimatis alicuius nimiam potentiā insurgebat, eamq; frenabat: quod

Manlio, Decem viris, & alijs quibusdam accidiſſe nouimus, qui opprimere libertatem publicam conabantur; Interim tamẽ, prout decebat, Conſulibus atque Dictatoribus ſuis, pro ſalute publica benè conſulentibus, parere ritè nouerant. Nec mirum videri debet, quod Manlij deſiderio, poſtquã condemnatus fuiſſet, tenerentur. Id enim eius virtus merebatur, quam tantam alijs in rebus declarauerat, vt ob eam homines illi meritò condolere deberent. Idemq; accidere potuit vel optimo principi: quando, ex omnium ſcriptorum ſententia, virtus in hoſte quoque laudabilis ſit. Quod ſi tunc, cum maximè deſiderio eius Romani tenebantur, Manlius à mortuis reſurgere potuiſſet: veriſimile eſt, à populo eodem modo fuiſſe acceptum, vt prius cum victum eum ex carcere liberauerat: nam libertatũ ex vinculis, cum affectati regni conuinceretur, de Saxo Tarpeio deiecerunt. Nec defuerunt etiam ſapientes principes, qui eorum ſummo deſiderio caperentur, quos vel ipſi interfeciſſent, vt Alexandro ex Clitice, & Herodi ex morte Mariamnis accidit. Non igitur eam multitudinem Liuius, aut ſeruire humiliter aut ſuperbè dominari aſſerit, quæ legib. inſtructa eſt, vt pop. Romanus: ſed illam quæ ſoluta eſt legibus & effrena-

effrenata, veluti Syracufana in ijs tumulti-
 bus, qui morte Hieronymi excitati fuiffet:
 in quibus perinde fe gelfit, vt folent homi-
 nes quoque cæteri, quando iracundia &
 furijs concitantur: vt de Alexandro & He-
 rode paulò ante docuimus. Non igitur ac-
 cufanda multitudinis magis, quàm Princi-
 pum inconstantia aut furor: quando vtrif-
 que ex æquo errare ac furere etiam cōtin-
 git, præfertim cum nullus pœnæ metus
 fubeft. Cuius rei tot extant exempla apud
 Imperatores Romanorum, reliquos prin-
 cipes atque tyrannos, vt eos maioris incō-
 ftantiæ & morum varietatis accufare pos-
 fis quàm vllam plebeiorum multitudinem.
 Quamobrem affero ego, contra cōmunem
 fcriptorum fententiam, Populum concita-
 tum & pœnas nullas metuentem, efle qui-
 dem varium, inconstantem atque ingrātū:
 fed eadem hæc vitia, in principibus adhuc
 magis regnare. Quod fi quis, ex æquo, &
 Principes & populi multitudinem huius-
 modi vitiorum caufa accuset: is non procul
 aberrat: fed qui principes alienos ab his vi-
 tijs putat, is vehementer decipitur. Populus
 enim gubernatione rerum præfectus, fi re-
 ctè legib. institutus fit, constans erit, prudēs
 & minimè ingratus: perinde vt quisquam
 vel fapientiffimus princeps efle queat, &

sapientissimos etiam superat. Quod si ecō-
 trā princeps quispiam legibus solutus sit:
 cum non minus inconstantem impruden-
 tem ingratumq; deprehēdes, quam velle-
 uissimā plebem. Et si quæ diuersitas est ha-
 rum rerum in Principibus ac populo: ea nō
 ex diuersa vtrorumq; natura depēdet, cum
 ex æquo omnes sint hisce cū vitijs, tūm
 virtutib. obnoxij, nisi quod populus sem-
 per aliquantō melior est principibus: sed
 prout magis aut minùs hī aut illi obseruan-
 tes fuerint legū earum, ex quarum præscri-
 pto viuendum fuerit. Pop. Romanum cer-
 tē si rectē consideres: deprehendes qua-
 dringētos integros annos tyrānidis, adeo-
 que etiam Regiæ potentiaē, hostem fuisse:
 gloriæ verò atque laudis cupidissimū: boni
 publici studiosissimū: idque ab illo quam-
 plurimis exemplis esse demonstratū. Quod
 si obijcias mihi ingritudinem erga Sci-
 pionem declaratam: ad eam respondeo id-
 ipsum, quod suprà copiosè de Principum
 atque Rerumpublicarum erga benemer-
 itos ingritudine cap. 29. disseruimus: quo
 loco ostendimus principes sæpius eo vitio
 laborare, quàm populum. Is enim per se
 consideratus prudentior magisque con-
 stans est, quam Princeps: vt non immeri-
 tō Populi bene instituti Vox, Diuinæ Voci
 sumi-

similis videatur: quod singulari quadā vir-
 tute, cum res tuturas, cum faustas, tūm in-
 faustas prælagire tibi læpe intelligamus. In
 pronuntianda de rebus dubijs sententia,
 rarò comperies populum errare, si binos de
 eadem re in contrariam partem differentes
 audiat, qui æquales sint in disputando: est
 enim capax veritatis, quam explicari audit.
 Quod si in ijs rebus suscipiendis quandoq;
 errat, in quibus laus quædam fortitudinis
 proposita esse videtur, aut præmiū: errant
 etiam principes cum in hisce, tūm alijs re-
 bus, ob varias animorum perturbationes,
 quib. magis obnoxij sunt, quàm populus.
 In eligendo autem dexterior est populus,
 quàm princeps. Neque enim vnquam per-
 suadebis populo, vt ad singularem honoris
 gradum, euehat hominē infamem, & quē
 constet corruptis morib. esse: cum id Prin-
 cipi vel mille modis persuadere queas.
 Quod si quampiam rem populus vehemē-
 ter odio prosequatur, eadem in sententia
 diutissimè durabit: sed princeps senten-
 tiam facile mutat. Quibus omnibus rebus
 argumento esse potest populus Romanus:
 qui tot seculis, vix quater in creandis con-
 sulibus aut tribunis tantopere aberrauit, vt
 illum facti pœniteret: Regium autem no-
 men tanto odio semper est prosequutus,

vt nulla virtus, nullaque merita Reipub. declarata, eum à debitis pœnis liberare potuerit, qui quocunque modo regnum affectasset. Hisce accedit, quod ex historiarum lectione cognoscere licet, eas vrbes, quæ libertatem habuerunt, maius incrementum accepisse & imperium acquisuisse, quàm quæ Principis imperio paruerunt. Id enim vel Romanæ vrbis exemplo apparebit, si conferas eius incrementum post expulsos Reges, cum illo quod sub Regum imperio habuit. Idemque Atheniensibus contigisse videbis, postquam Pisistrati tyrannide liberati fuerunt. Quæ omnia inde oriri oportet, quod melior sit administrationis Reipub. ratio, quæ à libero populo instituitur, quam illa, quæ ab vnus principis potestate ac voluntate dependet. Nec potest Liuij oratio, paulò ante, de Syracusanorum leuitate adducta, hanc nostram sententiam impugnare. Nam si quis omnes percurrat populi errores, quoscunq; fecit vnquam, aut facere solet: ijsque deinde Principum virorum delicta ex aduerso opponat & conferat: longè vehementius errare principes quàm populos cõperiet: Et si econtrà, præclare gestas res à liberis populis conferas cum ijs, quas Principes viri gesserunt, maiorem rursus esse illorum quàm horum gloriam

riam laudemque intelliges. Quod si magis industria esse videtur principum quam populorum opera, in Rebuspub. rectè instituendis, & legibus, quæ ad civilem vitam spectent, condendis: Populus deinde, in conferuandis ijs, quæ semel rectè sunt instituta, Principes superat longo interuallo. Præterea cum & Monarchias inuenias, & liberas Resp. quæ longo tempore durarūt: necesse fuit sicuti illas, ita hasce bonos quosdam legum conditores habuisse: nam & princeps vir legibus solutus persæpè ineptit: & Populus dissolutus nullam legum rationem habens, non rarò parum sapit. Si conferantur igitur Principes ex præscripto legum imperantes, cum populis certis legibus institutis: plus in his, quàm illis virtutis deprehendes: Sin utrosque legib. solutos inter se comparare voles: inferiora longe minoraque comperies Populi, quàm Principum delicta. Quib. accedit hoc etiā, quod ad sanandos morbos tumultusque illos populares, faciliora magisque prompta semper remedia suppetunt, quàm ad principū furores sedandos. Cum sciamus pop. seditiones vel vnus grauis atq; eloquentis viri oratione, sæpe esse compositos: sed iracundus princeps neminem audit, solo ferro irā extinguere solet. Ex qua re non leue argu-

mentum sumere licet: cum de populi tùm Principum malitia & bonitate: cum illius iras sola sedare queat oratio, horum exca-
descencia nō nisi ferrum postulet. Maiores ergo sunt illi morbi, qui vehemētiorib. remedijs egēt. Præterea concitato ac tumultuante populo, non tantopere formidolosi esse solēt eius, quos per seditionem cōmittit, errores: de ipso euentu tantum solliciti esse solemus: ne inde quis occasionem captans, tyrannidem occupet. Contrariū accidit in Principē, qui corruptōs prauosque mores habeat: cuius præsentia omnes horrent formidantq;: de futuro tēpore omnes meliora sperant, existimantque fore, vt aliquando sublato eo libertas recuperetur: vt ipso quoq; præsentium futurarumq; rerum discrimine, bonitas malitiaq; cū principum tūm populi distinguātur. Solet populi multitudo etiam, non nisi in eos crudelitatem exercere, quos ipsa metuit, quiq; bona publica inuadūt: sed Principes in eos, à quibus ipsi metuuntur: & quib. id, quod illorū priuatum bonum est, adimunt. Sed quod de Populi multitudine tam multa variaque iactantur, in causa est, quod liberius sit eius vitia quam Principum patefacere. De principib. n. nemo nisi cum metu quodā dicere audet quicquam: Sed iam hæc à nobis satis copio-

copiosè explicata esse videntur. Superest hoc vnum nunc, vt occasione ex superiori disputatione sumpta, porrò differamus de fœderib. quæ fiunt vel cū liberis populis ac Rebusp. vel cum Principibus: & queramus ex hisce quænā magis aut minus tuta sint.

Quibus fœderibus magis confidere ausis, ijs ne, quæ cum Reipub. libera, an cum Principe inita fuerint?

CAPVT LIX.

QVONIAM persæpè accidit vt & Principes cum Principib. & Respu. liberæ inter sese & cum Principib. fœdera percutiant & cōtrahant amicitiam: non ab re fore putavi, si hoc loco disquiramus, quorū fides esse firmior soleat, Principū mne an Rerumpub. & vtris magis confidere queas? Quam rem dum metū ipse diligenter cōsidero: videor cernere multis in rebus, similiter cū à principibus, tūm Rebuspub. seruari frangiq; fidem: in quibusdam aliquod esse discrimen. Primum enim quæ vi cogēte promittuntur, ea neutris seruantur. Quādo etiam imminet periculum amittendi imperij, si pacta initaque fœdera seruentur: tunc nec principib. nec Rebuspub. cōfidere tutò queas, quod vtriq; & si-

dem frangere & ingrati erga benemeritos esse soleāt. Demetrius Poliorcetes Atheniēses infinitis beneficijs affecerat: sed postquā victus ab hostibus, ad eos tanquā amicos & cōfœderatos cōfugisset: repulsus est nec in ciuitatē admissus: ex qua re maiorem sensit dolorem, quā ex ea fortunæ aduersitate, qua imperiū suum amisisset. Pompeius autē à C. Cæsare in Thessalia victus, ad Ptolomæū Ægypti regem cōfugit, quem lōgo tempore prius in regnū restituerat: sed ab eodē interfectus est. In binis hisce exemplis videtur utrobiquē eadē ingratitudinis causa: vehementius tamen Princeps Ptolomæus, quā Atheniensīū Respublica in benemeritū peccauit: ut sit, cum periculū imminet, neutri fidē seruant. Quod si quis Princeps aut Respub. etiā cum interitus sui periculo, fidē aliquando seruare conetur: id ipsum quoq; iisdem de causis facere solent. Accidit enim quandoq; ut Princeps potentioris alicuius & amici Monarchæ partes sequatur, quamuis videat eum in præsentia defendi nō posse, ac imperio suo pulsum iri: sed id facit, partim quod speret eum, postmodum restitutum iri: partim quod existimet se, cū illius hoste in gratiam redire non posse. Tale quiddam accidit omnib. Neapolitani regni principibus, qui Gallicas partes

tes sequuti sunt. Et inter Resp. aliquid his principib. simile perpeſſe ſunt, olim Saguntus in Hispania, cuius ciues vltimū interitū ſubire maluerunt, quā à fide Romanorū deficere, & anno Seruatoris noſtri M. D. XII. idem propemodū paſſa eſt Reſpublica Florentinorū, vt in fide Gallorū permaneret. Quæ omnia ſi mecū paulò altius repeto, & cogito quid facturæ ſint cūm Reſpublicæ, tūm principes, ſi fidē ſeruantib. periculum impēdere videatur: id vnum diſcrimen cōperio, quod Reſp. paulò firmiores ſint atq; cōſtantiores, vel ob motus tarditatē. Nam magis lentē progrediuntur & diutius deliberant: atq; ita mora quēdā interijcitur, antequā fidem frangant. Quando autē ſolius vtilitatis cauſa ſœdera frangūtur, tunc Reſpublicę in fide ſeruanda lōgē cōſtantiores ſunt, quā principes. Quarum rerū exempla nō deſunt: nam conſtat quandoq; principem exigui lucri cauſa fidē fregiſſe: Rempub. verò à fide diſcedere noluiſſe vel maximo præmio propoſito. Themisto-
cles, cū aliquādo in Concione ſe conſiliū dare poſſe Athenienſib. vtiliſſimum diceret: ſed id nō poſſe palām proponi, ne cognito eo, rei gerendæ occaſio tolleretur: ij Ariſtidē elegerunt, cui conſiliū aperiretur: vt prout illi videretur, de ea re conſultarent. Themisto-

cles ergo Aristidi ostendit, totius Græciæ classem eo loco esse cōstitutam, vt facile ab Atheniensibus opprimi posset, atque inde Græciæ imperium comparari. Sed cum eadem Græciæ classis se prius in fidem Atheniensium commisisset: visum est hoc consilium Aristidi vtile esse, honestum autem nequaquam: Itaque cum Atheniensibus id retulisset: noluerunt illi vtilitatem honestati præferre. At si eadem occasio Philippo Macedoni sese obtulisset, aut alijs quibusdam principibus: nequaquam tantam habuissent curam honestatis, vt passi fuissent, rei tam benè gerendæ occasionem ē manibus suis elabi: Nam consueuerunt ij, & Philippus præ cæteris, fidem fallendo, rerum gerendarum occasiones captare. Hæc de proposita quæstione à nobis disputata sufficiant: nam de fœderibus quæ fictis de causis renuntiantur (vt cum à confœderatorum aliquo pacta non obseruata fuerint) hoc loco nihil differere constituimus: sed de ijs tantum, in quibus fides data fallitur: qua in re Principes viros magis errare, quàm Populum arbitramur.

*Ad Consulatum ceterosq; magistratus eue-
hi solitos ciues Romanos, nulla habi-
ta ratione ætatis.*

CAPVT LX.

NOVIMVS ex historia Romanorum: postquam Cōsūlatus Imperiū consequendi, plebeis quoque potestas facta fuisset: euectos esse ad id munus, cæterosq; magistratus, ciues Romanos, nulla habita ætatis ratione, aut generis: sed vnius virtutis respectu, siue illa in iuuenib. siue esset in senibus. Idq; in Valerio Coruino apparuit, qui annum agens vicesimum tertium, Cōsul creatus est: ob quā causam militē alloquens, dixit, Consulatum præmium esse virtutis, non sanguinis. Sed vtrum id ab ijs rectè factum, ambigere quis potest. Generis atque Nobilitatis familię, non habendā esse rationem, in euehēdis ad tantos honores hominibus: necessitas ipsa persuasit Romanis: idemq; obseruari oportet, vbicunq; propositum fuerit augere Rempub. vt illi fecerunt: qua de re prius quoque est à nobis disputatum. Neque enim ad certum quendam scopum contendunt homines, nisi illis præmium proponatur: & sublata spē consequendi præmij, non ad scopum tanto conatu amplius contendunt. Æquum ergo erat, vt plebeis quoque hominibus spes proponeretur, cōsularis imperij consequendi: qua spe longo tempore nu-

triti, tandem rem ipsam quoq; eos habere oportuit. In qua enim Repub. plebs ad nullas actiones adhibetur, quæ aliqua singulari laude dignæ sint, in ea facilius compescitur & damnatur illa, vt in principio huius libri disputatum est: sed Respub. quæ imperium augere cupit: Romanorum exemplū imitari debet & plebi habenas aliquantò laxare. Temporis quoque non habendam esse rationem aut ætatis hinc constat. Nam vt ad insignem magistratū quempiam eligatur iuuenis: necesse est eum insigni aliquo virtutis specimine populo innotuisse: quo in iuuenili homine senilem prudentiam demonstrarit. Quare ita constituta, & concessio eo, quod iuuenis cum sit, tamen singulari virtute excellat: perniciosum esset institutum, si ob ætatem non liceret ei, virtutem suam in Reipub. vsus conferre: sed expectandum foret, donec animi vigor ille consenesceret cum ipso corpore: nec Reipub. in ea ætate prodesse posset, qua Valerium Coruinum, P. Scipionem & C.

Pompeium patriæ tantoperè profuisse nouimus, vt triumphos
summa cum laude meruerint.

Finis libri primi, disputationum Machia-
uelli de Repub.

NICO.

NICOLAI
MACHIAVELLI
DISPUTATIONVM, DE
REPVBLICA ROMANO-
RVM, EX PRIMA DECADE
T. Liuij.

LIBER SECVNDVS.

*Ad Zanobium Boncompantium & Cos-
mum Rucelaium.*

PRAEFATIO.

I Audant homines antiquitatē
semper: praesentia tempora ac-
cusant: at non ubique iustis de
causis, uti mihi quidem vides-
tur. Usque adeo enim rerum
antiquarum studiosi sunt, ut
non solum, eas res, quae literar-
um monumētis celebrantur, sed illas quoque laudibus
efferant, quas ipsi iam senes, olim in iuuentute vides-
runt. Ego verò hanc illorum opinionem per sepe fals-
am esse existimo: varijsque de causis adduci eos, ut
ita sentiant. Primum enim absolutam vetustarum
rerum cognitionē assequi nequimus. Nam plerumque

R

fit in rebus enarrandis, ut quæ turpitudinis quippiã continent, silentio prætereantur: quæ cum virtute coniuncta sunt & laudẽ merentur, ea & diligenter enarrantur & amplificãtur. Usq; adeo enim multũ attribuere solent fortunæ Victoriũ Historici, ut augendæ illorũ laudis gratia, non solũ res ab ipsis præclare gestas amplificent, sed hostiũ quoq; facta tan-
 toperẽ illustrẽt: ut posteri deinde ea è longinquo intuentes, causam habeant antiqua illa tẽpora, & hominũ, qui tunc vixerunt, virtutẽ admirandi atq; amãdi. Hisce accedit quod cũ aut timore aut inuidia alienam virtutẽ odio prosequi soleamus: & neutrũ horũ in rebus antiquitus gestis officere quicquã possit: duæ summæ causæ deesse videntur, in vetustate quicquam reprehendendi: cum neq; amplius nocere possint: neq; inuidiæ cuiusquã obnoxia sint. Cõtrario modo se habent res præsentes: nã hæ quales sint vniuersæ, cognoscuntur: nec quicquã habent siue boni siue mali, quod latere possit. Itaq; accidit, ut quoniam vnã cum virtute præstantiaq; rerũ quæ nunc geruntur, vitia etiã videmus: cogimur quodãmodo eas antiquis illis, quarũ sola virtus apparet, vitia latent, post ponere, quãuis persẽpẽ præstantiores sint. Neq; hæc intelligi volo de artium pulcherrimarum præstantia & perfectiõne, quæ tanta est, ut temporũ mutatio parũ illis aut addere aut adimere queat. De moribus hominũ loquor & vita ciuili, in quibus non tam insignia virtutis exẽpla ætate nostra apparent, ut apud veteres fuisse videntur. Non iniuria ergo laudatur vetustas: sed neq; iure vituperantur semper, quæ ætate nostra geruntur, & vetustis illis deterior:

deteriora putantur: perinde ac si nunquam suis erroribus carerent. Res humanae omnes in perpetuo motu existunt, & necessario aut crescunt, aut sensim dilabuntur. Cernas urbem aut regionem quampiã, si à quo excellenti viro semel recte instituta fuerit, augeri longo tempore, virtute, opibus, & imperio. Qui igitur homines in ea prouincia nascuntur, interim dum omnia crescunt, siquidẽ res vetustas eiusdẽ regionis recentib. praeferant, illas laudent, has vituperent: vehementer errant, & erroris sui causas habent eas, quas iam cõmemorauimus. Qui verò in illa tempora incidunt, quib. ad interitum vergunt omnia: ñ nequaquam errant, si antiqua laudent, & praesentia vituperent. Haec dum mecum diligenter considero, Mundum vniuersum existimo, semper sibi similem fuisse, & tantundem olim atq. nunc boni maliq. cõtinuisse: sed permutari & transire de vna regione in aliam haec bona malaq., ita vt in qua longo tempore virtus regnarit, postmodũ virtutib. pulsas, sequatur alijs temporibus vitia. Id ex transmutatione regnorum & Imperiorũ euidentius esse potest: quæ, prout hominum mores mutabantur, ita ipsa quoque de vna prouincia in aliam transferebantur. Mundus ipse idẽ permanebat, sed eius praecipua virtus, semel quidẽ apud Assyrios erat: Postmodum transferebatur ad Medos: tum ad Persas: deniq. in Italiam ad Romanos peruenit. Post Romanorũ imperium, si nullũ adhuc extitit tam firmum, vt totius Mundi virtus in eo sedem habuisset iure dici queat: tamen eadem virtus quæ prius in Romano imperio sita erat, post ipsius interitũ, sparsa est in varias regiones & pro-

uincias: atq; illinc natum regnū Francorum: Regnū Turcicum: Regnū Sultanicum: Imperium Germanorum: Sarracenorum item Secta, quæ olim tot regiones & prouincias occupauit vastauitq; , vt oppres-
serit imperium Orientale. In hæc regna diuisa sparsaq; imperij Romanorum virtus, adhuc obtinet aliquid de antiquo illo fulgore, quod nō sine iusta causa, aliter apud alios laudari potest ac debet. Quibus ita constitutis, si quis natus in ijs regionibus quibus Romani imperij vis diducta diuisaq; videtur: præsentia tempora vituperet, laudet autē eiusdē regionis vetustos incolas: is facile errat. At si quis in Italia habitet, nec Germanus, Turca, aut ex alijs Gentibus sit, quibus aliqua Romanorum virtutis portio communicata videtur: is non immeritò vetustatem summis laudibus efferre, præsentia tempora vituperare potest. Nam in illa admirabilem quandam virtutem intuebitur: in hisce temporibus omnis generis vitia grassari deprehendet: nullam religionis rationem haberi: nullam militarem disciplinam obseruari: legum iuris atq; iustitiæ cultum contemni: omnia deniq; vario turpitudinis genere infecta & cōmaculata esse. Quæ omnia tātō magis vituperāda detestandaq; sunt, quantò magis in ijs viget, qui pro tribunali sedētes, alijs imperāt & ipsi adorari cupiūt.

Sed (vt eò vnde digressi sumus redeamus) obijciat nobis, nō immeritò quispiā, non debuisse senes viros tantoperè aberrare, in conferēdis præsentibus rebus, cum ijs, quas in iuuentute gestas viderunt: siquidē error ille præsentia damnandi, & vetustatē nimis extollendi, ex causa nobis paulò ante commemorata depen-

dependet. Nam Senes ex æquo intelligere potuerūt, & ea quæ iuuenes olim viderunt, & illa quæ iam fieri cernunt: non autem in his quidem virtutem simul & vitia contemplantur, in vetustis id solum, quod cum virtute coniunctum est nouerunt. Cui rei respondeo, Homines non idem sentire ac iudicare semper, ne de vna eademq; re quidem, sed cum ætate mutari iudicium, mutari animi affectus atque cupiditates. Itaque mutatis animi affectibus & rationali anima aliter nunc, quam prius constituta: aliter de rebus iudicamus, quamuis tempora ipsa non mutantur: nam quomodo possint eadem res hominibus in iuuentute & senili ætate placere eodẽ modo ac displicere, cum diuersissima sint vtriusq; ætatis studia & cupiditates. Nam vt cætera omittamus quantò vires corporis senescentibus decrescunt, tantò augetur prudentia & ratio rectè de rebus iudicandi: atque hinc fit, vt quæ iuuenibus tollerabilia videbantur, senibus displiceant: quapropter non tempora accusare oportebat, sed falsum agnoscere iudicium potius, quo res malas, tunc bonas esse existimabant, quas nunc prudentiores facti malas esse intelligunt. His omnibus accedit hoc etiam, quod hominum cupiditates immensæ sunt nec satiari possunt: & natura ipsa apti sumus ad appetenda quamplurima, quæ fortuna postea singulis denegare solet: atque hinc fit postea, vt suis quisque rebus minus soleat esse cõtentus, quas dum fastidit, præsentia tempora vel absq; vlla ratione damnat, præterita laudat, de futuris optima quæq; sperat. Quæ cum ita sint, nescio ego sanè, an ex eorum numero fortè

& ipse sim, qui in hisce meis disputationibus, ni-
 miùm laudem tempora illa, & antiquos Romano-
 rum mores, nostra autem vituperem. Enimuerò si
 non esset virtus, quæ in iis hominibus elucebat, luce
 meridiana clarior: vitia autem, quæ ætate nostra
 omnis generis dominantur, nobilissima: paulò mo-
 deratius loquerer, ne in id vitium incurrerem, quod
 in multis iam accusaui. Sed cum hæc tam euidentia
 sint, audacter dicam quid de nostris & antiquis illis
 temporibus sentiendum putem, vt iuuenum animi
 hisce nostris scriptis admoniti, cuitare discant vitia,
 quæ nunc grassantur, seque præparare ad virtutem il-
 lam antiquorum imitandam. Vt si fortuna alicui oc-
 casionem offerret, in sua Repub. ad antiquorum nor-
 mam quippiam instituendi, ex doctrina & institus-
 tione nostra aptior sit. Est enim viri boni officium,
 vt quæ vel fortunæ aduersitate, vel temporum inuis-
 dia ipse præstare Reipub. non potuisti: saltem alios
 doceas: vt si quando ex plurimis vnus felici aliquo
 fidere excitatus, id præstare queat. Quamobrem
 absolutis iis, quæ superiori libro disputauimus, de
 Romanorum institutis Urbanis, quæque domi in
 pace ad Rempub. feliciter instituendam perti-
 nebant, deinceps alium librum subijciam,
 in eoq. differam de iis, quæ foris à Pop.
 Romano rectè instituta, ad im-
 perij augmentum con-
 duxêre.

Coheren-
 tia libri
 primi cum
 secundo.

V I R.

VIRTUSNE AN FORTUNA

maior causa extiterit, Romanis acquirendi tanti Imperij?

CAPVT I.

EXISTIMAVNT multi, & inter cæteros Plutarchus gravissimus author, Pop. Rom. in acquirendo tanto imperio, maiore fortunæ prosperitate, quàm virtute vsum esse, idque vel ipsiusmet Pop. Romani auctoritate constare. Neque enim fortunæ tot templa dedicasset, nisi ei victorias suas acceptas tulisset. Nam Romæ nulli deorum, dearumve tot erant posita templa, vti fortunæ. Eidem huic sententiæ videtur Liuius quoque suffragari, eo quod in recitandis orationib. imperatorum, nunquam solius virtutis mentionē facit, sed fortunæ auxilium adiungit. Ego verò contrarium sentio, neque Plutarchi hanc opinionē defendi posse contendendo. Nā si nulla extitit Resp. quæ tantum Imperium, vti Roma acquisiuit: cur id fortunę potius, quàm bonis ipsius legib. & institutis tribuamus? Virtus exercituum, & imperatorum singularis industria, imperium Romanum peperere: res autē partas cōservarunt bona Reipublicæ institutio, rectaque gubernandiratio à primo legislatore constituta: vti

deinceps copiosius differemus. Obijciunt, qui contrarium sentiunt, fortunæ fuisse nō virtutis Romanorū, quod nunquam geminis magnis ac difficilibus bellis, simul impliciti fuerint. Neq; enim cum Latinis bellum gesserunt, donec Samnitum vires fre-
gissent: neque cum Tuscis dimicârunt, donec Latinos sub iugum rede-gissent, Samnitesque planè oppressissent. Quod si à binorum horū populorum, potentissimis exercitibus simul petiti bello fuissent, dubium non est, quin in summum discrimen Romanorum res adducta fuisset. Vtut res se habeat, hoc certè constat, eos nunquam geminis maximis ac difficillimis bellis simul fuisse occupatos: sed sub finem vnius alterum cœpisse, & principiū secundi priori finem imposuisse. Id ex serie constat bellorum ab ipsis gestorum. Nam vt de ijs nil dicamus, quæ ante captam à Gallis urbem confecerunt. Interim certè dum bellum gessere cum Æquis & Volscis, non habere alios hostes, quandiu horum vires firmæ fuissent. His perdomitis, ortum est bellum cum Samnitibus: quod etsi primò non planè esset confectum, eò vsque tamen perductum erat, cum Latini bellum mouerunt, vt ad Latinos compescendos, auxiliū Romanis tulerint. Latinis subiugatis redintegratum

gratum est bellum contra Samnites: Fractis Samnitibus, ortum est bellum cum Tuscis: Rebus cum Tuscis compositis, tertio redintegratum cum Samnitibus bellum, Pyrrhi in Italiam aduētum. Pyrrho Italia pulso, cœpit primum bellum Punicum: Eo cōfecto, Galli & qui trans alpes & qui cis alpes habitabant, omnes simul aduersus Romanos coniurârūt: Victis iis, ac magna strage inter Pisas & Popoloniam, vbi nunc est Turris S. Vincentij, cæsis, pacē viginti propè annis habuerunt, quibus nil singulare gestum est: tantum Ligures & reliquæ quædam Gallorum in Gallia Cisalpina deletæ. Postea ortum est secundum bellum Punicum, quod Italiam quindecim annos afflixit. Confecto hoc bello magna cum laude, ortum est Macedonicum: subiectis Macedonibus, ortum est bellum Asiaticum cum Antiocho: Victo Antiocho, nullus extabat iam amplius aut Princeps aut Respub. quæ vel sola vel cum aliis coniuncta, Romanorum potentiæ resistere posset. Ante vltimā hanc victoriam certè, si quis seriem bellorum à Pop. Romano gestorum diligenter intueatur, & modum progrediendi ab eo obseruatum consideret: fortunæ prosperitati immixtam deprehendet singularem virtutem, & rei militaris peritiam, ex qua feli-

cium successuum causam potiùs desumere, quam in vnâ fortunam omnia referre malim. Postquam enim Monarcha aliquis, aut libera Respublica, ad tantam potentiâ peruenit, vt vicinorum, vel principum, vel Rerumpublicarum nulla ei sola bellû mouere ausit: tunc liberum semper erit Monarchæ illi, ac potētissimæ Reipublicæ, cum quocunque volet suorum viciniorum bellum gerere, cæteros in amicitia continere: quod illi potentiam eius formidantes, & blanditijs deliniri, & faciliè placari queant. Qui verò lōgius illinc absunt Monarchæ, aut Resp. tanquam si ea res ad se nihil pertineat, parum curant, quid isti inter se agant, permanentq; in eo errore, donec malum ad ipsos quoque sensim perueniat. Cum incendium ad ipsos vsq; peruenit, non nisi proprijs suis viribus resistere possunt: atque hæ si non sufficiant, potentiæ illius resistere nequeunt, & ipsi quoque opprimuntur. Nil dicam de Samnitib. nunc, quomodo passi sint Volscos & Æquos à Romanis superari, tanquã si ea res ad ipsos nihil pertineret, ad Carthaginenses accedã, quorum potentia magna erat eo tempore, quo Pop. Romanus cum Samnitibus & Tuscis, bellum gerebat. Nam vniuersam Africam iam tùm possidebant: Sicilię prætereà,

tereà, Sardiniaë, & Hispaniaë imperabant. Eadem hac sua potentia decepti, & cum procul à Populo Romano abessent, nunquam in animum induxerunt tunc de bello ei faciendo, aut suppetijs Samnitibus, ac Tuscis ferendis: sed (vt plerunque facere solemus in rebus nouis & sensim crescentibus) fauore potius & amicitia Romanos prosequerentur, nec errorem suum animaduertunt, donec Populus Romanus subiugasset omnes intermedios populos, & iam cum ipsis de Sicilia & Hispania Imperio contendere cœpisset. Quod Carthaginensibus accidit, Gallis quoque euenit, Philippo Macedoni, & Antiocho. Nam horum singuli existimabant, interim dum Populus Romanus alijs bellis esset occupatus, fore vt vinceretur: & temporis adhuc satis superesse, vt se defendere vel armis, vel aliqua amicitia possent. Quæ cum ita sint, verisimile mihi certè videtur, eandem fortunæ prosperitatem contingere posse cuiunque vel principi vel Reipublicæ, quæ eadem virtute & industria vti nouerit, qua Romanos vsos esse scimus. Atque hîc non incommodè etiam dicere possemus, de industria qua alienas prouincias inuaserunt: nisi de ea re copiosè disseruissemus in libro de Principum institutione.

Hoc tamen silentio prætereundum non est, Pop. Romanum semper operam dedisse, vt in alienis prouintiis amicum quempiam haberet, qui ad illam inuadendam aditum patefaceret, & ad illam conseruandam postmodum auxilio esset. Sic Campanorum opera in Samnium ingressi sunt: per Camertinos in Tusciam: per Mamertinos in Siciliam: per Saguntinos in Hispaniam: per Massanissam regem in Africam: per Aetolos in Græciam: per Eumenem & alios quosdā principes in Asiam: per Masienses in Galliam: & aliorum denique amicorum auxilio indicioque in alias regiones & prouincias ingressi sunt: & postquā eas occupassent, etiam retinuerunt. Hanc rationem, si diligēter obseruetur, talem esse comperies, quæ secum fortunæ prosperitatem adiunctam habeat, vt non opus sit fortunam, illam deam, implorare. Quò autem hanc disputationem magis illustrare possimus: & demonstrare quod longè plus possit virtus, quàm fortuna ad Imperium comparandum, differemus capite sequenti de populorum natura, quos Romani bello subegēre, & quàm pertinaciter iidem libertatem suam defendere conarentur.

Cum

Cum quibus Gentibus Romanis dimicandum fuerit, & quàm obstinatè illi libertatem suam defenderint? quanti item libertas sit facienda?

CAPVT II.

Difficilem arduamque de vicinis & aliis quibusdam populis victoriam, Pop. Romano fecit amor conseruandæ libertatis, qui tunc multis gentibus insidebat. Eam enim tanto studio defendere conabantur, vt non nisi singulari quadam virtute vinci & superari potuerint. Cuius rei argumentum habes tot periculorum exempla, quæ adire eius defendendæ ac recuperandæ causa voluerunt: tot tamque horrenda supplicia de iis sumpta, qui illius amittendæ causam præbuisent. Sed neq; obscurum est ex lectione historiarum, quanti facienda sit libertas, & quâto & quàm difficile sit Populo iugum seruitutis. Ætate nostrâ vnica gens superesse videtur, in qua liberæ ciuitates sint: olim per omnes mundi plagas extabant populi liberrimi. In Italia certè inter Alpes, quæ Galliam Cisalpinam à Tuscia diuidunt, & extremam Italiæ oram, multi liberi populi habitabant, Tusci, Romani, Samnites & alij: nec men-

tio fit vllorum Regum, qui tunc imperâr-
 rint in Italia, præter Reges Romanorum,
 & Porsennam. De cuius stirpis excidio, etsi
 historiæ nihil memoriæ prodiderint: con-
 stat tamen Tusciam, cui Porsenna impera-
 uerat, liberam fuisse eo tempore, quo Ro-
 mani aduersus Veios bellum susceperunt,
 & libertate quidem tanta cum voluptate
 vsam, tantoque odio Monarchiæ appella-
 tionem habuisse, vt cum Veij defendêdi sui
 causa Regem creassent, & auxiliû à Tuscis
 contra Romanos petijssent, Tusci re diu
 deliberata, tandem censuerint non feren-
 das ijs esse suppetias, donec Regem habe-
 rent: neque enim decere, ijs auxilium fer-
 re, qui patriam vnus viri imperio subiecif-
 sent. Sed neque sine causa insidet populo
 omni libertatis amor. Testatur enim expe-
 rientia, nullam ciuitatem suos ciues ditare,
 nisi tempore libertatis, neque etiam impe-
 rium cōparare, aut publicas opes quocun-
 que modo augere. Admiratione summa
 dignum est Athenienses Pisistrati tyranni-
 de liberatos, centum annorum spacio, vi-
 res atque potentiam suam tantoperè au-
 gere potuisse. Et longè magis stupendû ad-
 huc, Romanorum Rempublicam, expulsis
 Regibus, ad tantum fastigium peruenire
 potuisse. Eueniunt autem hæc omnia, quo-
 niam

niam non priuatorum opes, sed quæ publica communiaque sunt, Rempublicam augent: neque habetur ratio boni publici, nisi in liberis ciuitatibus, in quib. id, quod ex æquo prodesse potest omnibus, aut quàm plurimis, semper decernitur, nec habetur ratio paucorum quorundam, quibus nocere fortè possit id, quod vniuersis prodest. Contrà quàm accidit in ijs ciuitatibus, quæ Principis alicuius imperio parent. Nam in ijs plerunque fit, vt quod Principi prodesse potest, vniuersis ciuib. noceat. Quo fit, vt si libera Respublica sub tyrannidem alicuius redigatur, inter leuissima detrimenta, inde sibi orta, hoc numerare queat, quod iam neque opibus, neque imperio amplius augeri queat: Sed decrescere etiam paulatim incipiat. Nam etsi concedamus Tyrannum hunc, sub cuius imperium redacta est, virum esse industrium & bellica virtute præstantem: tamen id, quod ille comparat, in suum priuatum commodum, non in vsus publicos conuertit: cum neque ex subditis suis, quibus tyrannicè imperat, deligere ausit excellentissimos ac præstantissimos quosque, vt eos præficiat rebus gerendis, metu nimirum vindictæ. Quod si quas præterea vrbes occupabit, non certè huic tri-

butarias faciet: cum tyranni scopus sit, non augere potentiam subditorum: sed subditam sibi conseruare, & vires, quibus aliquando iugum excutere queant, opprimere. Qua de re multa præclare apud Xenophontem, in libro de tyrannide, leguntur. Quæ cum ita se habeant, nemini mirum videri debet, veteres tanto libertatis studio flagrasse, & tyrannorum nomē tanto in odio habuisse: vt cum nuntius olim ad exercitum peruenisset, de interfecto Hieronymo Hieronis Siracusani nepote, ac milites omnes fremerent aduersus coniuratos: tamen cum paulò post nuntiaretur, proclamari libertatem publicè Syracusis: deposita iracundia contra coniuratos, de modo conseruandæ libertatis deliberare cœperunt. Ob easdē causas ingentibus suppliciis persæpè affecti sunt ij, qui amittendæ libertatis autores esse voluerunt. Quorum exempla cum plurima extent, hoc loco vnum tantum, idque horrendum & memorabile adducam, quod in Corcyra accidit, tempore belli Peloponesiaci. Nam cū tunc vniuersa Græcia in binas factiones diuisa esset, quarum vna Atheniensium, altera Spartanorum amicitiam retinere conabatur: & in Corcyra optimates superiores facti, populo libertatem semel eripuissent: factum

*Pænæ e =
reptæ li =
bertatis.*

etum est postea, ut populus, Atheniensium
 auxilio adiutus denuò optimates deuice-
 rit. Itaque seruitutis iugo excusso, optima-
 tes omnes in magnum quendam carcerem
 incluserunt: ex eo deinde denos singillatim
 educentes, tanquam si illos in exilium mit-
 tere vellent, varijs supplicijs afficiebant.
 Cuius rei tandem certiores facti reliqui in
 carcere: decreuerunt, quocunque modo
 se à tam fœdis supplicijs defendere: facto
 igitur impetu in eos, qui carceres ingredie-
 bantur, illos repellebant, & aditu prohibe-
 bant. Sed ea re cognita populus, concitato
 tumultu, tabulatum carcerib. impositum
 aperuit, & ruina murorum vniuersos simul
 suffocauit. Huiusmodi crudelitatis exem-
 pla, pro defensione libertatis tunc plura
 quoque alia euenerunt: maiori tamen cum
 impetu solent homines ereptam liberta-
 tem vindicare, quàm in eos, qui eam eripe-
 re voluerunt ferri. Sed non immeritò pos-
 sit quispiam hoc loco admirari causam, cur
 antiqui illi lōgè magis laborasse videantur,
 pro libertate publica, quàm id ætate nostra
 fieri videamus. Ego verò ob eandem cau-
 sam id fieri puto, propter quam iidem illi
 etiam fortiores viri erant, quàm nostri: at-
 que illam maiore ex parte pendere ex ipsa
 educatione, & religionis illorum nostræq;

diuersitate. Nam cum ex religione nostra veritatem rerum intueamur : discimus ex illa statim honores & pompam huius mundi cōtemnere. Sed Ethnici hæc omnia magni faciebant, & in ijs summum bonum situm esse putabant : quapropter promptiores ferocioresque erant huiusmodi rerum defensores. Id ex multis eorum institutis apparet : nam si vel eorum sacrificia cum nostris conferas : in illis magnificentiam quandam horrendam, in nostris delicatam quandam molliciem cernes. In illis, pompæ & magnificentię cædes multorum animalium adiungebantur, qui terribilis aspectus homines etiam feroces reddebat, nostra his omnib. caret. Ethnicorum religio non reddebat homines beatos alijs rebus, quàm gloria & laude virtutis, pro rebus benè fœliciterque in bello aut pace gestis : ex nostræ religionis institutione, beatiore putantur humiles, & qui rerum diuinarum contemplationi dediti sunt, quàm qui res magnas gesserunt. Summum præterea bonum statuit in humilitate & contemptu rerum huius mundi. Ethnici omnia contrario modo se habere credebant : nam summum bonum existimabant in magnitudine animi positum esse, & corporis viribus cæterisque omnibus, quæ à fortissimis viris fie-

ris fieri solent. Hæc vitæ institutio Christianum orbem imbellem fecisse videtur, vt sceleratis ac perfidis principibus certa præda esse solcat. Nam plerique mortalium spe vitæ beatæ cogitant potius de tolerandis iniurijs, quam de ijsdem vindicandis: tanquam si oporteret cælum sine armis ullis solo ocio comparare: sed non caret errore ista Religionis nostræ explicatio, & qui illam ita sunt interpretati, abiecti homines fuere, quibus otium potiùs quàm virtus cordi fuit. Nihil enim religioni Christianæ aduersatur patriæ defensio, imperijq; eius per legitimum modum auctio: permittitur omnibus Patriam amare, in honore habere, & ad illius defensionem se præparare. Sed inepta illa educationis ratio efficit, vt si per vniuersum orbem ætate nostra percurras, neutiquam tot populos liberos, tot liberas Respub. vt olim erant, inuenire queas, nec homines libertatis amatores, atque eiusdem acres defensores. Equidem Romani imperij magnitudo, non parum etiam ad id fecit, cum per vniuersum orbem liberas Respub. sub suum iugum subiecerit: sed neq; destructo imperio Romano, tamē potuere pristinam libertatem recuperare, nisi per pauca quædā. Quo tempore augebatur Romanū imperium, inue-

niebantur in omnibus regionibus multi liberi populi, multæ liberæ Respub. præclare institutæ: & libertatis defensores acerri-
mi: nec proinde à Populo Romano absque singulari virtute vinci, ac superari potue-
runt. Exemplo esse possunt vel soli Samni-
tes: quos Liuius testatur tam potentes pa-
ce ac bello fuisse, & tam acres libertatis de-
fensores, vt quadraginta sex annos bellum
cum Romanis gesserint, nec vinci omninò
potuerint, ante tempora Consulatus Papy-
rij Cursoris, qui Papyrij primi filius fuit:
quamuis infinitas strages perpessi fuissent.
Quo magis miseratione dignum est, si quis
eam regionem ætate nostra propemodum
desolatâ videat, quæ olim à tot liberis ho-
minibus incolebatur, tot liberis & præcla-
rè institutis ciuitatibus exornata erat. Quæ
omnia diuersitatis suæ causam habent, ex
libertate & seruitute. Quæcunque enim
ciuitates ac regiones libertate fruuntur, au-
gentur opibus, & imperio, & hominum
multitudine. Quis enim non libentius pro-
creet homines in ijs locis, vbi matrimonia,
& opes liberæ sunt, quàm vbi metus est, ne
si quid labore tuo ad educandos liberos
comparasti, id tibi à tyranno aliquo aufera-
tur? Vbi libertas est, non modo tibi polli-
ceri potes, liberos fore nō seruos, quos pro-
creas

*Libertatis
laus.*

creas filios, sed siquidem virtuti operam
 dent, etiam ad Reipub. gubernationē ad-
 hibitos iri. Augentur opes hīc, non ex agri-
 cultura modò, verum etiam ex omnib. alijs
 honestis artibus: quod omnes ita affecti si-
 mus, vt eo loco libenter acquiramus, quo
 speremus, rebus partis tutò frui posse: In
 huiusmodi locis omnes certatim, cū pu-
 blicorum, tū priuatorum commodorum
 rationem habent, eaquē augere conantur.
 At vbi seruitutis iugo oppressi sunt homi-
 nes, contrario modo eueniunt omnia, id-
 quē tantò magis, quantò durior seruitus
 fuerit. Durissima videtur seruitus earum
 ciuitatum atque regionum, quæ imperio
 liberæ Reipub. parent. Primum enim diu-
 tissima esse solet, vt nulla spes consequen-
 dæ libertatis proposita sit. Deinde solent
 liberæ Respub. augēdarum suarum virium
 gratia, subiectarum imperio suo ciuitatum
 potentiam imminuere, & succum omnem
 propemodum exugere, secus quàm solent
 principes nō omninò barbari, quales sunt
 ætate nostra orientales omnis ciuile vitæ
 corruptores. Cæteri humanis artibus in-
 stituti, æquiores esse solent, & subditos di-
 ligere consueuerunt, permittuntquē non
 solum, vt consuetis artibus rem faciant: sed
 statuta antiqua & leges relinquūt integras,

vt si ob hâc seruitutem incrementum amplius accipere nequeant: conseruare tamé possint res prius à se partas. Et hoc quidem loco de principatu loquor, qui ab extero homine occupatur: de tyrannide quem patrię ciuis inuadit, supra loquuti sumus. Quę omnia si diligenter cōtempleris, haud mirum videri debet, Samnites, eo tempore, quo libertate fruebâtur, ad tantam potentiam peruenisse: amissa illa ad extremum fuisse redactos. Qua de re Liuius in bello punico inquit, Samnites vnica Romanorum legione apud Nolam, vsque adeò oppressos fuisse, vt legatos ad Annibalem impetrandi auxilij causa mittere coacti fuerint: Legatos etiâ de sua miseria apud Pœnum conquestos, se esse illos, qui proprijs viribus cum Pop. Romano centum annos gesserint bellum, & sæpè binos exercitus Consulares sustinuisse: nunc eò miserię redactos, vt vnica legionē sustinere nequeant.

Romane urbis magnitudinem ortam esse, partim ex ruina vicinarũ urbium, partim quod peregrinos homines ad honorum gradus, in vrbe facile admiserit.

CAPVT III.

CRESCIT interea Roma Albæ ruinis, inquit Liuius. Nam qui potentem

tem urbem quampiâ efficere vult, aptam-
 que ad imperium occupandum: in id vnicè
 debet incumbere, vt eam magno ciuiû nu-
 mero repleat, sine qua renunquâ ad fasti-
 gium aliquod peruenire poterit. Id ipsum
 duob. modis præstabit, quorum vnus faci-
 lis & gratus, alter violētus esse videtur. Pri-
 mus est, si aditum patefeceris omnib. pere-
 grinis, vt tutò in urbem tuam commigrare,
 & illic habitare, & ausing, & libēter velint.
 Violētus alter est, si vicinas vrbes destru-
 xeris. Ita enim compelles earum incolas in
 tuam urbem commigrare. Vtrumque mo-
 dum obseruârunt Romani, quamobrē tam
 citò creuit Respub. vt Sexto illorum Rege
 imperante, octuaginta millia ciuium illic
 habitarent, qui ad arma ferenda apti essent.
 Violētus ille modus similis est ei, quo agri-
 colæ in excolendis arborib. vtuntur. Nam
 vt Plantæ altius consurgant, firmioresque
 fiant, atque fœcundiores, amputare solent
 primos ramos, & stolones omnes, videli-
 cet vt succus in superiores plantæ partes
 vberior feratur, & plâta maior fœcundior-
 que fiat. Necessarium autem esse id in au-
 genda viribus atque imperio Republ. vel
 Spartanorum & Atheniensium exemplum
 documento esse potest: quæ vrbes etsi mu-
 nitissimę essent, & optimis legib. institutæ,

non potuere tamen Romanam potentiam adæquare, quamvis Roma minus benè instituta videretur, ob tot patrum plebisque contentiones. Cuius rei ratio est, quod Roma vtrumque modum in augendo ciuium numero seruans, potuit ex suis ciuibus ingentem exercitum producere: Athenienses & Spartani contrariam viam ingressi, nunquam potuere plùs, quàm viginti milia ciuium suorum singuli proferre. Neque enim attribui debet id diuersitati situs locorum, solivæ fœcunditati, sed causis iam expositis. Lycurgus enim, Spartanorum legislator, nulla re facilius abrogari posse leges suas existimavit, quàm peregrinorù hominum aduentu. Itaque omnia in Repub. eò direxit, ne ciuibus suis occasio esset, cum exteris hominibus conuersandi, aut negotiandi. Ob quas causas ne peregrini reciperetur interdixit, & matrimonia, quæ cum exteris contraherentur, prohibuit: denique ne occasio exteris mercatoribus daretur, merces suas eò comportandi, mandavit, vt moneta ex corio vterentur, quib. omnibus de causis, nunquam potuit Spartanorum ciuium numerus vehemèter augeri. Sed cum res humanæ, quæcunque aliquid artificij continent, naturam imitari debeant, nec fieri possit, vt planta tenuis,

ponde-

ponderosos ac magnos ramos sustineat: nequaquam existimare debemus, Rempub. exiguo ciuium numero constantem, posse occupare, aut si quando occupauit, conseruare, vrbes maiores & frequentiores, quàm ipsa sit. Nam si quando tale quiddam ei contigerit, ex leui aliquo motu rursus omnia perdet, perinde vt tenuis planta, ponderosiores ramos habens, ex leui vento confringitur. Quamobrem Spartani, etsi Græciæ totius imperium occupassent, tã inepti fuerunt ad id conseruandum: vt deficientibus Thebis, reliquæ ciuitates simul omnes defecerint: amissoque vniuerso imperio, perinde affecti erant, vt planta sine ramis. At id Romanis non contigit, quoniã domi plantam habebant firmam, quæ validos illos ramos faciliè sustineret. Hęc præcipua causa fuit magnitudinis Romani imperij, quam Liuius, vt ante diximus, præclare expressit, inquiens: crescit intereà Roma Albæ ruinis. De cæteris, quæ etiam eò faciebant, inferius dicemus.

*Respub. tribus modis solere imperium
comparare.*

CAPVT IIII.

Rerum antiquarum historiam obseruanti, tres modi apparent, quibus

Respub. in vniuersum vsæ depræhenduntur, ad imperium comparadum. Ex ijs primus est, quem Tusci olim obseruarunt, qui inito fœdere inter sese: quo æquali dignitate eorum ciuitates compræhenderentur, subindè plures in suam societatem, ditio- nemque pelliciebant, perinde vt faciunt ætate nostra Heluetij, & olim in Græcia Achæi, atque Aetholi: Quia autem multum negotij fuit olim Pop. Romano cû Tuscis, hoc modo inter se confœderatis: explicanda est aliquatò copiosius hoc loco illorum Reipub. ratio, de qua etsi historiarum monumentis nil singulare proditum sit: nouimus tamen, quod ante tempora Romanorum Tusci potentissimi fuerint terra mari- que. Quorum potentia argumentum est, quod in Mare superum Atriam, Coloniam nobiliss. deduxerunt, ex quo Mari Adriatico postea nomen ex ipsa impositum remansit: vnus tantum literæ mutatione intercedente. Eorum imperij limites erât ab ima parte, Tyberis fluuius, ab altera, summæ alpes, quæ Italiam à Germania diuidunt. Sed 200. annis tamen, antequam crescere inciperent Romani Imperij vires, accepere Tusci à Gallis magnam cladē, qui Belloueso duce, siue necessitate querendarum sedum coacti, siue loci fertilitate moti, supera-

superatis alpib. eam Italiæ partem occuparunt, quam vocamus Longobardiam, & à suo nomine eam Galliam Cisalpinam nuncuparunt, expulsiq; priorib. incolis, multas in ea ciuitates extruxerunt, quas possederunt eò vsq;, donec ipsi quoq; postea Romana potentia domiti, pelleretur. Hęc erat Tuscorum imperandi ratio, comprehensis æquali fœdere eorū ciuitatibus, quæ duodecim numero erant, & Clusium, Veij, Fesulæ, Aretium, Volaterra, inter eas præcipuæ. Sed nō potuere tamē illius ope, Italiæ limites excedere: neq; Italiam vniuersā occupare, propter causas, quas postea cōmemorabimus. Alter imperandi & acquirendi imperij modus est, si ciuitati tuæ plurimas ciuitates socias adiungas, ita tamen, vt tibi imperij nomen, & potestas remaneat, cū ad suscipienda bella, tū in eos, quos sociorū auxilio deinceps occupare, & subigere potueris. Quæ ratio à Populo Romano obseruatā est. Tertius est, quo vsi sunt Spartani & Athenienses, ij enim nō socios sibi vllos adiunxerunt: sed quoscunque occuparunt, omnes sibi subditos fecere. Quæ imperandi & acquirendi imperij ratio, omnium imbecillima est, vt in iisdem hisce binis præstantib. Rebus pub. apparuit. Neque .n. tam citò, ob vllam aliā causam de-

structæ fuerunt, quàm quod Imperium, suis viribus maius, comparâssent. Est enim res per se ardua, atque difficilis, imperare per vim, & iis præsertim, qui prius liberi esse consueuerunt. Quod si ergo, neq; maximum habeas ciuium numerum, neq; socios adiungas, quorum auxilio imperij pōdus sustinere possis, vix domare imperio tuo subditos poteris. Cum autem Athenienses & Spartani neutrum horum fecerint, nemini mirum videri debet, si ineptam esse diximus, eorum imperandi rationem. Romani vtrumque fecerunt: nec extare puto memoriam vllius Reipub. quæ tali modo imperandi vsa fuerit. Quamobrem creuit etiam illorum potentia, plùs quàm vllius vnquam Reipub. Multos illi sibi per vniuersam Italiam socios adiunxerant, qui iisdem legibus, vt ipsi viuerent: exceptis imperij insignibus, quorum sedes Romæ collocata erat: sed ita fiebat, vt iidem socij sensim suisque laboribus, semetipsos magis magisque Pop. Romano subiicerent. Nam postquam idem Populus Italia egressus, regna in prouincias reduceret: neque ij, qui victi essent difficulter parerent, cum aliàs sub Regibus viuere consueuissent: neque præterea à sociis, sed ipsomet Pop. Romano superatos se esse putarent: nullum præter

ter Pop. Romani dominium agnoscebant. Quo factum est, ut omnes socij, quicunq; in Italia essent, à tot Romanorum prouincijs, quæ se eorum imperio planè subiecerant, & vrbe munitissima ac potentissima oppressi: errorem suum tardè nimis agnouerint, quod nulla iam ratio esset, eorum potentiae resistendi. Nam si qui illorum aduersus Romanos coniurarent, breui tempore opprimebantur, & ex socijs subditi fiebant. Hunc administrandi acquirendiq; imperij modum solus Pop. Romanus obseruauit, nec ullus eo præstantior inueniri potest, vel ipsa experientia attestante. Post hunc, secundum locum obtinet is, quem à Tuscis, Achiuis, atq; Ætholis obseruatum olim docuimus, & ab Heluetijs etiamnum obseruari. Nam etsi non magnum imperiũ facile sit consequi per hunc: quod Respub. disincta in plures ciuitates eodem fœdere compræhensas, non tam facilè de rebus gerendis consultare queat, nec tam cupidos habeat ciues acquirendi imperij, quod in tot partes postmodum diuidi oporteat: tamen ob has ipsas causas duplici nomine prodesse solet. Primum enim, si quid semel est occupatum, illud diutissimè retinere solent: deinde non facilè bellis sese immiscunt, & pace felicius vtuntur: diutius enim

de omnibus ijs, quæ occurrunt consultare coguntur, & lentius mouentur, quàm ubi vnus in mœnibus omnes compræhenduntur. Solet prætereà hæc imperandi ratio, certos sui incrementi limites habere, quos non faciliè excedit. Nam postquam duodecim, aut quatuordecim vrbes sese eodem fœdere coniunxerunt: nō solent plures recipere in societatem, quod satis se esse, atque sufficere existiment ad sui defensionē: neque magnopere quærunt, vt alijs imperent, cum parū singulis imperium illud prodesse queat: plurium verò sociorum multitudo, confusionem potiùs quàm defensionis auxilium allatura esse videatur. Itaque cum eò vsq; accreuerit fœderis eorū societas, vt tuti esse videantur ab exterorum incursionibus, & sufficiētes ad sui defensionem: binos scopos sibi proponunt. Nam aut vicinas ciuitates & regiones in suā clientelam recipiunt, certo stipendio dato, quod inter ipsos faciliè diuidunt: aut modò huic, modo illi principi operam nauant in bello. Idque cū ab Heluetijs nūc, tūm olim ab alijs factitatum esse nouimus. Quamobrem narrat Liuius, cū aliquando Philippus Macedoniæ Rex, præsentē Aetholorum prætore, cum Tirol Quintio Flamminio differeret, obiecta esse illi prætori

tori Aetholorum auaritiā , à Philippo: quod non eos puderet militem suppeditare vtrique hostium, vt in contrarijs castris sepè Aetolorum signa cernerentur. Quamobrem vel ex hoc exemplo, videtur ista administrandi, acquirendique imperij ratio, semper sibi similis fuisse. Alteram verò, qua subditi solummodò parantur, vt olim incommodam minimeq; firmam fuisse constat : Ita nostra quoque ætate Italicis ciuitatibus parum salutaris fuit. Sola Romanorum illa admirabilis fuit, cuius exemplū neque antea ab vllō populo, neq; post vsurpationem esse nouimus. Tuscorum, Aetolorumque Rempub. imitantur ætate nostra soli Heluetij, & Sueuorum confœderatio. Quæ cum ita sint, ac tam multa Populus Romanus domi, militiæque præclare instituerit, & ad augendam, & ad cōseruandam Rempub. salutaria, quæ à nostris hominibus nec considerantur, nec ad imitandum proponuntur: mirum nemini videri debet, si eò res nostræ in Italia redierunt, vt præda simus cuicunque, qui nos inuadit. Nam, vt de cæteris taceamus, Tuscos certè nostros deceret, si non Romanorum illam disciplinam militarem, & augendi imperij rationem imitari se posse considerent: eam saltem imitarètur, quam antiquissimè

illi Tusci excogitârunt: qua si nō magnum & Romanorum simile imperium compararunt: tamen in Italia potentiam acquisiuerunt, quantam illa administrandæ Reipub. ratio permittit: eamque cum summa laude, & æterna sui nominis memoria, possederunt longo tempore: donec ea primū à Gallis labefactata, & denique à Populo Romano oppressa deletaque, funditus caderet, vsqueadeò, vt ætate nostra tanti illorum imperij vix vlla extent vestigia. Atque hæc ipsa ratio fuit, vt sequenti capite disputare constituerim de causis, propter quas tantarum rerum memoria aboleri possit.

Mutationem religionis, linguarumq̃, Diluvia item atq; pestilentiam efficere, vt magnarum rerum memoria aboleatur.

CAPVT V.

PHilosophis iis, qui Mundum æternum esse contendebant, non incommode obiici posse credo, oblitteratam rerum antiquissimarum memoriam. Neq; enim verisimile est, si Mundus ab æterno fuit, nos planè ignoraturos fuisse illa omnia, quæ ante quinque annorum millia gesta fuerunt. Sed non desunt tamen etiam causæ,

ſæ, quibus maximarum rerum memoria
 aboleri potuit, quas dum mecum conſide-
 ro, partim ab ipſa hominum naturâ, partim
 ex cœlorum influxu dependere cenſeo. Ex
 hominũ natura aboletur rerum magnarũ
 memoria, ob mutationem religionis &
 linguarum. Nam qui nouum religionis cul-
 tum inſtituere vult, imprimis operam dat,
 vt quæ prior religio continebat, omnia de-
 leantur, vtquæ ſuæ religioni fidem conci-
 liet. Quod ſi illi igitur, qui hanc nouam re-
 ligionem inſtituunt, etiam nouam linguã
 introducant: facile illis eſt omnes res anti-
 quas abolere, & eorum omnem delere me-
 moriam. Id ita ſe habere intelliges ex Chri-
 ſtianæ religionis inſtitutione: cuius primi
 autores in id vnicè incumbébāt, vt omnes
 Ethnicorum cæremoniæ ſtatutaquæ euer-
 terentur & delerentur. Quod autem re-
 manſit tamen aliqua memoria Ethnico-
 rum religionis & veterum inſtitutorum: id
 factum eſt ob linguam non mutatam: nam
 Chriſtianam noſtram religionẽ Latina lin-
 gua explicarunt: quod ſi illam cum noua a-
 liqua lingua introducere potuiſſent: facile
 aboleri potuiſſet omnis Ethnicorum diui-
 ni cultus memoria. Uſque adeò enim dili-
 gentes aſſiduique erant primi illi Chriſtia-
 nę Religionis inſtitutores & moderatores,

in extirpandis Ethnicorum superstitionibus, vt & Poëtàs & Historicos quibus aliquid tale contineretur, comburendos iurarent, idola deiicerent, & quicquid superstitiones illas aliquo modo redoleret, id omne in vniuersum tollere conarētur. Cui illorū diligentiaē si noua penitus lingua accessisset, facile potuissent antiquaē illaē res in obliuionem omnes trāsire. Quod igitur fecisse nouimus Christianaē religionis patres in ea cōstituenda aduersus Ethnicorū superstitiones: id ipsum verisimile est ab ijs factum, qui Gentilismū instituerunt, cōtrā antiquorum aliquam religionem. Et quoniam quinque aut sex annorum millibus, fieri potest, vt religio bis aut ter planè immutetur: non mirū est, si cum illa mutatione, rerum quoq; antiquarū memoria aboleatur, vsq; adeò vt si quid earū ad posteros peruenit, pro fabula habeatur: perinde vt accidit Diodori Siculi historijs, quæ pollicentur narrationem rerum ante 40. annorū millia gestarū, & proinde nō iniuria pro fabulis habētur. Ex cælorum influxu perit rerum antiquarum memoria, ipso humani generis interitu, qui propter pestes aut diluua aut famem euenire solet. Maxima autem est vis diluuiorum, nam qui ex ijs conseruantur, ferè esse solent homines mōtani, historia-

historiarum & omnis antiquitatis imperiti: nec proinde posteris suis ullam earum cognitionem relinquere possunt: Quod si quis conservatur literatus & peritus antiquitatis: ut sibi nomen & auctoritatem apud posteros relinquat, ex animi sui sententia potius, quam ut res verè sese habuerint, scribere solet. Neque verò dubitandum censeo, quin statim temporibus huiusmodi pestes, fames atque Diluvia per orbem terrarum grassentur, cum earum mentionis pleni omnes sint libri historiarum: tum etiam quod abolitæ rerum antiquarum memoriam, tanquam certum eorum effectum intelligamus. His accedit quod rationi consentaneum sit, univsum mundum quandoque expurgari oportere, perinde ut singuli homines expurgantur. Nam in his quoque, auctis omnibus humoribus supra modum, natura si fortis fuerit, excretionem eorum molitur, sine qua interire hominem deberet. Idem censendum de ipso universo: nam cum omnes regiones terrarum, incolis plenæ sunt, nec usquam novus habitandi locus superesse potest: aucta insuper fuerit supra modum malitia hominum: necesse est purgari mundum aliqua magna clade: ut homines numero primum imminuti, deinde præsentis cladis intuitu, consternati, meliores reddantur.

Quæ cum ita sint, non mirum est, si Tuscorum res, olim tam belli, quàm pacis gloria celebres, à Romana potentia opprimi potuerint, & vsque adeò aboleri, vt vix vlla amplius extènt illarum vestigia.

Ratio progrediendi in bellis gerendis à Pop. Romano usurpata.

CAPVT VI.

SVPERIORI capite disputauimus de modo acquirendi, administrandique imperij, quem Pop. Romanus obseruabat: deinceps differemus de ratione gerendorum bellorum: vt intelligatur quantum prudentia cæteros homines superârint, vtque methodo semper vsi sint quadam, ad tantam imperij molem cõparandam. Qui bellum gerit pro animi arbitrio, nulla coactus necessitate, propositum finem proculdubio habet, comparare imperium, & partum conseruare, non amittere: ditare patriam, non ad paupertatem reducere. Ex quo sequitur, rationem habendâ esse sumptuum, ne nimis magni fiant: omnium horum naturâ Pop. Romanus vno quasi fasce comprehendit, dum bella gerenda esse statuisset magnis viribus, vt breui temporis spacio conficerentur. Itaque magnis copijs
in cam-

in campum prodibant, & hosti obuiam profecti statim dimicabant. Victis leges & pacis conditiones permittebant, aut eò Coloniam, quæ esset Romanorum finium custodia, deducebant: ex quo fiebat, vt breui temporis spacio bella conficerentur, & absque magno etiam sumptu. Nam interim dum apertè bellum indiceretur, sufficiebant Coloniae ad fines eorum imperij tutandas: bello publicè indicto, magnis cum copijs prodibant, pugnabant & victis grauiores, quàm prius conditiones, præscribebant: atque ita sensim eorum potentia augebatur, & hostium vires imminuebantur. Hunc gerendorum bellorum modum seruauerunt, donec peruentum esset ad Veiorum obsidionem: tunc enim aucta Re-
pub. stipendium ex ærario militibus constituerunt, vt diutius bellum protrahere possent, quæ res ante necessaria non erat, cum bella cum vicinis proximis gererentur, eademque breuissimè conficerentur. Id autem soluendorum stipendiiorum institutum, etsi eò pertineret, vt bella, quæ procul ab vrbe gerebantur, melius confici possent, & exercitus diutius sufficeret ad illa conficienda: nō tamen desierunt in id maximè eniti: vt illa quoque quàm fieri posset citissimè absoluerentur, & vt victis hostib.

eò Coloniae deducerentur. Nam præter cō-
 munem Populi Romani consuetudinem,
 efficiebat etiam Consulū ambitio, vt
 quàm citissimè bella absoluerentur: quo-
 niam annuus erat eorum magistratus, nec
 triumphum ducere poterant, ni priùs con-
 fectum bellum fuisset. Vt deducendarum
 Coloniarum ratio conseruaretur, efficie-
 bat vtilitas, quæ ex illis ad ciues Romanos
 dimanabat. Hæc progrediendi ratio igitur
 à Populo Romano perpetuo obseruata est
 in bellis gerendis, nec quicquam immu-
 tatum, præterquàm in præda distribuenda,
 in qua liberaliores à principio fuerunt,
 quàm postea, idque ob eam causam fecê-
 re, quod cum stipendia militibus solueren-
 tur, magis ærarij publici, quàm priuatorum
 vtilitatis rationem habendam putarent. Vt
 si ærarium ditesceret, stipendia solui pos-
 sent, tributo ciuib. non indicto. Itaq; hisce
 rationib. factum est, vt Rom. Pop. ex bellis
 ditatus fuerit; non ad paupertatem reda-
 ctus: cæteri principes & Respub. quæ Pop.
 Romanum imitari nesciunt, nō rarò plura
 amittunt quàm acquirunt. Tanta erat autē
 Romæ ditandi ærarij apud omnes cupidi-
 tas, vt eò redacta fuerit res, ne cuiquam
 Consuli ducere liceret triumphum, ni si-
 mul magnam auri, argentiq; vim, & aliam
 prædam

prædam multiplicem ærario inferret. Vniuersum igitur Populi Romani institutum eò spectabat, vt bellum breui tempore cōficeret, hostem aut vinceret, aut excursionibus & prælijs fatigaret & ad conditiones pacis petendas impelleret, ipse verò subinde magis magisque ditesceret.

Quantum agri distribuere solerent Romani singulis, qui in Colonias deducebantur.

CAPVT VII.

QUANTVM agri Pop. Romanus singulis Colonis diuidere soleret: vix memoriæ proditum esse credo? verisimile est autem aliquando plus, & aliquando minus cuique assignasse: prout locus magis aut minus fertilis esset, in quem Colonia deducebatur: nec tamen vnquam id valdè liberaliter ab eo factum: cùm Reip. interesset, vt multi in singulas Colonias deduci possent, qui aduersus hostium incursum, tutandis finibus Romani Imperij præsidio essent. Deinde cum tenuiter viuerent ij Ciues, qui Romæ habitabant: verisimile est eos noluisse, vt qui in Colonias deducerentur, vehementer opulenti forèt. Exemplo potest esse Colonia Veij, qua post captos

Veios deducta, distributa fuere singulis
Colonis terna iugera & septem vnciæ agri,
Litiô teste. Existimabant enim non tam
magnitudinem agri, quàm bonam ipsius
culturam ad victum suppeditandum con-
ducere. Pascua certè & Sylvas eos habuisse
oportuit, cum ad pecora nutrienda, tum
ad ligna ignib. & ædificijs suppeditanda: si-
ne quibus Colonia rectè institui nō potuit.

*Quibus de causis populi quidam, relicto
solo patrio, aliàs regiones inuade-
re soleant?*

CAPVT VIII.

EX præcedenti disputatione de modo
acquirendi conseruandique imperij,
& de Tuscorum antiquissimorū Re-
pub. à Gallis euersa, sequi videtur, vt dein-
ceps ostēdamus, bellorum duplex esse Ge-
nus. Alterum enim ex principū ac Rerū
pub. libidine siue ambitione pendet, quod
ij, augendi imperij gratia, cum vicinis bel-
la suscipere soleant. Huiusmodi fuerūt bel-
la, quæ & ab Alexandro Magno & à Pop.
Romano etiam gesta sunt, & alia item, quæ
etiam etate nostra principes & Respub. in-
ter se gerere solent. Periculosa illa quidem,
sed huiusmodi tamen, vt omnes incolæ ex
regio-

regione bello deuastata expellere non soleant. Victori enim sufficit, ut victos in suā potestatem redigat, & cogat imperio suo parēre: quod ubi obtinuerit, non grauat, si maximè antiquis legibus porro utantur. Longè difficilius magisque periculosum est alterum belli genus, quod inferri solet à gentibus exteris, quæ vniuersæ, cum liberis & coniugibus, siue bello siue fame coactæ, priores sedes deserunt, & alienas regiones inuadunt: non ut imperent iis, qui iam illic habitant, sed ut illis aut interfectis, aut expulsis, ipsi eas possideant. Horrendū est autem huiusmodi bellum, ut Salustius sub finem belli Iugurtini præclare ostendit. Narrat enim illic, quod victo Iugurtha, Galli in Italiam transire voluerint: ac cum cæteris gentibus à Pop. Romano de Imperio tantum fuisse dimicatum: cum Gallis de singulorum hominum salute pugnatum esse. In cæteris enim bellis victori sufficit eos remouisse aut sustulisse, qui imperabant: in hisce agitur de singulorum hominum salute. Nam quæ gentes alienas prouincias inuadunt, veteres Colonos omnes expellere & interficere conantur, ut ipsæ eorum bonis fruantur. Huiusmodi bella habuit Pop. Romanus terna. Primum à Gallis illatum est, qui urbem occuparunt, & Thuscis iam

*Liuius
lib. 5.*

ante Galliam Cisalpinam ademerant. Id ex
binis causis ortum testatur Liuius. Nam fa-
ma ac dulcedine frugum, maximeque vini
noua tum voluptate, captam eam gentem,
alpes transiisse agrosque ab Hetrulcis ante
cultos possedisse. Deinde vt idipsum aude-
rent, effecisse, abundantem hominũ multi-
tudinẽ, quæ vix regi posse videretur.
Quamobrem eorum Rex Ambigatus, exo-
nerare regnum prægrauatum turba homi-
num cupiẽs, Bellouesum ac Sigouesum so-
roris filios, missurum se in quas dii dedis-
set augurijs sedes ostendit: quantum ipsi vellẽt
numerum excirent, ne quæ gens aduenien-
tes arcere posset. Tum Sigoueso fortibus
dati Hercinij saltus, Belloueso latior in Ita-
liam via à dijs data, qui superatis alpibus
Imbrium agrum, haud procul à Ticino flu-
mine, occupauit, vniuersamque eam re-
gionem, quæ ætate nostra Longobardia
appellatur, Atque inde successu temporis
ab iisdem Gallis ortum est bellum Roma-
nis primum. Alterum cum Gallis eiusdem
generis habuere Romani, post primum
bellum punicum, in eoque ducenta millia
Gallorum, inter Pisas & Plombinum com-
misso prælio interfecerunt. Tertium intul-
erunt Germani ex Cimbria Chersoneso,
qui Italiam ingressi, Pop. Romani exerci-
tus

tus sæpè fuderunt, sed à Mario tandem victi, deletique fuere. Quo loco obseruare licet antiquam Pop. Romani virtutem, quæ tria hæc tam periculosa bella confecit & hostes deleuit. At postquam antiqua illa virtus abolita fuisset, non potuere eiusmodi gentibus, quæ Italiam inuasèrant, resistere. Nam cum Vandali & Gothi aduenissent, vniuersum occidentis Imperium occupârunt, nec quisquam eis resistere potuit. Causæ autem, quæ huiusmodi gentes excitare solent, vt relictis sedibus suis, alias inuadant, partim à fame partim à bello pendent, quibus in patria oppressi, discedere coguntur, vt nouas sedes quærant. Quod si igitur ingenti hominum numero suscipiant huiusmodi expeditiones: alias regiones inuadunt magno cum impetu, incolas priores expellunt & interficiunt: opes illorum diripiunt, nouum regnum condunt, regioni, quam occuparunt nomen nouum imponunt, quemadmodum iam olim à Mose, & postea ab ijs populis factum nouimus, qui Romanum Imperiũ destruxerunt. Neque enim aliunde sunt nouæ illæ Italicarum regionum appellationes, quàm ab ijs populis inditæ, à quibus illa oppressa, ac deuastata est, veluti hodiernæ die est Longobardia, quæ olim Gallia Cisalpi-

na vocabatur: Francia à Francis, qui illam occuparunt, quæ prius Gallia Transalpina dicebatur, Schlauonia, quæ Illyria prius appellabatur: Vngaria, quæ prius erat Pannonia: Anglia, quæ fuit olim Britannia, & Moses Iudæam appellauit illam Syriæ partem, quam cum populo Israelis occupauit: & multæ aliæ eodem modo, vt hæc, nouis subindè nominibus insignitæ fuerunt: quas recensere omnes nimis laboriosum foret. Ceterum eorum populorum, qui bello è suis sedibus pulsi, alienas regiones inuadere coguntur, & earum incolas rursus expellere, exemplum esse possunt Maurusij Syriæ populi, nam cum hi de Hebræorum aduentu certiores facti fuissent, nec existimarent se eorum viribus resistere posse: satius esse putarunt, relicta regione, se suasque res mobiles, quantas secum auferre possent conseruare, quàm omnia periculo committere. Itaque relicta patria in Africam transierunt, & pulsis quibusdam populis, sedes suas illic posuerunt. Nec caret admiratione, eos qui patriam defendere non potuerunt, alienas regiones potuisse expugnare. Procopius in historia belli contra Vandalos à Belisario in Africa gesti, scribit se in columnis quibusdam legisse, iis locis, quibus Maurusij isti confederant, hæc verba: Nos
Mau-

Maurusij sumus, qui fugimus à facie Iesu Latronis filij Naue. Videlicet vt appareret causa eorum, ex patria discessus. Cum igitur extrema necessitate pulsi cogantur huiusmodi populi sedes relinquere, horrendus est illorum aduentus: nec nisi ab excellenti virtute sustinentur, si magnis viribus veniant. Sin exiguus sit illorum numerus, non tantam vim inferre possunt. Itaque arte quadam tunc solent locum quempiam occupare, & contracto cum vicinis fœdere, illum conseruare: vt fecisse legimus Æneam, Didonem, Mafsilienses, & alios, qui vicinorum auxilio & amicitia ea, quæ occupassent loca conseruarunt. Qui populi autem è suis sedibus maximo hominum numero egressi sunt, fuère Syri, deserta frigidaque eius regionis loca incolentes: qui cum aucti essent numero tantoperè, vt victum non haberent, coacti sunt sæpè loca mutare. Intra quingentos annos non audiuius aliquem populum hoc modo migrasse, videlicet quod illę regiones vnde discedere solent, vehementer sint euacuatae tunc, quando illorum aduentu oppressum fuit Romanum imperium. Deinde exculte sunt nunc illæ Germaniæ magnæ & Angliæ regiones, ex quibus olim migrare solebant, ita vt cōmodè illic habitari queat,

nec opus sit illinc migrare. Quibus accedit, quod qui in extrema Germania habitant, Poloni, Cimbri & alij viri fortissimi perpetuas habent dimicationes cum Scythiis ac Tartaris Barbarissimis hominibus, eosque prohibent ne transeant, & in Italiam venire queant, qua de re non immerito etiam gloriantur, quod nisi ipsi resisterent, sæpè foret vt Romana Ecclesia ab illis nationibus peteretur.

Quibus ex causis potissimum soleant inter principes oriri bella?

CAPVT IX.

PRIMA inter Sabinos & Pop. Romanum belli causa, eadem fuit, quæ alios etiam principes & magistratus irritare consuevit, siue illa casu, siue ex instituto pendeat eius, qui bellum mouere cupit. Samnitij belli causa fortuita fuit, neq; enim constituerant Samnites, cum Sidicinis bellum mouissent, etiã ad Campanos venire, & ex Campanis bellum Romam transferre, vt cum Pop. Romano, cum quo amicitia & societas vetus intercedebat, dimicarent. Sed accidit præter expectationem cum Romanorum tum Samnitum, vt Campanus populus à Samnitibus oppressus auxilium à Pop. Romano peteret,

teret, & cum id aduersus Samnites veteri
 fœdere vinctos aliter impetrare non posset,
 sese in Pop. Romani ditionem potestatem-
 que dederet. Iniquū esse visum est populo
 Romano tunc, Campanis vt socijs auxilia
 ferre, eosque aduersus Samnites vetustiori
 amicitia vinctos armis defendere: sed post-
 quam se dedidissent, turpe etiam videba-
 tur, si dedititios suos nō defenderent, aut si
 occasione darent alijs, qui fortè eodē mo-
 do, se essent in ipsorū potestatem dedituri,
 dubitandi de fide ipsorum. Id enim ei scopo
 magnoperè repugnabat, qui Pop. Romano
 à primo vrbis initio propositus fuit, ad glo-
 riam & Imperij magnitudinem peruenien-
 di. Eadem causā ferè etiam primum bellum
 Punicum excitauit, quod aduersus Cartha-
 ginenses Romani fortè Messanenenses in Si-
 cilia defendissent. Sed non fortuita fuit se-
 cunda eiusdem belli occasio: quod Annibal
 Carthaginensiuū imperator de industria Sa-
 guntinis Pop. Romani socijs in Hispania
 bellum mouisset: vt exciti ad illorum de-
 fensionem Romani, occasionem Pœno da-
 rent in Italiam traijciendi. Estq; vsitata ad-
 modum ista ratio arripiendarū belli occa-
 sionum. Nam vt fides nō violata esse videat-
 ur, quæ certis pactis diu firma fuit, nō bel-
 lum mouent aduersus confœderatū ipsum,

sed ipsius amicum, aut clientem certò fore sperâtes, vt ad ipsius defensionem sese accingens, ipsis quoque cum illo dimicandi occasionem præbeat: aut si clientem & amicum non defenderit, manifestè reprehèdi queat perfidiæ, atque hac quoque ratione, facilem ad oppugnandum se hostibus aditum exhibeat. Singulare autem est & præ cæteris illustre exemplum Campanorum, cùm ad belli suscipiendi occasiones intuendas & considerâdas, tùm ad cognoscenda arripiendaque extrema defensionis remedia: vt cum manifestè cernis, te hosti in prædam cessurum, in alterius potentis principis potestatem te dedas, à quo defendi queas, vt Campani fecerunt. Quorum exemplum Florentini imitati, cum Castrucij Senensis impetum ipsi sustinere nequiuissent, neque eos vt amicos defendere vellet Robertus Neapolitanorum rex: in ipsius ditionem sese dediderunt, vt ab illo tanquam domino defenderentur.

Pecuniam non esse neruum belli.

C A P V T X.

Quia facilè est cuique bellum mouere: at non quisque conficere potest id, quod mouit: idcirco decet, vt vires

res nostras recta ratione metiamur, antequam expeditionem aliquam suscipiamus. Sed opus est hic prudentia quadam, ne aut subditorum beneuolentia, aut situs locorum, aut quæ hisce similia sunt, id tibi persuadeant, quod armorum tuorum robore efficere nequeas. Profunt illa quidē omnia, si cum strenuorum militum virtute cōiuncta fuerint: at seorsim, vires tuas parum augent. Sine strenuorum militum virtute nil profunt thesauri ingentes, nec situs regionis natura loci munitus: beneuolentia subditorum non diutius durat, quam illos defendere potes. Omnes montes, omnia maria, omnia loca munitissima peruia sūt, nisi viris fortib. defendantur. Pecuniæ magna vis, non modò nequit te sola defendere, sed maiori periculo adhuc te exponet: falsaq; est ea sententia, quæ dicit, *Pecuniam esse neruum belli*. Pronuntiauit eam primò Q. Curtius, in bello Antipatri Macedonis, cōtra Regem Spartanorum, videlicet quod Spartani pecuniæ inopia dimicare coacti fuerint, eoq; prælio fracti: quod si protrahere bellum potuissent, futurum erat, ut nuntiata paulò post Alexandri morte in Græcia, victoriam sine sanguine obtinuissent. Sed quia pecunia deerat, metuebantque Spartani, ne miles disflueret, ob idque

prælium committere coacti, succubuerūt: idcirco dicit Pecuniam esse neruum belli. Quam sententiā ætate nostra omnes principes in ore habent: at non vti mihi quidem videtur sapienter. Nam huic veluti fundamento innixi, existimant thesauros sufficere ad sui defensionem, nec animaduertunt, quod si thesauri sufficerent ad hostes vincendos, Darius potuisset Alexandrum superare: Romani à Græcis vinci: & nostra memoria Heluetij à Carolo Burgundico superari. Et antepatricos dies, Pōtifex cū suis, tūm Florentinorum viribus, non tanta difficultate apud Vrbinum debellasset Franciscū Mariam Iulij II. Pōt. nepotem. Sed omnes ij quos iam commemorauimus, ab ijs victi sunt, qui in fortitudine militum potius, quàm Pecunia præsidium posuere. Cræsus Lydorum rex Soloni Atheniensi mōstrauit ingentem thesaurum, quæsiuitque quid de tanta potentia sentiret? Cui ille, bella geri & prælia committi ferro solere, non auro, respondit: ac fieri posse vt is thesaurus ei ferro eriperetur. Post Alexandri Magni interitum, traiecit in Græciam Gallorum exercitus quidā, & ex Græcia postmodum etiam in Asiam: tandem missis ad Macedoniæ regē Legatis, cum illo de pāce agere cœpit. Rex vt il-

los terreret, & potentiam suam demonstraret, thesauros suos ostendit: quos cum Galli conspexissent, magno desiderio eorū flagrantēs, nil amplius de pace agere voluerunt: & tandem eò ventum, vt per ea ipsa in quibus præfidiū omne defensionis ponebat, victus ijsque spoliatus fuerit. Et Veneti, ante paucos annos, cum ingētes thesauros cumulassent, statim vniuersam ditionē perdiderūt, nil adiuuante vel auro vel argento. Contra communem ergo vulgi opinionem pronuntio: Non Pecuniam, sed militum virtutem esse neruum belli. Neque aurum sufficere ad strenuos milites comparandos: sed per hos aurum & argentum comparari posse. Quod si Pop. Romanus non ferro magis, quàm auro bellū gessisset: tam magna ac difficilia bella, ne vniuersis quidē mundi thesauris cōfecisset. Sed cum ferro non auro dimicaret, ne auro quidem caruit: quod illud in castra vsque afferretur ab ijs, qui Romanorum arma metuerent. Quod si Spartanorum rex, ob deficientem pecuniam fortunæ periculum subire & infœliciter pugnare coactus fuit: accidit illi ob pecuniæ defectum, quæ ex alijs etiam causis cōtingere potuissent cū illi, tū alijs. Sæpē enim accidit, vt deficiēte cōmeatu, aut pugnandū sit, aut fame moriendum:

& solent in huiusmodi casibus prudentes Imperatores, in eam partem inclinare, quæ honestior est, & ubi aliquantum spei vel in fortuna ipsa positum esse queat. Accidit nonnunquam, ut cum Imperator intelligit, hostibus suppetias allatas iri, deliberet, satius ne sit, iam fortunam pugnando experiri, quam si auctus viribus hostis fuerit, maius periculum expectare. Contingit aliquando etiam, uti Asdrubali in Picæno, contra Claudium Neronem & alterum Consulem Romanum bellum gerenti, ut aut fugiendum sit aut dimicandum: & tutius in hoc quoque casu existimat, cum periculo pugnam subire, quam fugiendo omnia certo perdere. Quæ cum ita sint, multas esse videmus causas, quæ Imperatorem incommodam pugnam subire cogunt, inter quas, si quando Pecuniæ defectus reperitur: non est quod propterea existimemus, Pecuniâ esse nervum belli, magis quam reliquas res, quibus idem efficitur. Non est igitur Pecunia nervus belli, sed strenuorum militum virtus. Requiritur quidem ad bellum pecuniæ, sed non ut primum instrumentum: estque earum indigentia talis, quam strenui milites sæpe vicerunt: nec solent nisi raro, deesse strenuis militibus pecuniæ, quod ipsi eas sponte inueniant & comparent. Hæc ita se habere,

testan-

testantur mille in locis historiæ. Pericles Atheniensibus suaserat, vt cum vniuersa Peloponeso bellum gererent: idque ipsos industria sua potius, quàm aut virib. aut pecunia cōficere posse. Quam expeditionem ij suscipientes, industria illa sua aliquandiu prosperè rem gesserunt: sed tandem apparuit, plus valere Spartanorum militum virtutem, quàm industriam aut pecuniã Atheniensium. T. Liuius nobis hãc quæstionẽ pulcherrimè omnium decedit, in ea ducum cōparatione, qua sciscitatur, si cū Alexandro Magno bellatũ foret, qui euentus Romanis rebus futurus fuerit? Plurimum; inquit, in bello pollere videtur militum copia & virtus: ingenia Imperatorũ: fortuna p̄r omnia humana, & maximè in res bellicas potēs. Vtrum igitur in horũ singulis P. Romanus an Alexander plus potuerit, cōsiderat: & ex ea consideratione propositã quæstionem soluit: Pecuniæ ne mentionẽ quidem vllam facit. Credibile autem est Populum Campanum, de quo priori capite diximus, cū Sidicinis aduersus Samnites suppetias ferret, vires suas pecuniæ multitudine potius, quàm militum virtute metitum esse: sed eidem accidit, vt re duplici prælio malè gesta, sese in Populi Romani ditionem potestatemq; reddere cogeretur.

*Non fieri prudenter ab ijs, qui fœdus in-
eunt cum principibus quorum po-
tentia minor fit, quàm esse
putetur.*

CAPVT XI.

ERRARVNT Sidicini vehementer, quod aduersus Samnites Campanorum auxilium implorassent: qui ob domesticum luxum imbelles essent, & ad illos iuuandos inepti. Vehementior adhuc fuit error Campanorum, qui imbelles se esse non intelligerent, & putarent se Sidicinos defendere posse. Vtrumque errorem Liuius his verbis exprimit. Campani magis nomē in auxilium Sidicinorum, quàm vires ad præsidium attulerunt. Nos verò hoc loco fœderum ineundorum rationē obseruare debemus: nam quæ amicitiae contrahuntur feriunturque fœdera cum ijs principibus: qui aut ob locorum distantiam, aut exiguas vires, aut alias huiusmodi causas, succurrere nequeunt, plus habent existimationis & nominis, quàm præsidij. Idque re ipsa cōperti sunt etiam Florentini nostri, Anno Salutis 1489: cū eos Pontifex & Rex Neapolitanus inuaderent. Nam etsi essent tunc Galliae regi confœderati: tamen ex ea amicitia plus nominis quam virium præsidijque

diſque habuerunt. Idem contingere queat
 alijs quoque Italiae principibus, ſi vel cum
 Maximiliano Imperatore, vel alijs Monar-
 chis procul hinc diſtantibus amicitias cō-
 traxerint: nam omnes hæ, neceſſitate vr-
 gente, perinde vt Campani Sidicinis, plus
 nominis quàm viriū præſidiiq; afferre ſolēt.
 Quemadmodum igitur erraſſe nouimus
 Campanos, quod cum ne ſeipſos quidem
 defendere poſſent, non dubitabant tamen
 Sidicinatorum tutelam deſenſionemq; ſuſci-
 pere: ita etiam eos omnes errare exiſtimā-
 dum eſt, qui Campanorum exemplū imi-
 tantur. Huiusmodi fuerunt etiam Taren-
 tini, qui auſi ſunt ſe interponere inter Sa-
 mnites & Romanos, vt pacē inter vtrum-
 que populum conſeruarent. Nam cum op-
 pugnaret Samnites magno exercitu Pop.
 Romanus: miſere Tarentini Legatos ad
 Conſulem qui Senatus Tarentini nomine
 indicarēt: Tarentinos velle pacem habere
 inter Samnitium & Romanum populum
 & arma aduerſus illum ſumpturos, qui pri-
 mus pacem violaret. Sed ad ea Conſul re-
 potius, quàm verbis reſpōdens, iuſſit claſ-
 ſicum ſonare, vt & præſentibus legatis præ-
 lium iniretur & oſtenderetur quo loco
 habenda eſſent Tarentinorum
 poſtulata.

*Cum metuis ne bello petaris: satius ne sit
præuenire, ita ut tu prius hostem ado-
riaris, quàm ille te?*

CAPVT XII.

SVPERIORI capite disputatum est
de ijs quæ rectè aut sinistrè fiant in su-
scipienda amicorum ac sociorum de-
fensione: nunc differemus de modo, quem
in defendendis nobis ipsis vsurpare conue-
niat. Ea de re ego persæpe viros rei milita-
ris peritissimos, differentes audiui: eratque
totius disputationis caput hoc: Si bini sint
Principes viribus æquales, quorum vnus
alteri bellum indixerit, Vtrum satius sit ei,
cui bellum indictum est, hostem domi ex-
pectare, an ipsius fines ingredi, & veluti
præueniendo prius illum domi suæ adori-
rî? Argumenta sunt in vtramque partem.
Et illi, qui existimant satius esse præuenire,
& hostium fines ingredi, quàm domi illos
expectare, Cræsi consilium adducunt, Cy-
ro regi Persarum datum, cum Massagetarū
gentem inuaderet. Nam cum Thamyris
Massagetarum regina, audito Cyri aduen-
tu, ei significaret, optionem se illi dare, mal-
let ne in regnum suum ingredi, an se foris
expectare? Si enim venire mallet, paratam
se esse domi eius impetum sustinere: si non
veni-

veniret: se prodituram illi obuiam. Qua de re cum in Cyri castris disputaretur, suavit Cræsus contra aliorum sententiam, ipsam Reginam inuadendam. Nam si illa procul à suo regno vinceretur: posse nihilominus regnum ipsi conseruari, & exercitus novos comparari. At si intra regni sui fines id fieret: neque fugę neque nouarum copiarum vllam superesse rationem: atque ita regno exui posse. In eandem sententiā aiunt Annibalem Antiocho suasisse, si Pop. Romanum subigere vellet, bellum in Italiā transferret: neque enim aliter eum vinci posse quàm erepta Italia, in qua nouorum præsidiorum penum quendam haberet perpetuum, quandiu extra Italiam esset ac bella gereret. Oportere igitur primo omnium Romam inuadere, deinde Italiam, postmodum ad reliquas eorum prouincias veniendum. Agathoclē etiam, cum Carthaginensium impetum domi sustinere non potuisset: bellum in ipsorum fines transtulisse, & illos ad petendam pacem compulisse, Scipionem eadem prudentia militari, bellum ex Italia in Africam transtulisse. Sed qui contrariam sententiam tuentur, aiunt nō posse commodius labefactari exercitus vires, quàm si procul à patria abducatur, idque vel Atheniensium exemplo notū esse pos-

se, qui, quādiu domi hostes expectarunt, semper vicerunt: at postquam procul à patria bellum gerere cœpissent, & exercitus in Siciliam transferre, & libertatem & cætera omnia amiserunt. Huc pertinere etiam Antæi Libici regis fabulam. Antequam enim ab Hercule Ægyptio petiit, tandiu fuisse superiorem: quādiu eius impetus domi sustineret: at postquā Herculis astutia extra regni fines prodijisset, succubuit: vitamque cum regno amisit. Id enim sibi velle, quod Poëtæ de eo fabulantur: quod cum esset Terræ filius, quādiu terræ hæreret, amissas vires inter dimicandū ex matre resumeret: sed cum ab Hercule in altum proiectus fuisset, ne matrem contingeret: victum esse. Exempla præterea rerum, quæ patrum nostrorum nostraque etiam memoria gestæ sunt, idem arguere. Nouimus omnes, quanta fuerit Ferrandi Neapolitani regis prudentia, cum in bello, tum in pace. At idem cum biennio ante obitum cognouisset Carolum VIII. Galliæ regem aduentare, & multos apparatus fecisset: in morbum incidens, ante obitum Alfonso filio, qui in regnum successit, in mandatis dedit, vt hostem intra Regni fines expectaret cum omnibus suis viribus, nec vsquam prodiret cum vllis copijs. Sed ab Alfonso
postea

postea cum non esset obseruatū patris præceptum, vt qui in Insubriam exercitum hosti obuiam præmisisset: accidit vt vniuersum regnum subitò & absque vlla dimicatione amiserit. Præter hæc, quæ vtrinque adducuntur argumenta, obijci solet hoc etiam, quod qui hostem inuadit audacior fortiorque esse solet, quam qui eum expectat domi: quo fit vt qui exercitus in eum finem producit, maiores vires habeat. His accedit, quod is qui hostia sui agrum inuadit, multis eum incommodis afficiat, quæ ipsi non euenirent, si illum domi expectaret. Nam cum agri deuastantur, bona subditorum diripiuntur: nec eorum operatutò vti queas, nec tributum indicere absque magna difficultate possis: atque ita exiccatur fons ille, vt Annibal dicebat: vnde belli præsidia manant. Præterea si tuos milites in alia regione habueris: magis vrgebuntur pugnandi necessitate, & proinde fortiores audacioresque esse cogentur. Sed hisce rursus responderi solet: hostem commodius domi expectari posse, quam vbi sit inuestigari: cum & com metu & omnibus rebus necessarijs isthic te possis sine periculo munire. Præterea cum situs locorum peritiam habeas: eius consilia facile impedire & impedimenta suis locis

obūcere licet. Deinde cum omnibus viribus tuis, simul & ſemel illi progredi obuiā, & cum illo pugnare: quod certē extra fines tuos facere nunquam licebit. In prælio etiam, ſi res minus prosperē gereretur: plures ſibi fuga conſulere poſſent: atque inde facilius eſſet vires reſtaurare, quā ſi omnes aut plurimi periſſent, utque res omnes ſummatim comprehendatur. Si domi hoſtem expectes, ita cum eo poteris dimicare, ut etſi omnes vires tuas ſimul in periculum adducas, non tamen periculo fortunæ omnia tua committas: cū ex infelici quoque pugna, quā plurimi conſervari queant in patria. At ſi foris pugnandum ſit, non licebit id facere omnibus viribus, quāvis fortunæ periculo ſimul omnia tua commiſeris. Ego verò his omnibus diligenter conſideratis, non puto eandem eſſe rationem ubique, hoſtem aut domi expectandi, aut foras ei obuiam progrediendi. Sunt enim quædam regiones munitiſſimæ, cum natura locorum, tum robore virorum, & urbium: quemadmodum erat olim Italia, & Roma præſertim: ætate noſtra autem Helvetiorum & omnium cæterorum, qui eodem fœdere continentur ditio. Quædam econtrā, nec locorum natura nec robore vallorum, ac multò minus virorum fortiſſimo-

limorum copia munitæ sunt: cuiusmodi e-
 rat olim Carthaginensium regio, & nostra
 etate Italia, & Gallia ferè vniuersa. Quod si
 igitur regio tuatalis sit, vt neq; virtuti sub-
 ditorum, neque locorum munitionibus
 confidere ausis: sed necesse sit belli funda-
 mentum ex pecunia desumi, quæ ex indi-
 ctis tributis colligitur: procul à patria arce-
 re hostem oportet: aliàs enim omnem con-
 ficiendæ pecuniæ modum amittes, & sta-
 tim opprimeris. Exemplo sint Carthagi-
 nenses, qui ex redditibus, indictisq; tribu-
 tis sufficientes sumptus colligebant, vt ex-
 tra patriam bellum cum Romanis gerere
 possent. At cum bellum domi haberent, ne
 Agathoclem quidem sustinere potuerunt.
 Florentini nostri, cum domi bellum illis fa-
 ceret Castrucius Lucensis, non potuere il-
 lius impetum sustinere: sed in clientelam ac
 deditionē Roberti Neapolitani regis sub-
 mittere sese coacti sunt, vt aduersus illum
 defenderentur. At Castrucio vita functo,
 ausi fuerunt iidem, Mediolanensium duci
 bellum mouere, & de eripiendo illius im-
 perio agere: vsque adeò scilicet in domesti-
 cis bellis abiecti fuerunt: & in longinquis
 virorum fortium specimina ediderunt. At
 si quæ regiones aut vrbes munitissime fue-
 rint, vt olim Roma erat, & etate nostra Cōs

fœderatorum regio : tunc tantò difficilius vincuntur eorum incolæ, quantò fuerint patriæ propinquiore: quod hoc modo vires coniungere, & vel maximos impetus sustinere queant: quos certè extra patriam hostes inuadendo, illis inferre non possent. Nec me mouet hic Annibalis autoritas, qui Antiocho suadebat, vt Italiam primum inuaderet. Id enim vtilitatis suæ suorumque Carthagenensium causa potius dicebat, quàm quod Antiocho id vtile futurū esset. Nam si pop. Romanus ternas illas clades, quas ab Annibale accepit in Italia, eodem temporis spacio extra Italiam accepisset, siue in Gallia, siue alibi: periisset eorum res vniuersa. Neque enim potuissent cæsi exercitus reliquias colligere: vires restaurare, & ad bellum denuò se præparare, & tantis rursus viribus se hosti opponere. Non existimo extare exemplum exercitus pop. Romani, ad occupandam prouinciā extra Italiam missi, cuius numerus quinquaginta hominum millia excederet: sed ad defendendam patriam armarunt in Italia cōtra Gallos octodecim centena millia. Neque eodem tanto ac tam magno exercitu, eum hostem quem in Hetruria vicerunt, in Gallia Cisalpina vincere potuissent, quod tantæ vires procul à patria educi nequeant.

Cim-

Cimbri copias Romanorum in Germania superarunt: sed postquam in Italiam venissent, rursus cæsi deletique fuerunt: quod ijs magnis copijs in patria se possent Romani opponere. Heluetios extra patriam vincere queas: quod nequeant plus, quam triginta aut quadraginta hominum millia producere. Domi inuicti sunt, quod isthic centum millia armare queant. Itaque cum res ita se habeant, de proposita quæstione sic pronuntio, vt censeam eum Principem, qui fortibus viris abundat, & regionē munitam habet: sapienter facere, si in difficili & periculoso bello hostem domi expectet: non ei obuiam progrediatur. Quod si & regio minus munita sit, & homines inermes & bellis insueti: tutissimum est, vt hostem à tuis finibus arcendo te defendere coneris.

*Ex tenui fortuna, ad magnum fastigium
euehi homines solere, fraude magis,
quàm per vim.*

CAPVT XIII.

VERVM esse comperio, quod aut nunquam aut certè rarissimè soleant homines, ex humili fortuna, ad altum fastigium conscendere, absque vi aut

fraude: dummodò non vel iure hæreditario, vel donatione aliqua partum imperiũ fuerit. Et vim solam ad id sufficere, vix comperies: fraudem solam plurimum profuisse deprehendes, si vel Philippi Macedonis, vel Agathoclis Siculi vitam inspexeris: præterea aliorum multorum, qui ex humili loco, ad magnum imperium ascenderunt. Hanc fraudis necessitatem explicat Xenophon in vita Cyri, & in prima præsertim eius expeditione, quam aduersus Armeniæ regem suscepit, fraude & dolo plenam: qua ratione potius, quàm viribus, ei regnum extorsit: ex quibus omnibus, id mihi significare videtur Xenophon, quod necessaria sit ars quædam decipiendi, si altum fastigium ascendere, & insignes aliquos progressus efficere velis: neque etiam Cyrum ad tantam Imperij magnitudinem potuisse peruenire, nisi per hoc decipiendi artificium, quo & alios & Medorum Regem Auunculum suum imprimis fefellit. Nō existimo etiam fuisse quemquam, qui per solam ingenuãq; vim, ex humili loco ad magnum imperiũ perueniret: sed sola fraude, eripuit Io. Galeatius Mediolanense Imperium Bernardo Patruo suo. Quemadmodum autem fraude vti videmus viros principes, in imperiorum suorum initiis confirmandis: ita faciunt

ciunt etiam Respub. & quidem necessitate ipsa cogente: donec res suas tanto opere confirmarint, ut apertam ingenuamq; vim inferre queant. Romæ habita ratio est omnium eorum, quæ possent ad Imperij magnitudinem cōparandam spectare: siue id fortuito, siue ex ciuili quadam prudentia ei vrbī contigerit. Itaq; neq; hæc decipiendi ars à Pop. Romano neglecta fuit. An non enim insigni dolo constabat ea acquirendi imperij ratio, quam vsurpârunt, & de qua cap. 4. huius libri docuimus? Nam quos æquo fœdere in societatem admisissent, eos sensim sub imperium suum redigebant, ijs id non aduertentibus, donec seruitute planè oppressi essent. Huiusmodi fuerunt Latini & alij vicini populi: quorum armis & auxilio Pop. Romanus hostes suos subegit, qui circum habitarent: quib. subactis, aucta est Romanorum potèntia tanto opere, ut socios iam non, ut cōfœderatos, sed ut dedititios tractarèt. Neque animaduvertere potuêre Latini, se falso societatis nomine, sensim in Pop. Romani ditionem redigi: donec vidissent Samnites duplici prælio cæsos, ad Pacem petendam coactos esse: quæ victoria ut insignis fuit, ita etiam P. Romani gloriâ apud externos Reges & Principes vehementer auxit, & illu-

fraude: dummodò non vel iure hæreditario, vel donatione aliqua partum imperiũ fuerit. Et vim solam ad id sufficere, vix comperies: fraudem solam plurimum profuisse deprehendes, si vel Philippi Macedonis, vel Agathoclis Siculi vitam inspexeris: præterea aliorum multorum, qui ex humili loco, ad magnum imperium ascenderunt. Hanc fraudis necessitatem explicat Xenophon in vita Cyri, & in prima præsertim eius expeditione, quam aduersus Armenię regem suscepit, fraude & dolo plenam: qua ratione potius, quàm viribus, ei regnum extorsit: ex quibus omnibus, id mihi significare videtur Xenophon, quod necessaria sit ars quædam decipiendi, si altum fastigium ascendere, & insignes aliquos progressus efficere velis: neque etiam Cyrum ad tantam Imperij magnitudinem potuisse peruenire, nisi per hoc decipiendi artificium, quo & alios & Medorum Regem Auunculum suum imprimis fefellit. Nō existimo etiam fuisse quemquam, qui per solam ingenuãq; vim, ex humili loco ad magnum imperiũ peruenerit: sed sola fraude, eripuit Io. Galeatius Mediolanense Imperium Bernardo Patruo suo. Quemadmodum autem fraude uti videmus viros principes, in imperiorum suorum initiis confirmandis: ita faciunt

ciunt etiam Respub. & quidem necessitate ipsa cogente: donec res suas tantoperè confirmarint, ut apertam ingenuamq; vim inferre queant. Romæ habita ratio est omnium eorum, quæ possent ad Imperij magnitudinem cōparandam spectare: siue id fortuitò, siue ex ciuili quadam prudentia ei vrbì contigerit. Itaq; neq; hæc decipiendi ars à Pop. Romano neglecta fuit. An non enim insigni dolo constabat ea acquirendi imperij ratio, quam vsurpârunt, & de qua cap. 4. huius libri docuimus? Nam quos æquo fœdere in societatem admisissent, eos sensim sub imperium suum redigebant, ijs id non aduertentibus; donec seruitute planè oppressi essent. Huiusmodi fuerunt Latini & alij vicini populi: quorum armis & auxilio Pop. Romanus hostes suos subegit, qui circum habitarent: quib. subactis, aucta est Romanorum potèntia tantoperè, ut socios iam non, ut cōfœderatos, sed ut dedititios tractarèt. Nequè animaduvertere potuère Latini, se falso societatis nomine, sensim in Pop. Romani ditionem redigi: donec vidissent Samnites duplici prælio cæsos; ad Pacem petendam coactos esse: quæ victoria ut insignis fuit, ita etiam P. Romani gloriâ apud externos Reges & Principes vehementer auxit, & illu-

strauit. Ex qua re Latini cæteriꝑ; socij inuidia, ac metu etiam eius, quod ipsis impedere cernebant, commoti, vnà cum quibusdam Colonijs Latinis & Campanis etiam, qui non lōgè prius in Romanorū ditionem se dediderant, coniurarunt, & bellum Pop. Romano inferre decreuerunt. Id verò mouere coniurati secundum artes illas, quas cap. 9. explicaui: neq; enim bellum directè indixerūt: sed Sidicinis aduersus Samnites auxilia tulerunt, cum quib. illi permissu & voluntate Pop. Romani bellum gerebant. Neq; verò vlla alia de causa tunc aduersus Romanos coniurarunt socij illi, quā quod inciperent iam dolum subolfacere, & intelligere, se paulatim, falso societatis nomine, in seruitutem redigi. Quod quidem Annius Setinus prætor Latinus, habita ad suos oratione, his verbis præclarè expressit. Nam si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui, seruitutem pati possumus: quid obest quin proditis Sidicinis, nō Romanorum solū, sed Samnitium quoque dicto pareamus? Quæ cum ita se habeant, manifestè cernimus Populum Romanum in primis Imperij incrementis, eadem fraude vsum esse, quam necessariam esse putamus omnibus, quicunque ex paruis initijs crescere, & ad magnum quoddam fastigium cōscendere

conan-

*Liuius
lib. 8.*

conantur : quæ tantò minus turpis est,
quantò quis magis illam poterit occultare,
& honesto aliquo prætextu tegere.

*Multi decipiuntur, dum sub quadam hu-
militatis umbra, superbiam euita-
re conantur.*

CAPUT XIII.

SÆPES fit, ut modestia atque humilitas,
nō modo nil profit, si tibi agendum sit
cum insolentibus hominibus, & qui te
invidia atque odio prosequantur, verum
etiam noceat plurimum. Cui rei argumēto
esse potest eadem consultatio Romanorū,
de conseruandis in pace Latinis, à quibus
bellum illatum iri sibi metuebant. Nā cum
quærerentur Samnites in Senatu, se à La-
tinis bello peti : Senatus ne ipsos iam sua
sponte ad bellum commotos, magis irrita-
ret, & ab se alienaret : respondit in fœdere
Latino nil esse, quo bellare, cum quibus
ipsi velint, prohibeantur. Ex quo responso
Latini non modo reconciliati non sunt, sed
ferociores facti : ut per speciem belli aduersus
Samnites parandi, crebris consultationi-
bus bellum Romanum meditarentur, &
paulò post manifestè se hostes esse profite-
rentur. In quā sententiā idem Annius præ-

tor apud ipsos sic loquutus est: Tētāstis patientiam Pop. Romani, negando militē. Quis dubitat exarsisse eos? Pertulerunt tamen tunc dolorem. Exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt, nec mouerunt se ab vrbe. Vnde hæc tanta modestia, nisi ex conscientia viriū & nostrarum & suarum? Hæc Lilius. Vt hinc manifestè cernere possis, ea Pop. Romani modestia & patiētia, auctam fuisse Latino-rū arrogantiam. Quamobrem rationē honoris & dignitatis suę debēt habere principes omnes, nec faciliē quicquā aduersario permittere, ex quo insimulari queas abiecti animi, atque timidi. Satius est etiam bello aperto aliquid amittere, quàm vt metu belli id condonasse videaris. Nam persæpē accidit vt multa condonantes auertendi belli causa, id potius aduersus nos excitemus, quàm arceamus, ob malitiam aduersariorum videlicet, qui vbi intellexerunt te meticulosum abiectumque esse, subinde alia atque alia postulabunt. Quib. accedit quod neque amici quidem prompti erunt ad te iuuandum, vbi te tam timidum esse cognouerint. At si cognita aduersarij tui iniqua petitione, statim te ad defensionem præparare coneris: non ita audacter te inuadet; quamuis potentior sit quàm tu; promptioresque

resque amicos, atque defensores semper habebis. Et hæc quidem ita intelligi debent, si quidem vnicum hostem habeas qui à te postulet quippiam: sin plures fuerint, qui te inuadere volent, prudentissimè facies, si multa condonando & promittendo, ex eorum societate aliquem disiungere, & abstrahere coneris.

Respublicas infirmas, & principes minus potentes dubios esse solere in captandis consilijs: tardas autem consultationes esse minimè salutare.

CAPUT XV.

EX iisdem hisce, belli inter Populum Romanum & Latinos orti, principijs & consultationibus, obseruare debemus, cum de rebus dubijs differimus: tutissimum esse, si statim de ea ipsa agatur, in qua totius controuersię cardo vertitur: nec suspensa tenere suffragia oportere, sed discernere quid faciendum sit citissimè. Cui rei documèto esse potest, eorundè Latinorum consiliũ, tunc temporis captũ, cum de suscipiendo aduersus Romanos bello ageretur. Nam cũ Romani de sociorũ defectione subinde magis magisque suspicarentur, *Liuius lib. 6.*

eo quod aduersus Samnites fœderatos suos bellum gererent : tamen tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decē Principes Latinorū Romam euocauerunt, vt cum ijs agerent de pace cōseruanda, vt si quæ ratio esset, illos absq; armis in amicitia retinerent. Latini haud dubij super quare euocarentur, concilio habito, quid actū iri secum credant, quid ad ea responderi placeat, referunt, & cum alij aliud censerent : tum Annius eorum prætor inter cætera hæc dixit : Ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, vt cogitetis magis quid agendum nobis, quam quid dicendū? facile erit explicatis consilijs accommodare rebus verba. Hęc vera est consultandi ratio, vt ad summa rerum capita spectemus & de ijs statim decernamus, & proposita esse deberet hæc Annij sententia, omnibus qui magnas res tractant. Neque enim conuenit disputare de verbis, quibus agendum sit & aduersarijs respondendum. Sed quid facere velis aut debeas, hoc constituere oportet : quo facto nō possunt verba deesse. Existimaui autem hæc Annij verba huc transferenda, propter tot errores, quos commissos esse noui, ob Consilij ambiguitatem & suspensa nimis diu de rebus iudicia, non sine magne damno, cū aliarum,

tum

tum nostræ imprimis Florentinorum Reipub. Est enim istud peculiare vitium cum Rerumpub. tum principum omnium, quicumque parum prudentia, viribus, consilioque valent, ut in consultando nimis tardi esse soleant: quæ res tunc imprimis periculosa est, quando agitur de suppetiis ferendis aut denegandis ijs, qui aut ut amici aut ut hostes tractandi sunt. Siue suspendatur huiusmodi rerum deliberationes inopia consilij & virium: siue odio eorum, quibus auxilia decernenda sint. Et qui boni patriæ ciues esse volent: neque eas deliberationes debet impedire, quibus videant auxilia decerni ijs, quos odio priuato prosequantur: semper enim publica priuatis anteponenda. Cum interfecto Hienonymo Syracusanorum tyranno, bellum esset inter Carthaginienses & Populum Romanum: diuersæ erant Syracusanorum factiones: quod alij in Romanorum amicitia permanere, alij se Carthaginiensib. adiungere vellent: iamque ciuitas diuersis studijs diuisa, nil certi decernebat. Sed Apollonides principum Syracusanorum vnus, ostendit illam consilij ambiguitatem perniciem ciuitati accelerare: siue igitur ad Romanos, siue ad Carthaginienses inclinent omnes, gratum fortunatumque fore: sin alius aliò trahat res, nec certi

quicquam constituent, bellum, quod inter Pœnos & Romanos esset, ad Syracusanos rediturū, & oppressam iri ciuitatem. Idem periculum, quod ex ambiguitate cōsiliij Syracusanis impendisse Liuius hoc exemplo ostendit: etiam quibusdam Latinorū sociijs Lauinijs præsertim accidit. Nam cum Latini in bello aduersus Romanos, auxilia ab ijs petiissent: Lauinij tandiu deliberârunt, vt non prius decernerent auxilia, quàm Latini cæderentur. Itaque cum iam extra portas Milonius eorum prætor cum auxiliario milite profisceretur: ac nuntiaretur Latinos iam cēsos esse: respondit exiguum illud itineris quod confecissent, vt sociijs suppetias ferrent, à P. Romano magno præcio redimendum fore. Quæ quidem illis accidebant ob nimis diu suspensam deliberationem: nam siue auxilia illis suppeditare, siue denegare vellent: citò decernere oportebat: atque ita si negassent, Pop. Romanum non offendissent: si decreuissent adiumento esse potuissent, ne cæderentur, differendo periculum euitare non potuerunt, quicumque tandem esset rerum euentus. Hoc præceptū, citò de rebus huiusmodi decernendi, si sequuti essent Florentini nostri: nunquam tot clades accepissent, ex Ludouici XII. Galliæ regis aduētu.

Nam

Nam cum is aduersus Ludouicum Mediolani ducem expeditionem suscepisset: cum eorum oratoribus egit, ne ipsi huic bello sese immiscerent: ita enim velle se illos in clientelam suscipere, & à periculis defendere. Hæc pacta regis cum oratoribus suis, Florentini mensis vnus spatium aut approbare rataque iubere, aut iis renuntiare debebant. Sed illi, ob quorundam in Ludouicum studia, tandiu suspenderunt iudicium super illa re, donec rex victoriâ propè iam comparasset: Et cum pacta illa tunc approbare vellent, & à rege sibi confirmari ea cuperent: Rex qui intelligeret illos necessitate compulso, in eius amicitiam venire pacta reiecit, & Florentinos ingenti pecunia multauit: idque non semel tantum, sed aliquoties iis accidit. Tantò deterior autem fuit illa consilij ambiguitas, quod dum suspenderent iudicium, neque Ludouico duci Mediolanensi suppetias ferre potuerunt, quas, si fortè eorum auxilio vicisset, longè melius quàm rex remuneraturus fuisset. De hac tarditate & ambiguitate consilij primo quoque libro huius operis disputauimus, capite 3: sed cum se hîc rursus illius occasio offerret: repetere non piguit id, quod in omni Repub. obseruatione dignissimum est,

*Quanta sit diuersitas militum nostri
temporis, ab illis qui olim mi-
litabant.*

CAPVT XVI.

ID prælium quod Pop. Romanus cum Latinis commisit, T. Manlio Torquato & Decio Coss. maximum atq; difficillimum fuit omnium eorum, quæ vllò in bello commissa fuerint. Nam ita se res tunc habebant, vt sicuti Latinis ex eo seruitus, Romanis dominiũ comparatum est: ita si Romani nõ vicissent, ipsi serui facti, & Latini illorũ comparassent imperiũ. Nobiscum sentit Liuius, qui inquit, nihil apud Latinos ab Romana Repub. dissonum fuisse: siue militum virtutem, vincendi desiderium, siue modum etiã spectes instituendi aciem: solos duces fecisse discrimen, quod in castris Romanorum præstantiores fuerint. Ita vt inter omnes Latinos Romanosque, qui eius pugnae memoriam posteris traderunt, facile conuenerit: vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futura haud dubiè fuisse victoriam. Id verò in ea pugna supra modum memorabile fuit, ex binis Cõsulibus, alterum conseruandæ militaris disciplinæ causa, filiũ, quod extra ordinẽ pugnasset, securi percussisse, quamuis de hoste vi-

*Liuius
lib. 2.*

fte victoriam obtinuiffet. Alterũ ſe pro po-
 pulo Romano deuouiſſe & in voluntariam
 mortem tradidiſſe. Nam bellandum erat
 aduerſus Latinos, qui, vt Liuius inquit, lin-
 gua, moribus, armorum genere, & institu-
 tis militaribus iſſis congruebant. Milites
 militibus, centurionibus centuriones, tri-
 buni tribunis, cõpares collegæque iſſidem
 præſidijs, ſæpeque iſſidem manipulis com-
 mixti erant. Quæ cum ita ſeſe haberent, &
 in cæteris omnibus conuenirent: neceſſe
 erat aliud quippiam eſſe, quo animi militũ
 ferocioreſ, pertinaceſque magis fierent ad
 vincendum hoſtem, ex qua ſola ſiue con-
 ſtantia ſiue pertinacia poſſet victoria com-
 parari. Nam quandiu illa dimicantium pe-
 ctorib. ineſt: nunquam de fuga cogitāt: ſed
 ad victoriam ante oculos obſeruantẽ con-
 tendunt. Vt autẽ tunc firmitus Romanorũ
 quã Latinorum pectorib. inhæſerit, effecit
 partim fortuna, partim virtus Conſulum:
 quæ tanta fuit, vt ex iſſ Manlius cõſeruan-
 dæ diſciplinæ militaris cauſa, filium morti
 tradiderit. Decius pro Po. Romano ſemet-
 ipſum deuouerit: tantus ſcilicet erat ardor
 ille comparandæ victoriæ. Eodem pertine-
 bant ſtudia rerum benè adminiſtrandarũ:
 & ordo præſertim ad inſtituendã aciem ob-
 ſeruatus, in vtroq; exercitu ſimilis: de quo

*Acies ut à
Romanis
instrui so-
leret.*

non abre fuerit disputare, & quid in ea, à nostris hominibus peccetur, inquirere. Quantum igitur ex Liuiο colligere licet, hīc erat instruendi aciem modus. Vniuersus exercitus in tres ordines diuidebatur: primus in fronte erat ex pubescentium iuuenum flore constitutus, qui certis manipulis diuisi, & interuallis distantes, hastas gerebant, & ex eo hastati appellabantur. Alter deinde ordo totidem continebat ut prior, & in totidem manipulos diuisus erat, qui iustis, sed maioribus quàm primi interuallis distabant: qui ex robustiori etate, & robore virorum constituti, vocabantur Principes. Tertius ordo omnium maximus, totidem serè habebat, quotambo priores. Cuius maior pars constabat ex veteranis spectatæ fidei militibus, qui Triarii dicebantur. Distabant hi quoq; certis, sed adhuc maioribus interuallis, quàm in prioribus binis ordinibus. Singulis quoque his tribus ordinibus certus equitum numerus addebatur, qui ad dextrum sinistrumque latus constitutus, alarum speciem præbebat, ut ex eo nomen deductum sit, unde Alæ equitum dicebantur. Hi tres ordines directè se mutuo & præcedebant & sequebantur: sed qui in primo collocati erāt Hastati, angustioribus spaciis à se inuicem distabant,

stabant, vt primam pugnam ineuntes, hostem melius sustinere possent. Qui eos à tergo sequebantur Principes, maioribus interuallis à se inuicem aberant: vt si hastati reminus benè gererent, aut cedere cogerentur: in interualla huius ordinis recipi possent, acie integra & ordinibus nullo modo perturbatis. Maxima denique erant Triariorum, tertij ordinis interualla, vt in ea recipi possent, cum hastati, tum principes, si iis esset cedendum. Vbi his ordinib. exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes, in interualla ordinum Principes recipiebant: tum principum pugna erat, hastati sequebantur, & principum ordinibus permixti vnà cum ipsis dimicabant. Si apud Principes quoq; haud satis prosperè esset pugnatum: à prima acie ad Triarios sensim referebantur: vnde rem ad Triarios rediisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarii cōfurgentes, vbi in interualla ordinum suorum Principes & hastatos recepissent, ex templò compressis ordinibus velut claudabant vias, vnoque continente agmine, nulla spe post relicta, in hostem incedebāt. Id formidolosissimum hostibus erat, cum velut victos insequuti, nouam repēte aciem

exurgentem, auctam numero cernebant. Hæc veterum Romanorum est, instruendi ad pugnam exercitus ratio, quâ planè negligunt nostra ætate, sicuti cætera quoque veterum instituta militaria. Plurimum autè interest, vt rectè instruatur ad pugnandum acies. Nam cui dubium esse potest, quin longè melius sit, eam ita esse instructam, vt ter refici vires exercitus queant, & toties fortunam experiri liceat, quàm vt in primo conflictu omnia periclitentur? Quicumque in prima velitatione vniuersum exercitum fortunæ periculo committit (vt ætate nostra in orbe Christiano fieri cernimus) vehementer periclitatur: quod ex leui aliquo casu, aut perturbata acies, aut aliquid aliud interueniens, aut mediocris hostiû impetus, amittendæ victoriæ occasionem præbere potest. Nec vlla alia ratio est, cur nostris ducibus necesse sit hoc periculû subire quàm quod neglexerint veterum illum instruendæ aciei modum, ita institutû, vt qui in prima acie dimicant, in interualla se seruatis ordinibus recipere queant eorû, qui loco posteriori sunt. Etenim qui ita instruit aciem, vt solent ætate nostra, præter consuetudinem veterum, facere: ei ex duobus his incommodis, alterum euenire necessum est. Vel enim in vtrumque latus extendere

dere oportebit plurimum ordinatorū militum series : quod si acciderit, infirmior erit acies, cum à fronte vsque ad postremam aciem tantò minus spacij sit, ordinato ad pugnam milite repleti, & ab hoste facilius perfringi potest. Sin exercitum minus ad vtrumque latus extendas, firmiorem habebis aciem, cum dēsius futurū sit agmen, difficiliusque ab hoste penetrari queat : sed cum iam non ita constitutæ sint ordinatorum militum series, vt anteriores recipere se possint in interualla posteriorum : facile accidit, vt vel leui aliquo impetu pulsus primus ordo, secundum impellat, & secundus tertium, nec possint in subita ordinum perturbatione, qui posteriori loco sunt, progredi, & cum hoste dimicare : ex qua ordinum perturbatione accidit, vt alij aliis implicati, se mutuo obruāt. In prælio quod ad Rauennam commissum est, & in quo Foisseus princeps Gallicarum copiarū ductor occubuit: ita ad pugnam instructi erāt cū Gallici, tū Hispanici exercitus, vt (sicuti temporum nostrorum consuetudo fert) non malè esset in vtrumq; latus plurimum exporrecta acies, quod campi illic latissimè paterent : idque in vtroq; exercitu, ob eam, quam iam cōmemorauimus causam, fiebat, ne retroducēdo ordines pertur-

barentur. Sed cum locus angustior est, in id periculum semper incidunt, quod iam ostendimus: nec quisquam est qui cogitet de modo, quo huic malo remedium adhiberi queat. At tantò magis debebat cordi esse harum rerum consideratio, quod eadem pericula quæ in conflictu oriri posse docuimus, in conficiendis itineribus quoque & excursionibus contingere soleant. In bello quod Florentini nostri cum Pisanis, post Caroli Galliæ regis aduentum, gesserunt, ob ipsorum rebellionem, pugnatum est ad S. Regulum, & aliis in locis: victique fuere Florentini, quod equitatus noster in prima acie constitutus, postquam Pisanorum vim sustinere non potuisset, & retrocedere cœpisset, peditum ordines, qui à tergo erant, perturbauit, fregit, & in fugâ coniecit: vt Ciriacus Borgeus peditatus nostri ductor constanter mihi confirmârit, copias nostras pedestres non nisi à nostris equitibus fractas esse. Heluetij id animaduertenterunt, vti cætera quoque præ cæteris diligenter obseruant, quæ ad disciplinam militarem faciunt. Itaque si in Gallorû castris militant, semper ad alterutrum latus collocari volunt, ne si equitibus cedendum sit, ab iis perturbentur & frangantur.

Hæc faciliè intelliguntur, nec vsque adeò viden-

videntur esse difficilia : cum tamen ex nostris ducibus nullus sit, qui illa obseruare, antiquam consuetudinem imitari, & errores nostrorum hominum emendare conentur. Nam etsi vniuerso exercitui præcursores quosdam præmittant, speculandi causa, & quosdam à tergo relinquant : id tamen, non nisi ad loca cōmoda capiēda pro metandis castris conducit, ad dimicandum cum vniuersis viribus nil prodest. Non desunt, qui contendant tormentorum bellicorū vim obstare, quo minus veteres hisce in rebus imitari queamus: sed quia id mihi non ita se habere videtur : de eadem hac quæstione sequenti capite disputabo.

Quanti facere oporteat in exercitibus bellicas nostri temporis machinas, & vtrum tantam vim habeant, quantam vulgò putantur habere.

CAPVT XVII.

DVm mecum repeto, quot quantaq; prælia populus Romanus, toto eo tempore cōmiserit, quo Imperium comparauit: non ab re facere videor, si hoc loco paulò diligentius considerem id, quod vulgò putatur, Pop. Romanum nequaquam tantas tamque præclaras res gerere

potuisse, si tunc tormēta bellica in usu fuissent, quæ ætate nostra vsurpātur. His enim impedimentum obiici virtuti hominum, ne vt olim ea vires suas exercere queat: quod per illa, prælia dirimantur, & prohibeantur homines cominus pugnare: vt verisimile sit, futurum temporis successu, vt vniuersa belli ratio ex tormentorum bellicorum usu pendeat. Id vtrum ita se habeat deinceps inquiremus, initio sumpto à prima illa quæstione, qua quæritur vsque adeò ne ducum militarium virtus tormētis bellicis impediatur, vt Populo Romano ad acquirendum imperium obstaculo esse potuerint? Qui bella gerunt, aut defendendi sui causa, aut lædendi alterius gratia id faciunt. Vtris horum tormenta bellica magis prodesse queāt, disputari potest: nec desunt in vtramque partem argumenta: sed mihi tamen longè magis prodesse videntur ad offendendum, quàm defendendum. Nam qui se tormētis bellicis defendit, aut in vrbe est, aut alio aliquo loco munito. Vrbs esse potest vel magna vel angusta: solent autem cùm arces, tùm propugnacula alia, etiā in magnis vrbibus angusta esse. Difficillimum autem est, ex angusto loco se aduersus tormenta bellica defendere, quod nullus murus tam crassus sit, quin paucis dieb.

à tor-

à tormentorum impetū diruatur. Eo diruto si desit intrinsecus spacium, vt cedendo vel fossis vel nouis aggeribus reparare propugnacula nequeas: statim ab hoste victus eris, neque vllō modo illius impetum sustinere, aut tormentis tuis, quo minus per loca diruta ingrediatur in tua propugnacula, prohibere poteris. Certum enim est hoc, & experientia ipsa cōfirmatum, eos impetus, qui densato agmine magnāq; cum violentia ac celeritate fiunt: tormētis bellicis prohiberi non posse: quo sit vt in Italia, qui defensionī vrbiū præficiuntur, Germanorū illos insultus tam violētos ferre nequeant. Italorum oppugnationes vtique sustinent, quod non densato agmine tantoq; impetu nitantur: sed leuibus præliis dimicare confueuerint: nec possint tormentorum vim ferre. Sed qui ita ruunt densato agmine, vt posteriores impellant priores magno cum impetu: ij omnia loca diruta penetrant, nisi aut fossis aut nouis aggeribus prohibeantur. Ex tormentis pereunt aliqui, sed non tot, vt de victoria periclitentur. Hoc ita se habere comprobatur experientia: idque vidimus nos in Italia, cū in aliis locis, tū in expugnatione Brixienſis vrbis. Nam cum illa à Gallis ad Venetos defecisset: & arx ipsa solū adhuc à Gallis

teneretur: Veneti aduersus impetum, qui ex arce à Gallis in urbem irrumpere posset, locum circumiacentem vndequaque tormentis bellicis munierant. Sed Foisseus princeps hæc omnia parui faciens, densato agmine ex arce in urbem per media tormenta bellica descendit & urbem occupauit: nec memorabile detrimentum aliquod sensit, quod ex tormentis accepisset. Quo fit vt pronuntiare oporteat, eum qui se aduersus tormenta bellica in loco angusto defendit, vt, fractis muris, spacium desit recedendi, & nouis fossis aut aggeribus propugnacula reparandi: suis tormentis hostem sustinere nullo modo queat. Si magnā ac spaciosam urbem defendas, in qua subinde retrocedendo liceat propugnacula diruta ab hostibus reparare, cū fossis tūm aggeribus tunc profunt nihilominus longē magis tormenta ei, qui foris urbem oppugnat, quam tibi, qui illam intus defendis. Nam si hosti tormentis tuis detrimentum afferre velis: necesse habes ea alto loco collocare: ex humili enim si tela conijcias, in hostem, facile aduersus illa se communicare poterit. In altum locum neque multa, neque tam vehementia, attollere poteris, atque is utitur, qui foris te oppugnat: cum huiusmodi alta loca aggeres esse soleāt minores,

nores, quam ut in iis tantæ machinæ tractari queant. Et si quæ in tam alta loca attollantur, difficulter conseruari possunt: cū hostis, qui te foris oppugnat, amplissimum locum habeat, & providere facîle possit omnibus iis, quæ in vrbe ex loci angustia, difficultatem pariunt. Itaque si hostis qui te foris oppugnat, tormentis bellicis abundet: neque in alta loca machinas tuas attollere permittet, neque sublatas conseruare. Vnicum hoc ergo superest, ut vrbes virtute militum defendantur, quemadmodum olim fieri solebat. Cui rei etsi paruorū minutorumque tormentorum vsus non-nihil conferat: tamen æquare non possunt damnum illud, quod à magnis tormentis, ab hoste in urbem contortis, accipitur. Ea enim mœnia quatiunt, diruunt, fossasque replent: ut cum ferro postmodum res gerenda est, longè maius damnum ex hostiū machinis senserint in vrbe, quam foris hostes, ab urbanis. Ex quo sequitur verum esse id, quod ante pronuntiauius, machinas bellicas longè plus iis prodesse, qui foris vrbes obsident oppugnantque, quàm iis, qui illam intus defendunt. Quod si non in vrbe, aut propugnaculo aliquo te defendas, sed locum quempiam occupaueris, natura aut arte munitum, ex eoque hostē tormētis

bellicis sustinere cupias, ne citius quàm ex
 usu esse videatur, manus conferere cogaris:
 tunc quoque non multò plus proderunt ti-
 bi ad defensionem tormenta, quàm in vr-
 be. Nam si hostis tormentis suis locum al-
 tiorem occupauerit, aut aliàs te adortus
 fuerit priusquam castra aggeribus & vallis
 muniueris: facillè te coget illinc discedere,
 & manus conferere. Id enim Hispanis ac-
 cidisse nouimus, antequam prælium iuxta
 Rauennam committeretur. Nam etsi iux-
 ta Roneum fluuium, qui olim Bidesus di-
 cebatur, castra muniuissent: tamen quia
 aggeres non tam altos, vt oportebat con-
 struxerant, & Galli altioris collis oppor-
 tunitatem nacti erant: tormentis Gallo-
 rum pulsi, castra deserere, & ad prælium
 committendum in aciem descendere co-
 acti fuerunt. Quod si locum castris etiam
 maximè opportunum occupaueris: eum-
 que optimè muniueris, vt hostis te adori-
 ri non ausit: tamen non deerunt illi eadem
 illæ rationes te ad pugnam prouocandi, &
 cogendi, quæ apud veteres in usu fuerunt,
 antequam tormentorum bellicorum usus
 ullus extaret: cum excursionibus agros
 tuos vastare, prædas agere, commeatum
 intercipere, & multis aliis incommodis,
 damnisq; te afficere possit: ad quæ omnia
 auer-

auertenda quam minimè proderunt tormenta. Quibus ita cōstitutis, expende porrò bella Po. Romani, vtrum defensionis potius causa, quam lædendi eripiendiq; aliorum imperij gratia suscepta videātur. Nam si constat, eos occupandi orbis causa bella gessisse: longè commodius faciliusque id, igneis hisce fulminibus adiuti, præstitissent, quàm iisdem destituti. Ad id quod multi obiiciunt, sublatam esse hisce machinis viri virtutem: respondeo magis equidem periclitare militem nunc, quàm olim: si vrbs quæpiam inuadenda expugnanda, admotisque scalis, aliisve huiusmodi machinis, conscendenda fuerint mœnia: Duces quoque militares, nunc in longè maiori periculo versari concedo: cum tormenti ictu peti queant, quocunque loco fuerint: nec quicquam profit quod egregiis militibus stipati, hoc aut illo loco collocati sint. Sed idem ego contendo, ex huiusmodi periculis, hætenus nullum memorabile damnum exercitibus euenisse. Nam & in capiendis vrbibus obsidione lōga veterum more potius, quam expugnatione vti cōsueuerunt: & si quæ expugnantur, non tamen multò maiori periculo id fieri videmus, quàm olim fieret. Habebant enim veteres quoque sua tela, quib. utebantur in defendēdis

urbibus: quæ si non erant tam violenta, ut tormenta nostra, ita tamen in hostem torquebantur, cum mœnibus appropinquaret, ut non minorem hominû stragem ederent, quàm soleant igneæ machine. Ex duobus militaribus certè pauciores interiisse credo viginti quatuor hisce annis, quibus Italia tot tamque difficilibus bellis afflicta fuit: quàm, antequàm essent inuenta tormenta, vel decennio solo interirent. Vnus Ludouicus Mirandulæ comes, Ferrarię, cū eam Veneti ante paucos annos inuasissent, ignei tormenti ictu perijt, & præter eum Nemausij Dux ad Ciriniolam: his exceptis neminem hoc mortis genere interiisse nouimus. Nam Foisseus princeps, apud Rauennam, non ictu tormentorum, sed gladiatorum vulneribus occubuit. Quæ cum ita sint, non tam ob tormentorum vsum impediri virtutem militum pronūtiamus, quàm ob militarem disciplinam, in exercitiis minus rectè institutam, cōseruatamque: quod si in vniuerso exercitu antiqua virtus inesset, non vtique latere posset, vel ob vsum tormentorum, vel ob aliarū quarumcunque rerum impedimenta. Nam quod aiunt quidam, impedimento esse easdem hasce machinas, quo minus pugnare, ac manus conferere queant, futurumque tandem,

tandem, vt vniuersa belli ratio ab iis solis
 dependeat: id nequaquam verum esse, con-
 fitebuntur omnes, quicunque de antiqua
 militari disciplina, vel paululum quippiam
 degustârunt. Neque enim firmum exerci-
 tum habebis vllum, præter eum, qui con-
 gredi cum hostibus consuevit, qui gladiis
 vti nouit, & lacertorum robore: ob quas
 causas peditatui longè magis etiam, quàm
 equitatui confidere queas. Nam si pedites
 habeas expeditos, & spectatæ virtutis, mi-
 nori periculo hostem tormētis bellicis in-
 structum inuadere poteris, quàm olim po-
 tuisses, cum Elephanti, & currus falcati in
 vsu essent. Quod si ergo Pop. Romanus ad-
 uersus tanta impedimenta remedium in-
 uenire potuit: aduersus tormenta profectò
 etiam inuenisset, & quidem tantò facilius,
 quantò minus diu durare possunt fulmina
 tormentorum, quàm Elephanti & falcati
 currus durabant. Hæc enim vbi pugna a-
 cerrima erat, mediam aciem penetrabant
 & ordines perturbabant: tormenta ante i-
 nitium pugnæ fulmina emittunt: ea quæ à
 peditibus vitari possunt, partim si loci na-
 tura aliquo modo tegantur: partim si se in-
 terim dum illa emittuntur, humi proster-
 nant: quibus accedit, quod magna tormē-
 ta facile aut nimis in altum torqueantur, &

neminem tangant : aut dum humilia, & terræ superficiei vicina emittuntur, in terram cadant. Postquam cominus pugnare cœptum fuerit, desinit omnis tormentorum vsus. Nam si ante primam aciem collocentur, capientur statim in primo congressu : si à tergo relinquantur, non emitti poterunt in hostem, quin prius suos proprios milites contingant : si ad latera collocentur, rursus capi possunt. Huius rei si exemplum cupias, id tibi sufficiet, quod anno Seruatoris nostri M. D. XIII. ab Heluetiis patratum est. Ij enim Gallorum exercitum tormentis bellicis, & equitatu, munitissimum, absque tormentis, & equitibus, iuxta Nouariam inuaserunt, & castris exuerunt, nec à tormentorum fulminibus vllum memorabile damnum acceperunt. Indigent enim tormenta bellica singulari quadam custodia: necessitàq; habent fossis, muris vallisque communiri, alioquin hostibus in prædam cedunt : nec vllus est eorum vsus. Vt autem ad vtrumque instructi exercitus cornu adhibeatur, non potest etiam alio modo fieri, quam apud Veteres vsurpabantur fundæ & alia tela: quæ extra aciem collocabâtur, vt seorsim & extra ordines hostes læderent: quod si vel ab equitatu vel alio aliquo impetu turbarentur: recedebant

Heluetiorum memorabile factum.

cedebant retrò legiones, vt ab iis protegerentur. Hic tormentorum vnicus vsus esse potest, inter dimicandum: qui iis aliter vt i vult, plus iis confidit, quàm re ipsa postmodum experiatur fuisse confidendum. Turca certè tormentorum bellicorum ope, de Sopho & Sultano victoriam aliquoties obtinuit: sed id illi magis accidit, propter metum equitib. eorum, ex inusitato sonitu incussum, quam quod tormentis vllam stragem ediderit. Tunc demum igitur singulare quiddam in exercitu præstant tormenta bellica, cum in eodem milites fuerint spectatæ virtutis: quod si machinæ illæ in manus illorum incidunt, qui timidi ineptique sint, aduersus potentem exercitum nihil singulare præstare possunt.

Cùm Populi Romani autoritate, tùm exemplis ab antiqua disciplina militari petitis, probari posse, pedites in bello pluris esse faciendos, quàm Equites.

CAPVT XVIII.

PERMVLTIS argumētis exemplisq; ostendere possumus, P. Romanum nō modò pluris æstimasse equitibus peditatum: sed in omni expeditione, roboris bellici fundamentum, in eodem cōstituisse.

Exemplo esse potest, inter cætera, prælium cum Latinis ad Regillum lacum commissum, in quo cedente iam exercitu, iussere equites ad pedes descendere, ut fessis succurrerent, quo modo redintegrata pugna, victoriam obtinuerunt: hinc apparet quanto plus peditibus, quam equitatui tribuerint. Hoc eodem stratagemate multis aliis in locis vsi sunt Romani, seu salutaris remedio, in maximis periculis. Nec est, quod nobis hic quisquam obiiciat auctoritatem Annibalis, qui in pugna Cannensi, cum intellexisset, Consules eodem hoc remedio uti, ut suis laborantibus subueniret, dixisse fertur, *se hoc malle audire, quam victos sibi tradi ipsos.* Nam etsi Annibal summus imperator fuerit: non debet tamen illius autoritas pluris æstimari, quam tot Romanorum imperatorum virtute bellica excellentium sententiæ, ipsa experientia toties comprobata. Sed neque desunt rationes, quibus idem probari potest. Pedes enim multa loca penetrat, ad quam eques nequit peruenire: præterea & ordinem seruare, & eo perturbato, rursus in ordinem redire nouit: Equites non nisi difficillimè seruare ordines possunt, & cum ij semel perturbati fuerint, redire in certas stationes atque ordines planè nesciunt. Præterea ut magna est
inter

inter homines diuersitas, ita & inter eos quos: quod alij generosi, audacesque sint, alij viles, & timidi: persæpè verò accidit, vt audaci equo timidus vir infideat, & vir fortis equo timido: ex qua re multa incommodè atque inordinate fiunt. Pedites in aciem ritè distributi, longè facilius equitum ordines perturbant ac frangunt, quàm ipsi ab equitibus perturbari ac frangi queant. Quod non modò experiëntia ipsa, & exempla quotidiana comprobant, verùm etiam legislatores, & quicunque de Repub. aliquid scripserunt. Ostendunt enim illi, bella primum equitatu geri solita fuisse, quod nondum certa ratio extaret vsurpandi peditatus: at postquam innotescere cœpit vis pedestrium copiarum, peditatum equitatu præferendum censuisse. Hæc verò non eò dicuntur, vt inutiles prorsus existimeamus in exercitu equites. Nam necessarij sunt illi quoque, cum ad protegendos pedites, tum ad excursiones, & prædas agendas, ad fugientes hostes persequendos, atque etiam ad sustinendum hostilem equitatum. Sed robur ipsius exercitus tamen in peditibus consistit: quo factum est, vt nostræ Italię principes, hoc ipsum parum obseruantes, summoperè deliquerint, occasionemque præbuerint exteris principi-

bus, illius imperiū inuadendi. Omne enim studium circa equestrem militiam collocarunt: peditum nullam rationem habuerūt: idque factum est partim ignorantia principum, partim ducum militarium malitia. Nam cum viginti quinque ferè annorū spacio, omnis rei militaris cura peruenerit ad quosdam imperatores, qui modò huius, modò illius principis stipendia merebantur: in id vnicè incubuerunt, vt sibi auctoritatem, quàm maximam possent, conciliarent. Id verò nulla alia ratione præstare cōmodius poterāt, quàm si perpetuum exercitum secum haberent. Cum igitur ad magnum peditatum sustentandum, sumptus non sufficerēt: nec posset exiguus illis eam, quam cuperent, auctoritatem conciliare: ad alendos equites studium omne conuerterunt: quod ducenti aut trecenti equites imperatori non leuē estimationem cōciliare posse viderentur: nec tamen sumptus tanti requirerentur ad illos sustentandos, quin ab egregio & mediocriter opulento principe solui possent. Hoc vt melius obseruare & porrò obtinere possent, nullam aut certè exiguam rationem peditum in exercitu habuerunt, etiam tunc cum bella ingruerent: vt in maximo exercitu, exiguus semper peditatus fuerit: quæ res,

cum

cum aliis vitiis, quæ ætate nostra grassantur, coniuncta, usque adeò imbellem Italiã effecit, ut ab exteris omnibus undiquaque sit deuasata. Maior igitur peditatus, quàm equitatus ratio semper habenda est. Idque apud Romanos ita observari solitum, evidentissimè patet, vel ex eo, quod in Satriculæ obsidione apud Samnites accidit. Nã cum illic ex Samnitibus imperator, ex Romanorum exercitu Magister equitum occubisset: nec ad ducum casum perculsa magis quàm irritata omnis multitudo esset: extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: ut commodioris defensionis causa, in utroque exercitu, equestris pugna in pedestre prælium sit commutata. Evidentissimè igitur patet hinc, Populum Romanum peditatui longè plus quàm equitatui tribuisse. Nam ceteris in locis iussere Cõsules descendere ex equis sessores, ut laborantibus peditibus subvenirent: hinc equites cum equitibus pugnant, & cum existimarent non posse se victoriã sic obtinere: ex equis utrinque descenderunt, ut hinc nõ immeritò pronuntiemus, peditatum egregium, ac benè instructum, firmum esse in bellis præsidium, nec superari posse, nisi difficillimè. Crassum & M. Antonium Romanos duces, legimus,

per vniuersum Parthorum Imperium ex-
 currisse, exiguo cum equitatu, sed pedita-
 tu firmo: nec quisquam iis obesse potuit v-
 niuersus Parthorū exercitus. Nam etsi re-
 gio plana esset, montibus carens, à mari
 procul sita vndiquaque, fluminibus quoq;
 minimè abundans: tamen ita se communi-
 nit Antonius, vt virtuti peditum Roma-
 norum nullum impedimentum à Parthis
 equitibus obliici potuerit. Crassus interiit
 dolo magis, quàm virtute hostium, quod
 eorum promissis confidens, tandē ad com-
 meatus inopiam, extremamque miseriam
 redactus fuerit. Sed quid opus est, exempla
 tam longè petita adducere? extant recen-
 tia argumenta exemplaque, quibus mani-
 festè ostenditur, longè maiorem vim pedita-
 tui, quàm equitatui inesse. Nouimus Hel-
 uetiorum peditum nouē millia, apud No-
 uariam, inuasisse, & prælio superasse, decē
 millia peditum, & totidem equites. Ab e-
 quitibus enim nullum periculum metue-
 bant: pedites parui faciebant, quod essent
 Vascones, & minus benè instructi homi-
 nes. Cernere licet deinde, triginta sex mil-
 lia itidem Heluetiorum peditū, iuxta Me-
 diolanum, Franciscum Galliæ Regem ado-
 riri, qui secum viginti millia equitum, pe-
 ditum quadraginta millia habebat, & cur-
 rus

rus bombardicis machinis onustos centū. Nam etsi Regem hīc vincere nō potuerint: cum eo tamen per biduum strenuē dimicârunt: & postquam fracti fuissent, mediā exercitus partem nihilominus conseruauerunt. M. Attilius Regulus non modò equitatum, suo peditatu iustinare sperabat, sed Elefantos etiam: idque illi si non ex voto successit, non impedit tamen, quin de peditatu egregio, summa quæque nobis polliceri debeamus: vsque adeò, vt non nisi ab alio maiori ac fortiori vinci queat. Cum olim aduersus Philippū Vicecomitem Mediolani ducem, sedecim millia Heluetiorum peditum in Italiam descendissent: eisq; Carmignolus cum mille equitibus & peditatu exiguo occurrisset, ignarus artiū bellicarum, quibus ij vterentur, putauit se illos statim in fugam coniecere posse. Sed cum infractum robur eorum animaduertisset, vt erat magni consilij vir, subito retrocessit, assumptisque pluribus peditibus, iussit cataphractos quoque equites ex equis descēdere: atque ita Heluetiis obuiam factus, illos oppressit. Nam Cataphracti armis tecti, Heluetiorum ordines sine damno penetrabant, eosque perturbabant, ex quo factum, vt omnes sint cæsi, præter eos solos, quos Carmignoli benignitas conseruauit. Credo

equidem multis notum esse, quantum peditatus sit equitatu præferendus: nihilominus tamen ea est infelicitas nostri temporis, ut nec vetera, neque recentia exempla persuadere possint viris principibus, ut errores hosce emendent: quò fit, ut & hæc, & alia veterum instituta militaria sensim aboleantur, non sine magno eorum qui bellagerunt, detrimento.

Si qua comparantur bello à Repub. malè instituta, ea potius ad interitum illius pertinere, quàm ad imperij magnitudinem comparandam.

CAPVT XIX.

HVIVSMODI falsæ opiniones, de equitatus peditatusque usu, & differentia, in hominū animis vsque adeò infixæ sunt, & pessimis exemplis cōfirmatæ, ut nemo cogitet, de modo emendandorum nostrorum errorum, & introducenda veterum cōsuetudine. Quis enim intra viginti annorum spacium, Italo homini potuisset persuadere, fieri posse ut decem peditum Heluetiorū millia, cum decem millibus equitū & totidem peditib. dimicarent, eosq; prælio superaret? quod ad Nouariam omnes

omnes accidisse nouimus. Quamuis enim exemplis pleni omnes sint veterū historiarum libri: nemo tamen ex nostris hominibus, aut fidē veterib. adhibuisset: aut credisset, idē nunc, quod olim, fieri posse. Omnes enim obiiciūt, melius armari equites nunc, quam olim: & posse nostrorum Cataphractorum equitum agmen, non modò peditum insignem numerū pellere, verum rupes propē ipsas loco mouere. At considerare oportebat, Lucillum exiguopeditatu, quadraginta millia equitum Tigranifregisse, inter quos non pauci erant armis eodē modo testī, vt nostri hodie muniuntur. Idem Luculli factum videmus in Italia, nouo Germanorum exemplo confirmatū, vt hominum nostrorum errores hinc facile pateferi queant. Ad veterum ergo disciplinam militarem redeundum est, siquidem Respublicæ rectæ gubernari debeant, cum in comparādo imperio qualicunq; , tum in cōseruandis iis, quæ à maioribus parta acceperunt. Urbem liberis hominibus replere: vicinorum amicitiam societatemque conciliare: Colonias deducere, & fines parti imperij defendere: prædas ex hostibus agere: excursionibus eorum agros vastare: præliis potius cum illis dimicare, quàm obsidionibus eorum vrbes cingere: publici

potius quàm priuati boni rationem habere: militaribus studiis homines exercere. Hæc vera est augendarum Rerum publicarum acquirendi quæ imperij ratio. Cæteræ omnes acquirendi rationes, ad Reipublicæ perniciem potius, quàm salutem & incrementum pertinent. Itaque si qui sunt, quibus hæ non placeant: ij deuitare debent omne studium comparandi, soli defensionis operam dare: quemadmodum faciunt Germanorum Respublicæ, quæ hoc modo, pace & tranquillitate longissimo tempore usque sunt. Sed ut ut conemur à bellis, inferendis quæ iniuriis abstinere, non possumus tamen semper eorum occasiones euitare, & pace perpetua frui. Nam si maximè abstinere ab iniuriis, non deerunt tamen alij, qui te lædere conabuntur: ut hinc desiderium, ac necessitas quædam, bella suscipiendi, & aliena rapiendi persæpe oriatur, usque adeo certa, ut si hostes peregrini defuerint: non deesse soleant domestici: ob multiplices iniurias, quibus in Repub. ciues magni afficiuntur, aut affecti esse putantur. Germaniæ vrbes pace diutina fruuntur, ob diuersam, quandam naturam cum hominum, tum ipsius regionis, quam vix alibi inuenire liceat. Nā cum essent olim Romano imperio subiectæ, veluti Gallia & Hispania: liberta-

Germaniæ tranquillitas.

bertatem tamē ab Imperatoribus Germanis, postquā insignia imperij ad eos translata fuissent, sensim simplici quadam industria, redemerunt: reseruata imperatoribus annua quadā pensione solummodo: quædam verò Austriacorum ducum provinciæ planè defecerunt, & libertatem nastæ, usque adeò opibus potentiaque creuerunt, ut non modo reduci amplius sub iugum seruitutis nequiverint, sed terrori iam sint omnibus vicinis populis: cuiusmodi est Gens fœderatorum. Hinc factū ut vniuersa Germania ætate nostra diuisa sit in Heluetios, liberas Imperij ciuitates, Principes, & Imperatorem. Imperator etsi non habeat magnas vires, est tamen in maxima estimatione apud omnes, ut si quæ inter eos aut lites aut discordiæ intercedant, ab ipso facilè componantur. Atque hinc fit, ut pace ac tranquillitate fruantur, nec vllius belli memoria extet apud ipsos nūc, quàm eius, quod Heluetij gessere cum Austriacis. Et quamuis Austriaci duces, imperij fasces multis iam annis habuerint: non potuere tamen hanc fœderatorum gentem domare, quamuis summis viribus id attentarint. Cæteræ Germaniæ vrbes ac principes in hoc bello, aduersus Heluetios Imperatori auxilia ferre noluerunt, partim quod liber-

tati communi fauerent: partim quod cum ipsi non essent admodum potentes, non libenter viderent Austriacorum nimis augeri potentiam. Hoc ergo quasi equilibrio constituta Germania, Imperatorū potentiam non metuit, sed reueretur, concordiaque fruitur, quod singulae vrbes, singuliq; principes, suis contenti sint, & metu vicinorum hostium, à controuersis ac litibus abstineant. Quod si res Germanorū aliter essent affectae, cogerentur ipsi quoque bellis operam dare, & ne ipsi opprimerentur, aliis bella inferre: & cogitare de ratione augendi imperij. In aliis regionibus, quib. non est tanta, tamq; exacta moderatio, aut proportio & æquabilitas potentiae, cum vrbium, tum principū, pax conseruari, vt in Germania non potest: quo fit, vt potentib. Rebus pub. cogitandum sit de illa augendi imperij ratione, quam apud Romanos in vfu fuisse docuimus. Aliam quicumq; ingredi volet, non tam incrementum quam ruinam Reip. molietur. Quod mille modis omeri esse soleāt recenter parta imperia: praesertim si cum ipsis, nō simul etiam vires augeantur, vt res nuper partae cōseruari possint: quemadmodū fieri solet, tūc quando cunq; plures sumptus faciendi sunt, in acquirendo aliquo dominio, quam vsus fructus

ctus illius, deinde cōpensare queat. Id Flo-
 rentinis nostris ac Venetis etiam accidit,
 quorum vires, cum hi Galliæ Gifalpinæ, illi
 Hetruriæ imperiū acq̃tisiuissent, imbecil-
 liores extitēre, quàm prius, cum alij Maris
 Imperio, alij exigua ditione cōtenti erant.
 Omnes ad imperiū aspiramus, de modo il-
 lius comparandi, conseruandiq̃; nequaquā
 rectē cogitamus. Id autem turpe est. Nam
 cū Romanorum exemplū imitari liceat,
 neque id præstare sciamus, quomodo abs-
 que exemplo, verum legitimūq̃; modū,
 vt Romani fecerunt, deprehendere & in-
 uenire queamus? Præsertim si cogitemus
 quantum periculi afferre quandoq̃; soleat,
 etiam benē institutis Rebus publicis, recens
 parta prouincia aliqua, aut vrbs, delitiis
 & fortunæ indulgentia abundans: ex qua
 corrupti hominum mores, per contagium
 quasi ad nostros trāsire ac serpere possunt.
 Veluti Pop. Romano accidit, cum primum
 Capuam occupassent: & postmodū etiam
 Annibali. Tantum certē periculi inde im-
 minebat, vt nisi Roma, quæ nequaquam
 procul aberat, remedium insolentiæ mili-
 tum attulisset, potuisset vel inde princi-
 pium oriri ruinæ atq̃; interitus Reipublicæ.
 Iam tum enim, vt Liuius inquit, minimē
 salubris militari disciplinæ Capua, instru-

mentum omnium voluptatum, delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. Solent enim huiusmodi loca, tot delitiis abundantia, sine cæde ac sanguine, peculiari quadam ratione vlcisci, & pœnas de iis sumere, à quibus occupantur. Nam cum eos prauis moribus imbuant, effœminatōsque reddant: facile tales efficiunt, vt postmodum facile à quouis opprimantur. Id Iuuenalis præclare expressit, cum inquit ex conuersatione cum peregrinis hisce hominibus, Romanorum animos fuisse immutatos, vt qui prius parcè ac duriter viuere solerent, postea Gulæ, luxuriæque sese tradiderint. Nam is inquit:

Luxuria incubuit, victumq; vlciscitur orbem.

Quæ cum ita sint, ac constet populo Romano etiam, ad disciplinam militarem tam egregiè instituto, periculosa fuisse quarundam vrbium ac prouinciæarum recens occupata imperia: nemini mirum videri debet, si cæteris principibus ac Rebus publicis, quæ Romanorum virtutem nullo modo possunt exæquare, idem contingere posse pronuntiemus: præsertim tunc, cum non propriis ciuibus in bello, sed mercenario milite vti coguntur.

Neque

Neque principes, neque Respub. sine periculo vii posse auxiliario, ac mercenario milite.

CAPVT XX.

SI non alio loco disputassem ex professo, quantū intersit Reipub. ne vel mercenario vel auxiliario milite vti cogaris, sed tuorum ciuium operam vsurpare ausis, ac possis, longius de eadem hac quaestione hīc differendum foret: sed quoniam de hac re copiosè alibi docuimus, breuiter summa rerum capita hīc attingam: cum eius largam occasionem Liuius ipse nobis præbuerit. Auxiliarem militem illum voco, quem tibi Princeps aliquis, aut Respub. suis sumptibus auxilio mittit, sub certis Signis ac ducibus: quemadmodum is erat, *Liuius* quem petentibus Campanis, Romani, *Sa-lib. 7.* mnitibus fufis, ad hybernandum Capuæ reliquerant præsidij causa, vt commodius Samnitium excursiones arcerentur. Sed idem is miles, qui præsidio vrbi esse debebat, Campanorum voluptatibus delinitus, cœpit animum à memoria patriæ auertere, & consilia in hybernis agitare, de adimenda Campanis Capua. Cur enim potius Campani agrum Italiæ vberimum, & dignum

agro urbem possiderent, qui nec se, nec sua tutari possent, quàm Romanorum victor exercitus, qui suo sudore ac sanguine, inde Samnites depulisset? Sed hæc agitata occultis coniurationibus consilia, antequam perficerentur, Consul singulari prudentia impediuit, vt ostendemus tunc, quando de cōiurationib. differemus. In præsentia hoc dicimus, quod Auxiliarium militū vsus, omnium maximè periculofus esse soleat. Primum enim cum à te neque duces neq; milites stipendia accipiant, sed ab illo aut Principe, aut Repub. à qua tibi auxilio missi sunt: fasces tuos atque Imperium parum curant. Deinde confecto bello, prædæ operam dant, eamq; non ex hostib. solum, verū etiam ab iis colligunt, quibus auxilio missi sunt: siue id facere soleant propria libidine, siue dolo principis, à quo mittuntur. Non equidem eo animo præsidium istud Romani reliquerant Capuæ, quod quicquā mali in animo haberent: sed miles ipse tamen, cum ex loci opportunitate, tum effœminatis Campanorum animis, quos facile opprimi posse credebant, occasionem singularis facinoris sumpserant, & oppressis ciuib. urbem decreuerāt occupare. Huiusmodi exempla plura huc adduci possēt: sed quia hoc euidentius est, eo contenti esse possumus.

mus. Atque hinc inferre licet, cum res eò deuenit, vt non nisi huiusmodi auxiliis defendere te possis: longè satius esse cū hoste pacisci, quocunque tandē modo. Semper enim tolerabilior erit conditio, si cū eo paciscaris, quā si huiusmodi refugia quæsiueris. Quod si enim cum vetera, tum recentia exempla intuearis, deprehendes, si quando huiusmodi auxiliāres copiae semel profuerunt, multoties postea nocuisse. Neq; enim vllam commodiorem occasionem habere potest ambitiosus Princeps, aut auara aliqua Respub. te opprimēdi, quā si iis supplex has vt te defendāt, & auxilia ab ipsis postules, quib. tutus esse queas. Quod si quis igitur eò dementiæ venerit, vt nō modo auxiliares copias pro sui defensione expetat: verum etiam vt bellum aliis inferre possit: is eò contendit, quo peruenire nequit. Idque etiam appetit, quod non potest cōseruare, si maximè acquirat. Nam is, qui illi ea comparat, etiam potest auferre. Quæ omnia etsi ita se habeant, tanta esse solet tamen ambitio hominum, vt id quod ante oculos est, solum intueantur, de futuris nil cogitent, præsentī cupiditati satisfacere conentur, de præcauendis futuris malis solliciti non sint. At veterum exemplis commoueri oportebat, & obseruare liberalitatem, quam

vicinus tuus tibi tam magnificè declarat,
non nisi irritamētum esse, vt te in suos cas-
ses pelliceat.

*Pop. Romanum quadringentesimo tandem
an. postquam bella gereret, subditis præ-
tores mittere cœpisse, & Campa-
nis primum prætorem
contigisse.*

CAPVT XXI.

POpulus Romanus, vt ante sæpè à no-
bis ostensum est, in gerendis bellis, ac-
quirendoque imperio, plurimum à
nostris hominibus differebat. Nam si quas
ciuitates occupassent, quas non destrue-
rent, eas subditis liberas permittebant, &
vt suis legibus porrò, vt prius, vterentur,
non sociis tantum, sed iis etiam concede-
bant, qui bello capti essent. Signa solum-
modo populi Romani, imperiumque agno-
scere cogebantur, sub certis cōditionibus,
quas si seruabant, tuti sub ipsius tutela, di-
gnitatem pristinam obtinebant. Hunc im-
perandi modum sequuti sunt, donec eorū
potentia extra Italiæ fines caput exereret:
vt Italia egressi, Regna in prouincias redu-
cere inciperent. Exemplo esse potest Præ-
tor primus, quē Pop. Romanus in quam-
piam

piam prouinciam miserit, qui non ambi-
 tione & imperandi cupiditate ab ipso mis-
 sus: sed flagitâtibus subditis, ad eorum res
 componendas, concessus. Ij Campani fuê-
 re, qui intestinis dissidiis laborantes, neces-
 sarium sibi fore existimarunt, ciuium Ro-
 manorum quempiam secum habere, vt il-
 lius auxilio, & nutu, perturbata illorum
 Respub. constitui posset. Eorum exemplû
 postea sequuti Aniates, & iisdem ferè cau-
 sis permoti, Præfectum ipsi quoque petie-
 runt, quod iam, vt Liuius inquit, nō solum
 arma, sed iura quoque Romana pollebant.
 Hæc verò imperandi lenitas, plurimû pro-
 fuit ad Imperij incrementum. Nam quæ vr-
 bes aut gentes libertate frui consueuerunt,
 & propriis legibus vti: eæ longè æquiori
 animo tollerant tale imperium, quod pro-
 cul abesse videatur, quamuis non careat a-
 liquo onere, quàm id, quod coràm cerne-
 re, & ante oculos perpetuò habere, ac for-
 midare coguntur. Quibus hoc quoque ac-
 cedit, quod si quæ in iure dicundo, aut pu-
 niendis delictis, grauius seueriusque fiunt:
 ea minus aggrauant eum principem, qui li-
 berè permittit subditis, vt suis legibus vi-
 uant: quàm illum, qui per ministros suos
 hæc omnia exequitur: quò fit, vt hoc eodē
 modo causa tollatur, cōeipiendi vllius ad-

uersus principem odij. Huius rei extat, ætate nostra, recens in Italia exemplum: nouimus Galliæ regem, Genuensem urbem, aliquoties occupasse: & cum prius ad illam gubernandam Proregem ex Gallia mittere soleret: nunc ipsa rei euidentia edoctus, vt ciuium beneuolentiam magis sibi conciliare possit: liberè ipsis permittit, vt urbem gubernent, & Proregem ex suis ciuibus, quem volunt ipsi eligant. Nemo enim est qui dubitet posteriorem hunc modum, Genuensibus magis gratum esse: atq; hinc fieri, vt illorum animi, hac quasi libertate deliniti, Regi se plus debere, deuinctosque esse magis fateantur. Nam omnes homines ita affecti sunt, vt tantò magis confidant, seseque totos tradant, quantò minus metuunt, ne opprimantur: tantò minus autem vnumquemque; vel principem, vel Rempub. metuunt, quantò maiorem eorum & humanitatem, & beneuolentiam experiuntur. Romanorum erga Campanos comitas & beneuolentia effecit, vt Prætorem ab iis peterent. Quod si austeriores, seuerioresque erga Campanos Romani fuissent: non modò non petiissent præfectum sibi dari Campani, sed omnibus modis eorum imperiū excutere conati fuissent. Sed quid opus est exempla à Romanis Campanisque
petere,

petere, cum habeamus non minus euidentia Florentiæ, & in tota Hetruria. Nouimus Pistolam ciuitatem ante multos annos, sponte sese in Florentinorum nostrorum potestatem dedisse: Cum Pisanis verò, Lucensibus, & Senensibus, plurimas inimicitias semper exercuimus. Neq; id propterea euenit, quod Pistolenses minus charam habeant libertatem, quàm vel Pisani vel alij: aut quod etiam se, atque vrbē suam minoris æstiment, quàm illi: Sed ex eo orta est hæc animorum diuersitas, quod cum Pistolensibus amicè semper se gessere Florentini, atque beneuolè, quapropter sponte se sub illorum imperium submiserunt: aduersus Pisanos, Lucenses, atque Senenses, hostilem animū perpetuò declararunt: quamobrem non modò spontè se dedere noluerunt, sed omnem lapidem mouerūt, ne in illorum potestatem vnquam venirēt. Quod si Florentini amicè magis sese cum vicinis gessissent, & illorum amicitiam sibi conciliassent, non inferendis iniuriis tam feroces effecissent: dudum Hetruriæ imperium comparassent. Non nego, quin armis quoque uti cogamur, sed beneuolentia prius tentare omnia oportet, arma tanquam extremum remedium existimare.

Quantum persæpè à veritate aberrant hominum opiniones, de rebus magni momenti conceptæ.

CAPVT XXII.

QVàm sæpè errare soleant homines, cum de rebus magnis differunt: noverunt omnes quicunque huiusmodi consiliis interesse consueverunt. In hisce enim nisi adhibeantur excellentiũ virorum iudicia, facillimè aberratur. Persæpè verò etiam accidit, vt summi viri pacis tempore, in multorum odiũ incurrant, ac prosæpè negligantur, in corruptis præsertim ciuitatibus: quamobrem instituuntur tunc deliberationes de summis rebus tales, quæ fauoris atque gratiæ plus habeant, quàm quod ad publicam vtilitatem sint accommodatæ. Patefiunt autem hi errores postmodum, aduersis temporibus, in quibus necesse est plerunque ad eorum consilium confugere, qui pacis tempore negligebantur. Incidunt etiam inter deliberandũ accidentia, & casus quidam, propter quos facile labimur, nisi singularem rerum experientiam habeamus, quod apti sint probabilitate quadam hominibus id persuadere, quod ipso rerum euentu falsum esse postea ostendunt.

ostenditur. Atque hæc in eum finem dico,
 vt expendamus Numisij Latinorum Imperatoris consilium de renouando bello cum Romanis, postquam cæsi fuissent: Atque etiam id, quod multi fore opinabantur, cū ante paucos annos, Franciscus Galliæ Rex, ad recuperandum Mediolanum aduersus Heluetios in Insubriam proficisci statuisset. Nam cum Ludouico xii. vita functo, Frāciscus in Regnum successisset, & Mediolanense Imperium, ab Heluetiis paulò ante occupatum, Galliæ Regno restituere decreuisset: operam dabat, vt auxilio Iulij, ii. Pōntificis, aliquos sibi in Italia conciliaret, per quos facilius sibi aditus esset ad illā expéditionem. Cum igitur & Venetos ante, Ludouicus in suas partes pertraxisset: & Florentinorū animos iam pertentaret, Leo decimus impediuit, quo minus illi assentirentur, quod nimis facilem Regi fore aditum putaret, ad id Imperium occupandum: præsertim cū & Hispani Regis Gallici nomine iam Insubriam ingressi essent, & Imperator iam Veronam peruenisset. Persuasus enim erat à suis, si neutram partem sequeretur, certam habiturū victoriam. Neque enim ex usu Ecclesiæ Romanæ esse, vt præpotentes aliqui in Italia regnarent, siue Rex, siue Heluetij; vtrosq; ergo eiiciendos

*Liuius
lib. 6.*

esse. vt in pristinam libertatem Ecclesia posset restitui. Sed cum simul ambo superari non possent, neque etiam singuli, vt tunc res sese haberent, expectandam occasione commodiorē: fore enim vt si inter se Rex, & Heluetij, pręlio dimicarent, alter eorum succumberet: alter verò etsi vinceret, tamen ita cęsum & viribus imminutum iri, vt tunc à Pontifice facilē deleri posset. Cōmodissimam ergo illam occasione, ac tanto melius eam arripi posse, quod Pontifex tunc instructissimum exercitum non procul ab Insubria haberet, qui illic, sub prętextu defendendi Ecclesię vrbes, hærens, euentum pugnæ expectaret: quam cruentissimam fore oporteret, ob vtriusq; exercitus, siue virtutē, siue pertinaciam: fractis autē vtriusq; exercitus viribus, posse deinde Pōtificem, eorum reliquias sine difficultate delere, Insubria potiri, & in vniuersa Italia pro arbitrio dominari. Hęc erant Pōtificiorum consilia, & de rebus, quę tunc gerebantur, opiniones: sed quā vanę stultęque essent, euentus ipse docuit. Nā cum difficili pręlio Heluetij victi essent: victorē Gallum inuadere, non modò ausi non sunt, nec Pontificij, neque Hispani: sed ad fugam omnes se prępararunt: nec potuissent illa fuga conseruari, nisi accessisset Galli hu-
mani-

manitas, aut fortè segnities, qua factum vt prima victoria contentus, aliam non appetierit: sed cum Pontifice pacem certis conditionib. fecerit. Nitebantur tamè quibusdam rationib. hæc Pontificiorum consilia, quæ speciem quandam veri præ se ferre videbantur: re ipsa vanæ erât. Rarò enim accidit, vt qui hostè prælio vincit, multos de suis amittat, quod in fuga nulli perire soleât ex victore exercitu, sed inter dimicandum solummodo, nec pugna diu soleat durare. Præterea si maximè concedas, prælia quâdoque diu durare, & antequam victoria in alterutram partem inclinare incipiat, plurimos vtrinque interfici posse: tamè hoc rursus confiteri oportet, victoriam, tantam existimationem asferre secum ei, qui illa potitur, hostib. verò tantum incutere terrore, vt damnum interfectorum militum vberimè compensetur. Ita que vehemèter errat is, qui victorem exercitum facilius de-
 leri posse confidit, eò quod in comparanda victoria vires imminuerit. Nisi enim eū tantis virib. inuadas, quib. illum ante conflictū quoque, superatum iri credideris, stultè facies, quod is, qui semel victoriam obtinuit, exercitus, hoc ipso & fortunatior, & fortior esse soleat. Apparuit id quoque in exercitu Latinorū cuius paulò ante fecimus

mentionem. Nam cum Numisij Imperatoris consiliis persuasi, crederent Latini Romanorum exercitum, à quo victi fuerant, eo prælio vehementer fractum fuisse: vt victoriæ nomen tantum penes illum esset: fortunam vtramque aciem equali cede afflixisse: atque hæc toto Latio iactarentur talia esse, vt si cum infesto exercitu denuò redirent, Romanos nil minus, quàm prælium expectantes, perculos inopinato aduentu, facile oppressos iri. Sed falsa, vanaq; fuisse eadem hæc consilia, docuit euentus. Postquam enim collecto exercitu eos redire Romani cognouissent, obuiam progressi, illos prius oppugnarunt ac debellarunt, quàm locum castris capere possent. Idemque sibi polliceri possunt quicunque easdem occasiones arripere, & exercitum victorem inuadere audent.

Pop. Romanum in iudicando omnia extrema spectasse, non intermedia voluisse.

CAPVT XXIII.

QUOD Liuius inquit de populo Latino: eò deuenisse illum, postquam bis cum Romanis prælio dimicasset: vt neq; bellum, neque pacem pati posset:

set: id nos in genere obseruantes, pronuntiare debemus atque existimare, cum miserrimum esse rerum statum, cum Princeps aut Respub. quæpiam eò deuenit, vt neque pacem ferre, neque bellum pati possit. Id vero tunc cōtingere solet, cum victis nimis duræ pacis conditiones proponuntur: vt eas dolore permoti aspernentur: ad bellum autem tollerandum vires cum non habeāt, ab iis auxilia implorare cogantur, in quorum potestatem mox venturi sint. Causæ, quibus ad talem rerū statum adducimur, ex malis consiliis plerunque dependent, vt cum bella suscipimus, aut alias res maiores, quàm pro ratione nostrarum virium, attentamus, nec vires nostras metimur. Id in Latinis apparuit, qui Romanorum pacta & pacis conditiones admisere tunc, quando non oportebat: bellum verò indixere, cum pacem conseruare, ac quærere decebat: vt illis ex æquo pax atque bellum nocuerint. Vicerat illos primū Manlius Torquatus: eosdem postmodum F. Camillus & debellauit, & planè afflixit. Nam omnes eorum vrbes occupauit, præsidiis muniuit: reuersusque in urbem, Senatui nuntiauit, vniuersum Latium in Popu. Romani potestate esse. Quia autem memorabilis admodum, & obseruatione digna est Senatus, de

Pop. Latinorum tunc lata sententia: ideir-
 co copiosius de illa hîc differendum puta-
 ui, vt in similibus casibus exemplum habe-
 remus ad imitandum. P. Romanus in de-
 cernendo, nil medium apprehendit, sem-
 per ad extrema spectauit: quod ita impe-
 randum censeret, vt subditi, vel nō possent
 nocere, vel non vellent. Nolunt autē tunc,
 cum beneficiis se affectos intelligunt, ita vt
 fortunam nullam suæ præponant. De po-
 pulo Latino Camillus ad Senatum his ver-
 bis tulit. Dij immortales ita vos potentes
 huius consilij fecerunt, vt sit Latium, an
 non sit, in vestra manu posuerint. Itaque
 pacem vobis, quod ad Latinos attinet, pa-
 rere in perpetuum, vel sæuiendo, vel igno-
 scendo, potestis. Vultis crudelius consule-
 re in deditos victosque? Licet delere omne
 Latium. Vultis exemplo maiorum augere
 rem Romanam, victos in ciuitatem acci-
 piendo? Materia crescendi per summam
 gloriam suppetit. Certè id firmissimum im-
 perium est, quo obedientes gaudent. Sed
 maturato opus est, quicquid statuere pla-
 cet, & illorum animos, dum expectatione
 stupent, præoccupare. Hæc cum consul ita
 proposuisset, Senatus secundū eius senten-
 tiam de singulis Latij populis decreuit, pro
 cuiusq; merito: ita tamen, vt nil mediocre
 hîc

hîc fieret: omnia extrema summaq; essent. Quibusdam enim non modò pepercerunt, sed eisdem etiam multis beneficiis affecerunt, ciuitate donarunt, & multa alia iura, & priuilegia concesserunt, vt nullâ causam haberent, vel rebellandi, vel aliàs, quocunque modo, res nouas moliendi. Quibus parcere noluerunt, iis & oppida diruerunt, & omnis generis pœnas, suppliciaque imposuerunt. Nam dirutis mœnibus, eos agro spoliarunt, depulerunt, atque dissiparunt, vt bellum amplius parare nulla ratione possent. Hoc fuit Patrum de Populo Latinorum iudicium, omnibus sapientib. principibus & obseruandum, & imitandum. Quod si idem Florentini nostri fecissent, cum anno salutis M. D. 11. Aretium cum tota Cianensi valle rebellasset: imperium suum confirmassent, & Rempublicam vehementer auxissent. Adiecissent enim Florentino agrum illum, qui vnus deesse videtur, ad victum sufficientem ciuib. supeditandum. Sed illi mediam viam ingressi sunt, quæ in huiusmodi iudiciis, semper pernitiōsa esse solet. Vrbem enim cōseruauerunt: primates loco mouerunt omnes, & antiquis dignitatum gradib. deiecerunt: aliquos in exiliū expulerunt: nonnullos cōdemnauerunt. Quod si qui tunc suaderent,

dicerentque urbem esse euertendam, destruendamque: iis respondebatur, quod id non sine dedecore, Florentinæ urbis, fieri posset: quod eò spectare videretur, ac si Florentinorum potentia tanta non esset, quæ ad tutandam compescendamque Arethinam urbem sufficeret. Erat autē hæc ratio ex earum numero, quæ videntur veræ esse, sed non sunt. Nam eodem argumento probare possis, ne parricidam quidem supplicio afficiendum, quoniā eò spectare videatur, ac si princeps, aut Resp. quæ supplicium de illo sumit, non eum alio modo coercere queat. At cogitare oportebat eos, qui de huiusmodi rebus ita iudicant: Cum omnes ac singuli ciuitatis alicuius ciues, tam grauitur aduersus principem suum delinquant, tunc, vel vt exemplo aliis esse queant, atque ita frenentur, ne amplius nocere queant, vnicum remedium esse, vt tota ciuitas euertatur. Idque tunc principi honestissimum esse, si ita punire nouerit eam, ne amplius nocere possit: non autem vt mille periculis illam conseruare conatus fuerit. Nam quicumque princeps, eos qui aduersus se tam vehementer peccant, non ita punire nouit, vt deinceps non possint amplius peccare: is stultus & ignorans esse meritò creditur. Ad idē id, quod iā docui-

mus

mus comprobandum, pertinet & aliud Po *Liuius*
 puli Romani iudicium, quo de Priuernati- *lib.s.*
 bus pronuntiarunt. Ex quo non modo di-
 scere possumus, ad extrema in huiusmodi
 iudiciis spectare oportere, & subditos tam
 grauitur delinquentes, vel planè tollendos,
 vel beneficiis afficiendos esse: verum etiam
 quod magnitudo animi, & libertas oratio-
 nis, coram viris sapientibus, in huiusmodi
 causis plurimum reis prodesse queat. Cum
 in Senatu de Priuernatib. castigandis deli-
 beraretur, qui defecissent, & per vim rursus
 sub Imperium redacti fuissent; & prout cu-
 iusque ingenium erat, aliis atrocius, aliis
 mitius suadentibus: tum ex Legatis vnus
 interrogatus à quodam, qui tristioris sen-
 tentiæ autor erat, quam pœnam meritos
 Priuernates censeret? Eam inquit, quā me-
 rentur qui se libertate dignos censent. Ad
 quod responsum Consul, vt mitius ab eo
 extorqueret aliud: Quid si pœnam, inquit,
 remittimus vobis, qualem nos pacem vo-
 biscum habituros speremus? Si bonam de-
 deritis, inquit, & fidam & perpetuam: si
 malam, haud diuturnam. Tum verò, etsi
 quidam hæc aliter interpretarentur, melior
 senatus pars ad meliora responsa trahere,
 & dicere, viri, & liberi viri vocem auditam.
 An credi posset, vllum populum aut homi-

nem, diutius, quam necesse sit, in ea, cuius eum pœniteat, conditione, mansurum? Ibi pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam cum & Consul, & principes sententiarum consulares, inclinarent: eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitarent, dignos esse asseriebant, qui Romani fierent. Itaque & in senatu causam obtinuerunt, & ex autoritate patrum, latum ad populum est, vt Priuernatib. ciuitas daretur. Vsq; eadē scilicet egregiis, ac sapientib. viris placuit, liberissimum ingenui viri responsum: vt qui facile intelligerent, si aliter respondisset, nō quod tam res ipsa erat, fuisse dicturū, quā quod præsentī rerum statui, fortunæque sese accommodare voluisset. Id enim certē de hominibus sentire oportet, qui aliter in huiusmodi casibus, & dicere, & promittere solent, quā vitæ illorum conditio, & consuetudo ferat: qua re decepti, qui cum illis fœdera & amicitias contrahunt, persæpē multis motibus occasionem præbent. Quæ cum ita sint, id quod in principio huius disputationis proposuimus, ex utroque adducto iam exemplo confirmamus: cum de præpotente aliqua ciuitate, populo, aut principe statuendum est: non mediam
viam

viam ingredi oportere, sed ad extrema enitendum: & aut beneficiis eos afficiendos, deuinciendosque esse, aut omninò opprimendos. Qui aliter statuatur, errasse demum sese intelliget: perinde vt etiam Samnitibus accidit: qui tot ciues Romanos ad Furcas Caudinas conclusos, ac propemodum vinctos, cum haberent: neque eos necarunt, neque beneficiis affecerunt, quod tamen prudens illè senex faciendum suadebat: sed mille contumeliis affectos, armis spoliatos, & sub iugum missos dimiserunt. Ex quo factum, vt paulò post errorem suum agnouerint non sine magno detrimento, vt suo loco docebimus.

Arces, & loca munita, in genere considerata, plus nocere suis autoribus, quàm prodesse.

CAPVT XXIIII.

MIRVM fortè cuiuspiam videatur, cum victi debellatique Latij populi, toties rebellarent: cur Po. Romanus, ad eos in officio continendos, compescendosque, nò arces aliquas, aut Priuerni aut in aliis eorum ciuitatibus, construxerit: secus enim certè fecerunt, quam Florétini nostri faciendū putent, qui existimāt Pisas, cæte-

rasque ciuitates, arcibus compescendas esse. Equidem si Pop. Romanus, nostris hominibus similis fuisset, perinde fecisset, ut nostri. Sed quia in eo alia virtus, alia potentia, & aliud de rebus iudicium inerat, idcirco aliter faciendum putauit: nec libera existente Repub. vnquam vel ad vrbes compescendas, vel ad prouincias defendendas, arces aliquas extruxit: ex iis tamen quas conditas ab aliis occupauit, aliquas conseruauit. Quæ cum ita sint, ac longè aliter sentire videantur nostri temporis principes: idcirco non ab re facturum putauit, si quærerem hoc loco, vtilésne, an inutiles sint auctoribus suis, tantæ moles? Cuius disputationis hoc principium esto, quod arces extrui soleant, vel ad arcendos hostes, vel ad subditos compescendos, & in officio continendos. Ego verò pronuncio, ad priorem vsum eas necessarias non esse, ad posteriorem inutiles, & noxias existere. Ad compescendos subditos noxias arces existimo, quoniam rebellionis periculum, quod metuitur: oriri soleat ex odio subditi primum aduersus dominos concepto: odere autem principes, dominosq; suos subditi, propter acceptas iniurias: principes iniuriis afficere solent subditos, eosque malè tractare tunc maximè, cum se illis pro arbitrio domina-

ri, eos

Arces duplici de causa extrui.

ri, eos domare, ac compescere pro animilibidine posse sperant. Id verò tunc potissimum cogitant sperantque, cum in medio illorum ingenti mole extructas habuerint arces munitissimas: quod aduersus eas neminem quicquam ausurum credant. Quæ cum ita sint, non inutiles modo sunt arces huiusmodi, ad continendos in officio subditos, sed etiam noxiæ: cum iis, plus quam conueniat, confidentes principes, subditos malè tractandi plectendi que occasionem arripiant, eo que odium illorum aduersus sese concitant: ex quo rebelliones, cædes, & infinita mala dependent. Sed neque, cū bella ingruunt, tantam vim habent arces, quantam illis attribuere homines solent. Duo enim solùm sunt modi, subditos per vim in officio continendi, compescendi que. Alter vt in promptu habeas exercitū egregium, vt Pop. Romanus habebat, quo motos liceat componere fluctus. Alter vt rebelles planè deleas extirpesque, ne amplius deficere, aut arma aduersus te capere queant. Nam si bona illorum diripias: spoliatis arma supersunt. Si arma quoque ademeris: furor arma ministrat. Si ducibus interceptis, cæteris vitæ vsum concedas: renascuntur subinde alij duces, veluti Hydræ Lernæ capita. Si arces habueris: tempore pa-

cis audaciorem, iniquioremq; te erga subditos efficient: bello adueniente, cum ab hostibus, tùm subditis tuis oppugnabuntur: nec fieri poterit, vt vtrifq; resistas. Quod si vnquam inutiles fuere arces ad compescendos subditos: nostra profecto ætate nō inutiles tantum, sed etiam perniciosæ sunt: propter bellicarū machinarum vsum, quarum impetum neque arces, neque vlla loca exigua sustinere possunt: quod ad illas sustinendas subinde retrocedere oporteat, & ruinas murorum ab iis factas, nouis fossis intrinsecus aggeribusque compensare. Hæc cum ita se habeant, expende porrò, num per huiusmodi arces compescendus sit populus, qui iam ante ditionis tuæ fuerit, an qui nuper imperio tuo sit adiectus? Certè enim si principatum à maioribus acceptum possideas: arces, ad subditos in officio continendos, non proderunt: propter causas iam ante explicatas: cum audaciorem & te & posteros tuos efficiant, ad inferendas populo iniurias: ac proinde exponant te illorum odio: nec possint te postmodum defendere: propter hæc ergo causas, & ne vel ipse, veleius hæredes, occasionem habeant, tyrannidem exercendi, sed populi beneuolentiam sibi conciliare conentur, sapiens princeps arces nunquam

extrue-

extruere debet. Quod si Franciscus Sfortia, qui vir sapiens fuisse existimatur, occupato Imperio Mediolanensi, tamen arcem condidit: non propterea in ea re sapienter fecit: quod illa arx posteris eius pernitiosa fuerit. Ea enim se tutos esse posse sperantes, ciues variis iniuriis affecerunt: ex qua re, tantum sibi odium conflare, vt primo hostis aduentu, principatum amiserint. Quamobrem belli tempore, illos ab impetu hostium defendere non potuit: pacis tempore illos insolentes iniquosque fecit, & odio populi exposuit. Quod si illa arce caruissent, & nihilominus insolentia illa vti essent erga subditos: longè prius experiri potuissent quorundam ciuium, iniuria affectorum, malevolentiam, quàm omnium odium in se conciliaissent: atque ita cognito errore, meliores fieri potuissent, & subditorum animos recōciliare. Quod si conciliatos sibi subditorum animos habuissent: longè melius Gallorum impetum, absque arce sustinuissent: quam infensis ciuium animis, ea ad propellendum hostem iuuari potuerint. His accedit quod arces facile amittantur, vel fraude eorum, qui illis præficiuntur, vel hostium vi, vel fame, & lōga obsidione. Quod si amissam quampiam vrbe[m], arcis ope, quæ sola in fide

permanferit, recuperare velis: exercitu nihilominus opus habes, perinde, ac si arcem non haberes, & quidē tanto maiori, quanto verisimilius est, ciues magis in senos tibi esse ob iniurias ex arce acceptas, quàm fuissent futuri, si arce caruisses. Experientia ipsa docuit, Mediolanensem arcem, neque Sfortianis, neque Gallis, tēpore belli, quicquam profuisse: pacis tempore vehementer nocuisse: quod utrique tanti operis molli confidentes, nō cogitarint de humaniori aliqua ratione conseruandi illius principatus. Guido Vbaldus certē, Fæderici Urbini ducis filius, rei militaris peritissimus: postquam imperio pulsus fuisset, à Cæsare Borgia, Alexandri VI. filio: idem quē Imperium postmodum ex casu quodam recuperasset: omnes arces atque propugnacula illius demolitus est. Nam quia beneuolos subditos habebat, ad eos compescendos iis opus nō habebat: aduersus hostes, illas sine exercitu defendere se non posse videbat. Iulius Pontifex pulsus Bononia Bentiuolis, arcem ibi condidit: cuius præfectus cum partim Pontificis iussu, partim propria malitia, à nullis iniuriis abstinere: Bononiensem populum vsque ad eò irritauit, ut rebellaret, & arcem quoque illi ademerit. Nicolaus Castellanus, Vitelliorum pater, in patriā, qua pulsus

pulsus à Pontificibus fuerat, reuersus : binas arces, quas Sixtus IIII. Pont. ibi extruxisset, demolitus est : quod existimaret populi beneuolentiam fore sibi munitissimam arcem, ad principatum conseruandam. Id verò & recentissimum, & euidentissimū exemplum est, ad demonstrandum, inutilem esse arcium structuram, ruinam earundē vtilem: quod Genuæ accidit, ante paucos annos. Nouimus enim postquam ea vrbs, anno salutis M. D. VI. à Ludouico Gallix rege defecisset: isque cum magno exercitu ad eam recuperandam in Italiam venisset: recuperata vrbe, cōdidisse Regem ingentis molis arcem, quantam nullam eo tempore fuisse constat. Nam & loci natura, & arte inexpugnabilis videbatur: Godesæ promontorio super mare eminenti, infidebat, vt illinc portus vniuersus, telis feriri posset, & magna etiam vrbs pars. Nihilominus tamen, cum deinde anno Domini M. D. XII. Galli omnes Italia pellerentur, Genua quoque arcem nihil formidans, ad Octavianum Fregosium defecit, qui illam obsidione cingens, sedecim mensium spacio, fame coactam, ad deditionem compulit. Postquam eam Fregosius occupasset, omnium consiliis, qui suadebant, vt illam tanquam refugium quoddam cōseruaret,

contemptis, funditus diruendam curauit: existimauitque populi beneuolentiam, virtutemque suam, melius fore fundamentum imperij eius, quo etiamnum potitur, quam ullas arces, aut propugnacula. Neque verò spesua frustratus est. Nā cum ante Genuenses, mille peditibus adiuti, sæpè ad alios, atque alios principes defecerint: à Fregosio ut rebellaret, ne à decem millibus cogi potuerunt. Quamobrem manifestè licet hinc cernere, Arcis illius destructionem, Fregosio nil nocuisse: structuram, Galliæ Regem defendere nequiuisse. Cum exercitu enim, antequam arx conderetur, amissam urbem facile recuperauit: postquam arcem condidisset, eamque firmo præsidio muniuisset, urbem tamen absque exercitu, solius arcis auxilio, recuperare non potuit: ex quo sequitur, sumptuosam illius arcis structuram, Regi fuisse magna cum infamia amissam, & à Fregosio eandem singulari virtute occupatam demolitamque. Eadem ratio est earum arcium quoque, quæ condere solent Respublicæ in urbibus nuper occupatis, ad ciues illos in officio continendos. Id enim si ex adducto iam Genuensium exemplo, minus sit manifestum, ex Florentinorum Pisanorumque arce notius euadet. Nam cum Pisas toties rebellantes Flo-

rentini

rentini vidissent: existimarunt extructa arce se illas cōpescere posse: parum animaduertentes, eam urbem, quę libera esse consueuisset, & Florentinorum nomini semper infesta fuisset, non posse alia ratione in officio contineri, quàm si Romanorū more, eam aut in societatem suam recepissent, aut planè destruxissent. At quid arces illis profuerint ad institutum finem, ex Caroli Gallix Regis aduentu apparuit: cui statim traditæ sunt, siue præfectorum perfidia, siue maioris mali metu. Si illas Florentini prius non condidissent, neque illis tantum tribuissent, vt per illas conseruari urbem posse putarent: de alio vtique modo cogitassent, quo urbis imperio non tam facile à Rege spoliari potuissent. Ex quibus omnibus colligimus, arces, ad continendum in officio paratum imperium, perniciosas esse: ad compescendas vrbes, nuper bello comparatas, inutiles. Sufficere autem debet nobis P. Romani autoritas, qui si vellet vrbes aliquas per vim compescere, atque frenare, nil noui in illis extruebat, sed & mœnia illorum, & cætera propugnacula diruebat. Quod si quis nobis obiiciat, aut olim Tarentum: aut ætate nostra Brixiam, per arcem recuperatam, postquam incolæ defecissēt. *Linus lib.*
 Respondeo ad recuperandum Tarentum 25. & 26.

arcem nequaquam suffecisse : quod ad id occupandum Q. Fabius consul cum maximo exercitu missus fuerit : cum quo proculdubio id expugnare potuisset, etsi nullam arcem illic habuissent. Quid igitur arx Pop. Romano profuit, si nihilominus exercitu consulari indigebat, ad urbem recuperandam? Capuæ nullam habebant arcem Romani, eandem tamen urbem exercitus virtute recupârunt. In Brixienfis vrbis rebellionem, nouum ac rarum quiddam accidit. Nam rarò euenire solet, vt deficiente vrbe, qui in arce sunt, ac in fide permanent, vicinum habeant exercitum : cuius opem implorare queant. Deficientibus Brixianis, erat Foilseus princeps Bononiæ cum exercitu regio: eaque re per celeres nuntios cognita, statim se itineri accinxit: ac tertio die eò perueniens, arcis auxilio urbem recuperauit. Ergo neq; Brixia per solam arcem recuperari potuit, sed regio exercitu opus habuit: nec si ea sola recuperari potuisset: posset hoc vnum exemplum, tot veterum contraria exempla infringere, cum sciamus, vel ætate nostra, propemodum infinitas arces captas, amissas, rursusque occupatas, non maiori difficultate aut fortunæ varietate, quàm alia quælibet loca & occupantur, & amittuntur: idque factum esse
nouit-

nouimus per Galliam Cisalpinam, Æmiliã, regnum Neapolitanum, vniuersamque Italiam. Illæ arces autem, quæ ad propulsandos exteros hostes extruuntur, & ad populi Imperiique tui defensionem: ne illæ quidem sunt necessariæ: Et si viris fortibus ac strenuis milibus abundes, nō modo necessarię non sunt, sed prorsus inutiles. Nam sine exercitu nil profunt: egregius exercitus absque arcibus te defendere potest. Id experiētia ipsa satis intellexerunt, quicumque vel in politicis, vel bellicis artibus excelluerunt, veluti Romani, Spartanique, quorum illi nullas arces vnquam ædificauerunt: hi ne mœnia quidem circa vrbes ab sese occupatas, habere volebant: solam militum virtutem, propugnacula esse credebant. Quo factum, vt Spartanus quidā interrogatus, num Atheniensis vrbs pulchris mœnibus instructa videretur? respondit, perinde ac si à mulieribus habitaretur. Ei ergo principi, qui bonum habet exercitū, prodesse queunt solummodo arces aliquę in finibus imperij, locis præsertim maritimis positæ, ad sustinendos hostes per dies aliquot, donec exercitus instruantur: sed neque hæc quidem ei necessariæ existunt. Si careat forti exercitu, arces in finibus imperij aut nil profunt, aut etiam nocent. Nam

facile amittuntur: & ubi hostis illos occupauerit, aduersus te iis utetur. Quod si quas tam fortes munitasque arces esse concedas, ut occupari nequeant: pergit tamen nihilominus hostis, hisce post se relictis: quod potentissimi exercitus, hostium fines inuadant excurrantque, nulla habita ratione vel urbium, vel arcium munitissimarum, quas à tergo relinquant. Et constat hoc ita se habere, cum veteribus, tum nouis exemplis: Franciscus Maria ante paucos annos Vrbinum inuasit, nec quicquam curauit, quod post se decem vrbes, omnes sibi infestas reliquisset. Quicumque ergo princeps potentem exercitum habet, facile carere potest arcibus: qui eo caret, non debet arces extruere, sed urbem in qua habitat, quam maximè potest communire, & ciues armis instruere: ut aduentantium hostium impetum aliquandiu saltem possit sustinere, donec vel cum eo paciscatur, vel externos in auxilium aduocare queat. Quæcunque præterea ædificantur arces, ac propugnacula, pacis tempore nimis sumptibus aggrauant cum principes, tum subditos: tempore belli nihil profunt. Ut igitur cæteris in rebus, summa prudentia Senatus P. Rom. omnia administrabat, ita hinc quoque sapienter fecit, quod victos debellatosque Latinos, ac

Priuer-

Priuernates, non arcibus quibusdam comprehensendos existimauit, sed alia commodiori, ac virtuti magis consentanea ratione, in officio continendos.

Vrbem intestinis dissidiis laborantem inuadere, atq. occupare velle, dubium esse ac periculosum consilium.

CAPVT XXV.

CUM intestinis dissidiis Respub. laboraret, ob patrum cum plebe contentiones: Veientes cæteri que Hetrusci oblatam sibi occasionem putabant, opprimendi populi Romani, collectisque, quam maximas poterant, Copiis, agros Romanorum excursionibus vastabant. Senatus itaque multis iniuriis, opprobriisque lacessitus, cum plebe in gratiam rediit, initaque concordia, aduersus Veientes Cn. Manlius & M. Fabium imperatores delegit: qui postquam ad eos cum exercitu appulissent, prælio commisso illos vicerunt, fregeruntque. Quo loco decet obseruare, quam procliuus esse soleamus ad errandum, in rerum magnarum cōsultationibus, arripendisque occasionibus, atque consiliis. Existimabāt Veientes, si P. Romanū, intestinis dissidiis laborātem, inuaderent, posse eum

vinci, atque deleri: sed hoc ipso consilio, eius discordias sustulerunt, & inensos ciuium animos reconciliarunt. Neq; id immeritò sanè, quod otium plerunq; discordiis ciuilibus occasionem præbere soleat: belli metus, concordēs ciuium animos efficiat. Quod si prudentiores fuissent Veientes, à bello abstinuissent, & Rempub. discordiis ciuilibus laborantem, non armis, sed aliis artibus opprimere potuissent. Modus autem qui in huiusmodi casibus seruari solet, talis est, vt te velut arbitrum interponas ad conciliandas discordias, & vtriq; parti fauere te simules, donec ad arma perueniant. Cum ad arma ventum fuerit, parti, quæ debilior videtur, lenta quædam auxilia suppeditare, & ne discedant ab armis, sed magis magisque sese mutuò conficiant, auxiliorum spe lubinde fouere, magna auxilia neutri parti suppeditare, ne fortè dolū subesse animaduertant. Hæc res diligenter tractata, ad propositum finem profectò te faciliè deducet. Nam fessæ tandem partes, arbitrio ac voluntati tuæ sese committent. Hisce artibus rediit in Florentinorum nostrorum potestatem ciuitas Pistola, de qua ante quoque fecimus mentionem. Nā cum intestinis dissidiis laboraret, vt Florentini modo huic, modò illi parti fauere videren-

tur,

tur, neutri tamen molestiā crearent: eò deduxerunt, exiguo temporis spacio ciues illius, vt pertæsi tot discordiarum, molestiarumq;, sponte sese ambæ partes, in Florentinorum potestatem traderent. Senensium ciuitas, nunquam Reipub. formam mutauit, ob intestina dissidia, nisi tunc, cum lenta auxiliorum spe, partes à Florentinis fuebantur: si quando firma auxilia in promptu esse cernebant: mox inita cōcordia urbem muniabant. Vnum adhuc adiiciam, & quidem euidentissimum exemplum. Philippus Vicecomes Mediolani dux, Florentinorum Rempub. intestinis dissidiis laborantem sæpe bello petiit, sperabatq; iisdem hisce discordiis ciuium, posse eam à se opprimi: sed nunquam illi res ex animi sententia successit: qua de causa, cum sæpe cum amicis conquereretur: dicere solebat, se ineptiis Florentinorum adductum eò, vt viginti centena millia aureorum nummum frustra expenderit. Quæ cum ita sint, sic existimare debemus, vt quemadmodum Veientes, Hetruscosque falsos esse videmus, eò quod Romanorum Rempub. ab sese opprimi posse putabant, ob intestina ciuium dissidia: ita ceteris euenire prænuntiemus, qui simili de causa opprimi, aut Rempub. aut populum quempiam, posse sperant.

*Qui cōtemnit ac parui facit alios, in eorum
odium incurrit, nec utilitatis quic-
quam ex hoc contemptu cons-
sequitur.*

CAPVT XXVI.

*Liuius
lib. 2.*

SVMMAE prudentiæ officium estimo, si à minis iniuriisque abstinere queas, præsertim iis, quæ verbis contumeliosis fiunt. Neutrum enim horum, debiliorem hostem tuum efficere potest: cum tamen minæ eundem cautum magis, contumeliæ infensum, ferocemque reddant, ac vindictæ cupidissimum. Id ita se habere, vel exemplo Veientium constat, de quibus superiori capite disputauimus. Nam cum nō solum inferendo bellum, facerent iniuriam: sed contumelias etiam ac probra insuper ingererent: ita Romanum militem inflammant, ut qui pugnam prius detrectaret, contumeliis lacelsitus, nolentibus ducibus dimicare voluerit. Est autē hoc, vel imprimis obseruandum, sapienti Imperatori, ne vel ipse, vel sui, opprobria in hostem ingerant, aut eum contemnant: quod hac ratione eum non lædant, sed ad vindicandum inflamment. Videntur enim contumeliæ tela esse, quæ autores suos maximè feriant. Memorabile est huius rei exemplum,

plum, quod in Asia accidit, cum Mida, à Gabade Persa oppugnaretur. Postquam enim diu urbem obsedisset, nec quicquam præstitisset, decreuerat ab obsidione discedere: sed cū illinc cum exercitu iam castra moturus esset: & Oppidani id cognouissēt: omnis generis contumelias, & opprobria in eum ingerebant. Ob quam causam, Gabades irritatus, consilium mutauit, & urbem grauius, quàm vnquam obsidēs, eam paulò post expugnauit, & militibus in prædam concessit. Idem planè Veientibus accidit, qui cum arma Pop. Romano inferrēt: simul etiam ei exprobrabāt ciuiles discordias: & vsque ad vallum portasque castrorum accedentes, probra ingerēbant. Hisce verò quid aliud effecēre, quam quod militum animos, prius aduersus patricos inflammatos, aduersus sese concitârunt? Vsq̃ue adedò scilicet, vt qui prius, neque patribus, neque consulibus successum vellent: pro eorum salute postea iurarint atque pugnaverint? Neque in Republ. igitur, neque in bello, ferre debent prudentes moderatores, huiusmodi contumelias, siue in hostes, siue in ciues iactentur. In hostes enim coniectæ, pariunt ea, quæ diximus incommoda: in ciues adhuc sunt deteriores, quod non detur talis vindictæ

Liuius
lib.7.

ratio inter illos, vt aduersus hostes datur. Id obseruari solitum à Pop. Romano nouimus. Nam cum Legiones illæ, quæ Capuæ in hybernis relictæ aduersus Rempub. coniuressent, à Valerio Coruino placarentur: cautum fuit, inter cætera, etiâ hoc: ne cuiquam eorum istud vnquam opprobrio obiiici posset. Tiberius Gracchus seruorum, quos Respub. ob acceptas ab Annibale clades, armare coge batur, dux electus: statim interdixit cæteris militibus sub magna pœna, ne quisquam iis seruitutem exprobraret: vsque adeò in id incubuere semper Romani, ne cuiquam contumeliæ, & conuicia obiicerentur, quod nihil sit, quo hominum animi tantopere offendantur, siue ioco, siue serio obiiciâtur. Nam vt ille inquit: Facetiæ asperæ, quando nimium ex vero traxerunt, acrem sui memoriâ relinquunt.

Prudentes Imperatores, & Rerumpub. moderatores, contenti debent esse victoria, ne scuiendo in victos, illius fructum perdant.

CAPVT XXVII.

Contumeliæ in hostem coniici solent ab iis, qui insolentes sunt, ob falsam victoriæ spem, quæ tantopere solet homi-

homines inflare, vt non dictis modò, sed rebus ipsis quoque sæpe vehementer delinquant: vique adeò, vt propter incertam spem boni, præsentem certamque occasionem negligant, magno cum detrimento. Hac autem in re, cum sæpenumero peccetur ab hominibus: exemplis cum antiquis tum recentibus explicandum existimaui, quantum intersit Reipub. vt rerum benè gestarum, gerendarumque occasiones non negligantur. Annibal, post Cannensem pugnam, Magonem fratrem Carthaginensem miserat, vt res ab sese in Italia gestas Senatui nuntiaret, peteretque vt supplementum copiarum, quæ essent in eo prælio imminutæ, mitteretur, cum pecunia frumentoque in stipedium militibus, tam benè de nomine Punico meritis. Cum igitur in Senatu disputaretur de eo, quod factu opus esset, Hanno vir senex, grauis ac prudens, omnibus modis suadebat, vt Carthaginienses huius victoriæ occasione vterentur, ad pacem cum Romanis, æquioribus conditionibus faciendam: ne si fortuna postmodum variaret, iniquioribus eam petere cogerentur. Sufficere enim debere Carthaginensibus, si hac tanta victoria ostenderint P. Romano, talia esse Punica arma, quæ ei resistere atque eum oppugnare

*Liuius
lib. 23.*

possint: contentos tali victoria esse oportere: neque maioris alicuius incerta spe, hanc in periculum adducendam esse. Hoc consilium Carthaginensib. nō placuit: sed postmodum cum variante fortuna, ipsi à P. Romano victi, ac tributarij facti essent, errorem suum facilè agnouerunt. Simile accidit Tyriis, quorum vrbs olim opulentissima, ac celeberrima erat, in mari ipso sita, perinde vt nostra etate ciuitas Venetorum. Nam cum Alexandri res gestas intelligerent, & vniuersum Orientem ab illo occupatū scirent: legatos ad illum miserunt, vt pacem ab illo postularent, certis conditionibus: inter quas illa quoque erat, ne vel ipsum Alexandrum, vel eius militem, in urbem recipere cogerentur. Eas condiciones cum Alexander repudiaffet, & ægrè ferret sibi à Tyriis portas claudi, quas vniuersus propè orbis aperuisset, Tyrum obsedit. Sed cum vrbs munitissima esset, & commeatu instructa, vt longam obsidionem ferre posset: decreuit Alexander quartò obsidionis mense, cum iis pacisci, & condiciones primum sibi oblatas acceptare: quod cerneret plus temporis in vnius vrbs expugnatione insumendum, quam ad gloriam sui nominis illustrandam, ex usu esse videretur. Sed Tyrij inani spe victoriæ decepti, non
modò

modò pacta acceptare amplius noluerunt, quæ ipsi primum Alexádro obtulissent: sed contra ius gentium, legatos, qui de pace agerent, necârunt. Qb quam rem indignatus Alexander, urbem maioribus virib. obsedit, expugnauit, ac funditus deleuit, cæsis omnibus, qui in ea essent. Anno Seruatoris nostri M. D. XII. ingressus est Florentinorum agrum, Hispanorú quidam exercitus, à quibusdam Florentinis conductus, ad Mediceos restituendos, & mulctandos pecunia ciues. Cum autem iidem Florentini, à quibus conductus erat, promississent, se mox arma capturos in vrbe, postquam eum in propinquo esse cognouissent: nec tamen id ab illis præstaretur: decreuit hic exercitus cum Florentinis pacisci. Sed ij superbia quadam inflati, conditiones propositas acceptare noluerunt: ex quo factum, vt Hispani magis instantes, Pratum occuparint, & deinde interitum totius Reipub. accelerarint. Quæ cum ita sint, nulla in re grauius peccât principes, quam si renuant omnes pacis conditiones, tunc, cum bello petuntur ab aliquo longè potentiori, quàm ipsi sint: præsertim si deferantur ab aduersario. Nunquam enim tam iniquæ conditiones deferuntur, quin aliquid boni habeant, & in quo, tu vicisse videri queas.

Tyriis sufficere debebat, quod Alexandrū, tantum Imperatorem eò adduxissent, vt conditiones prius spretas admitteret: in eoque armis se multum præstitisse, ac vicisse. Florentinos quoque contentos esse oportuit, quod Hispanicum exercitum cōpulissent, vt de iis, quæ sibi proposuerat, remittere quædam cogeretur. Cupiebat ille & Reipub. formam mutare, & ab amicitia Gallorum urbem abstrahere, & pecunia mulctare: quod si, in iis pactis, primum sibi reseruare ac defendere potuissent, in reliquis duobus aliquid concessissent honesta pactione & vrbi & exercitui prospectum fuisset. His Populum Florentinum contentum esse oportuit, nec incerta maioris victoriæ spe, omnes suas vires in summum discrimen adducere: quod id nullus sapiēs faciat, nisi vrgente summa necessitate. Longè prudentius certè Annibal, cum ex Italia Carthaginem vocaretur, egit. Nam etsi sedecim annis sælicis. bellum in Italia gessisset, multis victoriis potitus fuisset: talem etiam exercitum secum haberet, qui integris viribus, & præstanti milite constaret: tamen cum videret fractos Syphacis, atq; Asdrubalis exercitus, Numidiæ regnum amissum, Carthaginensium mœnia prope modum clausa, & exercitum suum, vnicū esse

esse patriæ, extremumque refugium: existimauit prius de pace, cum Scipione sibi agendum, quàm extremum illud refugium fortunæ periculo cōmittendū. Tunc demū enim, cum pacem impetrare non posset: ad extremum hoc remedium veniēdum esse, vt si quæ fortuna aspitaret, vincere: vel saltem dimicando fortiter occumbere liceret. Quod si igitur Annibal, tantus Imperator, antequam prælio decertaret, pacem talem expetiuit, qua Patriæ libertas amittebatur: quid faciendum esse existimamus iis, qui nec militari disciplina, nec experientia, nec viribus, Annibali æquales sunt? Sed hæc etsi omninò ita se habeant: homines tamen incerta, atque infinita quadam spe, decipi solent, & ad res speratas animum intendentes, ruinam ipsi suam moliuntur.

Quantum intersit Reipub. vt iniuria puniantur, siue publicè siue priuatim illata fuerint?

CAPUT XXVIII.

QUIBUS causis magnopere indignentur homines, & ad vindictam accédantur: apparere potest ex iis, *Liuius lib. 5.* quæ Pop. Romano contigère, postquã tres Fabij, contra ius gentium, pugnascent ad-

uersus Gallos. Nam cum Galli tùm cæteris
 Hetruscis tùm Clusinis maximè pararent
 bellum: & hi auxilium à Romanis petiis-
 sent: legati tres M. Fabij Ambusti filij, misi
 sunt, qui Senatus populiq̃ue Romani no-
 mine agerent cum Gallis, ne Clusinos Po-
 puli Romani socios, à quibus nullam iniu-
 riam accepissent, oppugnarét. Legati post-
 quam mandata, in consilio Gallorum edi-
 diffent: nec ij in ipsorum præsentia, à pugna
 abstinerent, ipsi quoque arma capiunt, &
 cum Hetruscis coniuncti, Gallos fortissi-
 mè oppugnant: vsque adeò, vt eorum vnus,
 Gallorum ducem, ferociter in Hetrusco-
 rum signa incurfantem, hasta occiderit. Sed
 cum legentem spolia occisi, Galli agnouis-
 sent esse Legatum Romanum: idq̃; per vni-
 uersam aciem innotuisset: receptui cecine-
 re, odiumq̃ue, quòd eò vsque exercuissent
 aduersus Clusinos, vniuersum in Romanos
 conuerterunt. Id odium deinde tanto ma-
 gis creuit, quod cum Legatos Galli Romã
 mitterét, questum de iniuriis, postulatum-
 q̃ue, vt pro iure Gentium violato, Fabij de-
 derentur: non modò id præstitum à Pop.
 Romano non est: sed iidem Fabij, de quorũ
 pœna agebatur, tribuni plebis, consulari
 potestate, in sequentem annum creati sunt.
 Quo factò, haud secus, quã par erat, insensi
 Galli,

Galli, bellū aduersus Romanos propalam
 susceperunt, & subito urbem vniuersam,
 solo Capitolio excepto, occuparūt. Ex quo
 sequuta Reipub. ruina est, ob vnicam illam
 causam, quod Senatus, illatam Gallis, con-
 trarius gentium, iniuriam, ab legatis suis,
 non modo non puniisset: sed præmiis af-
 fecisset. Est igitur vel imprimis obseruan-
 dum, in gubernatione Reipub. ne iniuriæ
 inferantur, vel publicè, vel priuatim, & si
 quæ illatæ sunt, ne impunitæ relinquātur.
 Nam & priuatus homo, cui magna iniuria
 facta est, eam vindicare conatur: nisi ab iis
 puniatur à quibus puniri debet. Usqueadè
 autem naturæ hominum insidet, hæc vin-
 dictæ cupiditas, vt contentur iniurias vindi-
 care, vel cum patriæ ruina, si in libera Re-
 pub. viuant: si degant sub Imperio princi-
 pis alicuius: etiam cum propriæ vitæ peri-
 culo idem tentant: Atq; id ij maximè cordi
 habent, quotcunque animi magnitudine
 quadam excellunt. Apparet id luculentissi-
 mè, vel ex Philippi Macedonū Regis exem-
 plo. In cuius aula viuebat Pausanias, nobi-
 lis iuuenis, & forma præstātissimus, cui per
 vim ab Attalo stuprum illatum erat, Philip-
 pus cum Pausaniam, sæpius de hac iniuria
 conquerentem, audiuiisset: Attalum verò,
 nō castigasset, sed summo loco semper ha-

beret, ac tandem etiam, prouinciæ cuidam gubernandæ, præfecisset: in odium Pausaniæ incidit. Is enim, cum videret à Rege in honore haberi illum, qui ob tantam iniuriam, pœnam meruisset, nec suas de vindicta iniuriæ preces vnquam exaudiri potuisse: tandem in nuptiis filiæ Regiæ, quæ Alexandro Epiri regulo nupta erat, in templo, Philippum regem, coram sponso, & Alexádno Magno filio, interfecit. Hoc certè exemplum iniuriæ, priuatim illatæ, cum exemplo publico, Romanorum Legatorû coniunctum, omnes in vniuersum Magistratus monere debet, ne inultas relinquant iniurias, quæ vel publicè vel priuatim illatæ fuerunt: ne qui iniuria affecti sunt, ipsi magno cum Reipub. periculo de vindicta cogitare cogantur.

Fortuna hominum animis tenebras offundit, ne vim suam ingruentem refringant.

CAPVT XXIX.

SI rerum vicissitudinē contemplemur, comperiemus multa accidere ex fato ita vrgēte, vt iis obuiam ire nemo possit, quamuis in promptu remedia fuerint. Et si Pop. Romano talia quædam acciderunt,

runt, in quo omnis generis virtutes enite-
 bant, & religionis imprimis, ac rei milita-
 ris studium vigeat: cui mirum videri de-
 bet, si aliis Rebuspub. prouintiisque etiam
 eueniant, in quibus nullæ harum virtutum
 tantoperè elucent? Imprimis igitur habenda
 ratio est earum rerum, quæ fato ipso, seu
 astrorum influxu, euenire videtur: & quib.
 vt resistamus, fortuna non permittit. Qua-
 rum exemplū luculentiss. est id, quod Pop.
 Romanus, in Clade Gallica accepit. Nam *Liuius*
 cum fatis vrgentibus, tanta moles mali in- *lib. 5.*
 staret: primam occasionem, ad illam acce-
 lerandam dederunt tres Fabij, Legati, qui
 cum agere debuissent de pace, inter Clusi-
 nos & Gallos: cōtra ius gentium, pro Clu-
 sinis, aduersus Gallos, prælio decertarunt:
 atque ita Gallorum iram, aduersus Populū
 Romanum prouocarunt. Et quo minus
 Gallis resisti posset, iisdem fatis prospectum
 iam erat: eò quod Furium Camillum tan-
 tum Imperatorem, vt solus his malis ob-
 uiam ire potuerit, Pop. Romanus Ardeam,
 in exilium misisset. Adueniente iam Gal-
 lorum exercitu, ciuitas, quæ aduersus Fi-
 denatem, & Veientem hostem, aliosque fi-
 nitimos populos, vltima experiens auxilia,
 Dictatorem multis tempestatibus dixisset:
 ea tunc inusitato, atque inaudito hoste,

bellum ciente, nihil extraordinarij imperij, aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectum nihilo accuratiorē, quàm ad media bella, haberi solitus erat, famam belli extenuantes, habebant: denique cū in propinquo hostis esset, tumultuario exercitu raptim ducto, vix ei ad vndecimum lapidem occurrerunt, quo loco, Allia flumen Tyberinis aquis miscetur. Eò cum peruenissent, Tribuni, non loco castris ante capto, nō præmunito vallo, quo receptus esset, non deorum saltem, si nō hominum memores, nec auspicatò, nec litatò instruunt aciem, eamq; in cornua diducunt, ne circumueniri multitudine hostiū possent: sed interim dum eam diducūt, tantoperè extenuant, vt vix coherentem mediam aciem haberent, & vt summatim rem comprehendamus, nec Imperatores, nec milites hīc quicquam præstitere, quod ex dignitate Pop. Romani esset, aut eiusdē disciplinæ militari consentaneum. Cum iam pugnandum esset, simul ac clamor auditus est, ignotū hostem prius penè quam viderent, non modo non tentato certamine, sed nec clamore reddito, integri intactique fugerūt. Maxima pars Veios peruenit: vnde non modò, non præsidij quicquam
 sed

sed neque nuntius cladis, Romam est missus. Reliqui omnes Romam petierunt, & ne clausis quidem portis urbis, rectà in arcem confugerunt, & cum neminem superesse amplius putarent, præter eos, qui Romam aufugerant, comploratis omnibus, urbem lamentis compleuerunt. In defendenda arce tandem, cum res iam desperatæ essent, consilio usi sunt aliquo. Nam cōmeatum ex urbe tantum, quantum arx capere posset, in Capitoliū transtulerunt: iusseruntque eodem conscendere cum coniugibus, & liberis iuventutem militarem, & senatus robur, ut ex loco munito Deos penates, hominesque, & Romanum nomen, defenderent. Cæteram multitudinem plebeiorum, senum, mulierum, ac puerorum, ne inopiam armatorum onerarent, partim in urbe Gallis in prædam reliquere, partim, ut in Vicinas urbes aufugerent, permiserunt. Quod si quis igitur animo cōprehendat, res à Pop. Romano prius tam præclare, longo annorum numero, gestas: iisque has conferat, quas aduersus Gallos gessere: tam diuersas esse comperiet, ut non ab vno eodemque, sed diuersis Populis, gestæ esse videantur. Usque adeò scilicet, occæcat fortuna animos hominum, aut Liuius cum vim suam ingruentē refringi non

vult. Quo fit vt qui in perpetuis periculis
 versantur, minus vituperari debeant: & mi-
 nus laudari qui continua fœlicitate fruun-
 tur: cum & illos & hos fata eò trahere vi-
 deantur: neque consilium illorum, ad resi-
 stendum malis: neque horum virtus ad cõ-
 parandam fœlicitatem multũ facere queat.
 Solent equidem fata suis vti mediis. Nam
 ad res magnas patrandas, nõ nisi viris egre-
 giis vtuntur, qui oblatas fortunæ occasio-
 nes arripere queant: & si quæ magna mo-
 les impendeat malorum, prius quam eue-
 niant, solet eos viros, qui consilio iis ob-
 quam ire possent, aut abolere, aut certè ita
 affligere, ne resistere vlllo modo possint. Cũ
 vrbi Romæ tanta Imperij magnitudo fata-
 lis esset, opprimi, ac vehementissimè affli-
 gi eam oportuit, vt deinceps cautior, pru-
 dentiorque fieret, ad tantam Imperij mo-
 lem acquirendam; deleri tamẽ planè non
 debuit. Itaque vt omnia hæc ita succede-
 rent, Fata Camillum in exilium misere, nõ
 necauerunt, Urbẽ à Gallis permisere occu-
 pari, non Capitolium: Vtque commodius
 occupari vrbs posset, effecẽre, vt maior
 exercitus pars, ex prælio non Romam, sed
 Veios fugeret. Et vt omnia vno quasi fasce
 comprehendam, effecerunt, vt ad auer-
 tendam à Repub. tantam malorũ molem,
 nihil

nihil à Pop. Romano prudēter sapienterq;
 fieret: ad defendendum Capitolium & re-
 cuperādam urbem iam captam, omnia cō-
 modissimè instructa essent. Cum & Camil-
 lus Ardeæ exercitum haberet, & idem in-
 nocens omnis culpæ esset, rerum malè ge-
 starum & pacti præcipuè auri, pro urbis re-
 demptione: & alius insuper exercitus Veii
 Camillum expectaret, vt cōiunctis viribus,
 maiorem impetū in Gallos facere possent.
 Possemus huiusmodi fatalis fortunæ varie-
 tatis, recentia quoque exempla adducere:
 id, quod hoc loco proposuimus, à Pop. Ro-
 mano, in Gallica clade, acceptum, sapienti-
 bus viris sufficere potest. Hoc vnū pronū-
 tiabo de fortunæ viribus, & fati necessita-
 te, quod historias omnis generis percurren-
 ti, facilè apparebit, homines fati necessita-
 tem euitare non posse: sed faciliorem euen-
 tum iis, quæ ab eo impendent, efficere, eūq;
 promouere: adeoq; parcarum telas texere,
 non retexere, aut rumpere. Quod etsi ita se
 habeat, non decet tamen, vt animum abiici-
 ciamus, nosque planè committamus fato,
 sed, quacunq; fortuna aspirante, benè spe-
 remus, diligenter prudenterque rebus no-
 stris prouideamus: quod fatorum viæ, & ra-
 tiones producēdorum effectū, obscurio-
 res sint, quàm vt à nobis intelligi queant.

*Respub. ac principes potentes, amicitias
non auro, sed viribus, atque vir-
tute comparant.*

CAPVT XXX.

CAPITOLINVS exercitus statio-
nibus, vigiliisque fessus, superatis o-
mnibus malis, vnā famem supera-
re nō poterat: diem de die prospectans, ec-
quod auxilium à Dictatore appareret: po-
stremò spe quoque iam, non solum cibo,
deficiente, vel dedisse, vel redimi, quacun-
que ratione, iussit. Colloquio transacta res,
& mille pondo auti, prætiū pro obsessō-
rum redemptione, constitutū est. Sed diūq;
& homines prohibuere, redemptos viuere
Romanos. Nam antequam infanda mer-
ces persolueretur, propter altercationem,
nondum omni auro appenso, quod Galli
iniqua pondera attulissent: Dictator Ca-
millus interuenit, aurum auferri è medio
iubet, armisque Gallos ex vrbe cedere coë-
git. Quæ res non in hoc tantum casu, sed v-
niuersa Romana historia memorabilis est:
nunquam cernes eam Rempub. aut pacem
ab hostib. aut agrum, urbemque aliquam
pecunia comparasse: omnia armis atq; vir-
tute parabant: idq; huic Reipub. peculiare
fuit, præterquam vlli alij, aut Reipub. aut
Regno

Regno contingere potuerit. Euidēs autem argumentum est de Imperij tui potentia, si obserues, qua ratione cum vicinis viuas, quā pacem habeas? Nam si talem te præstiteris, vt vicini à te argento pacem redimāt, firmum esse Imperium tuum oportet: sin econtrā ipse aliorū amicitiam argento cōparare cogaris: imbellem te esse certum indicium est: præsertim si non modo magnorum principum, verum etiam paruorum amicitiam, ea ratione ambias. Historiā Pop. Romani si diligenter intuearis: deprehēdes Mafsilienses, Rhodios, Heduos, Hieronem Syracusarum Regem, Eumenem, Mafsinissam, & alios Reges vicinos Romanorū, vt amicitiam eorū retinerent, auxilia semper in bellis iis attulisse: nec quicquam pro ea re petiisse aliud, quàm vt in eorum clientela conseruarentur. Contrario modo eueniunt omnia, vbi Respub. aut princeps imbellis fuerit: cui rei satis argumento esse potest nostra Florentia, quæ superiorib. temporibus, etiam tunc, cum eius opes maxime celebres essent, omnibus propè Æmiliæ Flaminiae quæ Regulis annua stipendia soluebat: ac præterea etiā Perusinae ac Castellanae Reipubl. ciuibus. Quod si bellicosa fuisset nostra vrbs, & militari virtute excellēs: cōtrario modo accidissent hæc omnia.

Omnes enim vicini eius amicitiam argento comparare conati fuissent: nec quicquā prætermisissent eorum, quibus beneuolentiam eius demereri potuissent. Idē hoc vitium, & eadem ad res bellicas inertia, non in vrbe nostra tantum, sed in Venetis etiā, & Gallorū Rege apparet. Nam hic, cū tantum Regnum possideat: tamen tributarius est Heluetiorum & Angliæ Regis: ob eam nimirum causam, quod subditos imbelles, & ad militarem disciplinam nequaquam rectē institutos habeat. videturq; & hic Rex & cæteri, qui eum imitantur, pluris facere tributa, & magnas exactiones à subditis exortas, quibus fucatam tantummodo pacem, quietemque à vicinis redimāt, quā militarem disciplinam, quā veram quietē, ac pacem iustam in perpetuum impetrare possent. Longum esset enumerare, quoties Galliæ Rex, Veneti, & Florentini, pacem ab hostibus pecunia redemerint: quoties id perpessi sint, quod Populus Romanus, si semel tantum subire coactus fuisset, magnæ ignominiaē futurum sibi putasset. Longum esset etiam recensere, quot oppida, cū Florentini, tum Veneti, pecunia emerint. Sed iidem postea viderunt, quā ineptē à se factum sit: cum cernerent, quæ auro comparata essent, ferro conseruari non posse. Pop.

Roma-

Romanus, quandiu liber fuit, semper huiusmodi magnitudinem animi declarauit, postquam sub Imperium Cæsarum reductus fuit, & Cæsares deteriores esse inciperent, mallentque in vmbra domi latere, quàm militando, solis ardorem, cæteraque incommoda ferre: cæpit ipse quoque pecunia pacem, quandoque à Parthis, quandoque à Germanis, aliisque populis redimere: atque hoc fuit labescentis Imperij Romani initium. Accidunt autem hæc omnia huiusmodi hominibus propterea, quòd subditos habere velint, nimium dicto obedientes: & proinde inermes eos esse volunt, nec vlla militari disciplina rectè institutos. Atque hinc fit, vt, cum arcere hostes nequeant à finib. Imperij aliter, tributum vicinis Regulis, populisque pendere cogantur: quod cum à subditis subinde extorqueant, eosque magis magisque extenuent, atque imbelles reddant: minimum roboris in centro imperij sui conseruant. Itaq; hostes in finibus imperij aliquandiu sustinent: postquam fines ingressi fuerint, neutiquam resistere possunt. Sed sinistrè fiunt hæc omnia. Quemadmodū enim natura in animalibus partes principales maximè muniuit, non extremitates ipsas: quod absque hisce, viuere corpus possit, si-

ne illis non possit, ita in Imperio, centrum quam maximè munitum, firmumque esse oportet. Id verò malè obseruatum à Florentinis nostris, effecit, vt postquam hostilis quispiam exercitus, fines imperij nostri penetrârit, ac propius ad urbem accesserit, ei amplius nemo resistat. Idem Venetis accidisse vidimus, ante paucos annos: quorum vrbs, nisi tunc aquis vndiquaque circumdata fuisset, facilè occupari delerique potuisset. Gallia hætenus nil tale perpeffa est, quod Regnum amplissimum sit, & omnes vicinos longè superet. Quod etsi ita sit, tamen cum anno Seruatoris nostri M. D. X I I I. Angli eam inuasissent: magno tremore vniuersum Regnum concussere: vsque aded, vt omnes tunc existimarent, si Angli vel vnum prælium fœliciter commisissent, Regem imperio pelli potuissent. Contrario modo sese habebant omnia apud Romanos. Nam quo propius ad urbem quisque appropinquaret, tanto firmiora eorum arma deprehendebat. Idque vel vnus Annibalis in Italiam aduentu apparuit, à quo etiamsi ternas maximas clades accepissent, & tot præclaros Imperatores amisissent: tamen & resistere, potuerunt, & confecto vniuerso bello, victoriam ingentem obtinuerunt. Vsque aded scilicet
firmum

firmum erat Imperij centrum, Roma ipsa, Populi Latinorum, & cæteræ vrbes, Pop. Romani sociæ, atque Coloniae, ex quibus ingentem numerum, præstantissimorum militum conficiebant. Intelligebat præclare istud Hanno, Carthaginensis vir egregius. Nam cum post Cladem Cannensem, Annibal Magonem Carthaginem misisset, atque is res à fratre in Italia gestas vehemèter extolleret: quæsiuit Hanno, ecquis Latini nominis populus ad Carthaginenses defecisset? An Romanorum quisquam ad Annibalem transfugisset? Num quos Legatos de pace misissent? Atque hæc omnia cum Mago negaret, Hostium quidem ergo adhuc multum superest, inquit Hanno, & bellum tam integrum habemus, atque habuimus, qua die Annibal Italiam est ingressus. Hæc omnia igitur, si nobiscum perpendamus, & consideremus quantum homines nostri à veterum disciplina militari disceserint, nequaquam mirari debemus, tantam Imperiorum mutationem nostra ætate fieri. Nam cum virtus militaris tam exigua sit, omnia fortunæ casib. aguntur, qui cum varij sunt, varias quoque rerum mutationes pariunt: durabitq; hæc tanta rerum in Imperiis vicissitudo, donec extet aliqui egregij, atq; excellētes homines, qui antiquam

virtutem exuscitent, & veterum disciplinam militarem restituant.

Non credendum esse exulibus facile.

CAPVT XXXI.

NON abs re mihi facere videor, si ostendam hoc loco, quantum intersit in rebus gerendis, ne fides exulibus semper habeatur: præsertim cum videamus eorum operas commerciaque à viris principibus persæpè vsurpanda esse. Huius rei memorabile extat apud Liuium exemplum, libro ab vrbe condita octauo. Cum enim Alexander Magnus in Asiã traiecisset: Affinis ipsius atque auunculus Alexander Epiri rex, à Tarentinis vocatus, in Italiam venit: habebatque iam secum ducentos Lucanorum exules, quos fidos sibi credebat vsque adeò, vt eorum opera capi Lucanorum vniuersam prouinciam posse speraret. Sed illi cum fortuna fidem mutabilem gerentes, postquam Regem à Lucanis clades aliquot accepisse cerneret: nuntiis ad suos missis pacti sunt, si iis reditus in patriam permitteretur, se Alexandrum, aut vitum aut mortuum, in ipsorum potestate tradituros: arreptaque occasione, illum Acheronta fluuium transeuntem, ex insidiis adorti

adorti sunt, & veru transfixerunt. Id igitur documento nobis esse debet, vt agnoscamus, quàm parui faciendæ sint huiusmodi hominum, qui patria pulsi sunt, promissiones. Nam si fortuna aliam quampiam occasionem iis offerat in patriam redeundi, nequaquam fidem seruabūt, quicquid tandem tibi promiserint. Nam quia Patrię desiderio tenentur, multa tibi promittent, vt illos restituas, multa etiam præstare se posse putant, sed plura etiam adiungunt: ex quibus omnibus si tu spe rei benè gerendæ permoueri te sinas, facilè eo deduceres, vt ingenti sumptu tuam ipsius ruinam, interitumq; expetas. Quod si præcedenti exemplo alia adiungere cupias, Themistoclem vnum intuearis. Is enim cum ab Atheniensibus defecisset, & confugisset in Asiam ad Xerxem: eum multis promissionib. eò impulit, vt aduersus Græciam expeditionem susciperet, sed cum ei res minus prosperè succederent, videretque se Regi ea nō posse præstare, quæ promississet, veneno mortem sibi met procurauit, ne vel Regi ingratus videretur, vel patriæ autor tantæ cladis existeret. Quod si igitur Themistocles tantus vir, plura regi promisit, quàm præstare aut voluerit aut potuerit: quid de cæteris exilibus sentiendum putamus, qui Themisto-

cleæ virtuti nil simile habent? Itaq; non eò facile veniendum fuerit viro Principi, aut Reipub. moderatoribus, vt promissionib. exulū permoueantur ad bellum suscipiendum, quod huiusmodi expeditiones rarò fœlices euentus habere soleant.

Quod modis Populus Romanus vrbes occupare consueuisset.

CAPVT XXXII.

CVM Pop. Romanus rei bellicæ studio totus deditus esset: omnia diligenter perpendebat, quæcunq; ad propositum finem facilius consequendū, aliquo modo facerēt: siue sumptuum, siue aliarum quarumcunq; rerū habenda esset ratio. Hinc factum vt rarò conarentur urbē aliquam obsidione capere: quod hæc tot sumptibus constare soleat, vt eos nec superare, nec plerunque etiam æquare queat vtilitas, quæ inde redundat. Atque hæc ratio est, quod in vniuersa tot annorū historia, pauciss. exempla liceat inuenire urbium, quæ longa obsidione ad deditionem compulsæ fuerint. Existimabant enim quacunque alia ratione, commodius capi vrbes posse, quàm longa obsidione. Itaq; expugnare solebant vrbes, aut aliàs deditione

cas

eas capere. In iis expugnandis utebantur vi
 aperta, quandoque sola, quandoque cum
 fraude quadam ac proditione coniuncta.
 Aperta vis erat, cū urbē ex improviso ado-
 riebantur, & vndique oppugnātes magno
 cum impetu, scalis coronaq; eam capiebāt:
 muros non frangebant, sed scalis admotis
 conscendebant, deiectisque defensoribus,
 urbem occupabant. Hæc omnia magna
 cum festinatione, atque impetu fiebant, vs-
 que adeò, vt quandoque vno die urbem
 etiam maximam caperent: quomodo Car-
 thaginem nouam Scipio occupauit. Quod *Liuius*
 si primus impetus minus prosperè succede-
 ret, ad frangendos arietibus muros sese
 conuertebant. Cuniculos quoque agebāt,
 per quos urbem ingredientibus, illam occu-
 pabant, veluti in Veiorum expugnatione *Liuius*
 accidit. Turres etiam ligneas & propugna-
 cula foris extruebant, aut vallū urbis mœ-
 nibus incumbens, vt in alto loco consi-
 stentes, eos qui intra mœnia essent, omni
 genere telorū ferire possent. Qui urbē intus
 defendebant, maximè periclitabantur in
 primo impetu, cum scalis coronaq; oppu-
 gnatio tentabatur. Nam mœnia vndiqua-
 que defensoribus indigebant: quod si igi-
 tur, aut non satis multos haberent milites:
 aut non omnes ex æquo urbem saluam esse

cuperent: facile euenire poterat, vt vel vno aliquo loco defensores pulsi, aut sponte cedentes, occupandæ vrbs præberent occasionem: atque hinc fiebat, vt multas vrbes hoc modo P. Romanus occuparet. Quod si primus impetus non succederet, rarò instabant eodem hoc oppugnationis genere: quod magnò cū periculo vniuersum exercitum extendi oporteret, vt corona urbem cingeret, eamque omnibus locis simul oppugnaret: nec proinde resisti potuisset, si per vnā aliquā partem vehemens eruptio fuisset à ciuibz attentata: quod milites vehementer fatigarentur. Cum muri arietibus frangebantur: tunc qui in vrbe erant, defendebant se eodem modo, vt ætare nostrā aduersus vim tormetorum bellicorū. Retrocedendo enim loca fracta reparabant. Cum agebantur cuniculi, contrarios alios agere conabantur, vt per eos egredientes, vel ferro vel arte aliqua hosti sese opponerent, & inter cætera cuniculos hostium, iniecta materia, quæ ignem conciperet, oleo præsertim & plumis obstruebant, vt igni, fumo, & alio aliquo fœtore, eos aditu prohiberent. Turres etiā, quæ foris extruebantur, & alia huiusmodi propugnacula igni diruebant, & valla, quæ mœnibus incumbentiā ab hostibz erigebantur,

bantur, perforatis muris minuebant, subinde tanta terra ablata, quanta conferretur ab hostibus. Neque verò hisce oppugnationis modis, in longum tempus utebātur: sed cum nō succederet, discedebant ab obsidione, & alias rationes inibant. Exemplo esse potest Scipio, qui Africā ingressus Uticę expugnationem tentauit: sed cum videret illam minus ex animi sententia succedere, ab instituto discessit, & ad delendos Carthaginensium exercitus omne studiū conuertit. Nonnunquam oppugnationem in obsidionem conuertebant, ut apud Veios, Carthaginem, & Hierosolymam accidisse nouimus. vi coniuncta cum fraude occuparunt Romani Paleopolim: quā ex principib. ciuitatis aliqui, inito cum iis consilio, tradiderunt. Et si autem sæpe cū à Pop. Romano, tū aliis gentibus, attentatus sit hic modus occupandarum urbium, rarò tamen successit. Nam clandestina consilia ex leui causā impediuntur: quod coniurationes citius patefiant, quàm perficere possint id, quod proposuerant: cū ob difficultatem rerum propositarū, tū ob colloquia quæ habere oportet cum hostibus quocumque tandem pretextu testā. Quod si etiam secreto omnia conseruentur: multæ tamen difficultates incidunt, propter

*Liuius
lib. 8.*

*Liuius
lib. 5.*

quas clandestina consilia minus prosperè
 succedunt: aut enim tardius citiusve cōue-
 niunt, quam indictum fuerit: aut aliàs er-
 ror aliquis aut strepitus quidam ex impro-
 uiso ortus, consilium prodere solet: veluti
 Gallis accidit ex Anserum strepitu, cum ad
 occupandum Capitolium accincti essent.
 Hisce accedit, quod cum per noctis tene-
 bras tractari soleant huiusmodi consilia:
 multum terroris incutiunt iis, qui illa tra-
 ctant, ex quocunq; impedimēto perturba-
 ta: præsertim quod & situs locorū, & homi-
 num ignari esse soleāt milites, qui ad huius-
 modi facinora patranda ducuntur: & ob id
 ex quocunque motu, aut accidente pertur-
 bati, in fugam conuertuntur. In huiusmodi
 fraudulētis consiliis tractādis, plurimū po-
 terat Aratus Sicyonius: sed idē ipse in aper-
 to cōflictu pusillanimis fuisse dicitur: vt na-
 turali quadā vi ad illa potius quàm ad hæc
 tractanda, natus esse videretur. Sæpè igitur
 tractantur huiusmodi furtiua consilia, sed
 eadem rarò benè succedunt. Per deditio-
 nem occupantur vrbes, partim cum illæ
 sponte se dedunt, partim cum ob aliud ma-
 ius periculum, se dedere coguntur. Capua
 enim Pop. Romano se dedit, metu ne in
 Samnitium potestatem veniret. Sed Massi-
 lienses, Rhodij, & aliæ quædam ciuitates
 sponte

sponte sua, se dediderunt, permoti sola spe quã conceperant, fore vt legibus Romanis fœlicius viuerent, & meliorem formã Reip. instituerent. Multæ verò ciuitates se in alicuius aut Populi aut Principis potestatem dedere cogûtur, ob id quod ipsę semetipsas defendere nequeant : præsertim cum vel longis obsidionibus fatigatæ, aut alias excursionibus præliis ac populatorib. vexatę fuerint: qua ratione P. Romanus plurimas vrbes occupauit, præsertim à principio vr- bis : quod quadringentis quinquaginta fere annis, hoc modo cum vicinis bellum gesserit. Et si enim cæteris quoq; modis omnibus occupandarum vrbiũ vsus sit: tamen quia in cæteris plus laboris temporis, sumptuumque requirebatur, hoc quàm illis vti maluerunt. Accidebat enim quandoque, vt ex prælio, vno die fœliciter commissio, Regnum occuparent: cum in obsidione vnus pertinacis vrbis, aliquot anni quandoque, cum dubio euentu consumerentur : in expugnanda ea per vim, periculum ingens deprehenderetur : in occupanda ea per prodicionem, nil certi succederet.

Populus Romanus Imperatoribus in bellum proficiscentibus, liberam administrandi belli potestatem faciebant.

HISTORIAM Liuianam cum fructu legere volēti, perpendendas esse censeo, singulas P. Romani actiones, & progrediendi modos ab iis obseruari solitos. Inprimis autem memorabilis est, Summa illa potestas, quam faciebant Cōsulib. ac Dictatorib. in bellum profecturis, vt pro animi arbitrio omnē belli rationem administrarent. Postquā enim ex Senatus autoritate Populus semel bellum decreuisset: eius administrandi potestas Cōsuli tradebatur, aut alteri cuipiā Imperatori, Senatus sibi confirmandæ pacis autoritatē tantummodo reseruabat, & ius alia bella mouēdi: cætera omnia ab Imperatoris autoritate pendebant, penes quē potestas erat dimicādi, aut à pugna abstinēdi, hanc aut illā urbem expugnandi, obsidendi, aut ab obsidione liberandi, & cætera omnia belli munera, pro arbitrio obeundi. Hæc ita se habere, possemus quā plurimis exēplis demonstrare: sed ex omnib. vnū sufficiet euidentissimum. Cum bellum aduersus Thuscōs P. Romanus gereret, victis apud Sutriū hostib. deliberabat Consul Fabius de trās-eunda Ciminia sylua, vt ad Hetruscos perueniret: nec in re tam periculosa, qua bellū in aliam regionē transferri videbatur, sena-
tum

tum villo modo vel consulebat, vel instituti
 sui certiore faciebat. Quanti momēti au-
 tem esset illa res, super qua non censuit con-
 sulendum senatum, apparet ex senatuscon-
 sulto, eadem de causa à patrib. facto. Nā cū
 horribiles essent saltus Ciminij, & recens
 extaret Caudinæ cladis memoria: senatus
 cognita victoria Fabij, quam ad Sutrium
 obtinuiſſet, legatis ad eum missis, manda-
 uit, ne Ciminium saltum transiret. Sed cum
 illi serius venissent, quā vt hoc institutum
 Fabij impedire potuerint, quod is & saltus
 illos iam transiuiſſet, & latè depopulatis
 Hetruscorum agris, fuisque iis, iam rediis-
 set Victor in Castra, nuntij nouæ victoriæ
 Romam redierunt. Hoc Pop. Romani in-
 stitutum si qui penitus contempletur: pru-
 dentissimè ab eo factum concipiet, quod
 tam amplam administrandi belli potesta-
 tem Imperatoribus concesserit. Quod si e-
 nim Senatus consuli se ab Imperatoribus
 de singulis rebus atque institutis voluisset:
 minus circumſpectos eos effecisset, magis-
 que lentos ac desides: quod Victoriæ glo-
 ria non illorum propria, sed cum Senatu
 communis fuisse videretur. Præterea intel-
 ligebat facilè Senatus, variam esse belli for-
 tunam, & præcipientes rerum gerendarum
 occasiones subinde oriri, quas solus is &

intelligit, & arripere potest, qui præsens rebus agendis adest. Itaque si ipse consultare voluisset de rebus, quas coram cernere non poterat, multis modis errare potuisset, quamuis ex viris constaret rei militaris peritissimis. Itaque Imperatori potestatem faciebat, omnia pro arbitrio administrandi, ei que victoriæ gloriam vniuersam concedebat, ut esset stimulus atque calcar, ad rectè prudenterque omnia administranda. Censui autè hoc loco disputandum de isto Pop. Romani instituto, ut ostenderem Respub. quæ nostro tempore celebres sunt, hac in parte plurimum errare. Nam (ut de ceteris taceam.) Veneti ac Florentini certè, singula, quæ ab Imperatoribus fiunt, & cognoscere, & consilio moderare volunt, ut ne tormenta quidem bellica illi ad feriendam urbem aliquam vel alio loco, vel aliter collocare audent, quàm in mandatis habeant à Senatu. Sed hæc omnia talia sunt, ut non aliam laudem mereantur, quàm alia quoque huiusmodi Rerumpub. consilia praua, quibus ad illum statum, in quo iam sunt, reductas illas nouimus.

Finis libri secundi disputationum Machiaveli de Repub.

NICO-

NICOLAI
MACHIAVELLI
DISPUTATIONVM, DE
REPVBLICA ROMANO-
RVM, EX PRIMA DECADE
T. Liuij.

LIBER TERTIVS.

AD ZANOBIVM BONDEMON-
tium, & Cosmum Rucelaium.

*Qui cupit vel Rempub. vel sectam suam
diuturnam esse, eam saepe corrigere de-
bet, & veluti ad prima sua prin-
cipia reuocare.*

CAPVT I.

VÆ in hoc vniuerso cō-
tinentur, ea omnia certo
vitæ spacio terminantur;
idq; singulis ex peculiari
quodam siderum influ-
xu cōtingit: singula quo-
que insitam vim quandā
atque desiderium habent semetipsa con-

seruandi, ab interitu abhorrendi, & mutationes noxias fugiendi, salutare appetendi. Inter cæteras verò totius Vniuersi res, præcipuæ sunt Respub. atque Sectæ, quibus salutare sunt illæ mutationes, per quas corriguntur, emendantur, & ad primam suam originem, principiumq; reuocantur. Quod si quæ igitur vel secta, vel Respub. certis legibus instituta sit, ad huiusmodi emendationem certo annorum spacio faciendâ, introducendosque antiquos mores, & cōsuetudines: eę diuturniores esse solēt quàm illæ, quæ non nisi ex accidēti, & casu quodam emendationem admittunt. Si nunquam emendentur, diuturnę esse non possunt, quod sensim omnia in peius ruant, donec planè euertantur. Emendandæ Reipublicę, corrigendarumque sectarum ratio optima est, vt ad principia sua reuocentur, ita nimirum, vt primi illi mores, & antiquę leges atque consuetudines rursus introducantur, & reuocentur in vsum. Principia enim cū Sectarum, tū Rerumpublicarū atque Imperiorum omnia aliquid boni habent, vel ex ipsa necessitate: ad cuius normam si postmodum emendentur, recuperant antiquam dignitatem, & autoritatē: si nunquam corrigantur, ita sensim in peius ruunt omnia, vt aucta paulatim malitia, tandem

dem ruere cogantur: perindeque iis acci-
dit, vt de corpore humano loquuntur Me-
dici, in quo singulis diebus aggregatur ali-
quid, quod curatione indiget: & nisi tolla-
tur, tandem morbos lethales parit. Ipsas i-
gitur Respub. quod attinet, dicimus corri-
gi, & ad principia sua reuocari, partim ab
externis accidentibus, partim intrinseca
prudencia, vel viri alicuius singularis virtu-
tis, vel legis, de reformanda ciuitate per cer-
ta interualla, latae. Prioris generis sunt, quæ
fato quodam euenire, atque accidere vidē-
tur: quale est, quod Romæ ex Gallorum
aduentu accidit. Eo enim modo reuocari
pristinios mores, antiquam virtutem & re-
ligionis cultum exuscitari oportebat, quæ
paulatim omnia Romæ collapsa erant: vt
satis apparet ex historia, qua illorum appa-
ratus aduersus Gallos describitur. Nam cū
prius aduersus finitimos bellum gerens ea
Respub. tamen vltima quæque remedia,
auxiliaque tentare soleret: tunc, vt erant ci-
uitatis mores, ne in hoste quidem inusita-
to, atque inaudito, quicquam extraordi-
narij auxilij quæsiuit: tres Fabios, qui lega-
ti cum essent, contra ius gentium pugna-
uerant, non modo non puniuit, sed Tribu-
nos consulari potestate creatos belli sum-
mæ præfecit, Quid porro de reliquis Re-

*Emendatio
Rerump.*

*Liuius
lib. 5.*

gum, ac cæterorum sapientissimorum virorum legibus, atque institutis existimare aliter debemus, quàm sopita ea, neglectaq; iacuisse? Itaque superueniens extrinsecus illa clades, effecit, vt monita, & quasi ex-pergefacta ciuitas, antiquas leges rursus in vsum reuocaret, religionē coleret, iustitiæ operam daret, benemeritis ciuibus honorem, præmiaque deferret, & virtutis eorum rationē haberet. Hæc enim omnia perbellè successerunt, postquam captam à Gallis urbem Camilli virtute recuperassent. Nam cum contemptos ab se deos esse putarent, quia rationem non habuissent præsagij, de Gallorum aduentu monentis: idcirco expiandæ eius rei causa, templum, cui loquutio nomen, condidère, & cætera, quæ ad religionē pertinebant, magna cura tractarunt. Fabiorum facinus punierunt, Camilli virtutem deinceps tanti fecerunt, vt postpositis priuatis iniuriis, eum summæ rerum præfecerint, vsque adeò vt ab illo tota Respub. pendere videretur, præsertim vbi quid bellici terroris ingrueret. Vsque adeò scilicet profunt huiusmodi aduersi casus, si rectè ab iis accipiantur, quibus accidunt: necessumque omnino est, omnem hominum societatem quandoque emendari, & versus sua principia reuocari: siue per hos exter-
nos

nos casus, siue ex internis causis fiat. Internæ causæ emendâdi Rempub. partim sunt leges publicæ, de morum censura certo annorum interuallo instituenda, & corrigendis vitiis, quæ grassantur: partim exempla particularia quorundâ virorum, qui singulari virtute præditi, cæteris documêto esse volunt, ad mores benè instituendos, & vitia corrigenda: tantundemque præstant in Repub. atque leges. Cæterû qui huiusmodi legum statutorumque munere fungebantur in Repub. Romanorum, erant Tribuni plebis, Censores, & quæcunque aduersus ambitionē insolentiamque ciuium præpotentium decernebantur. Quæ omnia nihil profuissent Reipub. nisi subinde extitissent aliqua heroica ingenia, quæ exemplis ac re ipsa præstitissent illa, quæ essent legib. præscripta. Huiusmodi fuere ante captam à Gallis urbem, supplicium de Bruti filiis sumptum, Pœnæ Decemuiris impositæ, Spuriij Melij cædes, & similia. Post captam urbem, Mâlij Torquati pœna de filio sumpta, eò quod pugnasset contra Imperatoris mandatum, Fabij Magistri Equitum accusatio à Papyrio cursore instituta, eò quod præter Dictatoris imperiû pugnam commisisset, Scipioni dies dicta, quæ omnia, quoniam erant valde memorabilia, & hor-

rendi propemodum exempli, idcirco homines officij commonebant, vt ex legum præscripto viuendum sibi esse intelligerēt. Quando autem huiusmodi exempla rario-
ra esse cœperunt: occasionem dedere homi-
nibus, vt deteriores essent, vtque hæc vitia
maiori cum periculo punirentur. Nam cū
toto decēnio nullum statuitur exemplum
pœnæ delinquentium, obliuiscuntur legū
homines, & tot sunt, qui aduersus eas pec-
cant, vt non liceat quemquam sine magno
periculo punire. In hanc sententiam ele-
ganter dicere solebant, qui Florentinam
nostram Rempub. gubernârunt ab anno
Seruatoris nostri M. CCC CXXIII. vsque
ad M CCC CXIII. Oportere singulis quin-
quenniis redintegrare formam Reip. alio-
quin enim non posse disciplinam conser-
uari. Vocabantque Reipub. redintegratio-
nem, cum hominibus incutitur idem me-
tus pœnarum, qui fuit à principio, cum cē-
de tyrannorum, & pœna eorum, qui malè
se gessissent, libertas compararetur. Nam
cum is in obliuionem abit, nihil non audēt
prauī homines attentare. Plurimum etiam
faciunt ad emendationem Reipub. eamque
versus principia sua reuocandam, exempla
viro-
rum singulari virtute illustrium, qui
nullis coacti legibus, sed sponte sua, singu-
laria

laria quædam exempla virtutis edunt. Excitant enim illa bonos viros ad imitandum, & malos à vitiis dehortantur. Huiusmodi apud Romanos fuere, Horatij Coclitis pugna: Scæuolæ ad regem Porfennam oratio & audax facinus: Fabritij, Reguli Attilij, & aliorum quorundâ memorabilia dicta factaque, quibus tanquam legibus quibusdâ, ciues suos ad rectè agendum viuendumq; impellebant. Quod si singulis decenniis, vel huiusmodi spontaneorum virtutis exemplorum vnum aliquod euenisset, vel secundum leges, ex superioribus aliquod in delinquentes statuissent: nunquam tanta morum corruptela potuisset ciuiû animos occupare: Sed quia vtraque rara esse tandem cœperunt, aucta tantopere est morum corruptela, vt remedium nullum adhiberi potuerit. M. Reguli enim exemplum, nullum tale extitit vsque ad tempora Catonum: itaque tantopere iam vitiis scatebat ciuitas, præsertim tempore posterioris, vt exemplo suo ad reformatos hominum mores, parum aut nihil proficere possent. Ad conseruandas etiam Sectas necesse est, adhibere idem remedium, vt illæ quasi renouentur, ad principia reuocentur, & emendantur. Quod nisi aliqui viri Sancti, in Christiana nostra religione præstitissent, præsertim

D. Dominicus & Franciscus, dudū periisset
 vniuersus illius cultus. Ij enim in paupertate
 viuentes, atque humilitate, Christianæ
 vitæ exemplum hominibus proposuerunt,
 quo tantum certè effecerunt, vt quæ reli-
 gio Episcoporum cæterorumque nostrorū
 Ecclesiastarum prauitate vitæ, corrumpi
 planè potuisset: ea etiamnum subsistat: cum
 videamus homines religioso quodam me-
 tu, illis etiamnum delicta sua confiteri, in
 honore eos habere, vitia ipsorum non da-
 mnare, sed Dei arbitrio commendare. Pes-
 simè enim viuunt semper omnes, quicun-
 que neque vitiorum pœnam vllam nôrunt,
 neque experiuntur. Itaque subinde propo-
 sitis exemplis necesse est eò spectare, vt Re-
 ligionem quoque nostram emendemus, si-
 milemque reddamus ei, quæ à principio
 erat: aliàs planè peribit. Idem in cōseruan-
 dis Imperiis regnisque faciendum est, vt
 antiquæ leges, & consuetudines in vsum
 reducantur: ex eorumque præscripto vitia
 puniantur: quod quidē Galliæ regno haud
 parum prodest. Nam id, præ cæteris, legi-
 bus gubernatur, quarum custodes sunt Se-
 natus, per Regnum hinc inde dispositi, &
 præsertim Parisiensis, qui hactenus graui-
 ter delinquentes, seuerè semper puniuit.
 Quod si impunitas longo tempore conce-
 datur,

datur, vsque adeò augmentur vitia, vt sine periculo publico deinde, nec puniri nec extirpari queant. Quæ cum ita sint, pronuntiare oportet, nullam esse commodiorem rationem conseruandæ vel Reipub. vel Regni, vel Sectæ alicuius, quàm si sæpè emendentur, similesque reddâtur semetipsis talibus, quales in primis initiis erant. Idque vt fieri queat, certis legib. statutisque prouidendū est: ne opus sit per vim peregrinam idem præstare. Nam etsi illa quoque nonnunquam salutaris sit, vt cum Roma à Gallis capiebatur: tamen vsqueadeò periculosa est, vt eam merito formidare oporteat. De hoc argumēto tertio hoc libro differemus, ^{Tertij libri de Reipub. argumentum.} & ostendemus quantum Reipub. profuerint, singularium quorundam virorum exempla & res præclare gestæ: in quarum numero etsi recenseri queant aliquæ ab regibus ipsis patratae: tamen pauca quædam tantū de iis differemus suo loco: nūc verò à primo Consule Bruto exordiū sumamus.

Sapientis esse nonnunquam simulare stultitiam.

CAPVT II.

NVLVS vnquam extitit vel Sapien- ^{Linus} tia, vel prudentia tanta, vt eam lau- ^{lib. 1.} dem mereri potuerit, quam meruerit in Iu-

nio Bruto stultitiæ simulatio. Nam etsi Liuius ob eam tantum causam id ab illo factū testari videatur, vt tutus esset sub tali contemptu: verisimile tamen est, ita eius animum institutum, præparatumque fuisse, ne obseruaretur à Regibus: sed opprimendæ tyrannidis occasionem captare cōmodius posset: & sub obtentu stultitiæ, liberator ille Populi Romani animus, aperiretur tempore suo. Huic rei argumēto est, ipsius prudens Oraculi interpretatio. Nam cum apud Delphos sciscitarentur Tarquinij iuuenes, ad quem eorum regnū Romanum esset peruenturum, & eximo specu reddita vox esset: ad illum ipsorum summū Imperium peruēturum esse, qui primus osculum matri tulisset. Tarquiniis de osculo matri dando, cum Romam rediissent, cogitantibus, Brutus aliò ratus spectare Pythicam vocem: veluti si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit, quod ea communis mater omnium mortalium esset. Et postea cum Lucretiæ pater atque vir luctu occupati essent, occasionem aduenisse ratus, vlciscendæ tyrannidis regiæ, cultrum ex vulnere Lucretiæ primus extraxit, eumque manantem cruore præ se tenens, iurauit & ipse, & cæteros ad iurandum coëgit, quod Tarquinius cum omni liberorum stirpe,
ferro

ferro atque igne exacturi essent, nec passuri, ut quisquam amplius Romæ regnaret. Huius igitur exemplū imitari commodè possunt, quicunque principis sui tyrannidem iniquo animo ferunt. Sed ita agendum, ut vires suas metiantur, & si quidem sufficiant, apertè sese hostes declarent, apertoq; Marte dimicent: quod quidem & tutissimum & honestissimum est. Sin minores vires habere se intellexerint, quàm ut se illi manifestè opponere queant: in id summo studio incumbere debent, ut familiarem amicumque sibi faciant tyrannum, iisdem studiis cum illo incumbere, eius dicta factaq; omnia approbare, laudare, imitari. Nā hac ratione primum tutus eris ab omni suspicionē: frueris ipsius fortunis opibusque: & occasionem captare poteris, tyrannidem suo tempore vindicandi. Non desunt tamē qui in huiusmodi casibus, aliam quandam viam præscribant, oportere enim operam dare, ut neque ita coniunctim cum huiusmodi tyrannis viuas, ut si illi fortè opprimuntur, tibi cum illis intereundum sit: neque ita procul, quin oblata occasione, illos inuadere & opprimere possis. Optima quidem ista ratio est, & media quodammodo inter bina extrema: sed ea non potest ab omnibus obseruari, cum cohabitandum

persæpè sit cum huiusmodi tyrannis, nec queas eorum conuersationem vllò modo euitare. Itaque rursus ad alterum extremorum confugiendum fuerit. Nec sine magno periculo degere possunt, quicumque opimioris fortunæ viri, sub tali tyranno vixerint, nisi alterum horum fecerint. Nil prodest enim vel si solitariam vitam agere coneris, ab officiis muneribusque alienam: vel si contemptis honorib. quieti operam dare velis: quod vel nolés trahendus sis ad officia publica: nec fides vnquam tibi habeatur, si te omni ambitione carere, aut simulaueris, aut verè affirmaueris. Itaque in hisce casib. ad Bruti consilium veniendum est, dictaq; factaque omnia tyranni, comprobanda, eius studiis obsequendum, obtemperandumque, donec commoda occasio sese offerat vindictæ. Brutus certè, vt fuit prudens stultitiæ simulator, donec liberandæ patriæ occasio se obtulisset: ita seuerus deinde fuit libertatis defensor: de qua seueritate proximo capite differemus.

*Ad conseruandam libertatē nuper partim:
necessarium esse vt Bruti filij tollantur.*

CAPVT III.

N ECESSARIA simul atque utilis fuit Bruti seueritas, quam in conseruanda

uanda libertate nuper parta adhibuit: memorabile nimirū in omnem posteritatem exemplum: patrem cernere, quem, cum à spectaculo amouendus esset, fortuna supplicij exactorem liberis faceret. Sed ita cōparatum est, vt post mutatam Reipub. formam (siue mutatio illa in melius, siue in deterius facta fuerit) necesse sit, semel ab iis accerbum suppliciū sumere, quicumque se huic mutationi opposuerint, si modò nouū hunc Reipub. statum conseruare velis. Vtque rem paucis cōprehendam: sic pronuntio: Qui tyrannidem occupat, conseruare eam nō potest, nisi sublato Bruto: qui, pulso tyranno, publicam libertatem recuperat, illam conseruare nequit, nisi tollantur è medio filij Bruti. Qua de re multa superius disserui: vt non opus sit pluribus eadem repetere. Vnum tantum adiiciam exemplum ex iis, quæ in nostra Republica gesta sunt. Petrus Soderinus Florentiæ cum publicam libertatem recuperasset: putauit se patientia & animi moderatione deuincire posse eorum animos, qui filiorum Bruti similes essent, & ad antiquam tyrannidem aspirarent: sed vehemēter errauit. Fuitque tantò deterior hic error illius, quod etsi (vt erat vir summa prudentia) intelligeret, oportere eos è medio tolli, à quorum ambitione

tantopere oppugnabatur: nunquam tamē id præstare voluit. Nam præter quod sperabat, quorundam maleuolentiam patientia sua ferri posse: quorundam animos beneficiis honoribusque reconciliari, vt sæpe cum amicis differendo ostendebat: illud etiam vehementer horrebat, ne ad compescendos opprimendosque hostes suos, extraordinariam quandam vim, & violentiam plusquam ciuilem adhibere oporteret. Sed rursus si illam adhibuisset, populi certē multitudinem tanto affecisset terrore, vt post ipsius obitum, nullum amplius euexissent ad Signiferi magistratum summum, iis cōditionibus, vt per totā vitam eum gereret. Quam rem etsi Reipub. salutarem, & in ea consēruandam putaret: non sapienter tamen ab illo fiebat, quod spe futuri boni, præsens malum tolleraret, quia ingens erat, & longē superabat spem futuri boni. Eò igitur spectare illum oportebat, vt exitus illius vindictæ Reipublicæ salutaris tandem appareret: vtque successoribus suis præcluderet viam, tale quiddam in Reipub. pernitiem perpetrandi, quod illi pro ipsius salute necessariò faciendum fuerat. Deceptus igitur fuit bonus vir prima illa sua opinione, parum intelligens, quod hominum malitia neque longa patientia, neque muneri-

muneribus placari, sedarique possit. Quod si Brutum imitari potuisset: & dignitatem suam in Repub. retinuisset, & à se partam conseruasset libertatem. Sed neque minor est etiam difficultas, in conseruanda regia potentia, in imperio nuper acquisito, quàm in conseruanda publica libertate, vt sequenti capite docebimus.

Princeps in parto nuper imperio tutus esse non potest, quandiu illi viuunt, quos imperio spoliavit.

CAPVT IIII.

TARQUINII Prisci cædes ab Anci Martij filiis procurata, & Seruij Tullij interitus, Tarquinij superbi dolo ac scelere paratus, facile omnibus exemplo esse possunt, quod periculosum sit, eum regno spoliare, qui postmodum superstes futurus sit: quamuis eum vel maximis beneficiis reconciliare, ac deuincire tibi coneris. Tarquinius existimabat se regnū iure possidere, cum & à populo, & Senatu regnare iussus esset: nec putabat in Anci filiis malevolentiam, atque indignationem tantum posse, vt quicquam tentare auderēt aduersus Senatus, Populi que autoritatem. Sed in omnibus hisce errauit. Idemque Seruio

Tullio contigit, qui putabat satis sibi deuinctos Prisci Tarquinij filios, eo quod meritis ac beneficiis illos affecisset: iisq; filias in matrimonium tradidisset. Ex priori igitur exemplo discere debet omnes principes, quicunque principatu quempiam spoliârunt, se neutiquam tutos esse, quando is superstes est, quem spoliârunt. Ex posteriori animaduertere possunt omnes in vniuersum præpotentes, quod veteres iniurię nouis beneficiis difficillimè extinguantur: præsertim si beneficia iniuriis minora extiterint. Certum est autem, peccasse vehementer Seruium Tullium, & imprudenter existimasse, contentos fore Prisci Tarquinij filios; si generi essent eius Regis, cui ipsos imperare, & imperio regere conueniebat. Tanta est enim hominum ambitio, tantaque vbique imperandi cupiditas, vt non eorum tantum animos occupet, ad quos regna iure aliquo spectant, sed eorum etiam, ad quos nullo modo pertinet: veluti in Tullia Seruij filia, Tarquinij coniuge apparuit: quæ tanta cupiditate regnandi ardebat, vt non contenta esset eo, quod Regis filia erat, sed maritum aduersus patrem incitauit, vt illi cum regno vitam etiam eriperet. Quod si Tarquinius Priscus & Seruius Tullius aduersus eos se cōmunire nouissent,

uissent, quos regno spoliarent: nequaquam regnum cum vita amissent. Sed Tarquinius Superbus regno pulsus est, eo quod non insisteret maiorum vestigiis, & veterum regum institutis, ut proximo capite ostendemus.

Ex quibus causis regnum hereditario iure partum amitti queat?

CAPUT V.

TARQUINIUS superbus videbatur regnū tutò possidere posse, cum sublato Seruio Tullio, nullus ex illius stirpe superesset masculus hæres: nec quicquā proinde ei metuendum esset eorum, quæ vel patri, vel socero nocuissent. Quamvis enim extraordinario quodam modo, & per vim regnare cœpisset: tamen si maiorum vestigiis voluisset insistere, institutaq; eorum seruare: non incurrisset in tantum Senatus Populiq; Romani odium, ut de expellendo illo vnquam cogitassent. Nec credere oportet, stuprum Lucretiæ à Sexto filio illatum, præcipuam causam illi fuisse, regni amittendi: sed tyrannidem potius, quam exercuerat, cum in Plebem, tum in senatū. Nam cōtra antiquas leges, & maiorum consuetudines, omnē Senatus autori-

tatem, potentiamque ad se vnum traduxerat: vt quæ prius ex Senatus autoritate publicis locis tractari, decidi que solerent: omnia in domo regia priuatim tractarentur, magna animorû offensione: quod omnes animaduernerent, urbem Romam omni illa libertate iam spoliata esse, quâ habuisset, & conseruasset sub antiquis Regibus. Non igitur patrum animos solum offenderat: sed plebis odium quoque aduersus sese concitauerat: cum illa vteretur, & ad cloacas conficiendas & alias mechanicas operas obeundas, planè diuersas ab iis operibus, quibus ab antiquis regibus Populus Romanus adhiberi soleret. His atque aliis crudelitatis superbiæque exemplis, omniû ciuium animos offenderat, & ita aduersus sese concitauerat, vt præparati iam essent ad rebellionem, quandocunque iis se occasio aliqua offerret, Et si Lucretiæ stuprum nō interuenisset, ex alia aliqua causa iidem motus orti fuissent, quæcunque tandem se aliquando obtulisset. Quod si enim Tarquinius more institutoque maiorû regnasset, atque vixisset: Brutus & Collatinus, Sexti filij eius facinus, ab ipsomet puniri cupiuiſſent, nō vindictæ causa ad Populum confugiſſent. Ex quo vtiq; exemplo discere possunt, ac debēt omnes principes, quod
semper

semper periclitari incipiant de amittendo principatu tunc, quotiescunq; ab antiquis legibus & consuetudinibus discedere, & eas abolere conantur. Quod si amisso etiam principatu, observare possent infortunij sui causas, & modum, quo ei obuiam ire potuissent, utque imperia hæreditario iure parta, facile bonis consiliis conferuentur: proculdubio non in alios, sed in seipsos omnem culpam referrent. Facile est enim, ut bonus si fueris, à bonis ameris & diligaris: legib. præterea facilius est obedire, quàm imperare. Quibus omnibus accedit, quod exempla intueri licet bonorum, ac fortunatorum principum, eaque sine labore imitari. Nam si vel Timoleontis Corinthij, vel Arati Sicyonei, vel alterius hisce similis vitam contempleris: tantam deprehendes esse benevolentiam, cum principum erga subditos, tum subditorum erga suos principes, tantamque ubique securitatem, ut si sanæ mentis compos sis, ad eos imitandos summo studio eniti coneris: præsertim quod id nequaquam difficile sit. Quam enim aliam libertatem optent sibi homines, quam ut benè gubernentur? Nullam sanè. Itaque vel nolentes coacti sunt regnare bini illi, quos iam memorauimus principes, cum subditi facile intelligerent, se à nullis aliis

tam benè gubernari posse. Sed quia iam incidimus in hanc disputationem, semelque facta est mentio odij, quod aliquando concipiunt homines aduersus tyrannos, & cōiurationis filiorum Bruti, & eius etiam, quæ aduersus Tarquinium Priscum, & Seruium Tullium facta est: transibimus ad ipsas coniurationes, vt ex professo disseramus de omnibus, quæ in illis obseruatione digna esse videntur: rem certè principibus viris vel imprimis consideratione dignam.

De coniurationibus.

CAPVT VI.

NON negligendam hoc loco existimaui disputationem de Cōiurationib. quod eæ res sint magni admodum momenti, & periculosæ cū priuatis, tum principib. viris: vsque adeò, vt per hasce plures imperio vitaq; spoliati fuerint, quā aperto bello. Cuius rei ratio est, quod aperto Marte cum Principe dimicare pauci possunt: sed aduersus illum cōiurare, quibuslibet licet. Quod etsi ita sit, tamen nihil est in hoc vniuerso mundo, tam periculosum homini priuato, perniciosumq;, quā si coniurationib. sese implicuerit, atque miscuerit. Nam quocunq; modo illæ tractentur, tamē periculis vndique scātent maximis: Atque
hinc

hinc fit vt multæ quidem fiant coniurationes, sed paucissimæ sortiantur finem propositum. Itaq; de illis copiosè disputare decreui hoc loco, cùm vt Principes discât cauere sibi, ab earum periculis: tùm vt priuati homines minus audaces sint, ad coniurationes attentandas, magisq; patienter ferant seruitutis iugum, quòdcunque fortuna illis imposuerit. Verissimum enim est, quod inquit Cornelius Tacitus, Res præteritas suspiciendas, & in honore habendas esse, Præsentes ferendas, Bonos principes expetendos: sed eos, qui iam imperant, ferendos tollerandosq; esse, qualescunque fuerint. Qui secus faciunt, persæpè in causa sunt, cùm sui tùm Patriæ interitus, atque ruinæ. Hanc igitur disputationē aggrediemur nunc: & primo aduertemus, quod vel aduersus Patriam, vel contra Principē coniurare homines potissimum soleant: nosq; etiam de duplici hoc genere potissimum disputabimus. Nam de iis cōiurationibus, quibus vel vrbs aliqua obsessa hosti traditur, vel simile quippiam perpetratur, antea satis disputatum est. Quæ aduersus Principem attentantur, variis de causis fieri solent, sed inter omnes alias, maximum momentum habere solet Populi odium, aduersus Principem conceptum. Nam quem

Coniuratio aduersus Principem.

Populus vniuersus odit, eum necesse est multos læsisse, & multos habere, qui cum vehementer offensi sint, de vindicta cogitent: quorum cogitationes magis magisq; confirmantur, ex communi totius Populi odio. Itaque ad euitanda hæc pericula, cauere sibi debent principes à Populi odio, & eius beneuolentiam sibi conciliare iis artibus, de quibus alibi disputatum à nobis est. Quod si à communi plebe diligantur, non facile quicquam patientur, si vel maximè aliquos offenderint. Neque enim homines tanti facere solent iniurias priuatim acceptas, vt propterea se tantis periculis exponere vindictæ causa, aut velint aut possint: & si maximè id attentare cuperent, tamen metuunt communem illam populi beneuolentiam erga principem, eaque in officio continentur. Cæterùm quæ populo inferuntur iniuriæ à Principibus, causæq; sunt, vt illos odio prosequatur: ea lædere solent subditorum aut vitam, aut honorem, aut opes. Et vitæ quidem lædendæ solæ minæ principum, plus odij concitant, magisque periculosæ sunt, quam si eorum exequutio instituitur. Nam qui è medio tolluntur, vindicare iniure iniuriam nequeunt: qui in viuis est, siquidem minatus illi princeps fuerit, necessitate ipsa cogitur, vel de inferenda

*Iniuriæ
principum
quotupliz
ces.*

renda vel de patienda iniuria cogitare: itaq; principi suo fit maximè formidabilis. Secundum deinceps locum obtinent fortunæ & fama: quæ si lædantur, homines ad vindicandum vehementissimè excitât. Itaque abstinere decet Principem ab hisce. Neque enim quemquam vsque adeò nudare fortunis potest, quin illi cultellus ad vindicandum remaneat: nec quemquam potest tantopere dehonestare, quin illi animû ad vindictam obstinatum relinquere cogatur. Existimant autem homines, tunc maximè læsam sibi esse famam à tyrannis, cum vel mulierum violatur pudicitia, vel ipsi aliquo vituperio afficiuntur, & contemnuntur. Hæc enim causa fuit, quæ Pausaniam aduersus Philippû Macedoniæ Regem excitauit, & multos alios aduersus principes suos armauit. Ætate nostra coniurauit Iulius Bellantius, aduersus Pandolphum Senensium tyrannum, socerum suû, ob nullam aliam causam, quam quod filia illum spoliauisset, quam prius illi in matrimoniû dedisset. Pazzij Florentiæ coniurârunt cōtra Mediceos, ob ademptam sibi Ioannis Bonrthomei hæreditatem. Præter hæc causas, mouentur etiam nonnulli ad cōiurandum contra principes, desiderio liberandæ patriæ, quæ per vim ab ipsis occu-

pata sit: quo quidem modo Brutus & Cæsius ad Cæsarem percutiendū excitati fuere: & multi alij aduersus Phalarin, Dionysios, aliosque tyrannos cōmoti: nec vnquā tuti esse possunt tyranni, ab huiusmodi cōiurationib. nisi renuntient tyrannidi: quod cū pauci facere velint, plerisque etiam euenit tristis euentus, vt ex Iuuenalis sententia: *Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci. Descendant reges & sicca morte tyranni.* Sed qui coniurant, tamē ingentia pericula subeunt: quod & clandestina illa coniuratorum cōsilia, & eorum exequutio, & quæ post exequutionem sequuntur, vehementer formidolosa sint omnia. Quod si vnicus sit; qui tantum facinus patrare decreuerit: coniuratio dici non potest, sed firma quædam est animi dispositio, & cogitatio, de Principe tollendo, solumque eius consilium periculo caret: quandiu enim nemini communicatur, principi innotescere nequit, quod penes eum solum consistat, qui id perpetrare conatur: si ad exequutionem veniendum est, occurrunt eadem pericula quæ coniuratis. Possunt autem huiusmodi consilia cadere in quoscunque homines, nobiles, ignobiles, familiares principi, aut ignotos: quod nullus tam humilis sit, quin illi occasio dari queat aliqua, principem alloquen-

*Vnius hōs
minis con-
iuratio.*

loquendi: Et cui potestas sit loquendi cum principe, ei non deest occasio occulti odij ignes euomendi. Pausanias certè Philip-pum Macedonię Regem ad templum eun-tem, stipatum mille armatis satellitibus, medio loco inter filium & generum con-sistentem, necauit. Erat autem ille nobilis & familiaris Regi. Sed Hispanus quidam, infimæ & abiectissimæ sortis homo, ausus fuit Ferrando Hispaniæ Regi cultrum in collum defigere: quod vulnus etsi non fue-rit profundum, neque mortale: tamen in-dicio esse potuit, ab huiusmodi infimæ sor-tis hominibus posse etiam facinora tanta patrari. Deruisius etiam quidam Turci-cus sacerdos, in Bailetum Imperatorem Turcicum, eius, qui nunc viuit, Impera-toris patrem, telum contorsit, quod etsi non feriit: ostendit tamen à tali quoque homine, posse tantum scelus tentari. Nec dubium est quin plurimi extent subinde, qui de tali vindicta aduersus tyrannos se-cum cogitent, eamq; summoperè cupiant: non ausi sunt tamen prodire, & exequi, quod volunt, nisi paucissimi: iidemq; ferè omnes in tali facinore pereunt. Sed de hoc pertinaci vnus hominis consilio hæc suffi-ciant. Ad coniurationes iam veniemus: de quib. hoc primū pronuntiamus, quod illæ

*Coniuratio
tenuiorū
hominum
cōtra prin-
cipem.*

non nisi à magnis atque præpotentib. viris, quique Principibus noti familiaresque sint, fieri soleant. Cæteri enim nil tale tentare aut possunt, aut audēt, nisi planè amētes fuerint: quod omnibus rebus destituātur, quibus coniuratio ad propositū finem perducatur. Neque enim clientes habent, aut alios fidos amicos, quibus possint secreta communicare consilia: quod omnib. rebus priuentur, quibus homines ad subeunda magna pericula incitantur: itaque quā primum plurib. communicatū fuerit illorum consilium, detegitur cōiuratio, & ipsi pœnas luere coguntur. Quod si quādoque etiam tam fortunati essent, vt secretā conseruare consilia possent: tamen cum ad patrandum facinus veniendum est, tantam experiuntur rei difficultatē, cum principem liberē adire nequeant, vt ipsa stupefacti, inter agendum pereant. Quod si enim magni & præpotentes viri, quibus semper patet aditus ad principem, tanta rei difficultate tamen opprimuntur: non dubium est, quin eadem res, hominibus tenuioris fortunæ, infinitis modis magis ardua, difficilisque euadat. Itaque cum tantam rei difficultatem prospiciant homines Idiotæ, abstinēt à tam periculosis facinoribus, contentique sunt interim maledictis, quæ
in Prin-

in Principem subinde iactant, expectantes,
 vt alij potentiores tyrannidem vindicent.
 Quod si qui huiusmodi tenuiorum homi-
 num, aliquando contra tyrannos cōiurâsse
 deprehēduntur: eorum studium & volun-
 tas magis laudabilis est, quam prudentia.
 Plerunque igitur magni viri sunt, qui con-
 iurationem aduersus principem tentant, &
 quidem ei familiares. Ex quibus permulti
 ad id faciendum, non minus beneficiis ac-
 ceptis, quàm iniuriis impelluntur: veluti
 Perennius aduersus Commodum: Plautia-
 nus cōtra Seuerum: & aduersus Tiberium
 Seianus. Nam hi omnes ab suis imperato-
 ribus, ad tantas opes, honorumque gra-
 dus euecti erant, vt ipsis nihil deesse videretur,
 præter solos imperij fasces: quos vt etiā
 comparare possent, aduersus suos quique
 principes coniurârunt: Sed habuit eorum
 omnium coniuratio exitum tanta ingrati-
 tudine dignissimum. Patrum tamē nostro-
 rum memoria, meliorem finem sortita est
 Petri Appiani, cōtra Petrum Gambacurtū,
 Pisanorum principem, coniuratio: à quo
 cum & educatus, & ad multos honores
 euectus esset: eum tamen postmodum im-
 perio spoliauit. Secus accidit Cappolo,
 postquam aduersus Ferrandum Arragoniæ
 Regem coniurasset: nam cum eius quoque

*Magnatū
cōtra prin-
cipem cona-
iuratio.*

potentia iam tanta foret, vt nil illi præter Regis nomen deesset: Id quoque sibi comparare commotus, vitam cum omnibus fortunis amisit. Videbatur autem huic vel imprimis debuisse instituti sui ratio succedere, cum tanta existeret illius potentia, vt Regi propemodum æquaretur, ac proinde facile exequi posset, quicquid facere decreuisset. Sed cupiditas dominandi illos occæcat, non modo vt tanta facinora suscipere ausint, verum etiã, ne id quod semel facere decreuerunt, rectè cauteque tractare possint: quod si isthæc scelera prudentia quadam tractare nouissent, non posset illis non euenire id, quod proposuerant. Itaque discere hinc debent principes, ad euitandas cōiurationes, eos vel maximè sibi metuentes, in quos plurima beneficia contulerunt: quod hi magis formidabiles sint, quàm qui plurimis iniuriis affecti fuère. Nam voluntas in vtrisque similis est, potentia in his, qui beneficia acceperunt, maior existit: maiorque furor est in dominandi cupiditate, quàm in vindicandæ iniuriæ desiderio. Eò autem pertinebit, ne amicorum quemquam nimium extollant: sed current vt interuallum quoddam sit ab eo gradu, quem quisque tenet, vsq; ad summum imperium, ne si quid amplius appetant, ad

Impe-

Imperium ipsum immediatè aspirent. Sed ad institutum nunc redeundum est, & inquirendæ causæ variorum euentuum, qui huiusmodi præpotentibus viris foelices infœlicesque euenêre, cum aduersus principes suos coniurassent. Et quia periculum impendet, cùm in consultando, tùm in exequendo, & post exequutionem: itaque rarissimè fit, vt omnia tria euitari queant, paucissimæque sunt coniurationes, quæ ad felicem exitum perducì queant. In capiendis consiliis de coniuratione, summa & omniũ maxima pericula existunt, quod ni cautè prudenterque tractentur, facilè detegantur: siue id fiat per cõiecturas aliquas, aut indicio alicuius coniuratorum, qui vel perfidia, vel stultitia sua motus, consilia cõiuratorum aperiat & prodatur, vehementerque metuenda est hæc sociorũ perfidia. Neque enim consilia cõmunicare potes cum quoquam alio, quàm cum iis, qui vel tibi sint fideles, taciturni, adeoque prompti pro te mortem obire, vel certè qui Principi vehementissimè sint infensi. Tam fidos taciturnosque amicos paucissimos inuenies: nec potes cõsiliū plusquam vni aut duobus communicare. Nam insignem oportet eorum erga te amorè esse, ne metu periculi deterreantur. Quibus accedit, quod persæ-

Prima pericula quæ in cõiuratione metuentur.

pe errare liceat, vt existimemus nos ab amicis magis amari, quàm re ipsa amemur. Nunquam enim de illorum singulari amore erga te certus esse potes, nisi per experientiam, eademque in hisce quidem rebus periculosissima est. Quod si in aliis, quæ leuiora sunt, comprobetur, per experientiã fides amicorum: nil prohibet quin in negotio lōgè difficiliore, deinde nos fallat. Quod si etiam expiscari velis cuiusquã erga principem odium: necesse est, vt simul illi tuum quoque declares animum: quo cognito, ille rationem habebit, vt Principi reconcilietur, teque illi prodat: à qua re illum nihil detinere potest, nisi forte ille aut principem vehementissimè oderit: aut te singulari amore prosequatur. Quo sanè fit, vt plurimè statim à principio detegantur & opprimantur: & si quæ coniuratio multis communicata, diu tecta, sopitaque conseruetur, miraculi loco habeatur: cuiusmodi fuit Pisonis contra Neronem, & cōiuratio Pazziorum aduersus Laurentium & Iulium Mediceos, in quarum singulis coniurati circiter quinquaginta fuere: nec patefacti sunt, donec ad ipsum factum & exequutionem consiliorum peruentum est. Per imprudentiam deteguntur coniuratorũ consilia etiã, si minus cautè de hisce rebus loquantur, vt
corum

eorum vel serui vel clientes animaduertat: quemadmodum accidit filiis Bruti, qui in tractandis consiliis cum Tarquinij legatis, à seruo obseruati, delatiq̃ue fuerunt. Idem euenire solet, si leuitate sua coniuratorum quispiam vel mulieribus, vel adolescentibus communicauerit, quemadmodum fecit Dinus: qui postquam vnà cum Philota aduersus Alexandrum Magnum coniurasset, Nicomacho puero, quem amabat, consilium aperuit: isq̃ue Ciballino fratri, atque hic denique Regi idem detexit. Per coniecturas detegitur coniuratio eo modo, quo patefacta est Pisoniana, contra Neronem suscepta. Sceninus enim coniuratorum vnus, pridie eius diei, quo Neronem interficere debebat, testamentum fecit: per Milichium libertum exacuere curauit antiquum quendam pugionem: seruos omnes in libertatem asseruit, pecuniaq̃ue donauit: & fascias denique ad deliganda vulnera, præparauit: quibus coniecturis Milichius rem animaduertens, dominum accusauit. Itaq; comprehensus Sceninus, & Natalis, vnus itidem ex coniuratis vnà cum illo (quod præcedenti die, loco ab arbitris remoto, hos simul longum sermonem habuisse cõpertum foret) cum non in mentem venisset ipsis colloquium, quod suspicionis cau-

sam præbuerat, apertè confiteri cōsilia coniurationis coacti sunt, cum omnium coniuratorum exitio. Sed neque planè fieri potest, vt ab omnibus coniecturis caueamus, & vt signa illa omnia cælentur, quæ vel imprudentia, vel malitia aliqua interueniente, suspicionem parere possunt, si modo Coniuratorum numerus quaternarium superârit. Quod si deinde ex Coniuratis capti sint plures, quam vnicus, necesse est eam patefieri, cum seorsim interrogati, nequeant ad eundem modum fingere omnes. Vnicus si fortè capiatur, atque is vir fortis, ac constans fuerit, cælare vtique potest consilia: dummodo reliqui coniurati metu periculi non percellantur, aut fugiant. Nam siue is, qui captiuus detinetur, siue ij, qui liberi sunt, indicium aliquod præbuerint, actum est de omnibus consiliis. Memorabile admodum est exemplum, Coniurationis in Hieronymum Syracusanorum Regem factæ, ex cuius coniuratis, cum Theodorus captus esset, & torturæ subiectus, de seipso factus est, conscios cælauit: & cum demum intollerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum se simulans, auertit ab consciis in infantes indicium, & Regis amicos accusauit. Sed neque conscriptorum quisquam, quandiu socius consilij torqueretur,

retur, aut latuit aut fugit: tantū illis in virtute, ac fide Theodori fiduciæ fuit, tantumq; ipsi viriū, ad arcana occultanda. Tanta sunt igitur in tractandis huiusmodi cōsiliis pericula: antequā ad factū perueniatur: ad quæ euitanda tria in vniuersum remedia extāt. Primum, idemq; etiā optimū est, ne spaciū concedas cōiuratis, quo vel se mutuo indicare, vel aliis consilia communicare queant: sed tunc primum illos tibi socios adiungas, cum facinus patrandum fuerit. Quam rationem quicumque obseruārent, euitārent prima pericula, quæ in tractandis consiliis cadunt, omnia, & ex aliis quoque permulta: vt pleræque tales coniurationes ad felicem finem perductæ sint. Exempla duo adducam. Nelematus, cum tyrannidem Aristotimi, Epirotarum Regis ferre non posset, conuocauit in domum suam cognatos, amicosque multos, eosque hortatus est, vt vnā secum tyrannum adirent, eumque necarent, ac patriam liberarent. Sed cum eorum nonnulli tempus peterent deliberandi, seque præparandi: Nelematus clausis foribus, ne quisquam discederet, omnibus indicauit, fore vt quicumq; non iureiurādo promitterent, se iam iam secum ituros ad tyrannum occidendum, Aristotimo capitiui traderentur.

*Quibus
possit ce-
lari coniu-
ratio?
i. reme-
dium.*

Quo metu permoti omnes sine mora profecti sunt, & Nelemati mandata felici successu expediuerunt. Cum Magus ille per dolum regnum Persarum occupasset, eaque res Orthani, vni ex principibus regni innotuisset: conuocauit ille sex alios principes, & consilio habito de modo, quo regnū ē Magi tyrannide eripiendum foret, cū deliberandi spacium aliqui peterent, Darius vnus ē sex, quos Orthanes conuocauerat, assurgens, aut omnes, inquit, iam iam vnā mecum ad necandum tyrannum venietis, aut ego tyranno vos captiuos tradam. Itaque profecti vnā omnes, rem vti proposuerant, perfecerunt. Similis propē fuit modus, quem Ætoli obseruarunt ad Nabidem Spartanorum tyrānum enecandum. Nam misēre illi, veluti præsidij loco, Alexamenum cum triginta equitibus, & mille pedibus: eiūque soli in mandatis dedēre, vt ex occasione tyrannum opprimeret: cæteris id vnicum sub pœna exilij iniunxerunt, vt Alexameno parerent in omnibus. Is igitur cum Spartam peruenisset, nec cuiquā consilium aperuisset, antequam se occasio offerret rei benè gerendæ: tyrannum commodè oppressit. Hoc modo euitârunt isti prima coniurationum pericula, & ne consilia eorum aperirentur, effecerunt: hos quicunque

*Liuius
lib. 35.*

cunque imitari poterit, eadem euitabit. Pi-
soni certè, cuius antè fecimus mentionem,
facile fuisset hos imitari. Nam erat ille vir
magnæ apud Neronem autoritatis, & Ne-
ro sæpe ad illum in hortum veniebat, & ci-
bum capiebat. Licebat igitur illi, pro ea,
qua pollebat, autoritate, viros fortes auda-
cesque sibi conciliare, & cum præsens oc-
casio esset, eos verbis ad patrandum faci-
nus adhortari, nec spacium cuiquam con-
cedere, vel deliberandi, vel pœnitendi. Quod
certè si fecisset, non potuisset non obtinere
id, quod proposuerat. Idemque multis aliis
contigisset, si hos imitari voluissent, aut sci-
uissent: sed hæc est in rebus humanis cala-
mitas, vt cum aliàs simus imprudentes, &
imperiti rerum humanarum: in hisce ar-
duis & extraordinariis negotiis, planè cæ-
cutiamus. Taciturnitate igitur opus est,
nec cuiquam vnquam communicanda cõ-
silia, nisi urgente necessitate, & cum nego-
tium iam patrandum fuerit. At si cuiquam *remediũ.*
impertienda necessariò fuerint, vnico tan-
tum indicentur, de cuius fide per longam
experientiam certus esse queas, aut quem
cognoueris iisdem causis permoueri, atque
tu. Facilius enim vnum quempiam inue-
nire poteris talem, quàm multos: minusq;
periculi in appellando vno, quàm multis.

His accedit, quod etsi vnicus ille fallere te cupiat, non deest remedium defensionis tuæ, contrà quam accidat tunc, cum coniurati plures fuerint. Nam vt sapienter quidam olim dicebat: cum vnico tutò communicari omnia possunt, quod etsi te fallere cupiat: tantum tamen valebit, si tu factum negabis, quàm si ille affirmet: nisi fortè vsque adeò incautus fueris, vt propria manu tale quippiam scripto comprehendas. A qua vtique re, vnice cauere debes, quod nihil sit, quo tam faciliè conuincaris: atque propria scriptura. Plautianus cum Seuerum Imperatorē, & Antoninū eius filium tollere vellet, dedit id mandatum Saturnino, tribuno militum. Sed ille cum accusare mallet eum, quam dicto obediens esse: petiit sibi id mandatum in scriptis dari. Plautianus ambitione ipsa occæcatus, mandatum propria manu scripsit: itaque à Tribuno indicatus, & propria manu conuictus est: quod si id non scripsisset, euadere vtique potuisset, vsque adeò constanter negabat: vt hinc manifestè discere liceat, consilia cum vnico communicata aliqua ratione cælari, negariq; posse. Erat in Coniuratione Pisoniana, Epicaria mulier, Neronis olim amica, consiliorum omnium particeps: quæ cum ex usu esse, Coniurato-

rum

rum numero adicere quēdam triremium
 præfectum, putaret: appellauit eum, con-
 iurationem aperuit: sed coniuratos cæla-
 uit. Itaque cum perfidus ille eam fefellisset,
 ac Neroni indicasset: tam constanter nega-
 uit fœmina, vt Imperator stupefactus, eam
 dimiserit. Quæ cum ita se habeāt, tantum-
 modo hæc pericula impendent ei, qui cō-
 silia vni soli impertiit, ne vel te sponte ac-
 cuset, probareq; possit factum: vel coactus
 indicet, si fortè ob indicium aliquod ipso
 capiat, & torturæ subiiciatur. Estque re-
 medium aliquod aduersus vtrumq;: quod
 id malevolentia, atque odio permotus fe-
 cerit: vel certè cruciatibus impulsus, vt fal-
 sa fateretur. Itaque summę prudentiæ fue-
 rit, consilia nemini communicare, donec
 ad factum ipsum veniendum sit: & imitari
 exempla quæ iam antè proposuimus. Aut
 si omnino communicanda sint, ne plus-
 quam vni soli impertias: qua in re, etsi pe-
 riculum non desit: longè pauciora tamen
 sunt, quàm si negotium communicetur
 pluribus. Proximum ac simile præcedenti-
 bus exemplis est: si quādo tyranni violen-
 tia te cogit, vt tu illi id inferas, quod ipse
 alioquin tibi illaturus fuerat: nec vllum de-
 tur vel spacium, vel occasio, qua vtrumque
 hoc euitare possis. Nam hæc necessitas

3. reme-
dium.

plerumque bonum finem sortitur : vt iam exemplis manifestum euadet. Commodus Imperator Prætorianis militibus Lætum Electumque duces præfecerat, quibus familiarissimè vtebatur : & Martiam concubinam præ cæteris diligebat. Sed quia iidem hi vitæ suæ turpitudinem quandoque reprehendebant: decreuit eos omnes, & alios quosdam vnà cum illis è medio tollere, quos omnes ordine in schedula descriptos habebat. Quam schedulam cum Puluinari subiecisset, eamque puer, illi familiaris, in cubili ludens, manè inuenisset : & ex cubili egressus, Martiæ, quæ obuiam fortè occurrebat, tradidisset: Accidit vt illa vnà cū Læto atque Electo, cognito inde, quod omnibus imminerebat, periculo, sequenti nocte Commodum oppresserit. Antoninus Caracalla etiam, cum in Mesopotamia cum exercitu esset, & Macrinum copiarum suarum ductorem secum haberet, hominem politicum magis, quàm militarem : accidit illi, quod cæteris quoque tyrannis euenire solet, vt metueret, ne, quod maximè merebatur, aliquis imperium inuideret, aut insidias strueret. Itaque datis ad Maternianū, amicum suum, literis, rogauit eum, vt Romæ ab Astrologis expiscaretur, num quis eo tempore esset, qui ad Imperium aspiraret,

ret, idque ad illum perscriberet. Maternianus igitur rescripsit, Macrinum illum esse, qui eo tempore aspiraret ad Imperium. Eæ literæ, cum prius ad Macrini, quàm Imperatoris manus peruenissent, certiore eum de periculo, quod imminabat, fecerunt: itaque cum aut moriendum sibi cerneret, aut occidendum Antoninum, antequam aliæ literæ Roma afferrentur: Martiali amico certo, cuius fratrem ante paucos dies Imperator necauerat, negotium demandauit, qui illum è medio commodissimè sustulit. Est enim hæc necessitas, quæ nullam moram patitur, similis Nelemati consilio, de quo antè fecimus mentionem. Sed interim obseruatione dignum est, per eadem hæc exempla, manifestè comprobari id, quod principio huius disputationis monuimus: minas plus nocere principibus, & vehementiores excitare coniurationes contra ipsos: quàm iniuriæ ipsæ, vt semper cauendum ab iis sit. Homines enim beneuolentia continendi sunt in officio: quæ si non proficit, ita puniendi sunt, ne amplius nocere queant: nunquam autem eò adducendi, vt videant vel sibi pereundum esse, vel aliū tollendum. In exequendis consiliis coniurationis, impendent pericula ex hisce maximè causis: si vel ordo, vel methodus agendi

Gg

*Secundū
periculi
genus in
coniura-
tionibus.*

immutanda sit in ipso actu, ex aliqua occasione: vel si percussoribus animus desit: vel si iidem per imprudentiam errent: aut si nō omnes interimantur, qui necandi fuerant. Nam primum quidem quod attinet, existimare debemus nihil planè esse, ex quo humanæ actiones tantoperè impediuntur, quam ex subita mutatione ordinis, ac methodi quæ ad agendum iam dudum concepta animo, atque constituta fuerat. Et si visquam nocet, in rebus certè bellicis, quæq; iis similes sunt, perniciosissima est. Nam ad patrandū tale quoddam facinus, nihil magis necessarium existit, quam ut Coniuratorum singuli, iam ante longo tempore de suo officio cogitent, ut quisque sciat, quid, quo loco, quo tempore, & ex qua occasione agendum. Quo fit ut postquam in certum quendam modum agendi oculos diu intentos habuerint: atq; is subito mutandus sit: cōsilia omnia periclitentur, ac perturbentur. Itaque etsi occasio requirere videatur aliquam ordinis mutationem: longè tamen melius est, facinus secundū præscriptā prius methodum perpetrare, quàm ordinis subita mutatione, tot pericula subire. Quod si tempus suppetat, mutari & ordinari omnia possunt: sed mutationes subitæ vehementer periculosæ sunt. Exemplum

plum notum est, ex Coniuratione Pazziorum contra Laurentium & Iulianum Mediceos: in qua hæc erat à coniuratis præscripta methodus agendi: vt Cardinalem S. Georgij prandio exciperent, & in eo cõuiuiu necarent, quos vellẽt: erantque iam distributa coniuratorum officia, & constitutum qui percussores esse deberẽt: qui occupare palatium: & qui excurrere per urbem, ad populum conuocandum, & publicam libertatem denuntiãdam. Sed cum instaret tempus patrandi facinoris, ac coniurati in summo templo fortè sacris interessent, vnà cum Mediceis Florentiæ: cõperum est, Iulianum non solitum prandere: qua recognita coniurati, subito conuenerunt, & quod prius constituerant domi interprandendum facere: id in templo patrandum censuerunt: quæ res vniuersam Methodũ perturbauit. Nam Ioannis Baptista de sicco monte, in templo cædis particeps esse noluit: itaq; alium illi surrogare, & singulis officiis nouos ministros aptare ac querere oportuit: qui in agendo tantopere errãrunt, vt coniurati in ipso actu oppressi fuerint. Percussoribus deest animus, quandoque ob maiestatem vultus eius, qui necari debebat: quandoq; ob timiditatẽ, percussori insitam. Nã tanta solet esse maiestas,

ac grauitas vultus, in quibusdam principibus, vt percussorē vel metu subito terreant, vel alioquin eius animum humanitate aliqua, à tanto facinorē auertant. C. Mario, cum à Minturnensibus captus teneretur, immissus seruus, qui illum necaret: tanta vultus maiestate, & nominis recordatione perterritus fuit, vt vires ad percutiendum deessent. Itaque si tantum potuit auctoritas, & grauitas vultus hominis captiui, & tanta fortunæ aduersitate vexati: quid sentire debemus de maiestate liberi principis, qui magnifico illo cum apparatu, multis satellitib. comitatus ingrediatur? Potest profectò hæc vel audacissimum quemque terrere, & crudelissimum misericordia permouere. Fuere quidam; qui aduersus Sitalcem Thraciæ Regem coniurârunt, ac cum simul essent iam omnes in eum finem congregati, vt illum necarent: nullus quicquam in regem tentare ausus est: sed cum se mutud tantum intuerentur, Regemque aspicerent, re infecta discesserunt: nec causam intelligebant, cur nihil facere potuissent: patefacta itaque coniuratione, pœnas soluerunt pro illo scelere, quod, cum decreuissent, patrare noluerant. Aduersus Alfonso quoque Ferrariæ ducem coniurauerât bini ipsius fratres, & utebantur opera

Ioan-

Ioannis presbyteri musici eius: qui etsi Ducem, ut postulauerant, sæpe ad ipsos deduceret, amplaque illis potestas sæpè foret illum enecandi: non ausus est tamen eorum quisquam id perpetrare: ex qua re factum, ut aperto tandem eorum consilio, meritas pœnas malitiæ, stultitiæque suæ soluerint. Neque verò alia de causa iis hoc accidit, quàm quod vel perterrefacti principis maiestate, vel illius aliqua humanitate ad misericordiam commoti fuerint: Videntur errores hi dependere, vel ex timiditate, vel imprudentia, ac stupore quodam, quibus perturbati Coniuratorum animi, aliud quiddam faciunt, ac dicunt, quàm debebant, atque volebant. Hunc stuporem descripsit Liuius in Alexameno, cuius ante fecimus mentionem. Nam cū occasio venisset patrâdi aduersus Nabidem facinoris: consiliumque suis iam cōmunicasset, tunc, ut Liuius ait, colligit & ipse animum, confusum tantæ cogitatione rei. Solent enim etiam viri fortes, qui que arma tractare cōsueuerint, in tam arduis crudelibusque negotiis perturbari: quo fit ut percutiendi partes, non nisi audacissimo cuique, & cuius animi crudelitas per experienciâ comperta sit, demandari debeant. Nam tanta vis est illius animi perturbationis, ut vel arma ex

manib. excutere tibi queat, vel verba quædam proferre, quibus totum negotiū prodatur & opprimatur. Lucilla, Commodi soror, Quintiano prouintiam interficiendi eius demandauerat. Is igitur Commodum expectauit præ foribus Amphiteatri, atque hîc cum stricto pugione illi obuiam factus: hunc, inquit, tibi Senatus mittit. Sed hoc eloquutus, comprehensus fuit priusquam pugione: vulnus inferre posset. Antonius Volateranus, cui in Pazziorum cōiuratione datæ partes erant necandi Laurentij Medicei, cum illum inuasurus esset, Proditorem magno cum clamore eum nominauit: quæ vox emissa, Laurentio salutis causa extitit, coniuratis verò pernitiei. Sed neque perfectè exequi licet consilia coniurationis, quotiescunque in plures: quam in vnum coniuratur: quod propemodum fieri nequit, vt vno eodemque tempore in diuersis locis, idem facinus perpetretur: diuersa verò tempora expectari non possunt, cum facinus vno loco patratum, alterum facile impedire queat. Quod si igitur contra vnum principem facta coniuratio, res dubia est, periculosa & stulta: quæ aduersus duos fit, planè temeraria existit. Et nisi Herodiani autoritas mihi persuaderet, nūquam crederem, quod ille narrat de Plautiano:

tiano: Videlicet, mandasse enim Saturnino Tribuno prouintiam necandi & Seuerum & Antoninum, diuersis locis habitantes: quod hæc res rationi planè aduersetur. Iuuenes quidam Athenienses coniurauerant aduersus Dioclem & Hippiam, eorum Tyrannos: cum ad factum ventū est, Dioclem interfecerunt. Sed Hippie pœnas luerunt suæ temeritatis. Chion & Leonides Heraclienses, Platonis discipuli coniurârunt contra Clearchum & Satyrum Tyrannos: Clearchum occiderunt, sed ab altero puniti fuere. Pazziis quoque non successit cōiuratio, cum Iulianum tantum sustulissent, Laurétius periculo se eripuisset. Itaque ab huiusmodi coniurationibus vehementer abhorrere debent omnes boni: quod iis neque patriæ, neq; sibi quicquam profint, sed plurimum noceant. Nam qui periculum effugiunt tyranni, postea longè crudeliores fiunt: vt satis apparet vel ex iis exemplis, quæ iam adduximus, coniurationum Florentiæ, Athenis, atq; Heracleæ factarum. Itaque admirabilis magis videri debet Pelopidæ cōiuratio, cōtra patriæ suę tyrannos, quod illi non vnus, sed decem occidendi essent: præterea cū esset exul, difficillimos illi patebat ad tyrannos aditus. Sed ille tamē superatis omnibus hisce diffi-

*Suspicio-
nes coniur-
atorum.*

cultatibus, & Thebas venit, & tyrannos
necauit, & patriam liberauit: Curionis vi-
delicet cuiusdam opera vsus, qui tyrannis
familiaris consiliarius erat. Sed est hoc
exemplum nemini imitandum, quod pro
miraculi loco celebretur, ob superatas tan-
tas difficultates. Accedit hisce, quod impe-
diri etiam potest exequutio eorum, quæ in
coniuratione decreta sunt, casu aliquo, ac
fortuita quapiam suspicione: cuius generis
illud fuit, quod Brutum sociosque commo-
uit eo die, quo in Senatu Cæsarem necare
decreuerant. Nam cum Cæsar in Senatum
iturus, incidisset in Cn. Popilium coniura-
tionis conscius, & cum eo longo tempo-
re colloquutus fuisset: metuebant cæteri
coniurati, qui id obseruassent, ne forte Po-
pilius Cæsari rem aperiret. Itaque in eam
sententiam adducebantur, vt eo ipso loco
impetum in illum facerent: idque omnino
facturi erant, nisi colloquendi finem fecis-
sent, & discedentes à se mutuo, nullum pe-
riculi signum ostendissent. Plurimum autē
possunt huiusmodi suspensiones: itaque ha-
benda vtique fuerit earum ratio, tantò ac-
curatius, quantò facilius est suspicari iis
hominibus, qui conscij sibi sunt suorum
scelerum. Nam qui tales sunt, quoscunque
vident colloqui, de sese loqui putant: po-
testque

testque facile euenire, vt vox aliqua in aliū finem emissa, ipsis suspicionem moueat, tāquam si de aliquo coniurationis negotio pronuntiata foret. Ex qua re, vel per fugam consilia patefacias: vel maturādo exequutionem, in aliud aliquod absurdum incidas, præsertim cum plures fuerint coniurationis conscij. Casus etiam fortuiti considerandi sunt, quod ij persèpè actiones coniuratorum impediāt, de quibus etsi nil certi docere queas: propositis tamen exemplis documentum quoddam, atque cautelam præbere possumus. Iulius Bellantius Senensis, vt suprā meminimus, Pandolphū focerum interficere decreuerat: quod filiā, quam ei matrimonio iunxerat, ademisset. Ad id autem peragendum, hanc sibi methodum præscripserat: vt quia Pandolphus singulis diebus, visitandi amici cuiusdam, qui ægrotabat, causa, domum Iulij præteriret: coniurati intra portam domus, eum armati expectarent, & in superiori ædium parte quendam constituerant, qui per fenestram obseruaret Pandolphi aduentum, vt cum portæ appropinquaret, signo id ceteris significaret. Sed cum Pandolphus iam veniret, & signum coniuratis daretur ab illo, qui per fenestram obseruabat aduētum eius, fortè accidit, vt antequam ad portam

Casus fortuiti.

Iulij peruenisset, amicus quidam obuiam factus eum salutando aliquantum detineret. Itaque egressi cum impetu coniurati, antequam peruenisset ad portam:coniurationem armorum strepitu prodiderunt: ex quo accidit vt Pandolphus periculum euitare potuerit: Coniurati verò fuga exilio-que sibi salutem quærere cogerentur. Hoc igitur solo casu fortuito impedita, atque irrita facta sunt omnia Iulij consilia, & Pandolpho salus quæsitâ. Super sunt ea pericula nunc, quæ post patratum facinus consequuntur: quæ ex eo solum dependent, ne relinquantur qui necatum principem vl-ciscantur, & facinus Coniuratorum puniant. Huiusmodi esse solent vel fratres, vel filij, aut alij consanguinei, ad quos principatus hereditario iure aliquando peruenire queat: siue illi coniuratorum negligentia, siue alio aliquo casu pericula euadant, ac superstites maneant: vt de Coniuratis poenas sumant. Quemadmodum accidisse nouimus Ioanni Andreæ Lampognano, qui vnâ cum aliis quibusdam coniuratis, Mediolani ducem sustulerat: sed cum superessent bini eius fratres, & filius vnus, non defuit vindicta suo tempore. Sed neque possunt cõiurati prouidere omnibus casibus, quibus aliqui cõseruantur. Nam si per negligentiam tales quosdam

*Tertium
genus pe-
riculorum
coniuras-
tionis.*

quosdam in viuis relinquerent: vehementer errarēt, ac omni vituperio digni essent. Fuēre quidam in foro Liuius coniurati, qui Girolamum comitem, proprium dominū sustulerunt: Catharinam coniugem cum liberis infantibus in vincula coniecerunt. Sed cum arcem, sine qua tutos se esse non putabant, occupare etiam conarentur: neque præfectus illam tradere vellet: persuasit illis Catharina ex vinculis, vt retentis liberis pro obsidibus ipsam in arcem intrò mitterent: ita enim effecturam vt arx ipsis traderetur. Sed cum in arcem ingressa fuisset, mariti cædem illis exprobrauit, minataque est coniuratis seueram vindictam: Ac ne metu liberorum amittendorum, putarent absterritam iri à vindicando: membra genitalia illis per fenestram ostendit, asserens sibi modum esse adhuc alios liberos procreandi, si fortè impias manus ab illis non abstinerent. Coniurati igitur tardè nimium suæ imprudentiæ moniti, perpetuo exilio sibimet pœnas temeritatis suæ iniunxerunt. Sed maximum vindictæ periculum tunc impendit Coniuratis, cum populus principem amat, in cuius caput facta est coniuratio. Tunc enim vindictam euitare nunquam possunt. Exemplo esse potest C. Cæsaris cædes. Nam cum is populum Ro-

manum beneuolū habuisset, vindicata ab illo est cædes Cæsaris, & percussores omnes vrbe pulsi, & diuersis in locis necati. Quæ verò aduersus Patriam sunt Coniurationes, autoribus suis longè minus periculosæ sunt, quàm quæ aduersus Principes tyrannosque tentantur. Nam in tractandis eorum consiliis parum periculi est: in iis exequendis tantum, quantum in iis quæ fiunt contra principes: post patratum facinus, nullus amplius superesse potest metus. Parum periculi est in consultâdo, quod ciuis vires suas sensim augere, & copias comparare sine suspitione queat, sensimque se præparare ad facinus ipsum perpetrâdum, absque impedimentis. Quod si aliquando lux aliqua ob aliam causam lata, impedimento sit tuis conatibus: differri illi in aliud tempus possunt, donec commodior occasio detur. Sed hæc omnia intelligere debemus, ita fieri posse in iis solum Rebus pub. quibus serpere iam cæpit corruptela morum. Nam in quibus in corrupti adhuc sunt mores hominum: verisimile est, nullū ciuem huiusmodi consilia tractaturum. In corrupta autem Republica multæ parent viæ, & rationes ad principatum absque ullo singulari periculo ascendendi: quod magistratus tardè moueatur ad restringenda huius-

Coniurationes contra patriam.

huiusmodi incendia, & longè minus cauti sint, quàm principes: Reuereri etiam solēt suos ciues potentiores: ex qua re illis deinde audacia maior accrescit. Nota omnibus est Catilinaria coniuratio, à C. Salustio descripta: sed eadem detecta iam erat, cū Catilina non modo in vrbe tutum se esse putabat, sed in Senatum venire, & patribus consuliq̃ue maledicere audebat: tantum scilicet solebat ea Respublica ciues suos reuereri. Quin etiam tunc, cum vrbe excessisset Catilina, & esset in exercitu, nequaquam capti fuissent Lentulus, cæteri q̃ue Coniurati, ni literis, eorum propriis manibus scriptis, conuicti fuissent. Hanno potentissimus Carthaginensium Reipublicæ ciuis, aspirabat ad tyrannidem, cuius assequendæ causa, decreuerat in nuptiis filiæ Senatum vniuersum veneno tollere. Ea re cognita, Senatus non aliter prospexit huic malo, quàm quod lata lege, nuptiarum sumptibus modum posuit talem, ex quo eius conatus impediretur: tãti hunc suum ciuem faciebant. In exequendis contra patriam coniurationis consiliis, magna difficultas, magnumq̃ue periculum est. Nam rarò accidit, vt vnicus ciuis tanta potentia tanta sit, quæ patriam subiugare queat: cū hîc aduersus multos pugnare oporteat: ne-

que etiam sæpe accidit, quod contigit C. Cæsari, Agathocli & Cleomeni, vt in promptu habeas instructissimum exercitum ad patriam subito occupandam. Sed cum vires coniuratis desunt, tunc arte aliqua & dolo tentant, aut exterorum implorant auxilium. Dolo artificiali vsus est Pisistratus. Nam cum victis Megarensib. magnam sibi apud plebem beneuolentiam comparasset: prodiit domo sua, quodam die mane, in publicum, vulneratus, & coram populo questus est de iniuriis, quas ab Optimatibus accepisset: petiitque vt liceret ad custodiam corporis sui armatos aliquos secum habere, ex qua re concessa per imprudẽtiam, paulatim summum imperium per tyrannidem occupauit. Pandolpho Petrucio, cum ex militia Senas cum aliis quibusdam rediisset, senatus custodiam fori demandauit, rem quẽ tunc contemptui esset: sed ille, opera suorum satellitum, tantam cõciliauit sibi auctoritatem, vt principatum vrbis, breui tempore occupauerit. Alij alio quodam modo, ac diligenti industria idem præstiterunt, sine vllò tumultu. Sed qui per vim, aut auxilia peregrina patriam occupare conati sunt, varios habuerunt euentus, prout illis fortuna magis aut minus aspirauit. Catilina certè occubuit, Hanno, de quo

quo sumus loquuti paulo ante, cum propinandi veneni occasio illi erepta esset, multos clientes, aliosque suæ factionis homines armauit, & cum iis omnibus oppressus est. Thebani quidam ciues, cum aduersus patriam coniurassent, aduocato in auxilium Spartanorum exercitu, voti compotes facti sunt, & patriæ imperium occuparunt. Omnesque adeo coniurationes contra patriam factæ, aut successerunt suis auctoribus, aut in ipso facto oppressæ sunt: dum tractabuntur eorum consilia, nil senserunt periculi. Postquam patratum facinus fuerit, & coniurati voti compotes facti: non est aliud periculum metuendum vllum, quam ea ipsa, quæ cum tyrannide alioquin coniuncta esse solent: de quibus euitandis iam ante à nobis disputatum est. Hæc sunt quæ de iis coniurationibus docendum putavi, quæ ferro ad propositum finem tendunt: de iis quæ veneno vtuntur, nil dixi, quod iisdem principiis innitantur, eademque methodo progrediantur. Magis verò etiam periculosæ esse solent coniurationes, quæ vtuntur veneno, magisque de suo exitu incertæ: cum ob eam causam quod communicare necesse sit consiliū cum iis, qui veneni naturā nouerunt, quicque eius propinandi commoditatem habet, tum quod multis de

causis fieri queat, vt venenum sumptum; tamen non enecet. Tale fuit poculū, Com- modo Imperatori propinatum. Nam cum id vomitu eiecisset, necesse fuit coniuratis, si sublatum illum vellent, vt illum laqueo interficerent. Principes certè viri, summam pestem existimare debent coniurationes, & ab illis summoperè cauere. Nam cum semel in principem coniuratum fuerit: aut ipsi pereundum est, aut aliàs cum quadam infamia viuendum. Si enim res Coniuratis ex animi sententia succedat, interficitur princeps: sin detegatur Coniuratio, & sup- plicium de coniuratis sumatur: tunc cā- dit princeps in crudelitatis suspicionem, & putatur sæuitia sua, aut auaritia, in insontes sæuuisse, non meritis pœnas de malignis ac perfidis hominibus sumpsisse. Monen- dos autem censeo omnes principes ac Res- publicas: vt si quando aduersus illos con- iuratum fuerit: diligenter expendant Con- iuratorum vires, antequam ad illos puniē- dos accedant. Nam si magnas illas esse cō- pertum fuerit, nihil apertè aduersus illas tentandum, sed dissimulanda omnia, do- nec auxilia comparârint, ad extinguēdum hunc ignem sufficientia. Quod si aliter fe- cerint, exitium suum accelerabunt. Nam coniurati, cum detecta esse vident consilia
sua,

sua, metu periculi, extrema quæque tentare solent. Exemplum igitur licebit imitari populi Romani. Nam cum is aliquando binas legiones Capuæ in hybernis reliquisset, ut præsidio essent contra Samnites, atque eorum duces contra Campanos cōiurassent: Populus Romanus re cognita, & Rutilio Consuli demandata, euulgavit fore, ut iidem milites sequenti quoque anno isthic hybernaturi essent. Coniurati igitur spacium se nactos putabant, consilium, quando vellent, exequendi, atque ita sedata quieuit in præsentia seditio, donec Consuli spacium daretur, Coniuratorum præcipuos quosque, tanquam id ob alias causas fieret, à cætera turba separandi, atque ita Coniuratorum robur minuendi, ut cum postea exequi decreuissent instituti sui rationem, vires non haberet. Singulare profecto exemplum omnibus ad cognoscendum, quàm lentè progredi soleant res humanæ, quando nullum in mora periculum videtur: & cōtrà quàm festinare soleamus, cum in eadem mora multum periculi esse existimamus. Hęc igitur prudentissima ratio fuerit, coniuratos suspendendi, ut cōsiliij exequutionē in alia tempora differāt, tibi quæ spacium ad occurrendum cōcedant: siquidem illis fucatam quandam occasionē

obiiicias, qua alio tempore cōmodius, quā
 nunc, voti compotes fieri posse videantur.
 Qui aliter Coniurationibus sese opposue-
 rint, interitū pernitiemque suam accelera-
 bunt: perinde vt accidisse nouimus Duci
 Atheneo, & Gulielmo Pazzio: quorū ille,
 cum aduersus se factam coniurationem in-
 tellexisset, re non aliter considerata, ex cō-
 iuratis vnum cœpit: cæteri cognito, quod
 ipsis immineret, periculo, sumptis armis,
 comitem imperio spoliarunt. Gulielmus
 autē Chianæ vallis præfectus, anno Domi-
 ni M. D. I. cognouit Aretij coniurationem
 factam, vt ea vrbs, Florentinis erepta, Vitel-
 liis traderetur. Itaq; Aretium ingressus, de
 coniuratorum viribus nihil cogitauit, sed
 coniuratorū vnum in vincula coniecit, cō-
 silio vsus Episcopi, filij sui: qua re permoti
 cæteri coniurati, sumptis armis urbem oc-
 cupârunt, & Gulielmum præfectum in vin-
 cula coniecerunt. Cum infirmæ ac debiles
 fuerint cōiuratorum vires, optimū est illas
 quàm primum opprimere: neque imitāda
 sunt exempla vel Athenæi ducis, vel Dionis
 Syracusani: quorum ille ciuem quendam à
 quo patefacta cōiuratio fuerat, interficien-
 dum curauit, vt cæteri putarent eum nihil
 suspicari, ac proinde beneuoli illi fierent:
 Dion autem, de quorundam erga se animo,
 & vo-

& voluntate dubitans, Calippo, cui plurimum confidebat, in mandatis dedit, vt simularer se Coniurationem esse facturum contra sese, ac videret, quos in eam sententiam pertrahere posset. Vterque autem horum vehemēter errauit. Nam primus effecit, ne quisquam coniuratos accusare auderet: atque illi proinde ad coniurandum audaciores essent. Alter viam coniuratis ostendit, qua interficeretur. Nam Calippus eam nactus occasionē, absque vlla suspitione Dionem imperio simul & vita spoliauit.

Qua ratio sit quod Reipub. forma quandoq; sine sanguine, quandoq; magnis cædibus mutetur: siue à libertate ad seruitutem, siue ab hac ad illam transitus fiat.

CAPVT VII.

NON immerito quæret aliquis nunc, quibus de causis forma Reip. quandoque absque tumultu mutetur, & sine cæde, & sanguine: quandoque verò non nisi tanta cum difficultate, ac tot cædibus siue mutatione illa transitus fiat à libertate ad tyrannidem, siue à tyrannide ad libertatem? Tanta enim diuersitas huiusmodi mutationum esse solet, vt nisi histo-

rię de iis testarentur, vix credere possemus. Cum Romanum imperium à Regibus ad consules transferretur, soli Tarquinij vrbe pulsi sunt, ceterorum nullus, vel minimam iniuriam passus est. In aliis mutationibus longè aliter euenisse comperies. Ego verò causam huiusmodi diuersitatum petendam esse credo ex modo, quo acquisitus fuit ille status Reipu. qui mutandus sit. Nam si per vim partus fuerit, non sine multorum iniuriis acquiri potuit: itaque necesse deinde est in illius mutatione, vt qui iniuria affecti sunt, eam vindicare conentur: ex quo vindictę desiderio cædes, tumultusq; nascuntur. Sed cum populi consensu & voluntate, sensim ad eum statum peruenerit Resp. qui iam mutandus est: non existit causa alium quenquam lædendi, quam Primarios illos, qui suo statu, atque principatu deiiciendi sunt. Huius generis fuit mutatio Reipub. Romanę, cum imperium, pulsus Regibus ad Consules transferretur: & Reipub. item Florentinorum, cum anno salutis M. CCCC. XCIII. Medicei vrbe pellerentur. Nam cum illi quoque populi voluntate ad eam potentiam peruenissent, nō opus fuit in illis loco mouendis, quemquam præter illos ipsos iniuria afficere. Non sunt igitur admodum periculosę tales

Rerum-

Rerumpub. mutationes, sed illæ sunt & periculosæ, & formidabiles, quæ non nisi cum vindicta multarum acceptarum iniuriarum fieri possunt: cuiusmodi exemplorum pleni omnes sunt historiarum libri, ut non opus sit aliqua huc adducere.

Qui vult mutare formam Reipub. rationem habere debet ipsius subiecti.

CAPVT VIII.

DIXIMVS paulò ante, malum ciuem in Repub. bene instituta, non posse efficere, ut consilia sua praua euentû consequantur, quandiu ciuium mores integri sunt. Id verò ita se habere demonstrare quis possit, vel ex Spurij Cassij, & Manlij Capitolini exemplis. Nam cum Spurius ambitiosus esset, & singularem quandam in Repub. auctoritatem sibi comparare conaretur: ob eamque causam plebem beneficiis sibi vndequaue conciliaret, agrosque illi distribueret, qui ex Hernicis capti essent: non tulere eam ambitionem patres, sed populo suspectam reddiderunt vsque adeò, ut cum illi Cassius præcium offerret diuentiti frumenti, quod ex Sicilia allatum erat: noluit id populus accipere, ne libertatem suam vendere eo præcio videretur.

Quod si corruptis morib. fuisset tunc Pop. Romanus, nequaquam repudiasset pecuniam illam, sed ea accepta, aditum Cassio ad occupandam tyrannidem patefecisset. Longè verò magis memorabile est etiam exemplum Manlij Capitolini, cuius insignem virtutem pro patria bello Gallico declaratam, & tot merita, vnica ambitio ac dominandi cupiditas obscurauit, deleuitque. Inuidebat is Furio Camillo eum honorem, quem ciuitas illi deferebat: itaque eò insanix rediit, vt nulla habita ratione ciuium, qui adhuc integris moribus essent, ineptique, vt corrumpi possent: tumultus contra Senatum, & leges patrias excitare cœpit. Quo loco cernere licet, quàm benè instituta illa Respub. foret, & quàm præstas materia esset, ex qua constaret, ipsi scilicet mores. Nam etsi patres cõiunctissimi semper fuerint, seque aduersus plebem semper mutuo defendere solerent: in eius tamen motibus nullus existit, qui vel fauere illius institutis, vel pugnare pro illo voluerit: Et cum alios reos, multi in forum nobiles, lugubri veste comitari solerent, vt ad misericordiam iudicem mouerent, & beneuolentiam iis conciliarent: Manlium nemo cõmitatus est: Tribuni plebis verò, etsi cæteris in rebus nobilitati aduersarentur, & pro

pro populo aduersus eam pugnarent, in eo motu tamen cum periculum publicū animaduernerent, cum patribus sese coniunxerunt, vt cōmunem pernitiem à Repub. amouerent. Populus Romanus etiam, cum alias suis cōmodis auidissimè operā daret, & cū Manlio, tūm etiā omnibus reliquis faueret, qui nobilitatem oppugnarent: tamen cum à Tribunis plebis Manlio dies dicta fuisset, iamq; iudicandū sibi esset, de eo negotio, nullo animi motu perturbatus, fortissimè sententiā dixit, & Manliū morti adiudicauit. Quæ omnia, si quis diligenter contempletur, talia sunt, vt faciliè inde cognoscere liceat, summātunc fuisse omnium ciuium cōmoderationem, æquitatemq; vt qui patriæ, ac iustitiæ amore longè magis permouerentur, quā omnib. M. Manlij beneficiis: siue essent erga singulos ipsos declarata, siue etiam publicè exhibita patriæ: quæ certè tanta fuerunt, vt de iis Liuius in hunc modū pronuntiet: *Hunc exitum habuit vir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis.* Liuius lib. 6. Duo igitur sunt, quæ hinc discere debemus, ac possumus. Gloriā atq; laudē aliis modis, ac rationib. cōparandam esse in libera ciuitate, in qua hominū mores integri ac bonis legibus instituti sunt, quā in illa, in qua hæc omnia corrupta existunt. Alterum est, vt

excellentes viri in actionibus, institutisque
 suis temporum habeant rationem, & sese
 tempori accommodent. Nam id qui face-
 re nequeunt, iis nequaquam res ex institu-
 to succedunt, nec proinde in actionib. suis
 felices esse possunt. Nam si historiam re-
 rum antiquarum intueamur, facile collige-
 mus, si Manlius in tempora Syllæ incidis-
 set, aut Marij, potuisse idem illum præsta-
 re, quod ipsi præstitere: Et si rursus hi in
 Manlij tempora incidissent: primo motu
 interire illos oportuisset: quod Pop. Roma-
 nus nōdum ad illam morum corruptelam
 tunc peruenisset, vt vel Manlius, vel alius
 quisquam ambitionis suæ formam, in ta-
 lem materiam imprimere potuerit. Sufficit
 quidem vnius viri ætas, ad corrumpen-
 dam aliquantum populi multitudinem: sed
 non eò vsque, vt suæ ambitioni planè obe-
 diat: & si maximè quis id effici posse con-
 tendat: tamen rursus obstant nimix cupi-
 ditates ambitiosorum ciuium, qui non ex-
 pectare possunt occasione tempore, vt ad
 propositum scopum peruenire queant: sed
 antequā materia sit præparata, ambitionis
 suæ formam introducere frustra conantur,
 atq; ita opprimuntur. Nam qui tam ambi-
 tiosi sunt, nec moram ferre, neq; expectare
 possunt temporis occasionem: cupidita-
 tibus

tibus suis in præceptis aguntur. Non possunt autem ambitiosi homines magnam sibi comparare auctoritatem potentiamque: nisi hominum mores prius sensim corrupti fuerint, ut donis ambitiosorum hominum, permoueri queant, & pertrahi in illorum sententiam. Corruptuntur autem mores hominum seorsim, neque ob stare quis potest huiusmodi corruptioni, nisi subinde emendentur vitia, quæ grassantur in Republica, eam ad prima sua principia subinde reuocando. Quod si Manlius igitur aptos hominum mores inuenisset, & accommodatos ad obediendum suæ ambitioni: res utique maximas præstitisset. Nam eò semper spectare oportet eum, qui in Repub. quippiam innouare cupit, siue ut libertas publica conseruetur, siue ut tyrannidi cuiuspiam inserviatur. Cum enim homines sorte sua contenti sunt, & eo statu cum Reipub. tum rerum suarum delectantur: nequaquam faciliè permouentur ad res nouas attentandas: quod etiam qui sub tyrannide viuere consueuerunt, non faciliè ad libertatem aspirare possint.

Ad res gerendas semper temporum occasiones expectare, intueri quæ oportere.

CAPVT IX.

DV M sæpe multumque ipse mecum cogito, de fortunæ diuersitate, quæ aliis secundam, aliis aduersam se in eorum actionibus, institutisque exhibet: hâc eius causâ inuenisse mihi videor, quod vt diuersi sunt agendi modi, aliis atque aliis hominibus consueti, ac naturales: ita aliæ atque aliæ sunt temporum rationes, occasionisque. Quidam in rebus gerendis, administrandisque ferocia quadam vtuntur, & omnia cum impetu agunt. Quidam e contra, lentè cauteque progrediuntur. In utroque agendi modo terminus quidam est, quē non possumus transire sine errore: nec possunt homines abstinere, quin mediocritatis limites transgrediantur, siue lentè, siue cum impetu agant, ex quo accidit vt omnes errent: sed minores semper erunt errores, fortunataeq; magis eorū actiones: quib. se offerunt huiusmodi rationes temporum, quæ cum consuetudo agendi modo cōgruant. Cunctationē Fabij omnes nouimus, qui per loca alta agmē ducebat, modico ab hoste interuallo, vt neque omitteret eū, neque cōgrederetur castris, nisi quantū vsus necessariò cogeret. Hæc verò progrediendi ratio, etsi videretur virtuti P. Romani consen-

*Liuius
lib.22.*

consentanea non esse: talia erant tamen illa tempora, vt commodissima ac prosperissima tunc fuerit. Nam cum nuper in Italiam venisset Annibal, vir iuuenis, ferox, & qui secunda fortuna vsus, Populum Romanū duplici clade vehementer afflixisset, & vsque adeò terruisset; vt summa difficultate eorum omnium laboraret, quæ ad disciplinam militarem, gerendumque bellū requirebantur: nullus Imperator Reipub. fortunatior cōtingere potuit, quam is, qui cunctatione, & lenta, cautaque progrediendi ratione, hostem sustinere, arcereq; posset. Neque Fabius sua Cunctatione, vlla commodiori temporum occasione vti potuit, quàm illa ipsa: cum tamen Naturalis esset in Fabio illa cunctatio, nō ex præsentī temporum statu sumpta. Id enim vel eo ipso satis declarauit, quod cum Scipio in Africam postea ad conficiendū bellum traicere vellet: Fabius ei vehemēter resistebat, & omnibus modis impedire conabatur: vt qui natura sua magis ad cunctādum, arcendaque præsentia pericula ferretur, quàm ad alia maiora subeunda. Itaque per Fabium non stetit, quò minus Punicum bellum absolui finiriq; non posset, quod is non animaduerteteret, alia iam tempora esse, & aliam bellicgerendi rationem cōmodam existere.

Quod si solus rerum potitus fuisset, victoriam de Carthaginensibus obtinere nequiuisset, quod belli gerendi rationes, temporum diuersitati nesciuisset accommodare. Sed cū in ea Repub. tot essent insignes Imperatores, ac rei militaris peritissimi homines, voluit fortuna, vt sicuti difficilibus illis temporib. Fabius bellum sustinere, ac pericula arcere, ita postea, commodiori rerū statu, Scipio id conficere, & victoriam obtinere potuerit. Hinc igitur dependet ratio, quod Aristocratiae ac liberæ Respub. diuturniores esse soleant, quàm quæ vnus principis Imperio gubernantur. Habent enim illæ multiplicia ingenia, quæ temporū occasionibus melius accommodari possunt. Princeps cum natura sua ad certum quendam agēdi modum fertur, eum mutare nescit, quamuis temporum diuersitates id maximè requirant. Petrus Soderinus, cuius aliam etiam mentionem fecimus, natura humanus erat, & patientia sua multas iniurias ferebat, quæ res salutaris fuit Reipub. simul atque ipsi, quamdiu tempora clementiora fuere: Sed cum temporum mutatione, ferrea quædam ætas adesset, quæ seueritatem postulabat: atque ille à consueta sua patientia & bonitate discedere nesciret, semetipsum simul, atque patriam perdidit. Iulius

II. Pontif. Maximus, toto Pontificatus sui tempore, cum imperu ac furore quodam Rempub. cæterasque actiones administrauit, eaque res illi foeliciter successit, quia talia erant illa tempora, quæ huiusmodi administrationem postulabant. Quod si tempora mutata fuissent, & alia consilia postulassent: nesciuisset ille se iis accommodare, itaque necesse illi fuisset succumbere. Non solemus autem naturales inclinationes, longasque consuetudines facile mutare: primum enim quo natura ipsa ducimur, id relinquere non possumus, deinde cum certo aliquo agendi modo, diu feliciter rem gesserimus, non possumus nobis persuadere, vt ab illo discedamus: atque hinc pendet varietas in vno eodemque homine, quod nesciat cum temporum mutationibus mores suos, ac vitæ consuetudines immutare. Ex eodem quoque principio pendet Rempub. interitus. Nam cum temporum mutationibus immutari leges oportet: quod si non fiat, multis malis occasio præbetur, vt prius disseruimus. Tardius autem istæ legum mutationes in Repub. euenire, postularique solent, quod in ea omnia lento motu mutantur. Nam non nisi longo tempore, tantoperè immutari potest Reipub. status, vt aliis legibus opus sit: diuersis autem

progrediendi modis vti persæpè oportet, quod in bellis fortuna facilè ac sæpè mutetur. Sed quia de Fabij cunctatione diximus aliquid: deinceps quæremus ex occasione, vtrum bonus Imperator prælium semper detractare possit.

Prælium ab Imperatore euitari non posse, cum hostis dimicare omnibus modis conatur.

CAPVT X.

*Liuius
lib.7.*

CNEVS Sulpitius Dictator aduersus Gallos, inquit Liuius, bellum trahebat, nolens se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus deteriore indies, & locus alienus faceret. Quo loco errorem nostrorum hominum sæpè à nobis reprehensum, rursus animaduertere damnareque licet: qui à veterum disciplina militari, in rebus summi momèti tanto opere discedunt, vt non immeritò à nobis sæpè reprehendi debeât. Accidit autem istud ob eam maximè causam, quod & Principes, & Rerumpub. moderatores, pericula euitare cupiètes, totam rei militaris curam aliis hominibus demãdare soleant: nec bellis vnquam sese immisceant. Quod si quis etiam aut Rex, aut alius monarcha, forte aliquan-

aliquando in exercitu apparet: nil tamen
 laude dignum patrare solet, sed magnifi-
 centiam tantum ac pompam quādam de-
 clarare: nec quicquam aliud exercitui præ-
 stat commodi, quam quod Imperij Maie-
 statem penes se retinendo, quæ in castris
 aguntur nonnunquam inspicit & obseruat.
 Sed longè magis adhuc errant hac in re, in
 Italia præsertim, Rerumpub. moderatores,
 qui omnem belli administrationem pere-
 grinis ducibus demandant: ipsi ad bellum
 nec proficiscuntur, nec quicquam intelli-
 gunt eorum, quæ in eo fiunt vel rectè, vel
 perperam: & interim domi confidentes, de
 iis deliberant, quæ fieri à suis Imperatori-
 bus velint, tantum vt ipsi gubernare belli
 rationem videantur. Ea autem in re, in fini-
 tis modis delinquere eos necessum est, &
 in eo maximè errare, in quo sapientissimos
 se esse existimant. Id enim prudentissimum
 esse putant præceptum, quod ducibus suis,
 in bellū proficiscentibus, imperant, ne præ-
 lium cōmittant: tamquā si hoc modo Fabij
 Maximi prudentiam imitarentur, qui cun-
 ctatione sua Rempublicam cōseruauit: pa-
 rum interim animaduertentes, hoc præce-
 ptum nec posse semper obseruari, nec, si
 obseruetur, semper vtile esse. Nam hoc pro
 certo statuere oportet, Prælium à duce de-

tractari euitarique non posse, quando hostis id omnibus modis committere decreuit. Atque hinc fit, ut qui prohibent Imperatoribus suis ne ad pugnam veniant: tandem faciunt, ac si iisdem mandent, ut tunc tandem fortunam experiantur, quando eam non nisi certo periculo experiri possunt. Nam qui in castris existens praelium detrectat: is aut abesse ab hoste cogitur, ad minimum per quinquaginta passuum milia, & per exploratores subinde eum observare, ut eò veniente cedere queas, aut certe in munitis aliquibus urbibus contineri. Vtrumque horum periculosum est. Nam cedendo, agrum hosti deuastandum concedis: satius autem fuerit fortunæ periculum subire, quàm tanto cum detrimento tuorum, pugnam deuitare. Quod si minutis quibusdam urbibus te contineas, manifestum subis periculum. Nam obsidebit te hostis, atque ita rebus necessariis destitueris, fame laborabis, & ipsa necessitate ad deditionem compelleris, Fabium autem imitari non poteris, nisi tam fortem exercitum habueris, ut te hostis iis locis adoriri non ausit, quibus tu, muniendi tui causa confedisti. Neque enim cunctando praelium detrectabat, sed occasionem querebat commodam pugnandi: Quod si iis locis cum illo con-

lo congregari voluisset Annibal, quibus ille se continebat: nequaquam pugnam detrectasset. Sed id sibi periculosum esse cernebat Annibal: itaque eum non inuadebat: neque Fabius ab iis locis discedebat, quibus se tutiorem esse cernebat. Itaque fiebat, ut neutra pars praelium vrgeret: quod si enim vel Annibal vel Fabius omnibus modis conatus fuisset dimicare: nulla extitisset ratio detrectandi praelij, quàm vel cedendo, vel munitas vrbes occupando, vel planè fugiendo. Id ita se habere apparuit bello Macedonico, in quo Philippus, cum aliquoties fortunam tentasset, eaque res illi minus prosperè successisset, deserta quaedam loca occupauit, sperans Romanos eò non fuisse sequuturos. Sed cum illi sequerentur, & Macedonas trepidos, ex stationibus, praesidiisque deturbassent: cùm reliqua exercitus parte fugere coactus est. Hoc periculo edoctus, cognouit se pugnandi necessitatem euitare non posse, quandiu Romanum exercitum propinquum haberet: Itaque longè ab illo castra sua habere, & cum is vnam aliquam regionem inuaderet, ipse aliam ingredi coepit. Quam rem cum cerneret sibi itidem incommodam esse, & suas conditiones subinde deteriores fieri, tandè cum Romanis praelio decertare coactus, succu-

Liuius
lib. 31.

buit. Quæ cum ita sint, tunc demum cunctandum fuerit, cum eædem rationes nos mouebunt, quæ Fabium, & Cneum Sulpicium impellebant: si modo exercitû talem habueris, quem hostis non ausit quouis loco adoriri. Nam si hostis tuos fines nuper ingressus, nondum multa loca occupaue- rit, nec cõmeatum percipere adhuc queat: proderit utiq; ne te fortunæ aduersus eum hostem committas, quem tempus deterio- rem indies, & locus alienus faciat. Aliis ex causis si prælium euitare coneris, non sine damno, ac vituperio tuorum id facies: Nam cedendo uti Philippus, videberis antequâ fortunam experiaris, fractus esse: nec eui- tabis periculum, si hostis te consequi volet. Annibal certè summus Imperator fuit, sed idem cum in Africam aduersus Scipionem reuocatus esset, bellum protrahendum esse non censuit, cum tamen ea in re Fabium imitari potuisset, ob insignem, quem duce- bat exercitum. Quicumque igitur belli dux insignem habet exercitum, stultè agit si non fortunam experiatur, antequam ei vel pecunia, vel commeatus deficiat, vel ex alia aliqua causa, aut miles diffluat, aut for- cij deficiant: quod in hisce accidentib. cer- tissimum periculum sit, in pugna nõ deesse queat viris fortibus aliqua victoriæ spes. Il-
lud

lud verò imprimis etiam spectare debe-
 mus, vt gloriam atque laudem compare-
 mus: quæ certè maior erit, si fortiter dimi-
 cando succubueris, quàm si ex alio errore
 fueris oppressus, antequam periculum for-
 tunæ tentaueris. Verilimile est etiam, An-
 nibalem iisdem hisce causis permotû, cum
 Scipione congredi voluisse: neque enim
 Scipioni periculum vllum incumbere cer-
 nebat, vt vel pecunia deficeret, vel com-
 meatûs deesset, vel iniquo loco secum con-
 gredi cogeretur, quæ Fabium in Italia, vt
 cunctaretur mouebât. Nam Scipio Sypha-
 cem iam prælio vicerat, plurimas vrbes oc-
 cupauerat, & exercitum tutum iam in A-
 frica habebat, perinde ac si in Italia esset.
 Qui verò infesto exercitu externû hostem
 inuadit, multo adhuc minus detrectare
 præliû potest, cum necessariò pugnandû sit
 cum iis, qui te aditu eius regionis prohibe-
 re conâtur. Idq; vel imprimis fieri oportet
 tunc, cum ad obsidendam aliquâ urbem ca-
 stra ponuntur. Nam ei rei cõiuncta est per-
 petua pugnandi necessitas, sicuti apparuit,
 cum Carolus Burgundiæ Dux Moratum,
 Heluetiorum oppidum obsedisset. Nam
 tunc ab Heluetiis prælio petitus succubuit:
 Idemq; accidit Gallis Nouariam obsi-
 dentibus, qui ab iisdem Heluetiis fusi sunt.

Qui aduersus multos bellum gerit, eos superare potest, quamuis viribus inferior sit, si modo sustinere queat primum impetum.

CAPVT XI.

MAGNA erat vis Tribunitiæ potestatis, in Repub. Romanorum, usque adeò, vt Senatui quoque formidabilis esset. Sed eadem quoque pernecessaria erat ad frenandam ambitionem Optimatum, qua necesse fuisset corrumpi eam Rempub. longè prius quàm corrupta fuit. Sed vt cæteris quoque in rebus accidit, ita hîc quoque euenit, vt in re optima, & Reipub. vtilissima, formidabile quoddâ lateret malum: cui vel legibus, vel alia aliqua ratione obuiam eundum fuit. Nâ tanta esse cœpit tribunorum plebis insolentia, vt terrori esset cùm patribus, tùm vniuersæ ciuitati: ex qua re natum esset proculdubio malum aliquod, publicæ libertati contrarium, nisi Appij Claudij prudentia modum inuenisset, quo temperari, frenarique illorum impetus, furoresque possent, per collegarum intercessionem. Deligebant enim aliquem ex Tribunis, quem vel Patriciorû amore, vel patriæ reuerentia, vel alia aliqua spe, facilius permoueri posse sperabant, ei que

eiſque auctores erant, vt ſi quam rogationē proponere conarentur cæteri tribuni, quæ patrib. aut bono publico aduerſari videretur, ipſe illis ſeſe opponeret, eamque impediret. Quæ res ad frenandam illam petulantiam Tribunorum, plurimum profuit, & Reipub. longo tempore extitit ſalutaris. Nobis vero documento eſſe poteſt ad expendendos diuerſorum hoſtium conatus, & vtrum plus poſſint plures, qui coniunctis viribus inferunt bellum vni alicui, an vnus aduerſus plures? Certū eſt enim plures illos, quorum coniunctæ vires perſæpe ſuperant vnus potentiam, minus tamē efficere ſolere, quàm vnicus, quamuis ille longè inferior ſit. Nam vt cætera omittamus, quæ Apparatus ab vnus voluntate conſilioque pendentes, faciliores reddere poſſunt iis, qui à pluribus gubernantur: hoc certè in huiusmodi, ſiue fœderibus, ſiue cōiurationib. ſummi momenti æſtimari debet, quod qui vnicus eſt, ſiquidem prudentia aliquantum polleat, & primos impetus, vel leuiter ſuſtineat: facilè poſſit fœderatorem aliquem in ſuas partes pertrahere, atque ita plurium illorum potētiam frangere, vt ipſe ſuperior euadat. Huius rei exempla ab antiquis petere non opus eſt, quamuis multa apud illos extent: recentia enim magis

mouere videntur. Anno Seruatoris nostri
 M. CCCC. LXXXIII. coniurauit aduersus
 Venetos vniuersa Italia. Illi verò primo im-
 petu oppressi, & vehementer afflicti, vt ne
 producere quidem in Campum militem
 auderent: paulò post Ludouicum, Medio-
 lanensem præfectum, muneribus corru-
 ptum, in suas partes pertraxerunt: quo fa-
 cto, cum cæteris coniuratis ita pacti sunt,
 vt non modò recuperauerint omnia, quæ
 prius amiserant, sed Ferrariensis quoq; Im-
 perij partem obtinuerint: ita quidem vt qui
 paulò ante bello succubuiſſent: postea con-
 ditionibus pacis cæteris superiores extite-
 runt. Ante paucos annos, contra Gallos,
 Vniuersus propè Christianus orbis coniu-
 rauit: sed nihilominus, antequam id bellū
 perficeret, Hispani à cæteris coniuratis ad
 Gallos defecerūt, & cum iis transfegerunt:
 ex qua defectione, reliqui coniurati, à pro-
 posito desistere, & cum Gallis etiam com-
 ponere coacti fuerunt. Ex quibus facilè cō-
 iicere possumus, quotiescunq; à multis cō-
 iunctim, bellum contra vnum aliquē Prin-
 cipem aut Rempub. motum fuerit: toties
 vnicum illum, si modò primos impetus to-
 lerare queat, superiorem euasurum: sed si
 tantas vires non habeat, vt primos impe-
 tus tolerare possit, multis periculis obno-
 xius

xius erit: sicuti Venetis, Anno VIII. acci-
 disse vidimus: Nam & ij, si Gallorū primos
 impetus sustinere potuissent, & cunctando
 eò vsque bellum producere, donec coniu-
 ratorum aliquem in suas partes pertraxis-
 sent: ruinam illam, quam passi sunt, facile
 deuitassent: quam vtique, ea sola causa de-
 uitare nequiuerunt, quòd non habuissent
 eas vires, quibus primos hostium impetus
 excipere ac sustinere potuissent. Cui rei ar-
 gumento est, quòd Pontifex primùm sta-
 tim illis, postquam res suas recuperasset, re-
 cōciliatus est: Cuius exemplū sequutus est
 etiam Hispanus deinde: & si vlla extitisset
 occasio: maluisset postmodum eorū vter-
 que, Longobardiæ imperium Venetis cō-
 seruatum esse, quàm à Gallis fuisse occupa-
 tum: videlicet ne Gallorū vires in Italia tan-
 tæ forent. Potuissent equidem tunc Vene-
 ti imminentibus malis occurrere, si aliquā
 Imperij sui partem, ante motus bellicos,
 hostibus tradidissent, vt reliquum possent
 conseruare: sed ea res, vt prudenter ante-
 quam arma contra ipsos suscepta fuissent,
 fieri potuisset: ita inter ipsos motus belli-
 cos, nequaquam honesta fuisset. Sed pauci
 erant Venetiis, qui ante motus ipsos, talia
 pericula præuidere potuerint: & adhuc
 pauciores eorum, qui morbi eius remediū

cernere, aut suadere potuissent. Finem ergo huic disputationi faciens, pronuntio: sicuti Romanis olim salutare remedium, contra Tribunorum ambitionem, fuit ipsa multitudo Tribunorum, ob quam semper aliquis eorum, in partes Reipub. pertrahi potuit: ita semper remedio esse posse vnicuique Principi, cum multi hostes contra illum nunc coniurârunt, ipsam hostium multitudinem: si modò prudens sit, & conuenienti modo, aliquos ex coniuratis ad defectionem sollicitare, & in suas partes pertrahere possit.

Prudentem Imperatorem operam dare debere, ut suis militibus pugnandi necessitatem imponat: hostib. verò omnem pugnae necessitatem demat.

CAPVT XII.

OSTENDIMVS alio loco, quàm utilis sit Necessitas ad humanas Actiones expediendas: simulque mōstrauimus, necessitate coactos homines, sæpe res gessisse, quibus ad gloriam singularem sint euecti. Morales quoque Philosophos prōdidisse, Linguam & Mānus, quāuis per se nobilissima sint instrumenta: nunquam tamen res Humanas ad eam, in qua
nunc

nunc sunt, perfectionem dignitatemque, promouere ac producere potuisse: ni necessitas quædam ipsas coëgisset. Quæ res, antiquis Imperatoribus, cum ignota non esset, iique facile intelligerent, animos militum necessitate coactos, ad dimicandum, fortes & obstinatos fieri: in id maximè incumbebant, vt suis necessitatem pugnae, captata quauis occasione, imponerent: hostibus verò eandem de industria adimeret. In quem vtique finem, persæpe hostibus transitum per ea itinera aperuerunt, quæ custodiri facile potuissêt: & suis iter clauserunt, quod facile potuissent aperire. Quicumque ergo cupit, siue ciues Vrbis alicuius fortes, audaces, & obstinatos ad sui defensionem efficere: siue alium exercitum fortem & pertinacem ad pugnandum in prælio reddere: is summo studio in id incumbere debet, vt necessitatem huius rei ipsis imponat, aut certè, vt eorum animi persuasi sint, talem sibi necessitatem incumbere. Ex quo sequitur etiã hoc, Vt qui expugnare cupit urbem aliquam, & quàm facile difficileque sit hoc ipsum, deliberat: ex sola necessitate istud possit metiri, quam habent ciues sese defendendi. Quibus enim ciuibus magna imposita est necessitas defensionis, ij graues causas habent strenuè

pugnandi: & proinde fortiter sese defendent: nec facile illa vrbs occupabitur. Contrarium autem eueniet, quoties nulla singulari necessitate cogentur. Hinc fit, vt qui semel rebelles facti, à suis dominis defecerunt: longè difficiliùs recuperentur, quàm qui priùs nunquã defecerant: illis metueda est pœna rebellionis, si recuperentur: & proinde grauem causam habet sese defendendi, ne in pœnam incidant. Cùm ecotrã ij, qui nunquam priùs defecerunt, si maxime à nouo hoste occupentur, non metuunt pœnam delicti talis, quia id ipsum nō commiserunt. Et hæc quidem vt plurimum hisce de causis ita eueniunt: tamē solet etiam obstinatos hominum animos ad defensionem efficere, naturale quoddam odium, quo se mutuo prosequuntur Respublicæ liberæ & Principes, præsertim qui vicini sunt: nimirum ob imperandi cupiditatem, quæ Principibus solet inesse: & libertatis amorem, qua flagrant Respublicæ liberæ: sicuti in Hetruria præcipuè cernere licet: vbi hæc ipsa æmulatio, valde pertinaces tam Principum quàm Rerumpub. animos ad defensionem semper effecit. Hinc etiam factum, vt Florentini, quamuis in rem bellicam longè plures sumptus fecerint, quàm Veneti, nequaquam tamen potuerint

rint tantum imperium comparare : quoniam vicina loca , oppidaque omnia He-
 truriæ semper libertatem suam acerrimè
 defenderint, nec vnquam aliorum impe-
 rio parere consueuerint. Sed Veneti ha-
 buère in circuitu vrbes , seruituti iam antè
 assuetas , quibus perinde fuit parere illo-
 rum imperio , atque eorum , qui ipsis prius
 imperâssent. Nam qui consueuerunt sub
 alicuius vel Principis , vel Reipub. Impè-
 rio viuere : ij non magni faciunt domini
 mutationem , sed sponte quandoque illam
 expetunt, præsertim si durior videatur esse
 seruitus illius , cui nunc parent. Habue-
 runt igitur Veneti potentes quidem vrbes
 in circuitu sitas, sed quæ parere aliorum
 imperio semper consueuissent : Florenti-
 norum vicinæ vrbes, quamuis exiguæ fue-
 rint, tamen libertate fruebantur, seruitu-
 ti assuescere nesciebant , nec proinde ex-
 pugnari potuerunt absque summa difficul-
 tate. Imprimis igitur sapienti Imperatori
 prouidendum est, cum urbem aliquam oc-
 cupare conatur, vt demat ciuibz necessi-
 tatem illam, quæ eos ad defensionem tam
 obstinatos efficit. Quod quidem efficere
 poterit, partim promittendo impunitatem
 criminum, partim ostendendo, non viola-
 tam iri publicam libertatem, sed priuatos

tantum quosdam ambitiosos loco mouēdos esse. Et huiusmodi promissiones permultum sæpè valuerunt. Nam etsi sapientes viri animaduertant, quid sub hisce latere soleat, & sub dulci melle, venena recondita videant: populo multitudo tamen pacis præsentisquæ boni cupiditate tantopere permouetur, vt dolos sub tantis promissis latentes minimè obseruet: ob quam causam permultæ ciuitates publicam libertatem amiserunt, quemadmodum Florentiæ quoque ante paucos annos contigit. Et M. Crassus, quamuis suspicaretur vanas fore tantas Parthorum promissiones, militi suo tamen persuadere non potuit, vt eas contemnerent & strenuè dimicarent: itaq; captus eo dolo illius exercitus, vnà cum Imperatore suo interiit. Samnites ambitione quorundam suorum, pacem cum Romanis pactam violauerant, & prædam ex eorum agro egerant: sed cognito periculo quod inde immineret, fœciales Romæ misere, qui & prædam & rebellionis autores dederent, & pacem denuò postularēt. Verum cum legati, infecta pace, Romam rediissent, Pontius illorum Imperator, hoc vno argumento suos ad fortiter dimicandum hortabatur, quòd necessitas defensionis ipsis incumberet: Romanos enim bellum velle,

Liuius lib.
9. & 8.

velle, non pacem: itaque necessario pugnā-
 dum: Iustum autem esse bellum, ubi neces-
 sarium: & pia arma, quibus nisi in armis
 spes est: atque ex hoc fundamento certam
 victoriæ spem pendere. C. Manlius consul *Liuius*
 cū aduersus Thuscōs pugnaret, & Thu- *lib. 2.*
 scōrum Veientūque manus, ex acie in ca-
 stra Romanorum irrupisset, eaque oppu-
 gnaret: opposito præsidio ad singulas por-
 tas castrorum, hostibus viam retrō redeūdi
 clauferat. Sed ea desperatio Thuscōis rabiē
 magis, quā audaciam accendit. Nā cū
 incursantes, quocunque exitum ostende-
 ret spes, vano aliquoties impetu issent: glo-
 bus iuuenū vnus ipsum consulem insi-
 gnem armis inuadit. Cōsul mortifero vul-
 nere ictus cadit, fusi que circa omnes, Thu-
 scōis crescit audacia, Romanos terror per to-
 ta castra trepidos agit: & ad extremā ven-
 tum foret, nisi legati rapto Consulī cor-
 pore, patefecissent vna porta hostibus viā,
 vt eā erumperent, & effugere possent. Atq;
 hic præclarè licet cognoscere, Thuscōs tā-
 diu summo cum impetu dimicasse, quan-
 diu necessitas illos cogebat: sed cū fugi-
 endi occasio sese obtulisset, relicta pugna
 aufugerunt. Simile est & illud exemplum, *Liuius*
 quod accidit Populo Romano aduersus *lib. 4.*
 Æquos Volscosque pugnanti. Nam cū

Volsci à Romanis circumuenti; in magno discrimine versarentur: idque Vectius Messius eorum Imperator, vir insigni virtute, cognouisset: ostensa necessitate, quæ ipsis incumberet: suos ad pugnandum sic hortatus est: Ferro via facienda est, hac qua me prægressum videritis. Agite qui visuri domos, coniuges, liberosque estis; ite mecum: non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quæ vltimum ac maximum telum, superiores estis. Itaque cernimus hîc Necessitatem à Liuiio summum, atque vltimum telum appellari: quam quidem rem, cùm Furius Camillus præclarè intelligeret, edixit militi suo, ne quemquam inermem læderet: idque palam, audientibus hostibus, in Veiorum expugnatione imperauit, ne de sua salute desperantes; necessitate aliqua ad resistendum impellerentur: quæ res illi tam facilem reddidit eius vrbs expugnationem, vt illam sine cædibus occupauerit.

Vtrum plus præstare possit Imperator egregius cum exercitu infirmo, An verò egregius exercitus, sub imperito ineptioq; duce.

CAPVT XIII.

CVM Martius Coriolanus Romæ damnatus, exulatum in Volscos abiisset, collectoq; exercitu rediisset, patrię infestus, vt vindicaret iniuriam sibi à ciuibus illatam: solis precib. matris tandem victus, ab instituto destitit. Ex cuius rei occasione Historicus inquit, Apparuisse illinc, *Liuius lib. 2.* ducibus validiorem, quàm exercitu, rem Romanam esse, quod Volsci vicerint Carriolano duce Romanos tunc, qui semper vinci prius consueuissent. Sed non desunt tamen in cōtrariam partem exempla, quòd exercitus Pop. Romani persèpè victis occisisque Consulibus, fortiùs contra hostem, vel ipso Liuiio teste, dimicârint, quàm dum viuos adhuc duces haberent. Huiusmodi fuit pugna illa, quæ binis Scipionibus ducibus in Hispania commissa est, in qua, interfecto vtroque duce, tanta tamen extitit virtus militis, vt seipsum conseruârit, victoriam obtinuerit, & Popu. Romani prouinciam defenderit. Quæ omnia dum mecum animo reputo, exempla extare cêseo, cùm eorū, qui absque ducibus, sola virtute militum hostem fuderint: tum ducum, qui sua fortitudine tantum præstitere, quâ tum integri exercitus vix præstare potuissent.

Atque hinc omnibus manifestum esse debere, quod alter altero opus habeat. Nam & miles Imperatore eget, & Imperator exercitu. Sed hoc observatione dignum censemus, Vtrum magis formidabilis esse debeat insignis Imperator, minùs firmo exercitu, instructus, an verò egregius exercitus sub imperito ineptoque Imperatore? C. Cæsar sanè vtrumque parui facere solebat. Nā cum in Hispaniam aduersus Afranium Petreiumque proficisceretur, quorum exercitus firmissimi erant, nullam difficultatē metuebat, quòd ire se diceret ad exercitū sine duce: Rursus autem, aduersus Pompeium suscipiens expeditionem in Thessaliam, Vado inquit, ad ducem sine exercitu. Relinquitur ergo vt expendamus, num exercitus præpotens, ac firmus egregium ducem facilius efficiat, an verò præstans egregiusque dux exercitum instituere, ac disciplina militari ita exercere possit, vt bonus, fortisque euadat? Sed huic quæstioni facile responderi posse credo, quòd multis præstantibus Viris, qui in bono exercitu continentur, facilius sit vnum aliquem virum fortem ex suo numero deligere, eumque instituere cò vsque, vt cæteris còmodè possit imperare, quàm vt vnus aliquis, vel præstantissimus Imperator, totum exercitum
instrue-

instruere formareque possit. L. Lucullus, cum aduersus Mithridatem Imperator eligeretur, planè adhuc imperitus erat rei militaris: quia tamen præstantem exercitum habebat, qui multis fortissimis viris instructus erat, mox euasit egregius Imperator. Sempronius Gracchus etiam, cum Respu. cogeretur magnum seruorum numerum armare, eos ita exercuit officiis militari- bus, vt breui temporis spacio, præstantissi- mos milites effecerit. Pelopidas atque Epa- minondas, postquam Thebanos è seruitute Spartanorum liberâssent, eos disciplina militari instituerunt, vt mox viri fortes eua- ferint, quibus Spartanorum vires frege- runt. Par igitur vtrinque facultas simul, ac difficultas esse videtur. Nam egregius quo- que exercitus, amisso Imperatore, lasciui- re, atque insolens fieri consuevit, quod ac- cidisse nouimus exercitui Macedonico, post mortem Alexandri, & Veteranis mi- litibus, in ciuilibus discordiis semper. Vt plus confidi posse existimem egregio Im- peratori, si tempus habeat ad instituen- dum militem, quàm firmo sed insolenti exercitui, cui tumultuarius aliquis dux præficitur. Quæ cum ita sint, eos duplici modo gloriam meruisse censemus. qui non modò hostem vicerunt: sed ad vincendum

illum, præparare sibi prius exercitum, atque instruere coacti fuerunt.

Quantum possint inter dimicandum, aut stratagemata, aut aliàs, voces aliqua, præter spem emissa.

CAPVT XIII.

QUOD summi momenti persèpè sint in præliis, vel leuissima accidentia, quæ, aut ex emissa voce aliqua, aut conspecta aliqua re, oriuntur, multis patet exemplis. Quintius certè Consul, cùm aduersus Volscos pugnaret, & cerneret alterũ cornu exercitus sui cedere: vehemèter vociferatus est, suosque hortari ad dimicandũ cœpit, ac affirmare quod in altero cornu victoria iam penes suos esset: quo vtique clamore & suis animum addidit ad pugnandum, & hostibus terrorem tantum incussit, vt victoriam obtinuerit. Et in exercitu tumultuario, minusque rectè instituto, longè magis adhuc possunt huiusmodi casus, quodd iis tanquam vento quodam omnia moueantur. Cuius rei memorabile exemplum est illud, quod ætate nostra apud Perusinos accidit. Nam cùm ea ciuitas ciuilibus discordiis laboraret, totaque in duas factiones Oddorum & Balionum diuisa esset,

esset, quorum hi potentiores facti, illos in exilium expulerant: Oddi exules amicorum opera exercitum collegerant, & nocte quadam Perusiam ingressi, clanculum ad occupandum forum contendebant. Sed quia singulæ plateæ catenis trāsuerfis præmunite in ea vrbe, equitibus transitum impediūt: præcedebat eos quidam cum malleo ferreo, qui seras catenarum effrungebat: iamque perfractæ erant catenæ omnes, præter eam solam, quæ ingressum in ipsum forum claudebat: quam dum idem frangere conaretur magno conatu, & quò minus satis attollere malleum posset, impediretur ab iis, qui sequebantur à tergo, & iam ad arma conclamauerant: Retrocedite, inquit ad eos (vt liberius videlicet effringere catenam posset.) Sed hæc vox veluti Echo, à primis ad posteriores, atque ab his ad alios emissa, sensim vsque ad ultimos peruenit: causaque fuit, vt ultimi, qui non intelligebant qua de causa emissa esset, effugerēt magno cum impetu: quos reliqui sensim sequuti, institutum deseruerunt, & causa ipsi extiterunt interitus sui: ex tam leui fortuitoque casu commoti. Ordinum igitur conseruandorum ratio haberi debet, in prælio, non tantum vt dimicare liceat, sed quod iis perturbatis, quilibet

casus exercitum in fugam coniicere possit: atque iisdem hisce de causis, inutilis bello esse solet multitudo seruorum, mulierumque. Nā ex quocumque vel leuissimo motu in fugam coniicitur, & cæteris merū incutere solet. Itaque vel imprimis hoc curare debbit prudens Imperator, ne tales aliquæ voces à se, vel suis in alium finem emissæ, malè intellectæ, motus alicuius causa fiant: præstabit autem id, si militem assuescat, ne curet cuiusquam dicta mādātæque, quàm eorum, qui ei præfecti sunt, & ab illorum imperio, vt totus pendeat, vulgares illos siue clamores, siue strepitus planè cōtemnat, neque iis vllō modo terreatur: quòd alioquin ex leui casu magnum oriri malum queat. Ex iis verò quæ inter dimicandum cōspecta, terrorem aut audaciam alterutri exercituum afferre solent, & ad victoriam comparandam, aut amittendam, magnum habere momentum, sunt illa, quæ prudentia quadam Imperatorum excogitantur, & vel in insidiis collocantur, vel aliàs opportuno aliquo loco ponuntur, ad hostem terrendum. Cuiusmodi illud fuit quod Sulpicius aduersus Gallos excogitauit. Iussit enim mulis detrahi strata, binisque tantum centumculis relictis, iisque agalones imposuit armis captiuorum, egro-
rumque

rumque ornatos: His mille effectis, centum
 admisit equites, & noctu super castra in
 montem euadere, ac siluis se occultare ius-
 sit, neque inde moueri, priusquam ab se ac-
 ciperent lignum. Vbi diluxit, instructo va-
 ni terroris apparatu, exercitum eduxit ad
 pugnam, & cum acerrimè vtrinque pugna-
 retur, iis qui in monte erant, signum, quod
 conuenerat, dedit. Illi autem nouo sublato
 clamore, ad castra Gallorum, obliquo mō-
 te, tendere videbantur: Quod cum Galli
 ex improviso vidissent, metu ne exclude-
 rentur, omissa pugna, cursuque effuso ad
 castra ferebantur, à quibus cum impedirē-
 tur, ad montes siluasque vertunt fugam,
 atque cæduntur. Sed prudēt in hisce stra-
 tagematibus prouidendum est sapienti Im-
 peratori, ne fucus iste hosti patefieri queat:
 & si ab hostibus tale quiddam excogitatur:
 vt ipse id obseruet, & suis patefaciat, ante-
 quam terror aliquis inde oriatur. Semira-
 mis olim aduersus Indię regem pugnatura,
 Camelis strata quædam imposuit, quibus
 Cameli Elephanti esse videbantur, vt cum
 rex tantum Elephantorum numerum cer-
 neret, terrore afficeretur. Sed cum rex va-
 ni huius apparatus certior fieret: non mo-
 dō prodesse Semiramidi vllō modo non
 potuit, sed vehementer nocuit. Fidenates

Liuius
lib.4.

quoque, cùm à Mamerco Dictatore oppugnarentur, interea dum acerrimè pugnebatur, ex vrbe derepentè emiserunt magnum numerum peditum, qui in hastis igneas faces præferrent, vt Romani nouæ rei spectaculo terrentur. Sed in omnibus hisce apparatusibus obseruandum est, vt sicuti illi, qui terroris veri quippiam cōtinent, hosti patefieri possunt: ita si qui planè ficti vanique fuerint, celari omnino debent, ne innotescant, aut planè omitti. Eaque causa fuit, vt Sulpicius Agalones suos procul à pugna collocare voluerit, & cum signum iis daret, non accedere ad præliū, sed obliquo itinere ad castra hostiū tendere, ne id hosti patefactum, efficeret, vt suo fine frustraretur. Quemadmodum Semiramidi accidit & Fidenatibus, quorum apparatus nō modò inutilis, sed perniciosus quoque fuit. Et si enim ignes Fidenatum primo occurso, Romanam aciem aliquantū turbassent: tamen cùm Dictator milites hortaretur, ne fumo fugari se tamquam apes paterentur, sed Fidenates, quos beneficiis placare non potuissent, suis ipsorum ignibus delerent, Victi fuerunt.

*Vnicum debere exercitui Imperatorem
præfici, non plures.*

C A P.

CAPVT XV.

CVM Fidenates defecissent Colonos- *Liuius*
 que Romanorum occidissent: creati *lib. 4.*
 sunt Romæ quatuor Tribuni militū,
 Consulari potestate, quorum vnus ad vrbis
 custodiam relictus, cæteri delectu habito,
 ad conficiendum id bellum profecti sunt.
 Sed iidem hi, cum diuersis sententiis agerē-
 tur, locum hosti aperuerunt ad rem benè
 gerendam. Nam cum alij signum dare, alij
 receptui canere iuberent, milites incerti
 vtris obtemperandum, à Veientib. pulsī, in
 vicina cāstra se receperunt, ita vt ignori-
 niæ plus, quàm cladis acceperint. Ob quā
 causam mœsta ciuitas, odisse Tribunos, Di-
 ctatorem poscere, in eoque spem positam
 habere cœpit. Atque hinc licet obseruare,
 quàm periculosum sit, vt plures Imperato-
 res exercitui præficiantur, siue domi pa-
 triam defendere, siue foris bellum gerere
 oporteat, vt rectè Liuius de hac re dixerit:
 Tres Cōsulari potestate creati Tribuni mi-
 litum, documento fuēre, quàm plurium
 imperium bello inutile esset. Tendendo
 enim ad sua quisque consilia, aperuerunt
 ad occasionem locum hosti. Sed recenti-
 bus exemplis idem comprobari potest.
 Ludouicus XII. Galliæ Rex, recuperato

Mediolano, Anno Seruatoris nostris M. D. exercitum misit Florentinis auxilio ad Pisas recuperandas. Ei cùm bini duces, Ioannes Baptista Rodolphus, & Lucas Antonius Albizius præficerentur: hîc iunior cùm esset, alteri honorem deferebat, & omnia pro arbitrio administrare permittebat. Sed interim hoc ipso ambitionem suam satis declarabat, quòd nullo modo collegam iuaret, & ad omnia, quæcunque ille faceret, tacebat, perinde ac si rei bellicæ planè imperitus esset. At cùm aliquantò post Baptista Florentiam reuocaretur, & Albizius totum Imperiũ iam penes se haberet: tunc demum industriam, virtutemque suam declarauit: quæ omnia, præsentē collega, ambitione quadam permotus, demonstrare nolebat, ne fructum suæ virtutis ei tradere videretur. Huic exemplo simile est, quod Liuius alio loco dixit, Populum Romanum aduersus Æquos, olim Quintium & Agrippam Imperatores delegisse. Sed Agrippam voluisse, vt omnis belli administratio penes Quintium esset. Saluberri-
 mum enim esse dicebat, in administra-
 tione magnarum rerum, summam Imperij apud vnum esse. Secus autem faciunt ætate nostra cùm Principes, tùm Respublic. qui ad gerenda bella, plures Imperatores,

ratores, æquali potestate, deligere consueverunt, non sine maximo sui detrimento. Equidem si quis causas considerare velit, tot cladium, quas ætate nostra, cùm Italicum, tùm Gallici exercitus acceperunt: ex plurimum Imperatorum discordia, maiorem partem earum euenisse comperiet. Vt satius esse videatur, vnum eligere Imperatorem ad conficiendum bellum, cum mediocri rei militaris peritia: quàm plures præstantissimos, qui dignitatis gradu eodem imperet.

*Veram virtutem in summis difficultatibus
tantum apparere: cùm res secunda sunt, non
virtutis insita, sed opum, familiarum,
ac gratia rationem haberi
solere.*

CAPVT XVI.

Semper ita comparatum fuit, eritque porro semper ita, vt qui excellenti virtute in aliqua Repub. præstant: in pacis tempore, rebusque secundis negligantur. Virtutem enim non modò laus, & gloria comitatur, sed Inuidia quoque: atque hinc fit, vt multi non æquare modò audent se illis, qui insigni virtute excellunt, sed etiam anteponere. Exemplum, quo probare istud commodissimè possumus, suppeditabit in-

ter cæteros Thucidides, Græcus historicus. Nam cùm bello Peloponesiaco Atheniensem ciuitas Spartanos subegisset, ac ferè totius Græciæ Imperium comparasset: ad tantum fastigium euecta est, vt de occupando Siciliae Imperio cogitaret. Quæ res cùm in deliberationem venisset, Alcibiades, non tam publici boni, quàm sui commodi rationem habens, eam suadebat: quod futurum omnino speraret, vt ipse Imperator ad id bellum deligeretur. Sed Nicias, qui summa virtute apud Athenienses excellebat, hoc bellum dissuadebat. Et vt Populus certò consideret, se non tam priuati commodi, quàm boni publici causa id facere: assererat, in Pace Athenis multos ciues esse, qui ipsi præferrentur: In bello se primarium fore. Vt hinc cernere liceat, antiquissimum esse hunc morbum, quo Respubl. omnes ex inuidia laborât. Sed hinc fieri etiam solet, vt iidem illi, quorum virtus pacis tempore negligitur: indignentur, & iniquè ferant, cum aut æquari vident sibi, aut anteponi illos, qui virtute sunt inferiores. Ex qua re multa sæpè mala oriuntur. Nam qui negligi virtutem suam vident, atque contemni, ob tranquillitatem publicam, resque nimium secundas, Rempub. perturbare persæpè

sæpè conati sunt. Sed qua ratione mederi hisce malis oporteat, etsi sæpè multumque cogitârim: tamen id vnum remedium præsentissimum mihi videtur: Primò si non patiaris, vt ciues admodum ditescant, ne fortè opes sine virtute quempiam nimium extollant. Deinde si ratio quædam sit bellum perpetuò gerendi, vt Viris virtute excellentibus liceat exercere fortitudinem suam: veluti Romani fecerunt, in primis præsertim annis. Nam cùm perperuis bellis impliciti essent, singulis facultas dabatur, gloriam laudemque promerendi, pro virtutis suæ ratione: nec quisquam indignus ad gradum aliquem dignitatis insignem ita euehi poterat, quin rei indignitas statim appareret. Cæteræ vrbes atque Respublic. quæ rarò bellum gerunt, ab hoc malo liberæ esse non possunt: itaque semper etiam metuere debent, ne contemptam virtutem vindicta sequatur: præsertim si ij, qui negliguntur, vindictæ cupidi sint, & clientelas aliquas habeant. Roma etsi aliquandiu hoc morbo libera fuerit: tamen eadem ipsa tandem, confectis bellis Punicis, & deuictò Antiocho, cùm nullus metus superesse videretur: multos diligebat exercitus duces, non tam ratione virtutis eorū, quàm gratia ea quæ apud Po-

pulum valerent. Paulus Æmilius certè aliquoties Consulatum petens, repulsam passus est, neque ad illum gradum peruenire potuit ante Macedonicum bellum: quod cum arduum, atque difficile videretur, omnium consensu ei demandatum fuit. Anno seruatoris nostri M. CCCC. XCIII. cum nostra Respub. multis bellis occuparetur, nec quisquam nostrorum ciuium singulare aliquod virtutis exemplum edidisset: tandem forsin Antonium Iacomini incidit, qui singulari rei militaris peritia præditus, modum ostendit exercitibus imperandi. Et excelluit illius virtus tandiu, quàm difficilia illa, atque periculosa bella durarunt; nullo cæterorum ciuium se illi per ambitione opponenti. Sed confectis iis, cum alia facilliora, leuioraque bella gerenda essent: semper multos habebat competitores, vsque adeò, vt cum tres eligendi essent duces, qui Pisas obsiderent, ipse ex illorum numero vnus esse non potuerit. Ex quo errore, etsi nemo obseruârit, id profectò sequutū est, vt Pisæ, quæ Antonij industria ad deditiōnem facile compelli potuissent, aduersus hosce imperitos duces se tam fortiter defenderint, vt à Florentinis non nisi pecunia emi potuerint. Sed interim singularis fuit Antonij humanitas, & patiētia, qui de vindicando

dicando hoc sui contemptu iniuriaq; nunquam cogitavit.

*Eum ciuem, qui graui iniuria affectus est,
non debere adhiberi ad magnum
Imperium.*

CAPVT XVII.

Illud quoq; in Repub. diligenter prouidendum, ne ciui, qui insigni aliqua iniuria affectus sit, demandetur prouincia administrandi rem magni momenti. Claudius Nero, qui ab exercitu, quem Annibali oppositum habebat, discedens clanculum cum parte copiarum, ad Liuium collegam profectus est, vt cōiunctis viribus cum Asdrubale pugnaret, antequam ille fratri Annibali se coniungere posset: prius Hispaniæ Imperium sortitus, cum eodem Asdrubale infeliciter bellum gesserat. Nam quamuis *Liuius lib.* occupatis saltibus quibusdam, iuxta Iberū *26. & 27* fluuium, Asdrubalem in tam arctum locū cōegisset, vt ipsi vel iniquo loco pugnandū, vel fame pereundum fuisset: tamen ab eodem deceptus fuerat fraude Punica, ita vt sub specie conscribendarum pacis conditionum, Asdrubal aliquot dierum dilationem nactus, interim noctu clanculum ex saltus illius angustiis exercitum deduxerit

hominum mores occupauit, tantam fuisse, in egregio ciue, vindictæ cupiditatem: facile intelligere debemus, quid de nostris hominibus, si quando magna iniuria afficiantur, sperare, aut expectare debeamus. Maximè verò si considerare mus, hisce malis nullo remedio obuiam iri posse.

Summa laude dignum esse illum Imperatorem, qui hostis sui cogitationes, consiliaq; prouidere, ac præcognoscere nouit.

CAPVT XVIII.

REcè Epaminondas Thebanus, nihil in Imperatore tam laudabile asserabat, quàm si hostis sui deliberationes, consiliaque prænosceret. Quæ res cum per se ardua, atque difficilis sit: prudentissimū illū esse oportet, qui coniecturis id assequitur, quod certis indiciis haberi nequit. Neque verò cōsilia hostium tantū difficulter intelligūtur, verū etiā actiones: & Actionum non illæ solum, quæ clandestinæ sunt, verū etiam quæ coràm sunt in exercitu. Nam sæpè accidit, vt cum pugna ad multam noctem vsque durârit, is qui vicit, victum se esse putauerit, & victus victorē se esse errore quodam existimauerit. Ex quo factum,

vt consilia sæpè inita sint, planè autoribus suis pernicioſa. Tale quiddam accidit Bruto simul atque Caſſio, qui de euentu pugne malè inſtituti, conſilia inierunt ſaluti ſuæ contraria. Nam cùm victoria penes Brutū eſſet, in illo Cornu, cui ipſe præerat: Caſſius in altero cornu victum Brutum eſſe putauit, & in fugam verſum illius exercitum: itaque de ſalute ſua deſperās, ſibi mortem conſciuit. In prælio, quod Galliæ Rex cum Heluetiis, ad S. Cæciliam in Inſubria, ætate noſtra, commiſit, cùm pugna ad noctē uſque protraheretur: exiſtimârunt Heluetij illi, qui integris ordinibus ſuperfuerant, ſe eſſe victores, neque de iis qui cæſi proſtigatiq̃ue fuiſſent, quicquam ſciebant: eaq̃ue cauſa fuit, vt ſaluti ſuæ non conſuluerint, quod exiſtimarent, ſibi die ſequenti proſtigandas eſſe hoſtium reliquias. Tantaſq̃ fuit iſte error, vt Pontificium Hiſpanumq̃ exercitum in ſummum diſcrimē adduxerit: quòd ij confidentes victoriæ, quam penes Heluetios eſſe putabant, Padum traiecerint, ac in Gallorum manus propemodū inciderint. Tale quiddam etiam, in Romanorum Æquorumq̃ caſtris olim accidit, cùm duce Sempronio Cōſule dimicâſſent. Nam cùm varia Fortuna ad noctem uſque acriter pugnaretur: ſuperueniente nocte graui-

grauiter lēsi erant vtrique exercitus: itaque
 de victoria vtrique desperantes, non in cas-
 tra redire ausi sunt, sed vicinos colles oc-
 cupârunt, in quibus se tutos fore confide-
 bant. Sed Romanorum exercitus bifariam
 diuisus, partim Sempronium Consulem se-
 quutus est, partim Tempanium Centurio-
 nem, cuius singularis virtus in illo prælio
 enituisse, ac propemodum sola obstitisset,
 quò minus vniuersi eo die delerentur. Po-
 stero die cùm & Sempronius penes Æquos
 esse victoriam crederet, & Æqui penes Ro-
 manos, discesssere vtrique, Sempronius Ro-
 mam, Æqui aliò, & castra deseruerunt. Sed
 Tempanius, qui Romani exercitus partem
 secum habebat, ea re cognita, in castra Ro-
 manorum rediit, ea conseruauit, & hostiũ
 insuper castra spoliauit, Romamq; magna
 cum laude, & opimis spoliis rediit. Cuius
 rei occasio, ei ex vtriusque exercitus erro-
 re cognito oblata fuit. Atque hinc licet in-
 telligere, quod facillè contingere queat in-
 ter dimicandum, vt vtrinque laborēt exer-
 citus iisdem difficultatibus: & eum semper
 victoriam reportaturũ, qui citiũs animadu-
 uertere potuerit hostium difficultates. Hu-
 ius rei euidentissimum exemplũ est, quod
 accidit Anno salutis nostræ M. cccc. xcviij. i.
 quo tempore Florētini nostri Pisas magnis

copiis obsidebant. Cùm enim Pisani obsidione cincti multis difficultatib. laborarēt: Veneti, in quorum clientelam ij sese dederant, non aliter auxilia adferri posse putabant, quàm si bellum auerterent, & in alium locum transferrent: & magnis copiis imperium Florentinorum alio loco inuaderent. Itaque Lamonam vallem ingressi, occuparunt Morradum vicum, & Castalioneam arcem, in alto colle positam, obsederunt. Florentini interim ab obsidione Pisana non discedendū putabant: quamobrem collecto nouo exercitu, eū Iacobo Quarto Appiano, & Rinucio comite Marliano, ducibus, Marradiis in auxiliū miserunt. Cùm eò peruenissent: Venetus exercitus relicta arcis, Castalioneæ obsidione, Marradium ipse quoque se contulit. Sed cùm iam per aliquot dies vicini fuissent bini exercitus, magna comitatus penuria vtrunque laborabat, & cæteris quoq; rebus necessariis indigebant. Itaque cùm neuter alterū ad prælium prouocare auderet, neque intelligeret quæ in alterius castris fierent, aut quib. indigerent: deliberatū constitutumque est in vtroque exercitu eodem die, de mouendis inde castris. Et Venetus quidē Berzigellam, Fauentiamque versus flectere decreuerat: Florentinus Cosaliam Mugelliumq; ducere volebat.

volebat. Cùm dies mouendis castris cōstitutus adesset: & impedimenta expedirentur, fortè in Florentinorum castra aduenit mulier quædam, vetula, paupercula, è vico Marradio, vt cognatos quosdam inuiseret, quos in Florentinorū castris se habere putabat. Ex hac cum Florétini duces cognouissent, Venetū quoque iam castra Marradio mouere: audaciores facti consiliū mutârunt & cōstitērunt: literisque Florentiam missis, significârunt, se coëgisse hostem inde discedere, & victoriam obtinuisse. Cuius rei benegerendæ occasio, ex sola ea re ipsis contigit, quòd priores animaduertissent hostium difficultates. Quod si idem nuntius prius ad Venetū, quàm nostrum exercitum peruenisset: idem iis vtique præstitisset, quod præstitit Florentinis nostris.

Pænane an obsequium magis necessarium sit, ad regendam populi multitudinem.

CAPVT XIX.

R Epubl. multiplici bello afflicta, dele- *Liuius*
cti Imperatores erant Appius Clau- *lib.10.*
dius & Volumnius Consules, ille in
Hetrumiam, iste in Samnium. Appius homo
superbus, & durus Imperator, multa

prælia locis, & temporibus iniquis cōmī-
 sit, nihil scitè aut fortunatè gessit: & iā pro-
 pè erat, vt neque dux militibus, nec mili-
 tes duci satis confiderent. Volumnius hu-
 manus, & erga militem benignus, rem tam
 feliciter gessit, vt ex sua prouincia Appio in
 auxilium vocaretur. Quæ cū ita sint, plus
 ad gubernandā populi multitudinē prodes-
 se videtur humanitas, & beneuolentia, quā
 crudelitas. Sed Cornelius Tacitus, & alij
 etiam aliqui contrarium sentire videntur,
 quod dicant, In multitudine regenda plus
 pœnam, quā obsequium valere. Ego ve-
 rò cenfeo distinctione quadā opus esse hīc,
 & quandoque seueritatem, pœnamq; ma-
 gis esse necessariam, quandoque obsequiū
 prodesse. Nam si gubernanda sit hominum
 multitudo, quæ alioquin tibi subdita non
 sit, sed ex ciuibus tuis constet, quales erant
 ciues Romani, qui eodem cum Patriciis iu-
 re utebantur: eam benignitate potius, atq;
 obsequio gubernare decet, quā pœnis
 coercere, & cogere. Nec decebat igitur
 Romanos Imperatores, quibus Imperium
 ad certum tempus demandabatur, ciues
 suos tanta acerbitate tractare: neque si id
 conarentur, commodè, vtiliterque facie-
 bant: nisi excellens alicuius virtus tanta
 esset, vt eius seuerissimis Imperiis omnes
 obediē-

obediendum censerent : vt cum Manlio Torquato factum nouimus. Qui subditis suis imperat in exercitu, ei ratio habenda est, ne insolentes fiant, & proinde pœna tunc, quàm obsequium, vtilior: quæ tamē interim ita moderata esse debet, ne odium conciliet: quod odium subditorum, Principi nunquam prodesse possit. Euitabit autē odium, maximè quidem, si à rapinis abste-
neat, ne sanguinem propter rapinam sitisse videatur. Nam cum aliàs cedes per se Principibus ingratae sint, extra magnam necessitatem: ob prædam rapinamque ad huiusmodi crudelitatem permoueri putantur, atq; ita incidunt in odium subditorum. Vt beneuolentiæ summa ratio habenda sit ab Imperatoribus, curandumque, vt ab hostibus etiam humani, bonique esse putemur.

Humanitatis vnicum exemplum ad Faliscos occupandos plus potuit, quàm magna vires.

CAPVT XX.

CVM Furius Camillus Faliscos aliquādiu obsedisset, & commissis aliquot præliis, voti compos fieri nō posset: accidit, vt Pædagogus quidam, cui demandati erant Principum ciuitatis aliquot libe-

ri, eos exercendi ludendique causa, ante urbem, ut pacis tempore consueuerat, produxerit. Quos ubi variatis sermonibus, lusuque à porta longius solito abduxisset: ubi res dedit, progressus inter hostium stationes, in castra Romana ad prætorium Camilli perduxit. Atque hic Faliscos se in manus Romanis tradidisse, inquit: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit, non ad similem, inquit, tui nec populum, nec Imperatorem scelesti venisti, cum scelesto hoc tuo munere. Denudatumque eum, manibus post tergum religatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgas eis, quibus proditorem in urbem agerent verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua vocato senatu, tanta mutatio animis iniecta est, ut qui modò efferrati ira odioque aduersus Romanos essent, legatos ultro ad poscendam pacem & dedendam urbem, ad illos miserint. Egregium sanè exemplum, quo discere queamus, Iustitiam fidemque aliquando magis commouere homines, quam ullæ vires, aut bellicæ machinæ id possint præstare. Ut urbes quæ tantis viribus occupari nequiverint, humanitate fideque hostium permotæ, portas ultro

Linus
lib. 5.

ultro aperuerint. Neque verò defunt in historiis alia quoque huiusmodi exempla. Nā cum etiam Pyrrhus armis Romanorum ex Italia depelli non posset, Fabritij liberalitate recessit, postquam nimirum ostendisset, quantam pecuniam repudiasset, quæ offerebatur à Pyrrhi familiari, ut illum veneno *Liuius* tolleret. Scipioni Africano quoque, nequam *lib. 26.* quam peperit tantam gloriam Carthago noua subito occupata, quantum attulit liberale illud facinus, quo captā Allucij Celtiberorū Principis sponsam, inuiolatam sponso restituit. Nā ad illius rei nuncium, vniuersa Hispania cōmota est, & P. Romani Iustitiā, fidemque colere cœpit. Est enim apud omnes gentes ita cōparatum, ut viri magni, atque excellentes, Iustitiæ cultum ament, liberalitatē fidemque expetant: quò fit, ut philosophi in doctrina de moribus, & vitæ Politicæ institutione, eadem hæc semper inculcent: & in describenda Principum vita, Historici hoc vnum videntur ante oculos positum habere, ut si quem laudare velint, eum iisdem hisce virtutibus exornatū fuisse demonstrent. Xenophon sanè in eo maximè laborauit, ut ostenderet Cyrum multas victorias humanitate & familiaritate quadam naturali comparasse: & quòd à superbia, luxuria, crudelitate, auaritia, cete-

risque huiusmodi vitiis, quæ humanam vitam contaminare solent, abstinuerit.

Vnde factum sit vt Annibal in Italia, vitiis, Scipionis virtuti contrariis, idem præstiterit, atque Scipio in Hispania?

C A P V T X X I.

HÆc cùm ita se habeant admirari licet eos Imperatores, qui contrario modo viuentes, tamen ad eundem finem peruenere. Nam hinc sequi videtur, quod neque ab humanitate neque iustitia victoriæ pendeant: cùm ex contrariis habitibus, liceat eandem laudem atque gloriam comparare. Neque verò longè petitis exemplis opus est. Ille idem Scipio, de quo paulò antè diximus, Hispaniam ingressus, fide, iustitia, humanitate, ac liberalitate, vniuersam eam prouinciam in sui admirationem, amoremque compulit. Econtrà autem Annibal, postquam in Italiam cum exercitu aduenisset, vitiis virtuti Scipionis contrariis, eadem præstitit, atque ille in Hispania. Nam crudelitate sua, perfidia, rapinisque effecit, vt breui temporis spacio, vniuersæ Italiæ vrbes ad illum deficerent. Quæ omnia, dum ipse mecum diligenter cogito,

cogito, ex variis causis oriri videntur. Primum enim videntur homines rerum novarum cupidi esse, non ij tantum, qui sub tyrannide viuunt, verum etiam illi, qui felici ac tranquilla pace fruuntur. Verum enim est, quod alias quoque monuimus, homines, vt rebus aduersis affliguntur, ita rursus secundis rebus luxuriari. Atque hoc nouitatis desiderium, portam aperire solet vnicuique, qui forti aliqua manu regionem quampiam ingreditur: vt eum, si peregrinus sit, adeant: si domesticus, etiam circumdant, foueant, & eius vires augeant. Parum videlicet curantes, num humanitate, iustitiaque, an crudelitate, in gerendis rebus, utatur. His accedit, quod homines non minus mali metu moueantur, quam boni cupiditate, ac spe: atque hinc fit, vt non minus ei obtemperent, quem metuunt, quam illi, quem diligunt: videnturque etiam magis dicto obtemperantes esse illi, quem timeant illi, quam ei, quem diligunt. Quæ cum ita sint, nihil interest ad laudem atque gloriam comparandam, hocne an illo modo egregius Imperator viuat. Nam si excellenti virtute præditus sit, magnam apud omnes existimationem sibi comparabit, qua delebuntur vitia, in utroque extremorum ab illo commissa. Huiusmodi fuit virtus cū

Scipionis tum Annibalis : qua obscurati, deletique sunt omnes errores, quos commiserunt, alter ut diligeretur atque amaretur: alter verò ut omnib. formidabilis esset. In utroque enim imperandi modo, mediocritas quædã est, & termini quidam obseruandi: quos si quis transgreditur, vehementer errat, vsque adeò, ut ex iisdẽ hisce causis vehementer periclitari queat. Nam qui in id nimium incumbit, ut ametur, & facilis, humanusque habeatur: contemptui hominũ facile seipsum exposuerit. Qui terrori esse vult omnibus, in odium incurrit. Mediocritatem qui in utroque seruare potuerit, is verò sapientiss. ac prudētissimus haberi debet. Sed quia id difficile est, insigni virtute opus erit in Imperatore, ut ea deleantur, quęcunque in utroque extremorum commissa fuerint vitia. Quę etsi in Scipione simul, atque Annibale esset: non potuere tamen, ne illi quidẽ semper cauere, quin vel nimia facilitas ei, vel huic extrema seueritas aliquãdo periculum crearet. Nam à Scipione defecerunt in Hispania, cùm amici multi, tũ magna exercitus pars, ob vnã illam causam, quòd cùm facilis, atque benignus esset, eũ nemo metueret. Nam ita cõparatum est inter homines, ut accepti beneficij pauci recordetur: itaque si quę occasio

sio

fio se offert, quæ utilis esse videatur: obliti
 beneuolentiæ Principis, ambitione sua in
 præceps aguntur. Quod cum sibi euenisse
 Scipio tunc animaduerneret, vel nolens co-
 actus fuit, eam seueritatem adhibere, quam
 prius studio, ac diligentia euitare conaba-
 tur. Annibalem verò, si quis putet, non de-
 disse poenas nimiae crudelitatis: is cogitare
 debet, Neapolitanos, & alios quosdā Ita-
 liæ populos, metu eius perfidiæ, ac tyran-
 nidis solum permotos, sese illi cum cæteris
 dedere noluisse, sed in fide Pop. Romani
 permanisse. Eadem verò ipsius crudelitas,
 atque perfidia effecit, ut eum P. Romanus
 tanto odio prosequeretur, quanto nullum
 vnquam hostem prosequuti sunt. Quod ut
 ita se habere intelligas, expende an nō Pyr-
 rhum cum exercitu Italiam vastatē, mo-
 nuerint periculi, quod ab illo impendebat,
 qui eum veneno tollere cupiebat? Sed An-
 nibalem semper odio prosequuti sunt, etiā
 inermem, & tandem interitus eius causa
 fuerunt: quod impium illum, perfidumque
 censerent. Hæc igitur illi ex perfidia, & cru-
 delitate mala euenerunt: sed eadē hæc cru-
 delitas, militem suum in officio continuit,
 usque adeò, ut quamuis exercitum habe-
 ret ex diuersis gentibus compositum: nun-
 quam tamen memoriæ proditum est, ali-

quam in ipsius castris, vel seditionem, vel rebellionem fuisse: quod insignis eius virtus, cum illa seueritate coniuncta, efficeret, ut omnibus terrori esset. Quæ cum ita sint, concludimus ad laudem & gloriam comparandam, ex rebus præclarè ac fortiter gestis, nihil referre, an insigni humanitate hincque Imperator omnia tentet, an verò seueritatem atq; duritiem adhibeat: dummodo insigni virtute, & rei militaris peritia excellat. Nam illâ teguntur errores, in utroque extremorum commissi.

Manlij Torquati duritiem, & humanitatem Valerij Coruini, eandem utriusque gloriam peperisse.

CAPVT XXII.

Bini fuerunt per idè tempus Romæ insignes Imperatores: T. Manlius Torquatus & M. Valerius Corvinus, pari gloria & rerum gestarum magnitudine: hostibus quoque pari modo terrori erant, & virtute eadem aduersus illos utebatur: sed in exercitu contrario ferè modo imperabant. Manlij imperia dura erant, quod neque delicta vlla condonaret, neque à labore unquam quiescere militem permetteret, Valerius humanus erat, benignus, familiaris mili-

militi, & ad ignoscendum facilis: utq; tantò magis obsequentem eum, atque obedientem haberet, neminem vnquam læsit: cùm, econtrà, Manlius filium securi percussisset, ut reliqui milites metu pœnæ magis essent obedientes. Sed in tanta animorum diuersitate, par vtrunque gloria parabatur, & ad Rempubl. eadem redundabat utilitas, aduersus hostes denique eadem parabantur facinora. Neutri miles vel pugnam detrectauit vnquam, vel quocunque modo, aut repugnauit, aut defecit. Idque in Manlio magis admiratione dignum videtur, cùm tanta fuerit eius imperij seueritas, ut non in præsens modò horrenda, sed in posterum quoque tristis exempli foret, ex qua factum, ut Manliana Imperia in prouerbium abierint. Quæ cùm ita se habeant, videndum nobis est, quæ Manlianæ seueritatis causa fuerit? Quid Valerium ea vten-tem facilitate ad res gerendas adiuerit? Cur idem præstiterint? & vtrum satius fuerit hunc, an illum imitari? Manlium si rectè, ut ab historico describitur, expendis: naturam fortem virum fuisse comperies, erga patrem ac patriam pium, & religiosum. Nam patrem à Tribuno plebis accusatum, vitæ suæ periculo liberauit, & cum Gallo singulari certamine pro patria pugnavit:

*Liuius
lib. 6.*

*Liuius
lib. 7.*

nec tamen id extra ordinem iniussu Imperatoris facere voluit: sed, cum vastæ magnitudinis ille Gallus in pontem prodiisset, & Romanum prouocaret, ad Dictatorem pergens, Iniussu tuo, inquit, Imperator, extra ordinem nunquam pugnaui, non si certam victoriam videam. Permittente Dictatore pugnavit, & hostem vicit. Tanta autem vir, si quando ad Imperium euehitur, omnes reliquos similes esse sibi cupit: & quia vir fortis est, res quoque fortes, atque arduas imperat, utque illæ fiant, sicut imperatæ sunt, adhibita seueritate efficit: quod res magnæ atque arduæ, non nisi seuerio imperio perficiantur: Ut igitur obediētes habeas eos, quibus tu imperas, recte imperare oportet: & in rectè imperando id spectare, ut proportionem obserues, quæ est vitæ tuæ, atque conditionis, ad vitam naturamque subditorum & pro illius modo metiaris rerum, quæ iubentur, magnitudinem, ac paruitatem: Ita quidem, ut si ea sit proportio magnitudinis tuæ, erga subditorum conditionem, ut iure hoc illis imperare possis, imperes: sin minus, abstineas. Rectè enim ac sapienter quidam pronunciabat: tamdiu per vim conseruari Imperium posse, quâdiu vis Imperātis maior esset, quàm eorum, quibus imperatur.

Nam

Nam cùm proportio hæc soluitur, maioresque esse incipiunt subditorum vires, quàm Imperantis : periculum imminere, ne Imperium istud amittatur. Res igitur magnas atque arduas imperare non debet is, qui non est vir magnus, ac fortis : Et arduas huiusmodi res si imperârit : nequaquam credere debet, subditos humanitate ac facilitate Imperatoris, motos iri, vt imperata faciant. Nam seueritate opus est, & metu pœnæ, vt res arduæ, atque difficiles obseruentur : à qua seueritate quicunque alienum se esse videt, cauere debet ab omni extraordinario imperio. Nam mites delictorum pœnæ legibus attribuuntur, sed atroces ab ipsius Imperatoris natura pendere creduntur. Manlium igitur cēsere debemus ad eam seueritatem, naturæ suę ductu, compulsus esse, quæ in Rebuspublic. persæpe necessaria est, ad emendandos ciuium mores, & leges quodammodo renouandas. Quod si quæ Respublic. tam fœlix esset, vt statis temporibus tales quosdam viros sortiretur, à quibus vitia publicè grassantia emendarentur, leges renouarentur antiquæ, & tollerentur illa omnia, quæ eam corrumpunt, & ad interitum ducunt : perpetua esse posset. Valerius Corvinus naturâ facilis erat, nec curabat, vt miles quic-

quam aliud faceret, quàm ea, quæ iam longa consuetudine in castris vsitata essent. Ea verò quia & salutaria erant, & minimè difficilia, non vrgebāt eum ad atroces pœnas infligendas: & si qui puniendi essent, ij ob ipsas leges, non Imperatoris duritiem, puniri sese putabant. Ex quibus omnibus accidebat, vt apud militem beneuolentiam simul, & auctoritatem sibi compararet. Ex quo factum est, vt quamuis diuersis vitæ institutis, atque Manlius vteretur, ad eundem tamen finem peruenerit: quod vtrique miles ex æquo obsequens esset; alteri propter atrocis pœnæ metum, alteri propter modestiam, & humanitatem, qua omnium illi conciliabantur animi. Et si quis horū alterum imitari desiderat, hoc vnum ante oculos positum habere debet, ne vel in eos errores incurrat, in quos Scipionem ^{suprà} incidisse docuimus; aut illos, quibus se Annibal contaminauit. Ad quos euitandos delendosque, vna singularis virtus cōducet. Hisce ita constitutis superest vt consideremus nunc, satiusne sit Imperatori, vt Manlium, an verò vt Valerium Coruinum imitetur? Qua de re non defunt in vtramque partem argumenta. Nam qui scribunt de viri principis institutione, Valerij mores Manlij moribus anteponunt: vt apud Xenophon-

nophontem cernere licet, qui Cyri humanitatem, totiusque vitæ rationem talem describit, qualem in Valerio Liuius commemorat, præsertim tunc, cum aduersus Samnites Consul profectus fuisset. Nā cum milites ad pugnam blanda admodum, ac facili oratione hortatus fuisset, ita de illo loquitur historicus: Non alius militi familiarior dux fuit, inter infimos militum, omnia haud grauatè munia obeundo, in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis: vincere aut vinci vultu eodem, nec quemquam aspernari, parem qui se offerret: factis benignus, haud minus libertatis alienæ, quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artib. magistratus petierat, iisdem gerebat. Sed idem hic Liuius tamen, qui Valerij facilitatem tantoperè laudauit: de Manlij seueritate quoque honestè & sentit, & scribit. Asserit enim atrocitatem illam pœnæ, filio irrogatæ, obedientiorem fecisse duci militem: utque vigilæ, custodiæ, & stationum ordinis intentior cura esset. Profuisse quoque eam seueritatem tunc, quando in prælium descensum est: ut faciliè conuenerit inter omnes Latinos, atque Romanos, qui eius pugnae memoriâ posteris tradiderunt,

utrius partis T. Manlius dux fuisset, eius
 haud dubiè futuram fuisse victoriam. Quæ
 cùm ita sint, difficile est pronunciare, vter
 alteri sit præferendus? Sed nobis tamen de
 hac quæstione sic pronuncian- dum videtur,
 vt dicamus: Eum Imperatorem, qui ciuis
 est liberæ ciuitatis, melius facere, si Manlij,
 quam si Valerij Imperia imitetur, quòd illa
 omnia publici boni causa ita administren-
 tur: ad priuatam vtilitatem verò minimè
 referantur: atque hinc, vt neq; clientes sibi
 parare queat talis Imperator ad opprimen-
 dam Rempub. neque sui ciues de illo quic-
 quam tale suspicari possint. Quæ autè im-
 perandi ratio publicum bonum maximè
 promouet: priuati commodi quàm mini-
 mam rationem habet: ea & Reipub. maxi-
 mè salutaris est: & Imperatori ipsi, qui vir
 bonus, & Reipublic. amans sit, vtilissima:
 cum vacet ab omni suspicione. Contrario
 modo se habent Imperia Valerij. Nam etsi
 idè ex iis fructus ad Rempub. redeat: multa
 tamen suspicari solent homines, de magno
 illa militum erga Imperatorem beneuolen-
 tia, ne aliquando ea in Reipublic. detrimè-
 tum, perniciemque referatur. Valerio ipsi
 certè nihil tale contigit, quod in vrbe non-
 dum corrupti essent ciuium mores, nec
 proinde consueti de suis Imperatoribus
 malè

malè suspicari. Præsertim si non tam longo tempore exercitui præessent: Quodd si autem exercitui is imperet, qui aliàs etiam Princeps sit, vt apud Xenophontem Cyrus erat: eum Valerio quam Manlio similiorem esse decet. Nam eò spectare oportet Principem, siue domi, siue in militia sit, vt suos habeat & obediētes, & sui amāntes. Obediētes erunt si illum videant esse egregiū, strenuum, legum ac disciplinæ militaris imprimis obseruatē. Amore verò eum prosequantur, si fuerit facilis in conuersatione, atque humanus, cæterisque virtutibus polleat, quibus Valerium simul, & Cyrum excelluisse nouimus. Neque vnquam cuiquam nocere potest hæc beneuolentia militum erga illum Imperatorem, qui alioquin est eorum princeps. Nam cum vnus ille rerum potiatur, vnum illum & amare debent, & vni illi parere. Sed aliter se habet res cum is in exercitu imperat, qui ciuis est eiusdem vrbs, cuius ciues sunt & sui milites. Nam hunc decet iisdem legibus ac magistratibus parere, quibus & ipsi parere coguntur. In Annalibus Venetorum legimus, cum eorum naues aliquando appulissent, & magna orta esset inter remiges, & populum discordia, vt ad manus pugnamque iam rediisset negotium: non potuisse iam

seditionem, vel per liſtores, vel ciues, vel
 vllos alios maſtratus ſedari: ſolo aduentu
 Petri Lauredani tandem, qui anno ſuperio-
 ri illorum Imperator fuiſſet, ſedatam eſſe:
 quòd eius iuſſu remiges à pugna quieuiſ-
 ſent. Sed eandem illam obedientiam remi-
 gum, tantopere ſuſpectum Lauredanum
 Senatui reddidiſſe, vt metu, ne quid aduer-
 ſus Rempub. moliri conaretur, eum poſt
 paucos dies carceribus incluſum, mortis
 ſupplicio affecerint. Itaque cùm hæc ita ſe
 habeant, ei Imperatori imitanda ſunt Vale-
 rij Imperia, qui etiam extra militiam Prin-
 ceptus eſt. Illi verò qui alicuius Reipub. ciuis
 eſt, nequaquam: quod nec ſibi, neq; Rei-
 pub. ſalutaris ſit. Reipub. ſalutaris eſſe non
 poteſt hæc imperandi ratio, quòd per eam
 Imperatori aditus ad occupandam tyran-
 nidem præparatur. Imperatori quoq; per-
 nicioſa eſſe ſolet. Nam etſi nil mali cogitet,
 ſeiſum tamen reddit ſuſpectum, & in pe-
 riculum coniicit. Sed Manlij Imperia viro
 Principi nequaquam conueniunt: Ciui ob-
 eſſe non ſolent, niſi rariſſimè: nimirum ſi
 fortè inſignis illa ſeueritas, cum tantæ vir-
 tutis exiſtimatione coniuncta fuerit, vt
 nimiam inuidiam pariat, quemad-
 modum Furio Camillo
 accidit.

Quibus

*Quibus de Causis Furius Camillus in
exilium pulsus fuerit?*

CAPVT XXIII.

QUOD superiori capite docuimus,
 Valerij Coruini Imperia, neque Pa-
 triæ, neq; Imperatori salutaria esse:
 Manliana autem Reipub. quidem vtilia: ipsi
 Imperatori nonnunquam ob inuidiã no-
 cere: id Furij Camilli exemplo, ita se habe-
 re satis commodè demonstratur. Erat enim
 is Manlio, quàm Valerio similior, vt milites
 eius virtutem admirarentur simul, atque
 odio prosequerentur, Liuius attestante. Nā *Liuius*
 magnanimus erat, prudens, in obeundis *lib. 5.*
 omnibus officiis militaribus diligens, & rei
 militaris peritissimus: quæ omnia efficie-
 bant, vt militi admirationi esset. Sed odium
 illi, apud plebem præsertim, conciliabat
 rursus, quòd seuerior in puniendis militum
 delictis foret, quàm remuneranda illorum
 virtute. Veientanam prædam à milite, post
 expugnationem eius vrbs, captam, æsti-
 mare coëgit, & decimam partem in publi-
 cum, ad vsus sacros conferre. Triumphum
 deinde duxit, supra consuetum modum,
 cùm in urbem curru, equis albis iuncto, in-
 uectus fuerit. Id enim populo non modò
 ciuile parum videbatur, sed ne humanum

quidem, Dictatorem Iouis, solisque equis æquiparatum: vt clarior, quàm gravior ille triumphus fuerit. Quo loco centere debemus, maximum momentum apud plebem habere, ad odium Principi conciliandum, si ab illo fraudetur emolumento aliquo insigni, iustoque. Nam qui semel re aliqua vtili spoliatus fuerit, nunquam deponere solet eius incuriæ memoriâ: præsertim cùm, ob necessitatem, subinde admoneamur rerum vtilium, quas semel amiserimus, easque magno cum direptoris odio expectamus. Secundum locû obtinet superbia, quæ liberis hominibus vehementer odiosa esse solet. Nam etsi nemini noceat, ferre tamen eam non possunt liberi homines: Itaque ab ea cauere debent viri excellentes, perinde vt à scopulis in mari, quod odium pariat. Nemo autem sapiens odium aduersus se concitare debet, sine insigni aliqua causa.

Roma ad seruitutem redacta est, Imperiorum prorogatione.

CAPVT XXIIII.

REIPVB. Romanorum formam, si quis accuratè intueatur, is deprehendet, primariâ illius interitus causam, ex Agrariis contentionibus, & magistratuum

tuum prorogatione ortam esse. Quibus
 morbis, si in tempore prospectum fuisset:
 diuturnior esse publica libertas potuisset,
 magisque pacata. Nam etsi ob prorogata
 imperia, seditiones Romæ ortæ nullæ vi-
 deantur: cōstat tamen eos, quib. prorogati
 fuere magistratus, ad tantam auctoritatem,
 potentiamq; peruenisse, quæ publicæ liber-
 tati perniciosa fuerit. Equidem si omnes,
 quibus aliquando continuati magistratus
 sunt, L. Quintio similes fuissent: nullum ex *Liuius*
 ea re periculum creari publicæ libertati po- *lib. 3.*
 tuisset. Nā cū inter Plebem ac Patres cō-
 tentiones essent, & plebs eosdem Tribu-
 nos (quod aptos illos ad resistendum pa-
 trib. putarent) in sequentem annū denuo
 creasset: & Patres ob eandē causam Quin-
 tio Consulatum prorogare vellent: restitit
 ille vehemēter, nec passus est vt Patres ple-
 bem, in re quæ mali exempli esset, imita-
 rentur, magnaque cōtentione obtinuit, vt
 noui Consules crearentur. Hunc si cæteri
 ciues Romani fuissent imitati, nequaquam
 pessimo exemplo, antiquum de cōtinuan-
 dis magistratibus Senatuscōsultum soluis-
 sent: neque etiam ex hac magistratuū con-
 tinuatione, ad prorogationem Imperij
 ventum fuisset, quæ res perniciem Reipub.
 attulit. Primus, cui Imperium prorogatum

est Romæ fuit P. Philo. Nam cum is Palæopolim obsideret, & sub finem Consulatus sui, videretur in manu victoriam habere: nullum illi successorem miserunt, sed prorogato Imperio, eum Proconsulem renuntiârunt. Sed hæc res, etsi publici boni causa à Senatu decreta fuisset, tamen successu temporis in pessimum exemplum abiit, & Reipub. tyrannidem induxit. Nam quantò magis procul ab vrbe bellum gerendū erat, tantò magis necessaria videbatur ista Imperij prorogatio: Hinc autem factum, vt pauciores ciues Romani, in re bellica excellere potuerint, cum pauciores Imperatores fierent: omnisq; belli gloria ad paucos quosdam, quibus Imperia prorogabantur, rediret. Præterea facile poterat is Imperator, qui egregio exercitui lōgo tempore imperasset, eum sibi deuincire, vt Senatus P. Q. Romani quodammodo oblitus, solos Imperatoris fasces agnosceret. Nam ob hæc causas factum est, vt & Marius, & Scylla exercitum aduersus Rempub. comparare potuerint, & Caius Cæsar ipsam Rempub. inuadere, & occupare. Quæ mala nunquā accidissent S. P. Q. Romano, si illa magistratum, & Imperiorum prorogatio nō in vfu fuisset. Quod si obiicias, non potuisse res tantas geri à Populo Romano, in locis tam

remo-

remotis ab vrbe, nisi cōtinuati fuissent Imperatorib. magistratus : Ad id ego respondeo, tardiùs quidem tantum Imperij fastigium fortè potuisse occupari : sed idē illud postea durabilius fuisse; nec tam citò potuisse Monarchiam, sublata publica libertate, introduci.

De Quintij Cincinati, & multorum aliorum ciuium Romanorum paupertate.

CAPVT XXV.

ALio loco à nobis disputatum, & ostensum est, ad publicam libertatem in Repub. cōseruandam, plurimum interesse, ne ciues opibus admodum augeantur. Id, vtrum aliquo statuto Romæ cautum fuerit, aut quodnam illud esset, ignorare me fateor : præsertim cū leges agrarias toties oppugnatas esse nouerimus. Sed hoc tamen constat, circa annum quadringentesimū à condita vrbe, plurimos Romanorum ciuium pauperes fuisse. Nec verisimile est aliā huius causam, quàm quod paupertas nemini obstaret, ad honores & magistratus quoslibet adeundos. Virtutis ratio habebatur solūm, eaquē expetebatur in deligendis magistratibus & muneribus

*Liuius
Eb. 5.*

distribuendis, quacunque tandē seu domo, seu casula habitaret. Quæ res efficiebat, vt opes diuitiæque contemnerentur. Hæc ita se habere, vel vno hoc exemplo apparuit. Cū Minutius Cōsul aduersus Æquos bellum gerens, ab iis circumuentus, & obfessus esset: tantaque iam in vrbe Roma trepidatio foret, ac si mœnia obsiderentur, ad id remedium ventum est, quod rebus afflictis vnicum habebant, vt Dictatorem L. Q. Cincinnatum, consensu omnium dixerint. Hic verò, vt Liuius ait, operæ precium est audire, qui omnia præ diuitiis humana spernunt: neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nili vbi effusè affluant opes. Spes vnica imperij P. Romani L. Q. Cincinnatus, trans Tyberim quatuor iugerum colebat agrum. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cū araret, operi certè agresti intentus, salute data inuicem redditaque: rogatus, vt, quod bene verteret ipsi Rei que pub. togatus mandata Senatus audiret: Admiratus togam properè è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet, qua, simul absterfo puluere, ac sudore, vbi velatus processit, Dictatorem eum gratulantes consalutant: in urbem vocant, & qui terror sit in exercitu exponūt. Ille in urbem veniens, collecto mox exercitu,

citu, Minutium liberauit, Æquos, à quibus
 obsidebatur, spoliatos omnibus rebus, nu-
 dos sub iugum misit: prædam ingentē suis
 tantum militibus diuisit: Cōsularem exer-
 citum ipsumque Consulem increpans. Ca-
 rebis, inquit, prædæ parte ex eo hoste, cui
 propè prædæ fuisti: & tu Minuti, donec
 Consularem animum incipias habere, non
 consul deinceps, sed Legatus his legioni-
 bus præeris. Idem hîc Dictator, Magi-
 strum equitum in hac expeditione dixit,
 L. Tarquinius Patriciæ gentis, sed qui,
 propter paupertatem stipendia pedibus fe-
 cisset, bello tamen primus Romanæ in-
 uentutis esset. Usque adeò non obstabat iis
 temporibus virtuti paupertas: ut viro for-
 ti, atque egregio Quintio Cincinnato, sus- *Liuius*
 ficerent ad victum quatuor agri iugera. *lib. 18.*
 Attilij Reguli temporibus, etiam fuisse vi-
 detur ciuium Romanorum eadem pau-
 pertas. Nam cùm is in Africa contra Carth.
 feliciter bellum gereret, petiit à Senatu, ut
 liceret sibi redire in Italiam, & villam,
 quam mercenarij deuastâssent, restaurare.
 Eam igitur frugalitatem Pop. Romani ad-
 mirari debemus, qui non opes ex bello,
 sed laudem atque gloriam quærebant:
 prædam in ærarium conferebant. Quod si
 ex bello opes quærere studuissent, parum

curâisset ille, qui in Affrica militabat, num agri illius Romæ rectè colerentur an non? Modestiam autem & magnanimitatem ciuium Romanorum, quis non euehat ad cælum vsque? qui cum exercitui præficerentur, maiores se quolibet Rege censebāt. Non reges illos, non populi aut Respub. vllæ terrebant. Domum reuersi, ac deposito magistratu, deinde humiles erant, parci, ad rem attenti, & exiguorum prædiorum assidui cultores: magistratibus obsequebantur, maiores suos in honore habebant, & reliqua modestorum ciuiū officia tam diligenter obibant, vt quis magnopere admitteretur, in iisdem animis tantam mutationē esse potuisse. Durauit hæc ciuium Romanorum frugalitas, vsque ad tempora L. Pauli Æmilij: quæ vltima fuit ætas Reipub. felix, faustaque. Nam idem comparata ingēti præda, ærarium ditauit: parum curans, si interim ipse consueta fortuna contentus esse cogeretur: vsque adeò enim nullus ob paupertatem contemptui habebatur, vt cū generum, qui in eo bello præclaram operā Reipub. nauâisset, argenteo vase donâisset: id primum argentum fuerit, quod in illam domum prius vnquam peruenisset. Quo loco non incōmoda occasio se offerret, de paupertate differendi, & ostendendi, illā longè v-

gè vtiliorem humano generi, magisque salutarem extitisse, quàm opes: quod ob illam multæ præclaræ artes inuentæ excultæque fuerunt: quas opes & luxus postea perdere consueuerunt. Sed cùm de eadem hac re, à multis hominibus aliàs quoque sit disputatum: hoc loco eam non amplius attingemus.

Propter mulieres, magnos sæpe motus excitari.

CAPVT XXVI.

A Pud Ardeates semel orta ciuilis discordia est, inter Plebem & Optimates, eò quod Virginem plebei generis, forma maximè conspicuam bini peterent Iuuenes: Alter virgini genere par, ad id tutorum opera vtebatur: alter nobilis, sola forma captus, quem adiuuabant Optimatum studia: idem hic matris iudicio superior erat, quæ splendidiss. nuptiis iungi puellam cupiebat. Cùm discordia hæc intra parietes componi nequiuisset, in ius vētum est. Postulato audito matris, ac tutorum, magistratus secundum parentis arbitrium datius nuptiarū. Sed tutores de iniuria decreti palàm concionati in foro, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. Aduersus quos infestior coorta Optimatiū

Liuius lib. 3.

acies, sequitur incensum iniuria iuuenem. Fit prælium atrox. Pulsa plebs, armata ex vrbe proficiscitur, & colle quodam occupato, in agros Optimatum cum ferro, ignique excursions facit: euocataq; opificum multitudo ad spem prædæ, urbem obsidet. Parum vtrique parti domi armorum bellique visum est. Optimates Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, Plebs ad expugnandam Volscos exciueret. Priores Volsci venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecerunt. Eos paulò post sequuti Romani, firmiori munimento circumuallârunt, quâ ipsi urbem. Victi tandem Volsci, à Romanis sub iugum missi sunt, & Ardeæ res compositæ, principibus eius seditionis securi percussis. Quo loco obseruare decet, memorabile exemplum turbarum, quæ mulierû causa excitantur, quod multa talia in Rebus pub. subinde & oriantur, & dudum orta sint, quæ à paruis initiis cœpta, magnas turbas tandem dederunt, & quandoque amittendi Imperij causa extiterunt, Veluti stuprum Lucretiæ illatum Tarquiniis, & tentata Virginiae pudicitia, Appio, cæterisque Decëuiris. Animaduertit Aristoteles quoque id in Politicis, itaq; inter primas causas eiectionis tyrannidis, censet referendas esse iniurias, quæ mulierib. vel per stuprû, vel per adul-

adulterium inferuntur: de qua re nos quoque suprà docuimus, cùm de Coniurationibus disputaremus. Itaque vel imprimis prouidendum erit in Reipub. gubernatione, ne quid tale oriatur: & si quid tale iam ortum sit, vt ei remedium adhibeatur, antequam morbus tam altas radices agere queat: ne quod Ardeatibus accidit, nobis quoque euenire magno nostro malo contingat.

Qua ratione componenda sint ciuiles discordie: Falsumq; esse quod quidam dicunt, melius sub imperio tuo conseruari posse ciuitatem seditionibus laborantem, quàm concordem.

CAPVT XXVII.

IN reconcilianda ciuitate, discordiis ciuilib. laborante, imitari debemus Consules Romanos, & modum obseruare, quo Ardeatum res, seditione turbatas, cōposuerūt: principibus eius seditionis securi percussis, & eorū bonis in publicum redactis. Tres enim in vniuersum sunt modi, quibus cōponuntur in ciuitate res, seditionibus ciuilib. turbatę: quod earū principes aut è medio tollendi sint, vt apud Ardeates factum est: aut in exilium pellendi: aut

ad pacem cum aduersariis faciendam cogendi, & indicta pœna, ne se mutuo lædāt, prohibendi. Sed ex omnibus tribus deterior, aut sane minus utilis est postremus: quod omnino fieri nequeat, vt partes, quæ multis vtrique cædibus, iniuriis quæ exacerbate sunt, pacem eam seruent, ad quam coactæ sunt per vim. Nā cum singulis diebus sese mutuo & videant, & audiant, & inter sese conuersentur, ab iniuriis abstinere non possunt: cum subinde causæ quædā incidere soleant, quibus ad iram, vindictamque permoueantur. Exemplo sit nobis ciuitas Pistola, quæ ante quindecim annos tota in Panciaticos & Cancellarios diuisa erat, ita vt armis quoque inter sese geminæ hæ factiones certarent: eo quæ tandem rediit res, vt neque à cædibus, neque rapinis abstineretur, sed domos etiam alij aliis diruerent. Florentini igitur, quibus curæ erat, vt eorum res componerentur, tertio modo utebantur, & pacem inter partes facere conabantur: sed interim maiores vtrunque iniuriæ subinde inferebantur, donec experientia ipsa edocti, seditionū principes partim in exilium mittere, partim carceribus mancipare inciperent: quo modo sedati sunt motus illi, & pax in hodiernum vsque diem durauit. Sed longè satius fuisset pro-

proculdubio, si statim ab initio. principes illorum motuum sustulissent: Neque verò vlla alia de causa, aut tunc à nostra, aut aliàs ab aliis Rebuspub. negligitur hæc ratio cōponendarum seditionum, quàm quòd sæueritatem quandam, & animi magnitudinem requirat: quæ in infirmis Rebuspub. non faciliè inuenitur. Sed hi sunt errores principum virorum, qui disceptandis huiusmodi controuerisiis præficiuntur, ex eo utique dependentes, quod ad mores, & consuetudines antiquorum, parum in huiusmodi negotiis respiciant. Usqueadeò enim sunt pusillanimes, ob prauam quandam educationem, vt existiment veterum exempla aut crudelia esse, aut nimis difficilia. Et à veritate discedentes, in prauas quasdam opiniones incidunt: ex quarum præscripto de rebus arduis postea iudicant, non sine magno Reipub. detrimento. Tale est, quod per idè tempus Principes nostræ ciuitatis iactabant: oportere urbem Pistolam sub Imperio nostro conseruare, per ciuium discordias: quemadmodum Pisanam, per propugnacula, & arces. Vtrumque autem absurdum est. Et de arcibus quid sentiendum antè docuimus. Nunc dicimus, factiones ciuium nequaquam prodesse, neque moderatoribus urbium, neque Prin-

cipibus ac dominis earum, ad illos melius
 vel compescendos, vel in officio continen-
 dos. Primum enim, cum naturâ hominib.
 insita sit quædam inconstantia: nunquam
 fieri poterit, ut quæ factiones à te nûc pen-
 dent: semper eodẽ modo erga te sint affe-
 ctæ: cum modò hunc, modò illum fautorẽ,
 patronumque expetant. Quòd si quæ sunt
 igitur partes, in ciuitate factionibus labo-
 rante, quæ non tibi confidant, aut à te lēsas
 esse se putent: eæ prima belli occasione ad
 hostem tuum deficient, causaque erunt, ut
 totam urbem amittas. Si ea ciuitas quæ fa-
 ctiones habet, sub imperio sit liberæ alicu-
 ius Reipub. lōgè maiora adhuc mala orien-
 tur: quòd singulæ factiones, suos patronos
 in Repub. quæ illis imperat, quocunq; tan-
 dem modo prehensare, munerib. corrup-
 pere, aut aliis officiis sibi deuincire cona-
 buntur. Ex quo id certè consequetur, ut in
 Rempub. quę imperat, etiam sensim intro-
 ducantur discordiæ ciuiles: quæ subinde
 cum magistratuum commutatione, de vno
 ciue in alium serpent: ut neque subdita ci-
 uitas vnquam verè amica esse possit ei, sub
 cuius Imperio continetur: neque ipsius im-
 perantis Reipub. ciues, vnquam vera certa-
 que tranquillitate fruantur. Animaduertit
 id Blondus in Historia Florentinorum no-
 strorum:

strorum : quos, inquit, dum Pistolensium res
 seditionib. turbatas componere voluerunt,
 in suam Rempub. discordias ciuiles transtu-
 lisse. Anno Salutis nostrae M.D.I. defecerat
 à nostra Repub. Aretium: & Vallem Tybe-
 rinam, Ciamamque vniuersam, occupaue-
 rant Vitellij simul, & Valentinus dux. Ob
 quam causam misit in Italiam Galliae Rex
 Lantij dominum, vt Florentinis haec loca
 restituenda curaret. Is verò vt erat vir sapiens,
 cum singula loca obequitando, ubiq; inue-
 niret quosdam, qui se Marziocae factionis
 esse dicerent: vehementer factiones hasce
 vituperabat: & nunquam laturum Galliae
 Regem assererat, vt in aliqua vrbe ciues a-
 liqui se factionis alicuius esse pronuntiarèt
 ne Regiae quidem. Nam si qui sint Regiae
 factionis: sequitur alios esse Regi aduersa-
 rios. Non vult autem Rex aliquos sibi ad-
 uersarios, sed omnes amicos, & charos esse,
 cum sibi, tum inter sese, nec patitur vllas
 esse factiones. Quod igitur quidam princi-
 pes existimant, aliquas Imperij sui vrbes;
 non posse domari, nisi per factiones ciuium:
 id certum est eorum imbecillitatis indicium.
 Nam cum per vim eas compescere ne-
 queant, ad hasce artes sese conuertunt: quae
 pacis tempore aliquid profunt, sed cum
 bella ingruunt, planè sunt perniciosae.

*Observandas esse ciuium Actiones: quandoq; enim sub specie p*ri*u*at*i alicuius officij, latere tyrannidis principium.*

CAPVT XXVIII.

*Liuius
lib.4.*

CVM aliquando fame ciuitas laboraret, Sp. Melius ex equestri ordine pr*ae*diues, rem vtilem pessimo exemplo est aggressus. Frumento nanque ex Hetruria, priuata pecunia co*em*pto, largitiones eius facere instituit, plebemq; hoc munere delinire: vt eam, qu*ac*unq; incederet, supra modum hominis priuati, secum traheret, haud dubium Consulat*u* despondentem. Et quoniam Consulatus eripendus esset inuitis Patribus, de regno cogitare, quod id vnum dignum tanto apparatu consiliorum pr*ae*mium foret. Sed c*um* patet factum iam esset, tela in domum Melij conferri, eumq; domi conciones habere, ac non dubia regni c*on*silia esse: Senatus Dictatore electo, eius vim, consiliaq; oppressit. Memorabile exemplum, vt obseruemus, pers*ae*p*e* euenire posse, vt qu*ae* bona, piaq; officia videantur, ea in Reipub. perniciem conuerti posse, nisi remedium in tempore adhibeatur. N*on* possent equidem Respub. neque gubernari, neque consistere, absque pr*ae*potentium, ac magnorum viro-

virorum auxilio : eadem verò potentia , & existimatio virtutis, instrumentum esse solet quibusdam ciuibus, ad tyrannidem occupandam. Quamobrem diligenter prouidendum in Repub. vt cùm magnates, clarosque viros habere oporteat, non nisi ex iis rebus ciues potentes existimationem, laudemque comparare possint, quæ Reipub. vtilis, ac salutare esse queant. Modi igitur expendēdi sunt, quibus auctoritatem sibi, & existimationem comparare ij ciues possunt, & prouidendum quīnam à publicis officiis, muneribusque dependeat? aut priuata ambitione nitantur? Ex officio publico laudem comparant sibi ciues potentes, cùm ad munus aliquod publicum adhibiti, id benè administrant, & publico bono benè consulunt, siue in bello, siue in pace res gerantur. Quæ verò auctoritas, & existimatio his modis comparantur, Reipub. salutare sunt : debetque non modò non prohiberi quisquam, ab hac ratione laudis, & gloriæ comparandæ : verùm etiam propositis potiùs præmiis inuitari. Illam verò existimationē formidare in Repub. oportet, quàm priuata ambitione ac largitione affectare solent ciues aliqui, quemadmodū Sp. Melium fecisse modò docuimus: & alij quidam præpotentes atq; ambitioni ciues,

etiamnū facere cōsueuerunt, qui vt clientes habeāt, per quos suo tempore innouare, ac perturbare Remp. possint, multis beneficiis plebē sibi deuinciunt. Itaq; legib. institutam, munitamq; Rempub. esse oportet, quib. impediuntur, arceanturq; huiusmodi ambitionum hominū conatus: Et econtrā, prēmia ijs proposita sint, qui ex re benē gesta autoritatē, & gloriam merentur. Romæ certē iis, qui in bello se benē gessissent, triumphī pro amplissimo prēmio concedebantur, & alij item honores alijs dabantur, pro ratione rerum ab ipsis gestarū. Ad compescēdam verò ambitionē eorum, qui Rempublicam quocunq; modo perturbare conarentur: summū remediū erat in publicis accusationibus positum, quod diem dicere coram populo liceret, cuiq; vel potentissimo ciui: Et si minus huiusmodi accusationes aliquādo sufficerent, ob plebem largitionibus corruptam: ad Dictatoris absolutum, summūq; Imperium confugiebant, qui regia quadā potentia hosce motus cōpescēbat, & tranquillitatem Reipub. comparabat: vt in eiusdem Spuriij Melij casu factum est, de quo paulò antè docuimus. Quod si quādo enim huiusmodi siue conatus, siue facinora impunē ferātur, ita cōmouetur Respub. vt vix restitui, sanariq; possit.

Populi

Populi errores plerunque à principibus dependere.

CAPVT XXIX.

VIRI Principes nequaquã iniquè ferre debent delicta subditorum, aut iis grauitè infensi esse propter illa: sed existimare se causam esse eorũ: siue propter negligentiam exigendæ pœnæ: siue quod iisdem vitiis ipsi quoque contaminati sint. Neque verò opus est lōgè petitis exemplis id probare, ætatem nostram intueamur, & consideremus, qui populi ob rapinas ac latrocinia maximè celebres fuerint. Videbimus enim eorum principes iisdẽ vitiis contaminatos fuisse. Antequam è Flamminia, Æmiliaque pellerentur ab Alexandro VI. pontifice Reguli ij, qui illã sub Imperio habebãt: erant eæ regiones latrociniis plenæ. Nã & cædes, & rapinæ quotidie frequentiss. erant. Quæ res nequaquam ex natura loci, vt quidam per id tempus putabant, sed principum malitia oriebantur. Nam cùm essent pauperes, & nihilominus splendidè, ac magnificè viuere vellent: omnis generis prædas, rapinasque excogitabant. Nam vt de cæteris artibus taceamus: hæc insignis erat illorum malitia, quod cum lata lege quippiã publicè interdixissent: ipsi deinde

primi erant, qui in latam à se legem peccarent, vt cæteros inuitarent. Neque etiam cæterorum, qui in eandem legem deliquissent, quenquam puniebant, donec esset magnus illorum numerus: ac tunc demum, non iustitiæ conseruandæ causa, sed prædæ dulcedine permoti, pœnas ab omnibus simul grauissimas exigebant. Ex qua re hoc sequebatur absurdum, vt expilati assiduè illis mulctis homines, ad paupertatem redigerentur: atque hinc impellerentur ad vexandos alios, quibus existimarent se viribus esse superiores: quo quidem modo vitia non emendabantur, sed ad ea homines instituebantur: dependebantque hæc omnia ex praua eorum Regulorum natura. Hisce simile est quod Liuius narrat, de legatis Pop. Romani ad ferendum Apollini donum, ex præda Veientana missis. Nam cum hi, naui longa Siculum fretum præteruecti, in piratas Liparense incidissent, Liparas deuecti, ex more eius ciuitatis, tamquam res publico latrocinio parata, diuidendi erant inter ciues vnà cum dono, quod secum ferebant, nisi Timasitheus quidam, qui eo anno in summo magistratu erat, Romanis, quàm Liparensis, similior, Legatorum nomen, donumque, & Deum, cui mitteretur, & doni causam, veritus esset ipse,

*Liuius
lib. 5.*

ipse, & multitudinem, quæ regenti semper similis est, eadem hac religione impleuisset, legatosque tutatus, cum præsidio, Delphos usque fuisset prosequutus. Nam hinc quoque euidenter cernis, ciuitatem Liparensum rapinis, cædibusque sub prioribus magistratibus assuetam, Timasitheï tamen auctoritatem sequutam, à sacrilegio abstinuisse: ut verissimum sit, quod Laurentius noster Mediceus in ore habere solebat, ex Oratore illo Romano petitur: Talis est ciuitas, quales sunt Principum mores.

Arcendam esse inuidiam, si quis auctoritate sua in Rempub. boni quippiam introducere cupit. Et quæ sit ratio urbem defendendi aduersus hostes.

CAPUT XXX.

Post captam à Gallis urbem, eademque; *Liuius*
Camilli virtute recuperatam: desierat *lib. 6.*
iam vlla contemni bella. Itaque cum Latini, Volsci, Hernici, Antiates, Hetruriaque omnis in armis esset: Senatus diis gratias agere, quod Camillus in magistratu esset. Dictatorem namque eum dicendum fuisset, si priuatus esset. Sed cum foret tribunus militum consulari potestate: quinque illius

collegæ, fateri regimē omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in vno viro esse, sibi quē in animo destinatum, Camillo submittere Imperium, nec quicquā de sua maiestate detractum credere, quod maiestati eius viri concessissent. Camillus pro tanto collegarum obsequio, & talibus senatus de se iudiciis gratias egit, annisurum se, vt conceptam tanto ciuitatis cōsensu de se opinionem, cōstantem efficiat. Circumfederali urbem Romanam inuidia, & odio finitimorum: itaque pluribus exercitibus opus esse. Te igitur P. Valeri, inquit, socium Imperij cum legionibus aduersus hostem duco. Te, Q. Seruili, altero exercitu instructo parato quē, in vrbe castra habere placet, intētum siue Hetrusci, siue Latini, aut Hernici se mouerint. Tertius exercitus ex Causoriis, senioribus quē scribatur à L. Quintio, qui vrbi mœnibus quē præsidio sit. L. Oratius arma, tela, frumentum, quæ quē belli alia tempora poscent, prouideat. Te, Serui Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum quē omnium urbanarum facimus. Patres cum Tribunos militū cernerēt tam concordibus animis iunctos, vt parere iuxta atque imperare parati forent, optimē de bello, pace, vniuersa quē Repub. sperare.

Nobis

Nobis verò ex hoc exemplo discere licet, quantum Reipub. prodesse queat, vnus aliquis vir excellēti virtute præditus, si ea tanta fuerit, vt omnem inuidiā superare queat. Præterea non posse cuiusquā Virtutem tantam esse, quæ multum Reipub. prosit, vbi obstant inuidi illius conatib. & gloriæ, Euitandam igitur, extinguēdamque inuidiam, contra illos excitatam, qui patriæ vehemēter prodesse cupiunt, idque duobus potissimum modis fieri posse dicimus. Nam in re difficilī, atq; ardua primum, vbi omnes periclitari se cernunt: deposita omni ambitione, ad eum confugiunt, ei que sponte obediunt, cuius spectata virtus iuuare posse videatur. Sic enim Camillo accidisse vidimus, qui cū ter prius Dictator fuisset, semperque se egregium Imperatorem, & Reipub. amantem ostendisset: sui verò commodi rationem non habuisse, & publico bono tantum incubuisse videretur, talem de se opinionem suis ciuib. præbuerat, vt Imperij ipsius magnitudinem, atque potētiam nemo formidaret, nemo inuideret, nec quicquam de sua maiestate detractum credebant, quod maiestati eius viri cōcessissent. Alter extinguendæ inuidiæ modus est, qui fit sublati inuidis tuis, siue fato naturali, siue per vim. Idque vsurpari solet

tunc præsertim, cùm cernis tantam esse inuidiam, vt conatibus suis obstare nunquã definant, quamuis ij Reipub. maximè salutare futuri sint. Non desunt enim, qui tanta inuidia laborent erga viros excellentes, in vrbibus iis præsertim, quibus corrupti sunt mores ciuium, vt malint vel patrię interitum cernere, quàm virtuti & glorię eorum fauere, per quos illa conseruari posset. Neque vllum aliud esse solet remedium aduersus tantam inuidiam, quàm sublati huiusmodi hominibus inuidis. Quod si igitur tam fortunatus esse possit quispiam, vt naturali fato illi tollantur, qui obstant suæ virtuti: is sine cædibus, aliisque vllis motibus tantum malum euincere potest, & suæ virtutis specimina edere, pro salute patriæ. Si tam faustus fortunatusque esse nequeat: de alia ratione cogitandum est, qua impedimenta virtutis tuæ è medio tollantur: idq; longè priùs faciendum, quàm vllum singulare virtutis exemplum edere possis. Hæc ita se habere vel ex sacris historiis comprobatur. Nam antequam Moses Dei Opt. M. iussu leges suas ratas facere posset, & id expedire, quod ille in mādatis habebat, quā plurimos homines sublatos esse oportuit, qui inuidia commoti, eius obstabant conatibus. Hanc necessitatem præclarè agnoscebant,

ſcebant, cùm Hieronymus noſter Sauana-
 rola, tùm Petrus Soderinus Florentiæ. Sed
 Monachus eam euincere non potuit, cùm
 illi autoritas & potentia deeſſet: neque ab
 iis ſatis intelligeretur, qui illi auxilio eſſe &
 potuiſſent, & debuiffent: Non deſuit ille ta-
 men officio ſuo, vt ex ipſius Concionibus
 apparet, quibus inuehit contra ſapientes
 huius ſeculi. Nam hoc modo nuncupat in-
 uidos illos, qui ipſius doctriinæ, & vitæ in-
 ſtitutis obſtabant. Soderinus verò fore ſpe-
 rabat, vt beneficiis aliquando, ac recta vi-
 uendi ratione hos ſcopulos ſuperaret, præ-
 ſertim cùm & iuuenem ſe adhuc eſſe intel-
 ligeret, & nouos ſubinde clientes, amicos-
 que conciliari ſibi cerneret: Itaque ab om-
 ni violento motu cauebat, ignorans, quòd
 vbi tanta hominum malitia obſtat, fruſtra
 expectatur comoda rerum gerendarum
 occaſio; quòd maligni illi homines nullis
 neque donis, neque officiis placari poſſint.
 Vterque horum igitur interiit tandem, al-
 ter, quòd inuidiam ſuperare nequiuiſſet:
 alter quòd eam, vti conueniebat, oppugna-
 re in tempore neſciuiſſet. Hæc in Camillo
 obſeruari hoc loco oportet; quemadmodũ
 etiam ratio, quam in defendenda vrbe ob-
 ſeruauit, non in aliũ finem proculdubio
 expreſſa ab historico, quàm vt exemplum

haberemus ad imitandum. Voluit Camillus exercitum à se conscriptum, in vrbe castra habere, ad eius custodiam. Quamuis enim ciues illi aliàs homines bellicosi essent, & imminente necessitate arma capere potuissent: satius tamen putauit tantus Imperator, in rebus præsertim afflictis, vt antequam ex vrbe exercitum educeret in hostem, domi omnia parata essent scriptique milites, quibus noua, si quæ orirentur, pericula propelli liceret: nec cōcedendum, vt tandem, cū necessitas vrgeret, tumultuariè homines ad arma vocare oporteret. Id enim sapienti Imperatori vnice cauendum, ne ad vrbs defensionem, tumultuario quodam modo ciues vocare necesse sit: sed prouidendum longè priùs, vt singuli ad certa quædam munia obeunda, certis locis atque temporibus decreti constitutiq; sint: cæteri verò omnes intra suas ædes contineantur, easque solas defendant, cæteris actionibus sese nequaquam immisceant. Nam qui secus faciet, urbem aduersus hostem, eam oppugnantem, nequaquam commodè defendet.

Respu.

*Respublic. potentes, & viros excellentes,
sibi semper similes esse, quacumque
tandem fortuna aspires.*

CAPVT XXXI.

INTER cætera, quæ à M. Furio Camillo, ceu virtutis certa argumenta, dicta factaq; memorantur, illud etiam fertur, quod milites ad prælium hortatus, dixerit, Romanos semper eosdem esse, ac similes sui: sibi verò neque Dictaturam animos vnquam fecisse, neque exilium ademisse. Nobis igitur discendum hinc, quod viri excellentes semper eodẽ modo affecti sint, quacumque tandem fortuna fruantur. Neque enim aut secundis rebus efferuntur, aut aduersis magnopere deterrentur: vt fortuna in iis nihil habere dominij videatur. Contrario modo agunt pusillanimes viri, atque viles. Nam rebus secūdis vsque adeò superbiunt, & efferuntur, vt inebriati prospera illa fortuna videantur, existimantque tantam esse suam virtutem, vt & hanc fortunam pepererit, & aliã huic similem semper parere queat: Sed cūm aduersa tempestas oritur, tantopere terrètur, vt omnem spem abiiciant, ceu viles abiectique planè homines. Atque hæc causa est subitæ eorum mu-

tationis fortunæ. Nam qui viri Principes ita affecti sunt, ij magis de fuga cogitant, in huiusmodi aduersitatibus fortunæ, quàm vt defendere se suosque conentur: propterea quòd secundis rebus malè vfi sunt, neque sese præparârunt, vt aduersis venientibus ventis, forti animo resistere possent. Hæc naturarum diuersitas, non in singulis hominib. tantùm, sed in vniuerso populo, & ipsis Rebuspub. deprehenditur. Quod vt ita se habere intelligamus, conferamus inter se Romanam illam Rempublic. quæ sub Consulibus suis bellum gerebat, cum Republic. Venetorum, quæ patrum nostrorû, ac nostra etiam memoriâ floret. Romani illi nulla aduersitate fortunæ tantopere terrebantur, vt animum desponderent, neque secundis rebus vnquam tantopere inflati erant, vt vel superbi, vel insolentes fierent. Clades ad Cannas accepta, P. Romano vehemens, atque terribilis fuit, quod tertia esset earum, quas in Italia maximas accepissent. Sed eâ nequaquam tantopere terri- ti sunt, vt quicquam commiserint, quod antiquæ P. Romani dignitatî repugnaret. Nam de bello continuando cogitârunt, no- uos exercitus conscripserunt, captiuos ex hoste, contra antiquam consuetudinem, redimere noluerunt, pacem autem neque
ab An-

ab Annibale, neq; à Carthagenensibus petierunt: sed seruos, & seniores quoque, cōtinuandi belli causa, armârunt. Quarū rerum omnium certior factus Hanno, ostendit in senatu Carthagenensium, quàm parū fiducia ipsi in illa victoriā ponendū esset. Romanos igitur cernimus rebus aduersis nunquam magnopere terreri solitos, aut animos minuere: Sed neque prosperis rebus superbiebant vllō modo, quod victis Regibus ac populis magno semper animo ac singulari clementia ignoscere solerent. Vnum verò eorum animi moderationis argumentum esse potest, pax, cū Antiocho facta. Nam cū, antequam prælium committeretur, Antiochus per suos legatos pacem à binis Scipionibus petiisset, & impetrasset eam quidē, sed iniquioribus, quàm eam admittendam censeret, cōditionibus: commisso prælio, victus Antiochus denuò pacem petiit à Victoribus Romanis: eamque iisdem conditionibus à Victoribus impetrauit, quas prius repudiasset. Et si enim Zeusis, Antiochi legatus, à Victoribus, iussu Regis, quibuscunque tandem conditionibus veniam, pacemque impetrare cōnaretur: Romani tamen tanta victoriā neutiquam elati animo, per Scipionem Africanum ita responderunt: Romani sumus, &

*Liuius
lib. 37.*

à diis immortalibus animos habemus, qui nostræ mentis sunt, quosq; eisdē in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, neque aduersæ minuerunt. Posteaquam Hellespontū traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cū communis Mars esset, incertusq; belli euentus, de pace vobis agentib. quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Sed longè aliter facere solent Veneti. Secundis enim rebus vsque adeò efferruntur animis: vt Galliæ Regē olim S. Marci filium nuncupauerint, tamquam si virtute sua, quæ nulla est, tantum imperiū peperissent: semperque id eodem modo aucturi, & tandem Imperium, Romano olim simile, paraturi essent. Vsque adeò scilicet omnes Italiæ Principes, ipsamque Ecclesiā Romanam præ sese contemnebant. Sed iidem illi, cū aliquādo aduersa tempestas orta, cladem quandam iuxta Vailam attulisset, vt à Galliæ Rege cæsos aliquot suorum amisissent: Vno propemodū die vniuersum Imperium amiserunt: partim deficientibus eorum subditis ad hostes: partim quod ipsimet, impetrandæ pacis gratia, cū Pōtifci, tū Hispaniæ Regi multa tradiderint. Tantaque fuit eorum animi

mi consternatio ac metus, ut literis ad Cæsarem per legatos missis, tributum annum illi promiserint, & Pontificem ad sui misericordiam flectere, tanta animi submissione conati fuerint, ut illorum timiditas, & pusillanimitas illinc facile apparuerit. Ad tantam verò calamitatem quatuor dierum spacio peruenerunt, eorum exercitu vno in prælio, vix dimidia parte consumto. Nam cum inter recedendum eis pugnandum esset: ita oppressi sunt, ut multi tamen euaferint: & ut eorum Imperator, Veronam cum viginti quinque millibus incolumis peruenerit. Ut si quæ virtus in ea Republic. ac rei militaris peritia fuisset, facile potuissent collecto nouo exercitu, hosti rursus sese opponere: quem si vincere nequiuissent: potuissent tamen, aut melioribus conditionibus pacem impetrare, aut saltem maiori cum laude superari: Sed tanta fuit eorum pusillanimitas, malaque institutio ad militarem disciplinam, ut vno eodemque die & Imperium, & Vires, & Animos amiserint. Neque verò fieri potest, ut aliter iis eueniat, qui secundis rebus tantopere superbiunt, & aduersis terrentur: quod hæc consuetudo oriatur ex praua institutione, qua homines inepti fiunt ad quamcumque fortunam moderatè ferendam.

Quòd si verò rectè instituantur à teneris, vt rerum humanarum varietatem obseruare discant: fortiores, melioresque ciues fiunt, vt neque prosperitati fortunæ nimium cōfidant, nec aduersitate perturbentur. Ex singulis autem ciuibus benè aut malè institutis constat Respublic. & firmior, aut imbecillior redditur, prout illi melius, aut deterius instituti fuerint. Iam antè autè à nobis sæpè ostensum est, & nunc repetere non piget, Imperiorum omnium fundamentū, esse in militari disciplina positum: qua sublata nullæ nec leges, nec instituta in ciuitate salutaria esse possunt, ad nostri defensionem. Ea autem bona est disciplina militaris, quæ multis exercitiis confirmatur: itaque constare militiam oportet ex nostris ciuibus, non alienis, ac stipendiariis hominibus. Quomodo enim exerceri queat domi, nisi constet ex nostris ciuibus? Stipendia enim peregrinis perpetuò soluere, vt eos penes te habeas, instituasque: id potentissimis quoque Rebuspublic. graue est. Camillus certè in ea expeditione, cuius paulò antè fecimus mentionem, cū perturbatos suorum militum animos comperisset, propter multitudinem hostium, in equum insiliit, & antè signa obuersus in aciem, ordines interequitans, eorum tristitiam, &

cuncta

cunctationem reprehendit, & cum multa ad excitandos eorum animos in rem præsentem dixisset: tandem rem vno quasi facse comprehendens, Simul concurrite, inquit, quod quisque didicit ac consuevit, faciet: Vos vincetis: illi fugient. Nam ex hoc loco cernere licet, Imperatorem in præliū descendente tantundem dixisse, ac si nihil noui faciendū militibus iam foret, quod non prius, cū domi in pace, tūm in bello facere & didicissent, & consueuissent: & proinde exercendos milites ad officia militaria, longè prius quàm in aciem descendant. Nam qui nihil strenuè didicerunt, nil ardui attentare cōsueuerunt, iis, ne si Annibal ipse imperet, cōfidere possis, quod rem præclare gesturi sint. Nam dum comminus pugnatur, non potest Imperator omnibus locis ipsemet præsens esse: quò fit vt necessariò illi sit pereundum, nisi locis singulis tales habeat milites, qui in aciem distributi, mandata Imperatoris exequantur, & virorum fortium officia faciant. Quæ cū ita se habeant, Romanorum disciplinam militarem decet imitari: qui ciues suos officiis militaribus, cū domi in pace, tūm foris in bello, perpetuò exercebant, talesque efficiebant, vt cū in aciem descenderent ad pugnandū: nihil noui, nihilq; non consueti

facere viderentur: Atque hinc accidebat, ut quæcunque tandem fortuna aspiraret, eosdem tamen animos semper gerebant, nihilque vnquam facerent, quod dignitati Pop. Romani repugnaret. Quæ autem Respublic. ciues suos inermes habet, nec officiis militaribus eos vel adhibet, vel exercet: eam fortunæ varietati obnoxiam esse oportet, vsque adeò, ut aduersis tempestatibus, nulla virtutis singularia exempla edere queat, perinde ut de Venetis antè docuimus.

Quæ ratio à quibusdam in perturbanda Republic. ac pace frangenda, obseruari soleat?

CAPVT XXXII.

DEfecerunt à Pop. Romano Circei simul, atque Velitræ, Coloniae, ea spe ducti, quòd à Latinis putarent se contra Romanorum vim posse defendi: Victis autè Latinis, cum se spe sua frustratos cernerent: deliberabāt de mittendis Romam oratoribus ad veniam petendam. Sed qui autores ipsis fuerant rebellionis, huic consilio obstabāt, quòd fore putarent, ut pœnæ sibi solis essent persoluendæ. Hoc autem ut commodius perficerent, omniaque pacis confi-

confilia irrita redderent: concitata multi-
 tudine, in agros Romanorum excurrerūt,
 & prædas inde abegerunt. Horum igitur
 institutum si sequi voles: facilè omnè spem
 consequendæ pacis intercipies: quòd is,
 qui tale quoddam facinus patrauit, ab eo,
 in quem deliquit, supplicij metu, nunquam
 pacem sit petiturus. Principem igitur tuum
 auertere poteris, & impedire, quò minùs
 cùm alio aliquo pacem, aut fœdus ineat: si
 curaueris, vt magnum aliquod facinus ad-
 uersus illum perpetret. Sic enim, ne si of-
 ferantur quidem conditiones pacis æquæ,
 acceptare illas audebit, vel sola conscientia
 sceleris permotus. Post primum bellum
 Punicum, pace facta redierunt in Africam
 Pœni quidam milites, qui sub Carthagi-
 nensium imperio in Sicilia, ac Sardinia mi-
 litauerant: & cùm iis stipendia à Carthagi-
 nensibus non soluerentur: arma aduersus
 illos sumpserunt, & Matho Spendioque
 ducibus, aliquot eorū vrbes occupârunt,
 ac diripuerunt. Carthaginenses ne pugnâ-
 dum esset, Asdrubalem, cuius auctoritatem
 apud ipsos multum posse putabant, cum
 in bello priùs illorū Imperator fuisset, Le-
 gatum miserūt, vt de pace cum illis ageret,
 Spendius autem, & Mathus impediendæ
 pacis hæc rationes inuenerunt, vt

& Afrubalem, & alios quoscunque haberent Carthagenensium apud se, interficeret & diris suppliciis lacerarent. Cui facinorū hoc quoque scelus adiecerunt, ut iureiurando omnes adegerint, non passuros se quemquam Carthagenensium viuere, qui in ipsorum manus veniret: sed omnes iisdem suppliciis affecturos. Atque hoc modo & irritam fecerunt pacis tractationem, & militem contra Carthagenenses exacerbauerunt,

Ad victoriam ex praelio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cum suis propriis viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes.

CAPVT XXXIII.

AD vincendum, & praelio superandum hostem, necesse est ut exercitum habeas, qui hoc sibi persuadeat, se facturum esse, ac facere posse. Confidentia autem illa oritur ex bona militari disciplina, & conuenienti omnium rerum administratione. Inter cætera verò hoc etiam requiritur, ut cognoscant se mutuo milites, tanquam si enutriti quasi simul sint. Imperatorem verò imprimis talem esse oportet, ut eius existimatio apud militem magna sit, & talis, ut de illius virtute, prudentiaque nullo modo dubi-

dubitare possit. Vt autem eam sibi comparare possit, prudenter omnia administranda sunt & accuratè, vt vel ipsis testibus tua virtus enitere videatur. Imprimis verò curandum, ne frustra militem laboribus fatiges, aut delicta præsertim graua, impunita relinquantur: quæ verò promittit, seruare debet, & victoriæ viam facilem ostendere, quæque ei obstare videntur, aut planè celare, aut si patefiant, eorum vim minuere verbis, & extenuare. Quæ omnia si rectè obseruentur, permagnum pondus habent, cum ad auctoritatem Imperatori conciliandam, tum ad victoriam comparandam. P. Romanus ad hæc omnia religione utebatur; Itaque auspicato & ipsos Consules creabant, & delectus militum habebant, & exercitus educebant, & prælia cō mittebant; nec quicquam horum à sapiente Imperatore vnquam factum, quin prius auspicia cōsuleret; vt deorum immortalium voluntate atque iussu bella gerere viderentur: ex quo fiebat, vt miles certam, atque promissam à Diis victoriam fore cōsideret. Quòd si quis Imperator contemptis auspiciis infelicitè prælio dimicasset: eas pœnas luebat, quas Claudius Pulcher soluere coactus *Liuius lib. 19.* est, cum aues, quæ non pascebantur, iussisset submergi. Huiusmodi exemplorum

pleni sunt omnes historiæ Romanæ libri: è quorum numero si euidentiss. aliquod habere cupis, Appium Claudium audi, contra Tribunitiam potestatem in hunc modum differentem: Eludite nunc religionem, inquit. Quid enim si pulli non pascantur? si ex cauea tardiùs exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc: sed parua ista non contemnendo, maiores nostri maximam hanc Rempub. fecerunt. Ob eam nimirum causam, quod coniunctam cum habeant religionem, animos militum in officio continerent, confidentesque efficerent. Necesse est tamen, cum hac confidentia virtutem coniunctam esse, quod ad victoriam comparandam sola nequaquam sufficeret. Exemplo esse possunt Prænestini, qui aduersus Romanos bellum gesturi, castra posuerunt ad Alliam flumen, vt ex eo ipso loco agrum Romanorum popularentur, quo illi priùs à Gallis fusi, & in fugam coniecti essent: fatalem se vrbi Romæ locum cœpisse iactantes: similemque inde paurem, ac fugam futuram, quæ bello Gallico fuerit. Nam si diem contactum religione Romani timeant, quanto magis Alliensis die, Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidare eos oportebit? Sed cum inaniorum rerum cogitationes, ac spes secum animo volue-

voluerent, & fortunam ex loco pendere putarent: Romani econtrà, vbicunq; esset Latinus hostis, satis sciebant eum ipsum esse, quem sæpè ante deuicissent, Virtutemque suam talem esse, quæ nullis locorum difficultatib. succumberet. Itaque ad suos Q. Cincinnatus Dictator sic loquutus est: Videtis Prænestinos, loci fortuna fretos, ad Alliam constitisse? At nos freti armis, animisque, cōcitatis equis mediam aciem inuademus. Et rectè quidem. Vera enim virtus cum militum robore, & disciplina militari coniuncta, multis victoriis confirmata, leuibus huiusmodi hostium momētis, nequaquam perturbatur. Nam & miles ipse sine duce, fortis, atq; rebus bellicis exercitatus non facilè perturbatur: veluti accidit Manliis Consulib. aduersus Volscos bellū gerentibus: Qui cū exercitus bonā partem frumentatum temerè misissent, & interim ab hostibus obsiderentur diuersis in locis omnes: euasere tamē nulla ducū prudentiā, sed propria virtute: vt de iis rectè Liuius dicat. Militum etiā sine Rectore, stabilis virtus apparuit. Fabij verò industria, ad confidentiam militibus excitandā, summa fuit: cuius vnum exemplū memorabile extat. Nā cū in Thuscos, nouos hostes pugnandum esset: adduxit militibus varias

rationes, quibus probabat vinci hostes posse: & præter illas omnes, vnum adhuc sibi argumentum esse dixit certissimæ victoriæ: sed id tale esse, quod nondum publicè explicari oporteret, ne fortè hostibus innotesceret.

*Quæ voces, opinionesq; Cui cuipiam apud
Populum fauorem conciliare soleant? &
vtrum ille, an verò Princeps hono-
res melius distribuere
nouerit?*

CAPVT XXXIIII.

IAm antè à nobis ostensum est, qua ratione T. Manlius, qui Torquati nomen postea obtinuit, Patrem aduersus Marcum Pomponiũ, Tribunum plebis, defenderit, cũ diem illi dixisset. Ea verò etsi violenta, & extraordinaria esset: quia tamen ex iusto filij in patrè amore, ac pietate dependebat, & cum quadam animi fortitudine coniuncta esse videbatur: magnam illi apud Populum Romanum gratiam, & estimationem conciliauit: vsque adeò vt nõ modò non reprehensus à quoquam fuerit, ob tantum facinus: verùm etiam mox ad honores euectus. Nã cùm paulò post creandi essent tribuni militum, ipse vnus factus

ctus est, & secundus in ordine renuntiatus. Quo loco se opportuna occasio offert, obseruandi modum, quem sequi solet Populus, in honorum distributione, eligendisq; magistratibus: & vtrum rectè à nobis prius dictum sit, melius hac in re populum, magisque consideratè, quàm Principes faciât, iudicare solere. Sequitur enim vulgi opinionem Populus, & de vnoquoque ita iudicat, sicuti de eo fama fert: nisi virtutis sue memorabile aliquod exemplum ediderit, quo sibi & famam, & existimationem comparauerit. Tres enim in vniuersum mihi videntur esse res, per quas existimationem aliquam apud Populum comparare possis: & earum quidem primum locum obtinet maiores tui, ex quibus prognatus es: qui si viri fortes, atque excellentes fuerint, similem de te spem, atque opinionem apud homines excitabunt: solet quæ eò vsque durare hæc de illis opinio, donec re ipsa contrarium ostendant. Secundum locum obtinet vitæ tuæ ratio. Itaque non nisi cum viris egregiis, & virtute præditis conuersari oportebit, vt similem de te opinionem excites: nam talem te homines esse opinantur, quales ij sunt, cum quibus conuersaris. Necessum quæ quodammodo videtur, vt similitudo aliqua sit inter eos, qui subinde si-

mul sunt. Summum denique instrumentū cōciliandæ tibi autoritatis, atque existimationis est, si aliquid vel publicè vel priuatim patraueris, quod honestum simul ac memorabile sit. Longe quæ certiora sunt iudicia, quæ ex hisce argumentis desumuntur, quàm quæ ex binis prioribus dependent. Nam quæ sumuntur ex parentibus argumenta virtutis, admodū dubia sunt, & sæpè hominibus imponunt: nec quicquā certi cōtinent, donec res ipsa suo tempore testimonium suppeditet. Quæ ex vitæ ratione & amicitiiis, quas colis, sumuntur, aliquanto hisce certiora sunt, nondum tamen tam firma, vt quæ ex actionibus & rebus gestis colliguntur. Nam omnis quæ de aliquo cōcipitur spes, & existimatio virtutis, siue propter maiores, siue propter homines, cum quib. conuersaris tota tamen illa: sola nudaq; opinione nititur, donec re ipsa memorabile quippiam patraueris, ex quo documentum tuæ virtutis constet. Plurimum igitur possunt, ad conciliandam vel bonam vel malam existimationem apud populum, quæ principio statim ætatis à te memorabilia patrantur, siue bona, siue mala: vsque adeò, vt nec faciliè aboleatur earum memoria, aliis cōtrariis quæ actionibus. Itaque in id studium vnicè incumbere debet,

qui

qui in Repub. emergere cupiunt: vt prima
 etate alicuius singularis virtutis documen-
 ta edant. Romæ id certè ita factitatum est
 à multis: quamobrem solebant aliqui vel
 legem aliquam rogare, quæ Reipub. salu-
 taris futura videretur: aut potentem ali-
 quem ciuem, qui in leges delinqueret, ac-
 cusare: aut aliquid aliud facere, de quo ne-
 cesse esset sermones apud multos haberi.
 Nec semel tantum fuerit tale quiddam pa-
 trandum, sed iterum atque iterum, nouis
 virtutum documentis, rerum iam ante ge-
 starum memoria renouanda, cōfirmanda-
 que, vt præclare de te sentiant homines. Ita-
 que T. Manlium hîc licebit imitari, qui cum
 patrem primò defendisset forti animo, &
 pietatis suæ egregium documentum ea in
 re edidisset: paucos post annos singulari
 certamine cum Gallo pugnauit, eum vicit,
 & detracto torque ex eius collo, Torquati
 nomen est adeptus. Et cùm ad maturam
 ætatem peruenisset, Iustitię atque seuerita-
 tis documenta, in filio quoque edidit: quē,
 quod aduersus edictum suum, in hostē ex-
 tra ordinē pugnāisset, securi percussit: quā-
 uis hostem, à quo prouocatus erat, interfe-
 cisset: videlicet ne posterī haberent exem-
 plū soluendæ militaris disciplinæ. Quibus
 ternis suę virtutis documentis, tantam no-

minis celebritatem sibi comparauit, quantum illi nulli triumphi, aut victoriæ comparare potuerunt. Et meritò sanè: neque enim vnus ille fuit, qui victoriam egregiam de hostibus abstulit: sed multos habuit ciues, qui illi in hac re & pares, & superiores fuerunt: sed in ternis hisce exemplis, aut nullos, aut certè paucissimos similes habuit. Scipionem quoque non tam celebrè fecère tot præclaræ victoriæ, atque triumphi, quàm exempla pietatis in patrem, patriamque demonstratæ. Nam patrem ad Athesin fluuium defendit: & iuuentutis Romanæ nobilissimos quosque; post Cannensem pugnam, per vim iuramento adigit, ne patriam desererent, cùm tantæ cladis metu ex Italia ad Regum quempiam au fugere decreuissent. Hæc namque exempla virtutis in prima ætate edita, aditum illi ad reliquas Hispanicas & Africanas victorias aperuerunt. In quibus subinde aliquid præclari gerens, conceptam de virtute sua opinionem, magis magisque constantem effecit. Tale quiddam fuit, quod in Hispania filiam patri, & sponsam viro incorruptam restituit. Neque verò in Repub. solū, & inter eosdem ciues, debet esse hoc studium comparandæ autoritatis, in ipsa ætate tenera, per aliqua singularia virtutis documenta:

cumenta: sed multò magis in Principibus, & Regibus, vt à subditis in honore habeantur. Nihil enim esse potest, quod principi maiorem apud subditos auctoritatem conciliet, quàm si in tenera statim ætate, dictis factisve exemplum ediderit alicuius præclaræ virtutis, iustitiæ præsertim, magnanimitatis, liberalitatis, & aliorum hisce similium. Nam in prouerbum etiam abire solent, apud subditos, quæ à principib. memoratu digna aut fiunt aut dicuntur. Hæc cùm ita se habeant, Populus, qui in distribuendis honoribus, rationem habere solet ternarum rerum, quibus diximus existimationem ciuib. comparari: nequaquam ineptè iudicat: maximè verò si nitatur continuis virtutum exemplis. Nam hæc nunquam decipiunt: & in iuuenibus documento sunt de reliquæ vitæ ratione. In iis verò, qui ad matûram ætatem peruenerunt, & vitæ suæ rationem per longam experienciã testatam fecerunt, minus etiam errare solet populus, quàm Principes, si ad officia quædam noua magnaque adhibendi sint. Nam qui errores populo incidunt, plerumque euenire solent ob falsam existimationem, quam de hominibus concepit: quod, famâ ipsâ seductus, res maiores gessisse illos existimet, quàm re vera gesserint: à quo

errore Principes magis sibi cauere solent, propterea quòd certius de virorù magnorum rebus aut bene aut malè gestis erudiatur. Sed in Rebuspub. benè institutis, videtur etiam ratio quædam inuenta esse à legislatoribus, quo populus rectè erudiri, doceri que possit, de virtutib. ac vitiis eius, qui ad magnam aliquam rem administrandam eligendus sit. Idque, per conciones publicas, quæ concessæ sunt omnibus, qui vel in laudem, vel vituperiù eius dicere volunt, qui ad magnum aliquod munus administrandum, sit eligendus. Id verò Romæ obseruari solitum fuisse, docet oratio Fabij Maximi, quam aduersus T. Octacilium habuit. Nam cum populi Romani suffragia in eum inclinarent, Fabius econtrà, graui oratione demonstrauit, eum non esse tantum virum, qui Consulatum, ex dignitate P. Romani iis temporibus administraret, quo Respub. Punico bello implicita foret. Quæ cum ita sint, populum dicimus, in distribuendis honoribus niti argumentis, quæ ex cuiusque vita per famam, & signa quædam colliguntur: & si consultores in hisce rebus bonos habere posset: vti Principes plerunque habent: longè minùs delinquere, quàm Principes. Fauorem autem populi commodissimè sibi conciliabit, in
 prima

prima ætate ciuis egregius, si documenta alicuius excellentis virtutis, dictis, factisque declarauerit: vt T. Manlium imitari velle videatur.

Quæ pericula iis incumbere soleant, qui consilij alicuius autores sunt, præsertim in rebus arduis, atq; periculosis?

CAPUT XXXV.

NISI longum foret, si ex professo disputare vellemus, de iis omnibus, qui in reb. magnis atq; periculosis: Reipu. autores sunt alicuius consilij: & ostendere quanto illi in discrimine versentur. De iis igitur solummodo disputabimus hoc loco, qui cum sint aut Principis, aut Reipub. consiliarij, mordicè sententiâ aliquâ tuentur, & cōtra multorum suffragia euincunt, vt ex suo ipsorum suasu, hortatuque, magnum aliquod negotium suscipiatur. Primum enim obseruare oportet, ex rerum euentu, solere homines iudicare de consiliis: qui si infastus sit, atq; infortunatus, in vnū consilij autorem refertur. Si verò felix, faustusque fuerit, laudatur ille quidem etiam, sed longè minus, quàm vituperari soleat, cum res malè successerit. Is, qui etate nostra

regnat, Turcarum Imperator Sultanus Selymus, cum aliquando præparâset se, ad expeditionē in Syriam Ægyptumque: consilio vnius cuiusdam suorum præfectorum militiæ, quos Bassas nuncupant, sententiā mutauit, & aduersus Sophum Persiæ Regem infesto exercitu contendit. Itaq; amplissimam patentissimamq; regionem ingressus, & maiori ex parte desertam, aridamque, ac fluuiis carentem, peste simul atque fame maximam partem exercitus amisit: ob easdem difficultates, propter quas olim quoque multi Romanorum exercitus perierunt. Itaque iracundia permotus Imperator, autorem huius consilij trucidauit: vt à fide dignis hominibus, qui ex iis regionibus ad nos venerunt, accepimus. Legimus etiam, cum olim multi ciues expeditionis cuiusdam autores fuissent: & res minùs feliciter successisset, eos omnes exilio fuisse mulctatos. Simile fuit & illud quod Romæ accidit, cum magna plebis contentione vix obtineretur, vt è plebe vnus Cōsul fieret. Nā qui primus ex plebe creatus fuit, cum infeliciter pugnâset, tantum periculū creauit autoribus eius consilij, vt nisi tanta vis plebeiōrum, contentioque obstitisset, pœnæ illis haud dubiè soluendæ fuissent. Itaque in hisce difficultatibus versantur cō-

siliarij

filiarij virorum Principum, ac Rerumpub.
 vt si non suaserint liberè id, quod ex vsu esse
 videatur, officio suo defint: si verò id auda-
 cter fecerint, periculum subire cogantur
 cum vitæ, tum fortunarum: eò quòd hæc
 sit humanarum rerum ratio, vt ex solo euē-
 tu consilia, bonane an mala fuerint, iudi-
 cari soleant. Quæ dum mecum cogito, hoc
 vnum habeo præceptum, quod huiusmodi
 Cōsiliariis præscribam: vt moderatè vtrun-
 que extremorum intueantur. Quod existi-
 maerint faciendum esse, liberè illi quidem
 suadeant, sententiamque suam argumen-
 tis, quib. eam amplectuntur, tueantur: sed
 hoc tanta animi moderatione faciāt, vt qui
 eam sequuntur aut Principes, aut Respub.
 non magis tuo instinctu, suasuque id fecisse
 videantur, quàm suo ipsorum libera volun-
 tate. Neq; enim verisimile est, si quis Prin-
 ceptus lubens, volensque in tuam sentētiam
 pedibus iuerit, eum postmodum pœnas à
 te exigere velle, si minùs fortunatus euen-
 tus fuerit: quemadmodum id aliàs fieri so-
 let, si quando aduersus multos cum perti-
 nacia quadam euiceris, vt Princeps tuum
 consilium amplectatur: eò quòd multi illi
 tunc, cum rei euentus infelix fuerit, cōiun-
 ctim te oppugnare, ac perdere conabun-
 tur. Et quamuis consiliū eius, qui id cum

illa moderatione, de qua diximus, suavit,
 nequaquam tanta laus atque gloria conse-
 quatur, rebus benè succedentibus, quàm si
 magna contentione fuisset obtentū, aduer-
 sus multos contrarium suadentes: tamen si
 res deinde malè succedat, longè tutius est:
 adeoque duplici de causa alteri præferendū.
 Primum enim in malo rei euentu, caret eo
 periculo, quod eos manere solet, qui ma-
 gna cōtentione suaserūt. Deinde si Aduer-
 sario tuo cōsiliū, quod aduersus sententiā
 tuam moderatè propositā, euicit, infortu-
 natè succedat: non exigua laus ad te, atque
 gloria redundabit, ob consiliū bonum,
 quod repudiatum sit, nō sine magno malo
 Reipub. Nam etsi bonus ciuis ex publico
 malo laudem quærere non debeat: neque
 ea, quæ spōte inde euenit, magnopere gau-
 dere: tamen cū res iam facta est, satius
 est approbari consiliū tuum etiam ab ho-
 stibus tuis, quàm te ob id ipsum periclitari.
 Aliter igitur agendum nō censeo, nec Prin-
 cipum, nec Rerumpub. consiliariis, in hu-
 iusmodi arduis rebus, quàm vt cum mode-
 ratione quadam consulant. Tacere enim
 omnino, quæ facienda censes, nequaquam
 decet. Nam id non pertinet ad promouen-
 dam vtilitatem publicam: Deinde non po-
 test etiam ille periculo carere, qui ea silen-
 tio

tio premit, quæ utilia fore iudicabat. Nam suspectus propediem reddetur, perindeque illi poterit euenire, vt Persei, Macedonũ Regis, consiliario. Nam cum is à P. Æmilio victus, ex prælio fuga salutis suę consulere, & *Liuius lib. 44.* ex amicis consiliariisque inter fugiendum, quidam illi obiiceret errores, propter quos in tantum periculum incidisset: Rex ægrè ferens, nimis tardè hæc sibi iam patefieri, atque obiici: consiliarium illum gladio cōfecit. Itaque non immeritò pœnas luit, cōsiliij nō exhibiti suo tempore: quod si prius cum prodesse poterat, ea qua decebat moderatione proposuisset, sibi simul, atq; Regi suo profuisset, & periculum istud euitasset.

Quibus de causis Galli in primo conflictu feroces esse putentur? Paulo post pusillanimes timidiq; videantur?

CAPVT XXXVI.

FEROCITAS Galli eius, qui in Pontem Anienis fortiss. quenq; Romanorum prouocabat, ad singulare certamē & paulò post à T. Málío Torquato interfestus fuit, admonet me hoc loco, vt expendamus id, quod à T. Liuius aliquoties pronuntiatur: Gallos in primo congressu se-

Liuius lib. 7.

rocissimos esse: paulò pòst timidos pusillanimesq; fieri. Qua de re multi differentes: pronuntiant tandem, huius rei causam, in ipsorum peculiari quodam affectu naturæ consistere. Ego verò facile confiteor, hanc eorum naturam esse: sed idem contendo, eam posse emendari, ita vt quæ ferocitas à pugnae initio apparet, eadem vsque ad exitum perduret. Cuius rei demonstrationem hinc exordior: quòd triplex omnino sit Exercituum discrimen. Quidā enim Exercitus audaciam ferociamque coniunctam habent, cum ordine & disciplina militari: ex qua disciplina militari & ordine, videntur ferocitas & audacia ortæ. Ac tales erāt Exercitus Romanorum, vt ex omnib. historiis facile constat, in quibus, per longam rerum experientiam, singularis disciplina introducta cernebatur. Nil in iis nisi certo ordine, & Imperatorum iussu fiebat: non edebant, non emebant, non dormiebant, nisi certo quodam ordine, & interueniente Consulis decreto. Hi soli ergo Romanorū Exercitus, qui virtute sua totum prope orbem subiugârūt, nobis ad imitandū exemplo esse debent. Qui aliter agunt, malè faciunt: & quamuis præclari quippiam aliquando patrent: id tamen non tam virtuti illorum, quàm fortunæ tribuēdum est. Sed
vbi

vbi audacia ferocitasque cum ordine & disciplina militari coniunctæ sunt: durat Exercitus robur vsque ad extremum: animi militum eriguntur, & victoriæ spe confirmantur, perſiſtuntque tandiu, quandiu ordines aciesque conſeruâtur. In quibus Exercitibus autem audacia & ferocitas militum ineſt, ſine ordine & disciplina militari: quales tunc erant Exercitus Gallorum: in iis contrarium accidit. Nam ſi non vincant primo impetu, ſenſim deficiunt, eò quod non fulciantur virtute quadam ordinata, cui poſſint eorum animi inſiſtere, & certam victorię ſpem concipere. At Romani, diſciplinæ militari & ordini inſiſtentes, de victoria non dubitabant, & eadem virtute à principio ad finem vsque dimicabāt: & armorum vſu magis ad pugnandum accendebantur. Tertium Genus eſt eorum exercituum, in quibus nec audacia vlla militibus naturâ ineſt, nec ordo, nec diſciplina militaris: quales ſunt hiſce temporibus exercitus noſtri in Italia, planè inutiles. Vt ſi illis fortuna non obiiciat hoſtem ſpõte fugientem, nunquam ſint potituri victoriā: quam quidem rem, vnusquiſque ex iis, quę quotidie apparent, facile cognoscet. Sed age Liuium ipſum audiamus, nobis explicantem, qualem habere oporteat diſcipli-

nam militarem, & qualem rursus, ceu perniciosam euitare. Adducit is Pāpyriū Cursorem, qui Fabium Magistrum equitum his verbis reprehendit: Nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat: non edicta Imperatorum, non auspicia obseruentur: sine commeatu vagi milites in pacato & in hostico errent: immemores sacramenti, licentia sola, vbi velint exauctorentur: in frequentia deferantur signa: neque conueniatur ad edictum: nec discernatur, interdiu, noctu, æquo, iniquo loco, iniussu imperatoris pugnetur: non signa, non ordines seruentur: latrocinij modò, cæca & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Hæc Liuius. Nos autem si consideremus nostri temporis militiam, facilè videbimus, sit ne vt illa Veterum, solennis & sacrata: an fortuita & cæca? Quantum item differat à militia Veterum Romanorum, in qua erat virtus & ferocitas militum iusto ordine insistens: vel à Gallorum, qui si maximè ordine & disciplina militari carebant: tamen audaciam & robur obtinebant.

Ante-

*Antequam totius exercitus vires praelio
committantur, sintne leues illa pugna ad
dignoscendam noui hostis naturam
necessaria, annon?*

CAPVT XXXVII.

IN rebus humanis, sicuti aliàs quoq; dis-
seruimus, cernere est mala sæpè ita esse
vicina bonis, vt quod bonum est, sine a-
liquo malo assequi nequeas. Quod quidem
ita manifestè deprehendemus in omnibus
Actionibus humanis: vt hæc ipsa causa sit,
cur bonum tanta cum difficultate compa-
retur. Et nisi insigni aliquo prosperæ fortu-
næ auxilio iuueris, sine aliquo malo, bo-
num nequaquam assequi possis. Cuius rei
memoriam reuocat mihi Manlij Torqua-
ti monomachia cum Gallo: de qua Liuius
ita loquitur: Tanti ea dimicatio, ad vni-
uersi belli euentum momenti fuit, vt Gal-
lorum exercitus, relictis trepidè castris,
in Tiburtem agrum, mox in Campaniam
transierint. Ex quibus ego concludo, Im-
peratori imprimis operam dandam esse,
ne quid permittat in exercitu fieri, quod
parui momenti cùm sit, tamen possit ma-
gnam mutationem parere. Huiusmodi
est, si quis praelium committat, non ad-

hibitis totis viribus: & tamen periculum subeat totius fortunæ belli. Id enim planè est temerarium: sicuti priùs quoque docui, cum de itineribus custodiendis, & prohibendo transitu disputaui. Sed idem ego interim non ignoro, prudenti Imperatori in id quoque esse incumbendum, vt cum in nouum hostem, qui sit alicuius existimationis, incidit: leuibus præliis priùs suos cū hostibus committat, quàm prælio totis viribus decertet: Idque ob eam causam, vt hosti nouo quodammodo affuescant, & timorem de eo conceptum deponant. Quæ res tanti momenti est, & vsque adeò necessaria, vt qui cum hoste ignoto totis viribus decertat, antequam de eius virtute faciat periculum: in manifestum discrimen suum exercitum adducere videatur. Exéplo nobis sit Valerius Corvinus, qui Senatus iussu exercitum primus contra Samnites duxit, antequam priùs vnquam, alter alterius arma & vires fuisset expertus. Hic ergo etiam Romanos cū Samnitibus leuibus præliis commisit, priusquam ad pugnam veniret, vt Salustius inquit, ne eos nouum bellum, ne nouus hostis terreret. Sed eadē hæc res dubia existit, & multis obnoxia periculis: nam verendum est, ne si tui milites in leuibus his præliis succumbant, eorum

rum animi metu perturbati, hostem vehementius formident : adeoque contrarium planè assequaris eius , quod animo intendebas : Vt hîc quoque bonum tam vicinû sit malo , vt alterum pro altero apprehendere facilè possis. Ego igitur planè censeo cauendum prudenti Imperatori ab omnibus, quæ possint militi terrorem incutere. Incipiunt autem militum animi tunc maxime timere , quam primùm cernunt aliquos ex suis cæsos esse. A leuibus præliis ergo quantum fieri potest abstinendum est : neceâ , nisi commodissima occasione , & proposita certa victoriæ spe, admittenda. Similiter neque angustiae aliquæ itinerû custodiendæ iis locis , vbi omnes tuas copias habere nequeas. Nec magno conatu vrbes vllæ muniendæ , præter eas , quæ amissæ ruinam exercitus tui minantur : & si tales sint muniendæ , ita fuerit id ipsum institutum , vt aduersus hostem , qui te illinc expellere & expugnare volet , omnes tuas vires opponere queas . Cæterasque vrbes sine præsidio satius fuerit relinquere : dum primarias aliquas rectè munire possis. Nam etsi amittas aliquam à te desertâ : exercitus autem integer sit : tamen nec estimationem , nec victoriæ spem amittis . Sed si quæ tibi ab hostibus occupetur , quâ

defendebas, aut quam defensurâ te omnes putabant: tum verò de tua existimatione multum decedit: ita quidem, vt re parui momenti, totius belli euentum in discrimen adducere queas, sicuti Gallis hoc certamine accidit. Philippus Macedo, Persei Pater, Vir magni nominis & rei militaris peritissimus, cum à Populo Romano peteretur bello, plurima loca suæ ditioni subdita deseruit & deuastauit, eò quòd existimaret, ea à se defendi non posse. Satius enim esse putabat, & ad conseruandam nominis sui existimationem vtilius: si pateretur ea loca, tamquam à se neglecta occupari, quàm si illorum defensionem frustra tentasset. Romani quoque, rebus post cladem Cannensem valde afflictis, multis suorum subsidia negârunt: liberumque illis permiserunt, eo quo possent modo, sese defendere. Estque hæc conditio longè melior, quàm suscipere defendenda, ea quæ nostris viribus superiora sunt: quòd illo modo, tantum iactura fiet sociorum & amicorum: sin defendere conemur, quæ defendi à nobis non possunt: & sociorum & copiarum viriumque iacturâ facere oporteat. Ad leuia prælia ergo redeunt, dicimus, si quando ea ad noui hostis naturam cognoscendam, necessariò requirantur: debere pruden-

prudentem Imperatorem, obseruare occasiones, & non nisi commodissimas captare, in quibus certa spes sit victoriæ. Qua in re Marius nobis exemplo esse poterit, qui aduersus Cimbro, homines ferocissimos, qui in Italiam incursiones faciebant, exercitum ducens: vidit suum militem Cimbrorum ferocitatem & multitudinem formidare, eò maximè, quòd priùs alter Romanorum exercitus, ab iis fractus fuisset. Itaque necessum sibi esse duxit, antequam prælio cum iis totis viribus decertaret, tentare quippiam, ex quo speraret, suos illo metu liberatos iri, & confidentiùs postmodum congressuros. In quem finem loca quædam munita occupauit aliquoties, per quæ, & iuxta quæ Cimbris transeundum foret: vt nimirum cùm Romani illos propriis oculis intuerentur, & multitudinem inordinatam, & nequaquam conuenientibus armis instructam esse cernerent: concepto metu liberarentur, & auidi pugnæ fierent. Quod quidem Marij exemplum, persæpè imitari conuenit, ne in ea pericula, de quibus priùs dictum est, incidamus: & ne nobis contingat idem, quod de Gallis dictum est: qui ob rem parui ponderis, trepidi in Tyburtem agrum, & in Campaniam transferūt. Sed quia Valerij

Coruini iam fecimus mentionem, idcirco ex ipsius sententia nunc differemus, de modo eligendi Imperatoris.

Quaratione eligendus sit Imperator talis, cui miles confidere possit?

CAPVT XXXVIII.

Valerius Corvinus, sicuti prius monstrauiamus, contra Samnites, nouos P. Romani hostes, exercitum eduxerat. Vtque animos militum suorum contra eos confirmaret: non tantum cum iis, leuibus præliis decertandum putauit, antequam ad pugnam cum toto exercitu accederet: sed in concionem etiam prodiens, vehementer hortatus est suos, ut contemneret hostem, propriæ verò virtuti cum exercitus, tum ipsiusmet Imperatoris confideret. Quo loco obseruare licet, illius Oratione, quæ apud Litium extat, Imperatorem semper eligendum esse talem, cui miles confidere possit. Inducit enim Liuius Coruinum, sic inter cetera loquentem: Tum etiam intueri, cuius ductu auspicioque ineunda pugna sit. Vtrum qui audiendus, dumtaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers. An qui ipse tela tractare, præcedere ante signa, versari

fari media in mole pugnæ sciat. Facta mea, non dicta vos milites sequi volo : nec disciplinam modo , sed exemplum etiam à me petere : qui hac dextra mihi tres Consulatus, summamque laudem peperit. Hæc Livius. Nos verò ex hisce facile colligimus, qua ratione ad Imperatoris militaris officium gradumque conscendere oporteat. Et illos, qui ad hunc gradum alia ratione euehuntur, siue id fiat ambitione : siue casu & fortuna: temporis successu re ipsa percepturos, se hoc ipso plus oneris, dedecorisque, quam honoris, laudis ac gloriæ consequutos : Neque enim honorum gradus, homines ineptos illustrent : sed ipsi ab excellentibus virtute viris illustrentur. Sed neque hoc fuerit sicco pede transeundum , quod, ex hac disputatione, cernimus tanti nominis Imperatorem, etiam exercitum qui ex Veteranis constabat, confirmare, ante congressum cum nouo hoste, voluisse : idque magno studio & noua quadam ratione conatum esse. Quæ res si prudenter ab eo facta censetur: quantò magis incumbendum esse putamus ei Duci, qui exercitum ex neotericis collectum habet, vt antequam pugna deceret, suorum animos ad ferocitatem, proposita certa victoriæ spe, excitet atque confirmet. Quòd si enim nouus &

inulitatus hostis, etiam Veteranis militibus formidabilis est, tyronib. & inulitatus & quilibet alius hostis, terrori esse potest. Vt cumque autem hæc res habeat: non defuere tamen Imperatores, qui singulari rei militaris peritia, omnes has difficultates superârunt, & cum exercitu nouo ex tyronibus cōstante, magnas Veteranorum militum copias euicerunt: fregeruntque. Huiusmodi fuit apud Romanos, inter cæteros, Gracchus: apud Græcos Epaminondas Thebanus, de quibus alio loco disseruimus. Præparabant ij exercitum, aliquot mensibus, antequam pugna decertandum foret, milites turmatim fictis præliis committentes, sicque eos & ad Ordines conseruandos, & ad mādāta Imperatoris exequenda assuefaciebant: iisque postmodum confidenter seridò in certamine utebantur. Nam qui rei militaris peritus est, si modò vir fortis ac strenuus esse volet, quandiu hominibus abundat, semper potest sibi egregium parare exercitum. Et quicumque Princeps, cū viros habeat, sibi milites egregios parare nequit: nō imbecillitati subditorum causam eius rei tribuere debet, sed potius suę ipsius pigritiæ & ignorantia.

Ducem

*Ducem militarem debere Locorum
notitiam habere.*

CAPUT XXXIX.

INTER cætera quæ in Duci militari requiruntur, primariū locum obtinet cognitio Locorum & regionum: nō generalis tantum sed particularis & exquisita: sine qua vix quicquam præclari gerere poterit. Cumque omnes scientiæ vsum & exercitationem, ad sui perfectionem requirant: Locorum cognitio imprimis iisdem hisce & nititur & perficitur. Quod si autem quæras, quo vfu aut qua exercitatione, Locorum noticiam comparare potissimè liceat? Respondeo, crebris Venationibus maximè assequuturum te esse, quod velis. Atque hinc factum esse, vt Heroës illi, qui antiquitùs Mundum sub Imperio suo obtinuerunt, in syluis enutriti esse perhibeantur: & perpetuis Venationibus exercitati. Nam Venationes, præter quod locorum insignem cognitionem suppeditant: simul etiam multa ostendunt, iis quæ in bellis eueniunt, similia. Sic vtique Xenophon in vita Cyri, docet, cùm is aduersus Armeniæ Regem bellum suscepisset, cùm sociis disferere solitū de hac expeditione, & omnia quæ in ea expedienda forent, ad ea quæ

ipsis prius in Venationibus euenissent, cō-
 paratione quadam retulisse. Eos enim qui
 editos colles occupabant, iis conferebat,
 qui retia tenderēt feris: Qui in planitie ex-
 cursiones faciebant, similes esse dicebat iis,
 qui feras ex suis speluncis expellunt & in
 retia agunt. Quæ omnia & hisce talia simi-
 lia, in eum finem adducit Xenophon, vt
 doceat Venationes, effigiem quandam re-
 rum bellicarum exprimere: ob quam cau-
 sam Illustribus & Magnificis viris non ho-
 nestę modò sunt, Verùm etiam necessarię.
 Imprimis ob eam causam, quod Locorum
 & Regionum, in quibus exercentur, noti-
 tia perfecta possit ex iis comparari. Vbi au-
 tem vnius cuiuspiam Regionis situm, per-
 fectè cognouisti: ad nouas regiones earum-
 quę situs cognoscendos, maiori compen-
 dio accedes: Quod videantur omnes Re-
 giones habere aliquid simile inter sese, &
 proportionem quadam affectum: ita vt vno
 cognito, possit ad alterius notitiam vnus-
 quisque postea commodiùs accedere. Sed
 antequam vnius alicuius regionis situm per-
 fectè sis assequutus, si nouas regiones in-
 grediaris: difficulter inuestigabis cogno-
 scesque earum situs. Cùm econtrà, ex per-
 fecta vnius notitia, facilè sit percunctando,
 spectando & aliis infinitis modis perqui-
 rendo,

rendo, cognoscere per comparisonem, in regione ignota, quónam, exempli gratia, hæc vallis sese exporrigat? Vnde huius montis radices incipiant? quousque hæc planities sese extendat? & cætera hisce similia obseruare. Hoc autem ita sese habere, intelligemus facîle, si Liuium audiamus: qui Publium Decium tribunum militum, in exercitu Cornelij Consulis, aduersus Samnites, hoc modo introducit Consulem ipsum alloquentem, postquam nimirum Romanorum exercitus in Vallem quãdam incidissent, in qua à Samnitibus claudi potuissent: Vides tu Aule Corneli (inquit Decius) cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisque nostræ, si eam (quoniam cæci reliquere Samnites) impigrè capimus. Nam vt paulò ante loquitur Liuius. P. Decius tribunus militum, vnum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem conspexerat. In quem, cum à Consule, cum tribus millibus expeditorum missus fuit, reliquum Romanorum exercitum conseruauit. Et cum inde, conseruandi sui quoque causa, proxima nocte discessurus esset Decius, tum suos iterum hoc modo alloquitur: Ite mecum, dum lucis aliquid superest, vt quibus locis hostes præsi-

dia ponant, quâ pateat hinc exitus, exploremus. Hęc omnia sagulo militari amictus, ne ducem circuire hostes notarent, perluſtrauit. Hęc Liuius. Nos verò, ſi hęc eius verba diligenter expendamus, cognoscemus quàm neceſſaria ſit Imperatori, perfectâ ſitus locorum notitia. Nam ni Decius tali notitia imbutus fuiſſet, haudquaquam illum è longinquo proſpicere potuiſſet, & proſpectum diiudicare, eſſet ne acceſſibilis annon? Et cum illum occupatum tenuiſſet eoq; exercitum conſeruâſſet: nequaquam ſine ſingulari cognitione ſitus Locorum, vias proſpicere, & obſeruare itinera, per quę ad Conſulem redeundum foret, ſciuiſſet.

In Negotiis bellicis, magna cùm gloria, poſſe dolum fraudemque uſurpari.

CAPVT XL.

QVAMVIS in cæteris actionibus omnibus, deteſtabilis ſit uſus fraudis: tamẽ in bello gerẽdo, dolo quis ſumma cū laude uti poterit: nec minùs glorioſum eſt; hoſtem dolo, atque viribus & robore ſuperare. Cui rei atteſtatur quicunque ſummorũ Imperatorum, & cæterorũ illuſtrium virorũ, ducum maximè militariũ vitas hiftoriâ cõprehenderunt, Nã laudant
eos

eos ob huiusmodi stratagemata, quæ dolo
 nituntur: & inter cæteros Annibalem ma-
 ximè, qui in iis excogitandis solertissimus
 fuit. Cuius exempla, cùm plurima falsim
 extent: non volo hîc in iis recitâdis immo-
 rari. Hoc vnum silentio præterire nolo:
 quòd ea fraus, quæ fit in re militari, fidem
 frangendo, pacta non cõseruando: nequa-
 quam gloriosa sit. Nam etsi per hanc quan-
 doque imperium comparare possis, vt an-
 tè disseruimus: aut laudem certe gloriamq;
 ex hac nunquã acquîres. De ea fraude do-
 loque loquor, quæ in stratagematibus con-
 sistit, qua hostẽ, qui aliàs tibi minimè confi-
 dit, decipere deceptumque vincere potes:
 Huiusmodi fuit illud Annibalis stratagma,
 quo ad Lacum Perusinum fugã simulauit,
 vt Romanũ Consulem & exercitum in an-
 gustias locorum cõiiceret. Et id quo aduer-
 sus Fabium Maximum vsus est, vt in tutio-
 rem locũ se suosque recipere posset: quãdo
 faces & sarmenta boum cornibus alligata
 noctu accendit, & armentum in ea loca
 egit, in quæ cupiebat hostem sese conuer-
 tere. Quibus simile fuit illud Põntij apud
 Samnites, per quod Romanorum exerci-
 tum in Caudinas furcas impulit. Nam is,
 cùm in saltu Caudinarum furcularum, co-
 pias suas occultâset: milites quosdam ha-

bitu pastorali, qui armenta per planitiem agerent, dimisit: qui à Romanis comprehensi, & interrogati de loco ubi Samnites forent? responderunt omnes, vt in mandatis à Pontio habebant, Samnites Nuceriam obsidere. Quod quidē, cū Romani propter consensum omnium credidissent: iter per Caudinas furculas, vt Nucerinis subsidium ferrent, susceperunt. In eas autē cū semel fuissent ingressi: deprehenderunt se vndiq; à Samnitibus septos esse. Potuissetque hæc victoria fraude comparata, Pontio magnam gloriam parere, si ea vti potuisset, & Patris sui consiliis obtemperare. Qui suadebat, aut omnes Romanos sine vlla ignominia, liberali animo conseruandos: aut omnes ad vnum tollendos: mediam autem viam, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit, nequaquam ingrediendam.

*Patriam semper defendendam esse, siue
id fiat honestè, siue fiat cum igno-
minia aliqua.*

CAPVT XL I.

CLAUSI erant Consules cū Exercitibus Romanorū, intra saltus Caudinos, & à Samnitibus obsessi. His cū Samnites iniquissimas cōditiones pacis

cis proponerent & maximè ignominiosas: nempe quòd omnes sub iugum mittere, & inermes Romam remittere vellent: Consules dubij, totusque exercitus de eo, quòd factu opus esset, sollicitus ac propè attonitus erat. Itaque in tanta rerum difficultate, & cùm omnium animi territi essent: Lucius Lentulus vnus ex Legatis, magno animo suavit, nullas condiciones reiiciendas, dummodo Patria conseruari posset. Et cùm tota res Romana ab huius exercitus, qui tum obsessus esset, salute penderet: eū ipsum quacumque tandem ratione conseruandum esse asserebat. Patriam enim defendi oportere, siue id fiat cū honore & gloria, siue etiam cum ignominia. Hic verò, si conseruaretur iste exercitus, fore vt Roma suo tempore hanc ignominiam aboleret, rebus præclare gestis. Quòd si idem interiret, eoque singulare specimen virtutis ederet: Romam tamen cum ipso perituram, & amissam iri patrię libertatem. Cuius consilium cæteri sequuti sunt: simulq; nobis occasionem dederunt: obseruādi quòd in Repub. cuiusque ciuis, qui Reipub. benè consultum cupit, officium sit? Népe vt spectet ad conseruandam Patrię libertatem: de qua cū agitur, nihil esse debet, quòd animos nostros in aliam sententiam pertra-

here queat: Neque ab hoc scopo auertero
 quenquam debet, iusti, iniusti, crudelitatis
 aut milericordiæ, non denique laudis aut
 ignominia nota. Galli certè videntur obti-
 nere aliquid, quod ad præsens institutum
 faciat, in defendenda Regis Maestate &
 Regni honore. Neque enim eius vocem
 ferre vlllo modo possunt, qui vel de Rege vel
 de Regno ignominiosi quicquam pronun-
 tiauerit. Sed quacunque tandem fortuna
 Rex vtatur: quocunque modo deliberet:
 quicquid agat aut patiatur: hæc omnia Re-
 gia esse pronuntiant.

*Quæ coactus promissisti: non necesse
 est vt serues.*

C A P V T X L I I.

Postquam Romam reuersi sunt Con-
 sules cum exercitu, ex Caudina illa
 clade, inermes & ignominia affecti:
 primus in Senatu Consul S. Posthumius,
 suasit non seruandam esse pacem illam tam
 turpem cum Samnitib. factam: Se enim &
 cæteros, qui huius fœderis vnà secum au-
 tores fuissent, iis pactis & conditionib. te-
 neri. Populum verò Romanum nequaquã.
 Posse autem Po. Romanum iis pactis planè
 liberari, si sese cæterosque, qui vnà secū, id
 fœdus

fœdus fecissent cum Samnitibus, captiuos
 in Samnium mitterent, eosque hostibus
 traderent. Tanta autem cōtentione in Se-
 natu defendit hanc sententiam Consul: vt
 Patres illi assenserint: & proinde ipsum cæ-
 terosque huius pacis autores, captiuos in
 Samnium miserunt: simulque Samnitibus
 indicârunt, se tradendo pacis ignominio-
 sæ autores, iis pactis liberos esse, neq; am-
 pliùs teneri. Posthumo Consuli, ea in re,
 fortuna tam prospera fuit: vt Samnites eū
 retinere noluerint. Itaque Romam iterum
 reuersus, maiore in autoritate fuit ob rem
 ad Caudium malè gestam: Quàm Pontius
 apud Samnites ob partam victoriam. Hic
 autem duo sunt, quæ inprimis obserua-
 tione digna censeo. Vnum est, quòd lau-
 dem & gloriam ex qualibet actione com-
 parare possis. Victoria communiter lau-
 dem & gloriam apud omnes parat. Econ-
 trà autem, si ipse victus sis: iterum laude
 tua non carebis, si monstres, quod accidit
 infortunium, non ex tua culpa accidisse:
 aut si acceptum damnum, aliqua re præcla-
 rè gesta, iterum cōpensaueris. Alterū, quòd
 si quæ per vim promissa, non obseruaueris:
 id sine dedecore facere queas. Quæcunque
 enim promissa publico nomine per vim
 extorta: ea omnia, vbi cessauerit vis illa

quæ priùs cogebat, irrita fieri solèt, & quidem sine ignominia eius, qui non seruat, quæ per vim coactus promiserat. Huiusmodi rerum exemplorumque plenæ sunt Historiæ: & in quotidiano rerum vfu alia infinita occurrunt quotidie. Cernimus enim interviro Principes nullos esse, qui seruent ea, quæ per vim coacti promiserunt, postquam desuit vis illa quæ coëgit. Imò neque reliqua promissa seruant, quando causa, quæ eos promittere fecit, non amplius vrget. Quæ quidem res, sitne in Principe digna laude, an non? hoc loco non amplius disquiremus: præsertim cùm in tractatu de Principis institutione de hoc genere Argenti copiosè disputauerimus.

Eos qui in eadem regione nascuntur, semper retinere aliquid, naturæ eius regionis cognatum & familiare.

CAPVT XLIII.

Vetus dictum est, quod vt sapientissimè pronuntiatur: ita diligenter observari debet: Res futuras ex contemplatione præteritarum coniici cognoscique posse. Quæcunque enim pervniuersum orbem fiunt, habuerunt olim aliquid simile, quod eodem modo antiquitus, &
ex

ex iisdem causis, ut hæc quæ nunc videmus, factum fuit. Ratio rei huius rei hinc pèdet, quòd omnia ista, quæ in diuersis temporibus similia cerni dicimus : hominum opera sunt : cumque vna sit humana natura omnibus seculis : necesse est, ut semper easdè habeat passionēs & affectiones. Hoc vnū interest, quod aliis seculis aliæ regiones magis abundant hominibus virtute præditis, quàm aliæ : & aliis iterum aliæ : quod ipsis pro diuerso educationis modo euenit : quia ex forma educationis, prima vitæ initia sumunt originem. Eò magis etiam videris, ex præteritis, futurarum rerum euentus posse coniicere : quia cernimus certis quibusdam regionibus peculiare quosdā affectus insitos, & nunc & semper ferè eodem modo fuisse. Sic avaritiam quibusdam populis semper fuisse familiarē nouimus : aliis fraudem : aliis aliam aut virtutem, aut vitium insitum fuisse scimus. Florentiam nostram intueamur, eiusque res gestas ex antiquis monumentis erutas, cum præsentibus conferamus : sic enim deprehendemus, eam ab exterorum & barbarorum hominum avaritia, superbia, ferociaque semper plurimum esse passam. Ecce enim, quoties Carolus VI. Galliae rex, accepta à nostris ciuibus pecunia, promisit illis re-

stituere arces quas tenebat Pisanas ? Sed nunquam restituit. Omittamus hæc nimis recentia , videamus antiquiora . In bello quod gessit nostra Respub. Florentina, aduersus Vicecomites Mediolani duces: cum cæteris auxiliis destituta foret: cogitauit de Germanorum Imperatore in Italiam euocando, vt autoritate & pontentia sua Longobardiam inuaderet. Imperator eorum petitioni assensit, promisitque se cum magnis copiis venturum , bellum illud contra Vicecomites perfecturum, Florentiamque defensurum, si illi Florentini soluerent in ipso expeditionis initio , centum millia aureorum nummum : & totidem statim vbi Italiam fuisset ingressus . Assenserunt Florentini iis conditionibus, & soluerunt primam pecuniæ summam primò, deinde etiam alteram. Sed Imperator postquam pecuniam recepisset , non vltra Veronam progressus, de reditu cogitauit, re planè infecta : hanc vnā sui reditus causam prætexens, quòd ipsi pacta promissa, non fuissent seruata. Florentia ergo nisi necessitate coacta & perturbata fuisset : atque ex antiquis monumentis si Barbararum gentium naturam indagare voluisset : nequaquam toties mulctata esset. Ita enim potuisset harum Gentium naturam, semper sibi similem

lem deprehendere. Cuius rei Exemplum,
 de Gallis certè valde manifestum legimus
 in historia Hetruscorum & Romanorum.
 Nam cùm Thuscis bellum diuturnum ad-
 uersus Romanos fuisset : iamq; ipsi aliquo-
 ties à Romanis cæsi & in fugam conuersi,
 agnoscerent se Romanis, viribus pares non
 esse, Gallos, qui in Cisalpina Gallia tunc
 habitabant stipendio cōduxerunt, vt con-
 iunctis viribus sese à Romanis defendere
 possent. Sed Galli tunc, pecuniam à Thu-
 scis quidem acceperunt : contra Romanos
 vero arma pro Thuscis ferre noluerunt :
 aiebantque se hanc pecuniam à Thuscis ac-
 cepisse, non vt opem ipsis ferrent : sed tan-
 tummodo, vt ab excursionibus in eorum
 agrum abstinerent. Quò factum est, vt
 Thusci simul & pecunia mulctati, & auxilio
 quod sperabant destituti fuerint. Nos vero
 ex antiquissima hac historia, facile conice-
 mus, eandem olim Thuscis naturam fuisse,
 quæ nunc est, & in ipsis maximè Florenti-
 nis cernitur : eundemq; exterarum gen-
 tium animum erga ipsos, iam olim
 fuisse : quem adhuc hodie
 experimur.

Sapè fieri, ut impetu quodam atque audacia obtineatur id, quod leguimè progredienti: nunquam contigisset.

CAPVT XLIIII.

ERant Samnites à Romanis obsessi: neque aperto prælio cum iis decertare audebant, quod se viribus inferiores esse agnoscerent. Itaque aliud consiliū ineuntes, vrbibus per Samnium vndique communitis, exercitum in Thusciam, quæ Pop. Romano confœderata erat, duxerūt, ut præsentia sua Thuscis ad defectionem & ad sumenda contra Romanos arma vnà secum impellerent: quam rem cum priùs per legatos tentassent, impetrare nequiverant. Eò cum pertuenissent: partim, expositis rationibus, ob quas, & ipsi contra Romanos arma sumpsisent, & Thuscis id ipsum facere oporteret: quodq; pax seruentibus grauior, quàm liberis bellum foret: partim exercitum præsentem eorum oculis obiiicientes, impetrârunt quod voluerunt. Quo loco obseruare decet: Si quis Princeps ab altero quippiam impetrare cupiat, cuius multum intersit: tunc sæpe commodissimam esse eam occasionem, quæ ei à quo petis, nullum deliberâdi spaciū concedit:

cedit: sed potius illi respondendi subitam necessitatem imponit, & præsens periculum demonstrat, si negetur id quod petitur: aut etiam si deliberandi spacium petatur. Quo cōsilio præclarè vti potuit nostra memoria Iulius Pontifex cum Gallis: & Foisseus Dux cum Mantuano Marchione. Iulius quidem, cum Bentiuolorum familiam Bononiâ expellere decreuisset, & in eo instituto intelligeret sibi opus esse, vt Veneti huic bello non se immiscerent. Galli autem etiam subsidia sua ipsi mitterent: Cumque id ipsum per legatos à singulis petiisset, & dubia variaque responsa ab vtrisque accepisset: decreuit nouo hoc consilij genere, & nullum deliberandi spacium concedendo, vtrunque in suam sententiam pertrahere. Itaque collectis tantis, quantas per id tempus potuit copiis, Bononiam versus iter suscepit: & ex itinere Venetis mandauit, vt ab armis abstinerent. Gallo autem vt sibi auxilia mitteret. Vterq; illorum, cum præsentem necessitatem cerneret, certi quippiam respondendi, nec vllum superesse tempus deliberandi, ac metuerent Pontificis indignationem ambo, eius postulatis assenserunt, & Veneti quidem abstinuerunt ab armis, Gallus autem misit ei subsidia. Foisseus verò Galliæ regis dux militaris, cum

esset aliquando Bononiæ cū exercitu Gallico, & intellexisset Brixiam à Rege defecisse: ad eam recuperandam proficisci cupiebat. Duplex autem erat via eò perueniendi. Vna per ea loca, quæ Galli tenebant, lōga & tædiosa. Altera multo breuior per ditionem Mantuani Marchionis, perque loca quædam paludosa, & angustias arcibus communitas, in quibus Mantuanus habebat præsidia. Cū igitur Foisseus breuiori via ingrediendum sibi esse cerneret, & cuperet, Marchionem Mantuanum liberum transitum sibi cōcedere: id ipsum ab eo hoc consilij genere impetrauit. Nam mouens cum exercitu, iter per eadem loca direxit, & ex itinere Mantuano mandauit, vt subito clauēs earum arcium, quæ eas locorum angustias muniebant, ipsi mitteret. Itaque Mantuanus præsentis periculi necessitate coactus, cum nullum tempus deliberandi superesset: clauēs illi misit, quas nunquam missurus fuisset, si Foisseus lentior tardiorque extitisset. Propter amicitiam nimirum, quam semper cum Venetis & Pōtifice Romano coluerat: quodque per idem tempus filium in Pontificis potestate haberet. Sed subita necessitas respondendi, petitioni assentiendi, aut in præsens periculum incidēdi, effecit apud eum, vt liberū iter permitteret.

teret. Eodem planè modo, quo Thuscōs præsētia Samnitum, impulit ad arma contra Romanos capiēda: quæ aliàs nequaquam sumpsisent.

Vtrum in praelio satius sit, hostis impetum excipere, exceptumq; sustinere & oppugnare: an verò hostem ipsum cum impetu inuadere.

CAPVT XLV.

CVM Decius & Fabius Consules, cum binis Romanorum exercitibus Samnites Thuscōsque bello petiissent: iamque praelio decertandum utrique esset: memorabile & dignum obseruatione fuit, quomodo quisque ex Consulibus, hostem inuadendum putauerit? & quis agendi modus præstantior habendus? Decius in hostem impetum fecit summis viribus: Fabius autem ipse non inuasit hostem, sed impetum facientem excepit sustinuitque. Existimauit enim satius esse, in primo conflictu lentius agere, & impetus vehementiam eò vsque reseruare, donec hostis pugnando primum feruorem amisisset. Atque illic cernere est, Fabij consilium feliciorē habuisse successum, quàm Decij. Hic enim cū in primi impetus

vehementia vires propè amisisset: obseruauit suos lassos esse, & de fuga potiùs quàm de victoria cogitare. Itaq; cùm hostem vincendo non speraret gloriam se assequi posse, ad Patris sui imitationem, se pro legionib. Romanorum deuouit, vt quam laudè vincendo assequi non posset, morte consequeretur. Quod Decij factū postquam Fabius intellexisset, vt non minorem laudem viuendo compararet, quàm Collega morte sua fuisset consequutus: totius exercitus vires, quas eo vsque conseruauerat, excitauit & aduersus hostem impulit summo cū impetu, & præclaram inde victoriam reportauit. Ex quo videtur is modus hostem adoriendi, quem Fabius seruauit, commodior tutiorque esse, quàm ille, quem sequutus est Decius.

Quæ causa sit, cur in vna quoq; vrbe, soleant vnus cuiusque familia mores quidam peculiare & consuetudines longo tempore conseruari.

CAPVT XLVI.

Non modo diuersarum vrbiũ Regionumque diuersi sunt hominum mores & consuetudines: solentque aliæ, alios homines procreare, mollitie, duritie

ritie, mansuetudine ac ferocitate differentes: sed in eadem vrbe, plerunque familię etiam inueniuntur, eodem modo differētes. Cumque vbiq̃ exempla extent: satis manifestè tamen idipsum in Romana historia licet contemplari: in qua vrbe constat Manlios omnes fuisse seueros & duros homines: Publicolas benignos ac populares: Appios ambitiosos, superbos & plebis aduersarios, & aliarum deniq; familiarum, alios quosdā peculiāres mores & animi affectiones extitisse. Quæ res certè, non potest tantūmodo ex temperamenti diuersitate prouenire: quod id pro Matrimoniorū varietate immutare necesse sit. Sed magis pēdet ex diuerso educationis modo, quē habent singulæ familiæ. Plurimum enim interest, vt à teneris annis, hisce aut illis moribus assuescas: & de re quapiam benè aut malè sentias. Nam quæ in ipsa tenera ætate imprimuntur animis opiniones de quibusque rebus, eæ solent ad extremam ætatem vsq; perdurare: & ex eo, quo in teneris annis imbutus fuerit animus, solent homines rerum naturas metiri. Quomodo enim aliàs fieri potuisset, vt (quod Liuius testatur) Appij omnes eodem modo affecti, iisdēq; cupiditatibus agitati ambitiosi q; fuerint? Ex vltimis eius familiæ vnus fuit, qui cen-

for creatus, exactis XVIII. mensibus, secundum legis præscriptum, se vnà cum collega Magistratu abdicare noluit: sed antiquā censoriam quandam legem proferens, cōtendit, sibi per eam legem, quinque annis licere eo Magistratu fungi. Et quāuis multa aduersus eum publicè in cōcionibus dicerentur, multæ super ea re orirentur seditiones atque tumultus, resisteretque ipsi & plebs & maior pars Senatus: is tamen censura se noluit abdicare. Ob quam causam Pub. Sempronius tribunus plebis, oratione habita, demonstrauit Appiorum gentis superbiam & insolentiam, contra reliquorum ciuium benignitatem atque pietatem.

Bonum ciuem debere priuatarum iniuriarum obliuisci, patriæ causa.

CAPVT XLVII.

Cum aliquādo Marius Consul, aduersus Samnites bellum gerens, vulnus in conflictu accepisset, nec proinde munere suo fungi posset: Senatus vt prouideret, ne exercitus aliquid ex Cōsulis morbo pateretur mali, decreuit ei successorem mittere, Papyrium Cursorem Dictatorem. Hunc ipsum autem per leges oportebat nominari à Fabio, qui in Thufcia exercitui præ-

præerat: cumque Senatus cognosceret, quæ inimicitia inter Fabium & Papyriū intercederent, metuebat ne Fabius hunc Dictatorem designaturus non esset: itaque per legatos Fabium rogauit, ut postpositis iniuriis priuatis, Patriæ causa hunc Dictatorem designare vellet. Cui Senatus petitioni Fabius, permotus patriæ amore, assensit: quauis, ad multa interrogata tacendo, & aliis insuper signis manifestè declararet, displicere, odiosamque sibi esse huius Dictatoris electionem. Atque hinc exemplum sibi sumere debet ad imitandum, omnes qui boni ciues esse cupiunt, ut contemptis priuatis inimiciis, publici boni rationem potissimum habeant.

Cum hostem cernimus aliquid agere, quod planè videatur imprudenter actum, & abhorrere à ratione: tunc suspicari debemus, dolum aliquem subesse.

CAPVT XLVIII.

IN bello aduersus Samnites, cum ex Thuscia Cōsul, ceremoniarum quarundam causa Romam profectus, Fuluium legatū interim exercitui præfecisset: Thusci ut Romanos dolo adorirentur, insidias illis struxerunt non procul ab illorum ca-

stris: utq; Romanos in ipsas insidias pellicerent: dimiserunt milites quosdā, qui habitu pastoralis armentum pascere in ipsorum conspectu: videlicet ut prædę cupiditate irretiti Romani, prodirent & ita inciderent in insidias. Sed legatus, hanc temeritatem primū admiratus: deinde cœpit cogitare dolum subesse: quem postquam singulari industria inuestigasset: irrita fuerunt Thufcorum fraudulenta consilia. Ex qua re, occasionem sumere debet prudens Imperator, cogitandi ea, quæ ab hoste quandoque imprudenter facta videntur, persæpe dolum fraudemque sub se continere: eò quod rationi consentaneum non sit, tam stolidū esse hostem, ut tale quiddam faciat, sine occulta quadam ac fraudulenta causa. Quod etsi ita sit, & cogitari facile queat: tanta solet tamen esse cupiditas vincendi, ut ea tantū quę ante oculos occurrunt, & pro nobis facere videntur, spectemus, de occultis eorum causis nequaquam cogitemus. Galli certē, cum ad Alliam Romanos prælio vicissent: & ad urbem accedentes, inuenissent portas apertas & sine custodibus: toto eo die, & insuper nocte sequenti ingredi noluerunt, metu insidiarum: quod nunquam existimassent Romanorum animos tam viles, aut usque adeò metu percul-

fos,

sos, vt patriam miserando spectaculo dese-
 rerent. Sed anno Salutis nostræ M. D. VIII,
 cùm Florétini Pisanam vrbem obsedissent,
 captium tenebant Alphonsum Mutolum
 Pisanum : qui promisit se effecturū, si eum
 vinculis soluerent dimitterentque, vt vna
 ex portis Pisanæ vrbs, ipsis traderetur. Is
 dimissus, sæpe vnà cum legatis Pisano-
 rum ad Florentinos redibat, tanquam tractatu-
 rus de modo, quo portam tradere ipsis vel-
 let; & remotis cæteris Pisanis, cum quibus
 veniebat, clàm cum Florentinis de hoc cõ-
 filio loquebatur. Quia igitur non clàm ad
 Florentinos, sed apertè vnà cum Pisano-
 rum legatis veniebat : coniiciendum erat
 Florentinis, non habendam esse fidem Al-
 phonsi promissis. Sed obtinendæ vrbs cu-
 piditas, tantoperè Florentinorum animos
 occæcauit, vt Alphonsi mandata sequuti,
 ad Lucensem portam, tanquam eam aper-
 tam accepturi, accesserint : ibique per insi-
 dias cæsi, magnam cladem acceperint, &
 primarios suos duces militares amise-
 rint. Quæ omnia ipsis, duplici
 Alphonsi fraude, acci-
 derunt,

Quæ Respub. libertatem tueri vult, subinde indiget nouis institutis: & qua de causa, Fabius Maximus id nomen obtinuerit?

CAPVT XLIX.

Accidit necessitate quadam naturæ, sicuti antè quoque monuimus, vt in magna vrbe subinde noui quippiam eueniat, cui tempestiuè occurrendū medēdumq; sit, ne ciuitas corrumpatur. Et quātò maiora hæc Accidentia fuerint: tātò magis exquisito egent remedio. Romæ verò imprimis huiusmodi extiterūt motus multi, noui, inopinati & quandoq; planè terribiles. Qualis inter cæteros ille fuit, cūm visæ sunt Matronæ omnes propemodum in Maritos coniurasse, & plurimæ iam suos veneno sustulerant, plures venenum coctū paratumq; habuerant. Quàm scelerata autem fuit Bacchanaliū illa cōiuratio Baccharumque Sacra, quæ bello Macedonico detecta sunt? Quib. multa hominū vtriusque sexus millia sese polluerāt, & nisi in tempore remedium fuisset adhibitum: potuisset Reipub. perniciem asferre. Quo loco etiam admirari licet, quāta eius vrbis, in puniendis sceleratis hominib. fortitudo, seueritas, ac Magnanimitas fuerit, ex quo Reipub. poten-

potentia ac virtus emicuit: tanta scilicet, vt
 quandoq; integram legionem mortis pœ-
 na supplicioque afficere auderet: aliquan-
 do ciuitatem quampiam totam euertere:
 nōnunquam octo aut decem millia in exi-
 lium mittere, iisque graues insuper exilij
 conditiones iniungere: sicuti iis accidit,
 qui infeliciter ad Cannas pugnassent: quos
 Pop. Romanus in Siciliam relegauit, ve-
 tuitque ne urbem quampiam ingrederen-
 tur: sed morarentur in agris. Præ cæteris
 vero omnibus terribilis horrendaque fuit
 pœna, qua de integris quandoque exerci-
 tibus, decimum quemque ad supplicium
 sorte poscebant: Quo quidem genere sup-
 plicij, nullum credo inueniri magis for-
 midabile, ad puniendam hominum mul-
 titudinem. Eò quòd, si quando magna ho-
 minum multitudo vehementer deliquit,
 nec cognoscatur is, qui autor causaq; mali
 extitit: tunc omnes ad mortem poscere ni-
 mium est, aliquos necare, & aliquos im-
 punes dimittere, iniustum existit, simulq;
 occasio præberetur his, iterum peccandi.
 Sed cum omnes ex æquo deliquerunt, de-
 cimū quemq; sorte ad supplicium poscere:
 iis quos fors cōtigit, horribile & formida-
 bile est. Nā ceteros quoq; metus sortis ter-
 ret, & suadet à delictis cauendū, ne quando

ipsi quoq; per sortem poscantur. Sed Vene-
 ficas & Baccharū sacerdotes omnes cōue-
 nienti meritoque supplicio affecerunt. Cæ-
 terum etsi huiusmodi motus, quales fuerūt
 Veneficarum & Bacchanalium, multa ma-
 la in Repub. pariant: tamē Reipub. formam
 nondū tam facilè possunt immutare: quod
 satis spacij detur ad eos sedādos emendan-
 dosque. Sed qui motus eò spectant, vt Rei-
 pub. forma mutetur: ij verò maximè sunt
 periculosi & subitò auxilio indigētes, alio-
 quin enim perdunt Rempub. Exemplo no-
 bis sit, quod Romę olim accidit. Cū enim
 esset ea vrbs liberalis, in largiendo iure ciui-
 tatis hominibus exteris: eò tandem res de-
 uenerat, vt in tāta nouorum ciuium copia,
 multitudo suffragiorū, Imperij vim, ab an-
 tiquis ciuibus, ad Inquilinos transferre vi-
 deretur. Quam rem animaduertens Q. Fa-
 bius Censor, imminentibus periculis ma-
 turè prouidit, & omnes hosce novos ho-
 mines in quatuor peculiare tribus diges-
 sit: ne, in tam angustum spacium reducti,
 ampliùs Reipub. formam corrumpere pos-
 sent. Quòd quidem tanti mali remedium
 salutare, vsque adeò P. Romano gratum
 fuit, vt Maximi agnomen inde sit
 consequutus.

NICO-

NICOLAUS MACHIAVELLVS, ZOMOBIO

BONDEMONTIO, ET COSMO

Rucelaio. S.

HOC munus vobis mitto, Viri Clarissimi. quod, si non tantum est, quantum vestra merita postulant: attamen tantum existit, quantum à Nicolao Machiavello offerri potuit: Expressi enim in hoc, quicquid scio, & quicquid diuturna lectione & longo rerum usu potui comparare. Et cum neque vos, nec quisquam alius, à me plus requirere debeat, quam id ipsum, quod possum & habeo: contenti hoc ipso debetis esse. Potestis equidem de mea tenuitate cōqueri, & de ingenij imbecillitate, quæ multis in rebus disputando, intricetur & fallatur, quod etsi ita sit: nescio tamen an hac de causa, ego magis de vobis cōqueri debeam, qui scribendi provinciam hanc, humeris meis imposueritis, quam sponte nunquam suscepissem: an vos de me, qui vestra ex-

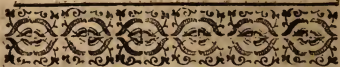
pectationi nō satisfecerim. Accipite tamen hoc munus à me, eo animo, quo ab amicis accipere decet omnia: ita nempe, ut non tam munus ipsum spectetur, quàm voluntas eius qui id offert. Hac certè in re saltem rectè videor fecisse: quòd vos ipsos elegerim, quibus hosce labores meos, hasq; disputationes commendarem. Cùm ob eam causam, quòd sperem, me pro acceptis beneficiis, aliquam gratitudinis significationem declaraturum: tum quòd recedendum esse putauerim, à Communi consuetudine scriptorum, qui monumenta sua, nō nisi principibus viris dicare solent, eosq; dedicationibus iis, ambitionis & auaritiæ gratia, laudibus ad cælū usq; extollunt: tamquam si virtutibus pollerent, cùm ipsos ob infinita scelera potius vituperare oporteret. Itaq; ne ego quoq; eodem modò errarem, ut plurimi faciunt: eos eligendos putavi patronos mearum vigiliarum, qui non sint quidem Principes: propter virtutem insignem tamen, Principatu digni forent. Et qui, si nequeant me opibus honoribusq; exornare: cuperent, tamen id ipsum mihi ex animo præstare, si possent. Non enim ex statu fortuna,

tuna, metienda virtus hominum est: sed ex animi dotibus & qualitate. Quarum respectu præstantior haberi debet is, qui aptus est ad regnandum, si maximè careat regno: quàm is qui regnat, & interim regnandi sit imperitus. Atque hinc etiam factum est, ut magis laudaretur Hieron Syracusanus etiam tunc, cùm privatã vitam ageret: quàm Perseus Macedonum Rex, eo ipso tempore quò regnabat. Hieroni enim ut Rex esset, Regnum solummodo deerat. Sed Perseus nil Regium habebat, præter solum regnum. Fruimini ergo vos laboribus hisce meis, qualescumq; sint: cùm ipsi eorum causa fueritis. Equidem si intellexero, hac mea studia vobis probari, dabo operam, ut quod reliquum est Historiæ, compleam: secundùm quòd iam dudum vobis promisi. Valete.

F I N I S.

CATALOGVS

CAPITVM, LIBRI

PRIMI.

Valia sint vrbiū in vniuersum omnium principia, & Romæ ipsius, cuiusmodi origo extiterit.

Cap. 1. 4

Quot sint reipublicæ species: & sub qua Romana comprehenderetur.

Cap. 2. 11

Qui motus Romæ in causa fuerint, vt Tribuni plebis crearentur, vtq; reipublicæ forma perfectior esset.

Cap. 3. 21

Discordias quæ inter plebem & senatū Romæ fuerunt, in causa fuisse, vt ea Respublica libera simul & potens efficeretur.

Cap. 4. 23

Vtrum libertatis custodia optimatibus, an populo tutius committatur: & vtrum item maiore causam tumultuandi habeant ij, qui conseruare res iam ante partas cupiunt, aut qui nouas acquirere vellent.

Cap. 5. 27

Vtrum Romæ potuerit talis Reipub. forma institui, qua discordiæ illæ & inimiciæ inter patres & plebem, tollerentur.

Cap. 6. 32

Quam necessum sit, ad conseruandam Reipub. libertatem, vt liberè possis aliquem accusare.

Cap. 7. 41

Vt iusta accusandi ratio Reip. salutaris est: ita perniciosæ

INDEX CAPITVM.

nicioſæ ſunt calumniandi occaſiones. Cap.8.46
Quàm multum interſit, in inſtituenda Repub. pla-
nè noua, vt omnis potentia ab vno ſolo depen-
deat. Cap.9.51

Vt laude digni ſunt quicunque aut regni aut Reip.
alicuius iuſta fundamenta ponunt: ita viciſſim
vituperandos eſſe, quicunq; inſtituunt tyranni-
dem. Cap.10.56

De religione Romanorum. Cap.11.63

Quantum interſit ad conſeruandam Rempub. vt
ratio diuini cultus atque religionis habeatur: &
quod ea in Italia, propter Romanam Eccleſiam,
deficiente, ruina imperij ſequuta ſit. Cap.12.69

Romanos perſæpè religionis quadam ſpecie vſos eſſe,
cùm ad inſtituendam rempub.tum ad ſuſcipien-
da bella ſedandasq; ſeditiones atque tumultus:

Cap.13.74

Romanos interpretari ſolitos auſpicia ita, vt ad illo-
rum inſtitutum atque voluntatem accommoda-
rentur: quòd ſi quando religionem negligere co-
gebantur, prudenti quadam explicatione, ſe eam
obſeruaffe ſimulabant. Si quis tamen illam te-
merè contempſiſſet, eum puniebant. Cap.14.78

Samnites ad religionem ceu ad extremum reme-
dium, rebus afflictiſ, confugerunt. Cap.15.82

Si quis populus conſuevit ſub principis imperio vi-
uere, non poſſe eum libertate frui, nec eam con-
ſeruare, ſi maximè illam caſu aliquo acquireret.

Cap.16.85

Quàm difficile ſit vt populus, qui corruptos mores
babeat, partim nuper libertatem conſeruare.

I N D E X

possit.

Cap. 17. 92

In ea ciuitate, cuius populus corruptos mores habeat, si quæ occasio libertatis se offerat, quæ ratione quis eam vel conseruare præsentem, vel absentem arripere atq; instituere queat. Cap. 18. 96

Si principi qui excellenti animo & virtute fuit, succedat is qui ei virtute inferior sit, posse eum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui itidem parum excellens sit, non posse eum conseruare imperium.

Cap. 19. 104

Quod si bini principes excellenti virtute continua serie in imperium succedant, posse eos multa præclara facinora præstare. In liberis quoque Rebus pub. necesse est ad illarum felicitatem, augmentumq; imperij, vt continua serie boni gubernatores sequantur.

Cap. 20. 107

Vituperandum esse illum principem atq; eam remp. quæ non possit proprio milite vti, neque ciues ad militiam idoneos habeat.

Cap. 21. 107

Quid potissimum obseruandum in historia de trium Horatorum Romanorum, & trium Curiatorum Albanorum conflictu.

Cap. 22. 111

Non debere nos omnes fortunas nostras adducere ad aliquod periculum, quod non possimus omnibus viribus nostris propulsare: ob eamq; causam persæpè periculosum esse cum angustiis locorum præclusis, transitus exercituum impediuntur.

Cap. 23. 113

Quæ res pub. benè institutæ sunt, eæ & bonis præmia & pœnam malefactoris seorsim constituta habent, neque alterũ altero compensant.

Cap. 24. 117

Si quis

C A P I T V M.

Si quis antiquam reipub. formam innouare recteque
informare velit, eum oportere vel umbram sal-
tem antiquarum legum retinere. Cap.25.119

Si quis princeps nouus aut urbem aut regionem alia
quam occupet, & reipub. formam planè nouam
instituendam esse. Cap.26.121

Rarum quiddam esse, vt homo possit aut omnino
prauus, aut omnino bonus esse. Cap.27.123

Qua causa Romani erga suos ciues minus ingra-
ti, quàm Athenienses erga suos fuerint. Cap.28.
125

Vtrum populus, an Principes erga subditos beneme-
ritos, magis ingrati esse soleant. Cap.29.127

Qua ratione viri Principes & respub. ingratitude
vitium euitare possint. Et benemeriti ciues item,
atque duces militares, ne ab eadem opprimantur,
cauere. Cap.30.133

Romanorum exercituum duces, non vehemèter pu-
niri solitos, quamuis aliquando in rebus agendis
capiendisq; consiliis errarint: ne tunc quidem,
quando eorum mala consilia Reipub. damnum al-
iquid peperissent. Cap.31.137

Viros Principes & rerumpub. gubernatores non de-
bere beneficia, quæ subditis præstare volunt, eò
vsque differre, donec videantur necessitate com-
pulsæ, ea præstitisse. Cap.32.140

Si quod malum domi in repub. vel aduersus remp.
foris vehemèter auctum sit, satius esse id ferre
aliquandiu, quàm in id eniti vt violenter extir-
petur. Cap.33.142

Dictaturæ imperium Pop. Romano vtile atq; salu-
Sf 2

I N D E X

tare fuisse, neque solere perniciosam esse Reipub.
civium potentiam, quam legitimè per suffragia
acquirant: sed illam, quam sponte & per ambitio-
nem sibi sumunt. Cap. 34. 147

Qua de causa decemviratus apud Romanos publicæ
libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suf-
fragiis eligeretur. Cap. 35. 152

Si qui ciues summos magistratus gesserunt, eos
non debere postmodum aspernari minores. Cap.
36. 154

Legem agrariam P. Romano multas seditiones tur-
basq; peperisse: semperq; periculosum esse Reip.
si quis legem dat antiquæ consuetudini aduersa-
sam. Cap. 37. 156

Respublicas debiles plerunque consilio destitutas
esse, & quæ facienda sibi decernunt à necessitate
magis quàm prudenti consilio impelli. Cap. 38.
162

Eosdem casus sæpè diuersis gentibus accidere. Cap.
39. 167

Quæ fuerit ratio Decemviratus Romæ? quid in eo
memorabile? & quantum tale quoddam institu-
tum possit, cum ad opprimendam, tum ad conser-
uandam rempub. Cap. 40. 170

Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus
& humilis, statim superbus fit: & eum etiam,
qui statim ex bono crudelis fit, sine intermediis.
Cap. 41. 180

Quàm facile mores hominum corrumpantur. Cap.
42. 182

Eos esse bonos ac fidos milites, qui gloria ac laudis
combata

C A P I T V M.

comparandæ studio dimicant.

Cap. 43. 182

Populi multitudinem sine ductore nil proficere, nec oportere ei minari, à quo sis quippiam petiturus.

Cap. 44. 184

Mali exempli rem esse, si legislator eam, quam ipse tulit legem, non seruet: præterea admodum periculosum esse vrbs moderatori, si antiqua odia nouis iniuriis subinde renouet.

Cap. 45. 186

Homines subinde magis magisque, ambitiosos fieri, primò enim cò spectare, ne ab aliis opprimantur: postea etiam cò eniti, vt ipsi alios opprimere possint.

Cap. 46. 189

Quamuis populus de iis, quæ generatim disputat, malè persapè ratiocinetur: tamen cùm ad singulas res accedit, minùs errat.

Cap. 47. 192

Qui vult cauere, ne magistratus in humiles personas & viles conferatur: eum in id eniti debere, vt ad illum aspirent simul & summæ nobilitatis & infimæ conditionis homines.

Cap. 48. 200

Si vrbes, quæ à prima origine liberæ fuerunt, tamen difficulter leges cõsequuntur, quibus libertas earum conseruetur, vt in vrbe Roma apparuit: necesse propemodum esse, vt quæ à principio aliorum imperio obnoxia fuère, libertatem non possint consequi.

Cap. 49. 201

Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere, vt consuetas Reip. functiones sistere queat.

Cap. 50. 205

Si quid in Repub. aut imperio tuo facere cogeris, si mulandum esse, sponte tua id facere te, quod necessitas facere cogit.

Cap. 51. 208

Si 3

- Eam unicam esse tutam rationem, reprimendæ nimie ciuis alicuius potentie atque insolentie in Repub. si via illi præcludatur, ne ad eam potentiam peruenire queat.* Cap. 52. 210
- Persepe accidere, vt populus vna quadam spe deceptus, suam ipsius ruinam atque interitum appetat: cum enim magnis permissionibus facilemè moueri.* Cap. 53. 214
- Quanta esse soleat viri alicuius grauis autoritas in sedandis tumultibus.* Cap. 54. 220
- Facile administrari posse Respub. in quibus mores hominum probati atq; integri fuerint: neq; monarchiam introduci posse, quādo æqualitas quædam inter ciues existit: nec aristocratiam, vbi nulla est æqualitas.* Cap. 55. 222
- Magnos motus prædici solere, cū in vrbibus, tum prouinciis: idq; signis quibusdam, aut hominum præsagiis denunciari.* Cap. 56. 229
- Plebem vniuersam simul fortem ferocemq; esse: singulos plebeios esse debiles & timidos.* Cap. 57. 231
- Populum constantem magis esse, magisq; prudentem, quā principes esse soleant.* Cap. 58. 233
- Quibus fœderibus confidere ausis, iis ne quæ cum re-
pub. libera, an cum Principe inita fuerint.* Cap. 59. 243
- Ad consulatum ceterosq; magistratus euehi solitos ciues Romanos, nulla habita ratione ætatis.* Cap. 60. 247

CATALOGVS CAPITVM,

LIBRI II.

Virtus ne an fortuna maior extiterit Romanis acquirendi tanti imperij. Cap. 1. 255
 Cum quibus gentib. Romanis dimicandum fuerit, & quàm obstinatè illi libertatem suam defenderint? quanti item libertas sit facienda.

Cap. 2. 261

Romanæ vrbis magnitudo orta est partim ex ruina vicinarum vrbiũ, partim quòd peregrinos homines ad honorum gradus in vrbe faciliè admiserit.

Cap. 3. 270

Respub. trib. modis solere imperium comparare.

Cap. 4. 273

Mutationem religionis linguarumq̃, diluuiã item atque pestilentiam efficere, vt magnarum rerum memoria aboleatur.

Cap. 5. 280

Ratio progrediendi in bellis gerendis à Pop. Romano usurpata.

Cap. 6. 284

Quantum agri distribuere solerent Romani singulis, qui in Colonias deducebantur.

Cap. 7. 287

Quibus de causis populi quidam, relicto solo patrio, alias regiones inuadere soleant.

Cap. 8. 288

Quibus ex causis potissimum solcat inter Principes oriri bellum?

Cap. 9. 294

Pecuniam non esse neruum belli.

Cap. 10. 296

Non fieri prudenter ab iis, qui sædus ineunt cum Principibus, quorum potentia minor sit, quàm esse putetur.

Cap. 11. 302

Cum metuis ne bello petaris, satius ne sit præueni-

re, ita ut tu prius hostem adoriaris, quam ille te?
Cap. 12. 304

Ex tenui fortuna ad magnum fastigium euehi homines solere, fraude magis quam per vim. Cap. 13. 311

Multi decipiuntur, dum sub quadam humilitatis umbra superbiam euitare conantur. Cap. 14. 315

Respublicas infirmas & Principes minus potentes dubios esse solere in captandis consiliis: tardas tamen consultationes esse minimè salutare. Cap. 15. 317

Quanta sit diuersitas militum nostri temporis, ab illis, qui olim militabant. Cap. 16. 322

Quanti facere oporteat in exercitibus bellicas nostri temporis machinas, & vtrum tantam vim habeant, quantam vulgò putantur habere. Cap. 17. 329

Cum Pop. Romani auctoritate, tum exemplis ab antiqua disciplina militari petitis, probari posse, pedites in bello pluris esse faciendos, quam equites. Cap. 18. 339

Si quæ comparantur bello à Repub. malè instituta, ea potius ad interitum illius pertinere, quam ad imperij magnitudinē comparandam. Cap. 19. 346

Neque Principes neque Respub. sine periculo uti posse auxiliario, ac mercenario milite. Cap. 20. 353

Populum Romanū quadringentesimo tandem anno, postquam bella gereret, subditis prætores mittere cœpisse, & Campanis primum fuisse datum. Cap. 21. 356

Quantum

Quantum persapè à veritate aberrant hominum
opiniones, de rebus magni momenti conceptæ.

Cap. 22. 360

Populum Romanum iudicādo omnia extrema spes
ctasse, non intermedia voluisse. Cap. 23. 364

Arces & loca munita in genere cōsiderata, plus noc
cere suis autoribus, quàm prodesse. Cap. 24. 372
Vrbem intestinis dissidiis laborantem inuadere, at
que occupare velle dubium esse ac periculosum
consilium. Cap. 25. 383

Qui contemnit ac parui facit alios, in eorum odium
incurrit, nec vtilitatis quicquam ex hoc contem
ptu consequitur. Cap. 26. 386

Prudentes imperatores & Rerumpub. moderatores
contenti debent esse victoria, non sæuendo in vi
ctos, illius fructum perdere. Cap. 27. 389

Quantum intersit Reipub. vt iniuriæ puniantur, si
ue publicè siue priuatim illatæ fuerint. Cap. 28.

393

Fortuna hominū animis tenebras offundit, ne vim
suam ingruentem refringant. Cap. 29. 396

Respub. ac Principes potentes, amicitias non auro,
sed viribus atque virtute comparant. Cap. 30. 402

Non credendum esse exulibus facilitè. Cap. 31. 408

Quot modis Pop. Romanus vrbes occupare consue
uisset. Cap. 32. 410

Pop. Romanus Imperatoribus in bellum proficiens
tibus liberam administrandi belli potestatem fa
ciebat. Cap. 33. 416

CATALOGVS CAPITVM,
LIBRI III.

Qui cupit vel Rempub. vel sectam suam diu-
turnam esse, eam sapè corrigere debet,
& veluti ad prima sua principia reuo-
care. Cap. 1. 419

Sapientis esse nonnunquam simulare stultitiam.
Cap. 2. 427

Ad conseruandam libertatem nuper partam, ne-
cessarium esse vt Brutifilij tollantur. Cap. 3. 430

Princeps in parto nuper imperio tutus esse non pos-
test, quandiu illi viuunt, quos eo imperio spolia-
uit. Cap. 4. 433

Ex quibus causis regnum hæreditario iure partum
amitti queat. Cap. 5. 435

De coniurationibus. Cap. 6. 438

Quæ ratio sit quòd Reipub. forma quandoq; sine san-
guine, quandoq; magnis cædibus mutetur: siue à
libertate ad seruitutem, siue ab hac ad illam
transitus fiat. Cap. 7. 475

Qui vult mutare formam Reipub. rationem habere
debet ipsius subiecti. Cap. 8. 477

Ad res gerendas semper temporum occasiones expe-
ctare intueriq; oportere. Cap. 9. 482

Prelum ab Imperatore euitari non posse, cum ho-
stis dimicare omnib. modis cogatur. Cap. 10. 486

Qui aduersus multos bellum gerit, eos superare po-
test, quamuis viribus inferior sit, si modò susti-
nere queat primum impetum. Cap. 11. 492

Prudentem imperatorem operam dare debere, vt
suis

C A P I T V M.

suis militibus pugnandi necessitatem imponat:
hostib. verò omnem pugnæ necessitatem demat.

Cap. 12. 496

*Vtrum plus præstare possit imperator egregius cum
exercitu infirmo, an verò egregius exercitus sub
imperito ineptoq; duce.*

Cap. 13. 503

*Quantum possint inter dimicandum aut stratages
mata, aut aliàs voces aliquæ præter spem emis-
sæ.*

Cap. 14. 506

*Vnicum debere exercitui imperatorem præfici, non
plures.*

Cap. 15. 511

*Veram virtutem in summis difficultatibus tantum
apparere: cum res secundæ sunt, non virtutis in-
sitæ, sed opum, familiarum ac gratiæ rationem
haberi solere.*

Cap. 16. 513

*Eum ciuem, qui graui iniuria affectus est, non
debere adhiberi ad magnū imperium.*

Cap. 17. 517

*Summa laude dignum esse illum Imperatorem, qui
hostis sui cogitationes cōsiliaq; prouidere ac præ-
noscere nouit.*

Cap. 18. 518

*Pœnæ ne an obsequium magis necessarium sit ad res
gendam populi multitudinem.*

Cap. 19. 523

*Humanitatis vnicum exemplum ad Faliscos occu-
pandos plus potuit, quàm magnæ vires.*

Cap. 20.

525

*Vnde factum sit, vt Annibal in Italia, vitiis, Scipio-
nis virtuti contrariis, idem præstiterit, atq; Sci-
pio in Hispania.*

Cap. 21. 528

*Manlij Torquati duritiem, & humanitatem Va-
lerij Coruini, eandem viri que gloriam peperisse,*

Cap. 22. 532

Quibus de causis Furius Camillus in exilium pulsus fuerit. Cap. 23. 541

Roma ad seruitutem redacta est, Imperiorum prorogatione. Cap. 24. 542

De Quintij Cincinati & multorum aliorum ciuium Romanorum paupertate. Cap. 25. 545

Propter mulieres magnos sæpe motus excitari. Cap. 26. 549

Qua ratione componendæ sint ciuiles discordiæ, falsumque esse quod quidam dicunt, melius sub imperio tuo conseruari posse ciuitatem seditionibus laborantem, quàm concordem. Cap. 27. 551

Observandas esse ciuium actiones: quandoque enim sub specie pij alicuius officij, latere tyrannidis principium. Cap. 28. 556

Populi errores plerumque à Principibus dependere. Cap. 29. 559

Arcendam esse inuidiam, si quis autoritate sua in Rempub. boni quippiam introducere cupit. Et quæ sit ratio urbem defendendi aduersus hostes. Cap. 30. 561

Respub. potentes & viros excellentes, sibi semper esse, quæcunque tandem fortuna aspiet. Cap. 31. 567.

Quæ ratio à quibusdam in perturbanda Repub. aut pace frangenda, obseruari soleat. Cap. 32. 574

Ad victoriam ex prælio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cum suis propriis viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes. Cap. 33. 576

Quæ voces opinioneshque ciui cuipiam apud populum fauorem conciliare soleant, & vtrum ille, an verò Princeps

CAPITULUM.

Princeps honores melius distribuere nouerit.

Cap.34.580

Quæ pericula iis incumbere soleant, qui consilij alius cuius autores sunt, præsertim in rebus arduis atque periculosiss.

Cap.35.587

Quibus de causis Galli in primo consiliu feroces esse putentur, paulò post pusillanimes timidiq; videantur?

Cap.36.591

Antequam totius exercitus vires prælio committantur, sint ne leues illæ pugnae ad dignoscendam noui hostis naturam necessariae, annon?

Cap.37.595

Qua ratione eligendus sit Imperator talis, cui miles confidere auit.

Cap.38.600

Ducem militarem debere locorum notitiam obtinere.

Cap.39.603

In negotiis bellicis magna cum gloria, posse dolum fraudemq; usurpari.

Cap.40.606

Patriam semper defendendam esse, siue id fiat honestè, siue fiat cum ignominia.

Cap.41.608

Quæ coactus promissisti, non necesse est vt serues.

Cap.42.610

Eos, qui in eadem regione nascuntur, semper retinere aliquid, naturæ eius regionis familiare.

Cap.43.612

Sæpe fieri, vt impetu quodam, atque audacia obtineatur id, quod legitimè progredienti nunquam contigisset.

Cap.44.616

Vtrum in prælio satius sit, hostis impetum excipere, exceptumq; sustinere & oppugnare: an verò hostem ipsum cum impetu inuadere.

Cap.45.619

INDEX CAPITVM.

*Quæ causa sit, cur in vnaquaq; vrbe, soleant vnius
cuiusque familie mores quidam peculiare &
consuetudines longo tempore conseruari. Cap.
46. 620*

*Bonum ciuem debere priuatarum iniuriarum obli-
uisci, patriæ causa. Cap. 47. 622*

*Cum hostem cernimus aliquid agere, quod planè vi-
deatur imprudenter actum, & abhorrere à ra-
tione: tunc suspicari debemus dolum aliquem
subesse. Cap. 48. 623*

*Quæ Respub. libertatem tueri vult, subinde indis-
get nouis institutis: & qua de causa Fabius Ma-
ximus id nomen obtinuerit. Cap. 49. 626*

F I N I S.

THE
OF
L. CO.
17
p. 472
Lanc
cre an
abiqu
p. 472
Lanc
p. 472

INDEX CAPITVM.

*Quæ causa sit, cur in vnaquaq; vrbe, soleant vnius
cuiusque familiæ mores quidam peculiare &
consuetudines longo tempore conseruari. Cap.
46. 620*

*Bonum ciuem debere priuatarum iniuriarum obli-
uisci, patriæ causa. Cap. 47. 622*

*Cum hostem cernimus aliquid agere, quod planè vi-
deatur imprudenter actum, & abhorrere à ra-
tione: tunc suspicari debemus dolum aliquem
subesse. Cap. 48. 623*

*Quæ Respub. libertatem tueri vult, subinde indis-
get nouis institutis: & qua de causa Fabius Ma-
ximus id nomen obtinuerit. Cap. 49. 626*

F I N I S.

